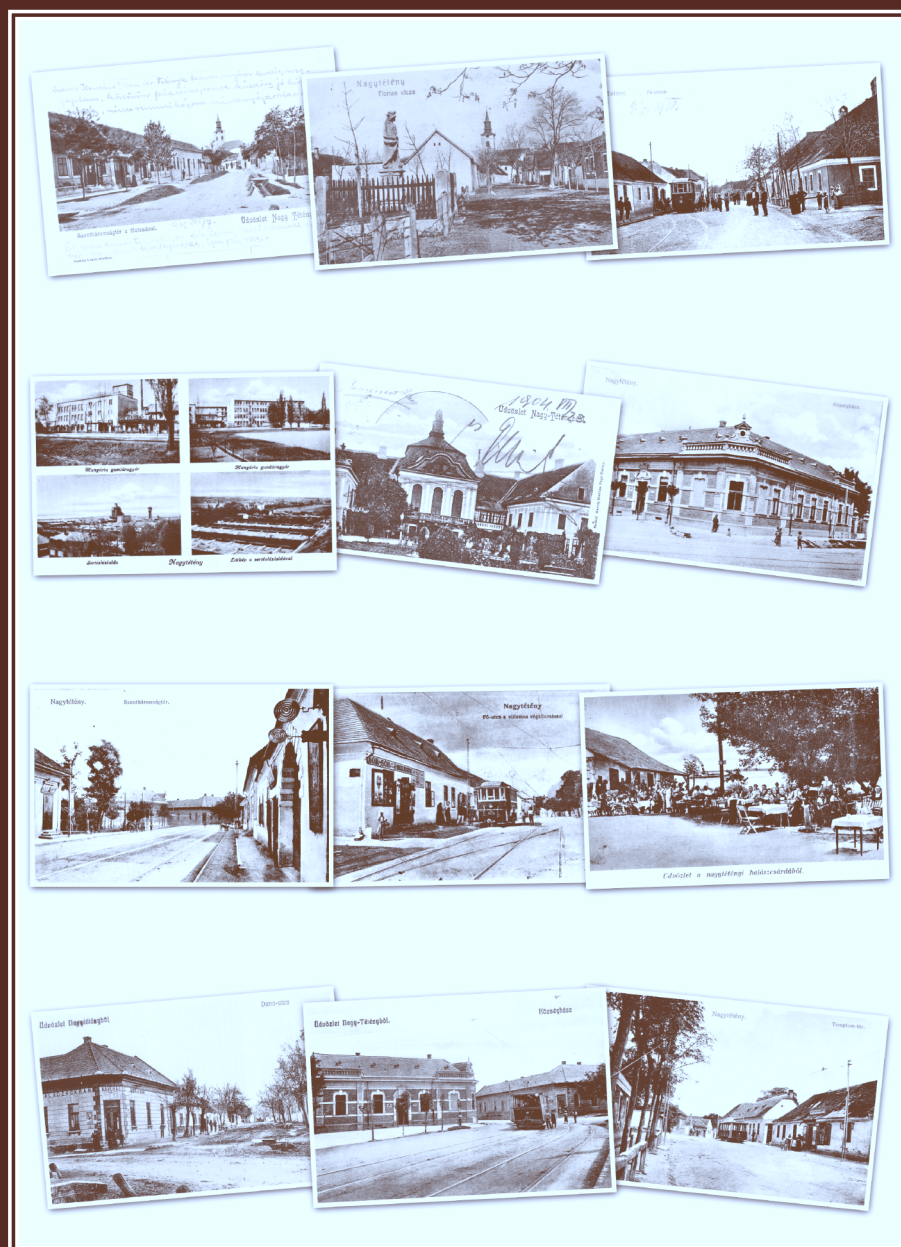
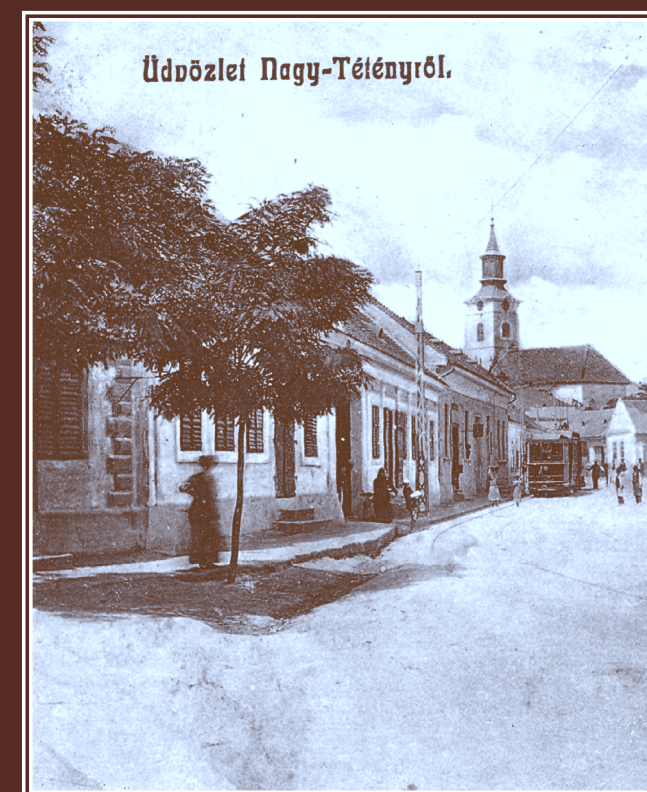




DINDI ISTVÁN: NAGYTÉTÉNY A 20. SZÁZAD HAJNALÁN

DINDI ISTVÁN

NAGYTÉTÉNY A 20. SZÁZAD HAJNALÁN



HELYTÖRTÉNETI KRÓNIKA 1885-1930

Budapest, 2015

DINDI ISTVÁN

NAGYTÉTÉNY A 20. SZÁZAD HAJNALÁN

HELYTÖRTÉNETI KRÓNIKA 1885–1930

Nagytétényi Polgári Kör
Budapest, 2015

Nagytétény a 20. század hajnalán
Helytörténeti krónika 1885 – 1930

Kiadja a Nagytétényi Polgári Kör

Felelős kiadó: Lászlóné Varga Éva

Közreműködött: Bilicsi Erika

ISBN 978-963-12-3686-6

Készült az Érdi Rózsa Nyomda gondozásában.

A címlapon a Fő-utca 1910-ben (korabeli képeslap részlete)

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ	5
TELEPÜLÉSÜNK A DUALIZMUS KORÁBAN	7
Történelmi háttér	7
Nagy-Tétény önkormányzata a 19. század végén	8
A 19. század utolsó évei Nagy-Tétényben.....	19
A községháza és a HÉV építésének évei (1900–1910)	30
A Magyar Önművektől a Sertéshizlaldáig (1910–1914)	59
Nagy-tétény az első világháború idején (1914–1918).....	88
AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ÁRNYÉKÁBAN	114
NAGYTÉTÉNY A HORTHY-KORSZAK ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN	127
Történelmi háttér	127
Lakóhelyünk a forradalmak után (1919–1920).....	129
Az infláció és az életszínvonal romlásának évei (1921–1923)	135
Az utak és iskolák építésének évei (1924–1926)	151
Nagy-tétény a pengő bevezetésének idején (1927–1928)	176
Településünk a húszas évek végén (1929–1930)	193
Utószó	209
FÜGGELÉK	211
Dokumentumok	211
Fotóalbum	223
Irodalomjegyzék	233
Újságok.....	235
Képek és dokumentumok jegyzéke	236
TÁRGY- ÉS NÉVMUTATÓ	241

LÁBJEGYZETEK JELZETEI, RÖVIDÍTÉSEI

A Budapest Főváros Levéltárában (BFL) őrzött iratok:

- BFL V. 707. a.: Képviselő-testületi jegyzőkönyvek
- BFL V. 707. c.: Általános közigazgatási iratok
- BFL V. 707. d.: Vegyes nagyközségi iratok
- BFL IV. 402. b.: A központi járás főszolgabírójának iratai
Általános közigazgatási iratok
- BFL IV. 1427.: Peremkerületi egyesületek alapszabályai
Nagytétényi egyesületek
- BFL VIII. 482. a.: Nagytétényi Állami Népiskola (elemi iskola) iratai
- BFL IX. 268.: Nagytétényi Általános Ipartestület iratai
- BFL X. 257.: Nagytétényi Sportegylet iratai
- BFL XXXIII. 1. a.: Állami anyakönyvi másodpéldányok levéltári
gyűjteménye

A Pest Megyei Levéltárban (PML) őrzött iratok:

- PML IV. 401. a.: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának iratai
Bizalmas iratok
- PML IV. 423. b.: A biai járás főszolgabírójának iratai
Általános közigazgatási iratok
- PML XVI. 12.: A biai járás direktóriumának iratai (1919)

A Székesfehérvári Püspöki Levéltárban (SzfvPL) őrzött iratok:

- SzfvPL No. 4569.: A nagytétényi római katolikus egyházközség iratai

A Magyar Zsidó Levéltár Családkutató Központjában őrzött iratok:

- Nagytétényi izraelita hitközség születési anyakönyvei

A lábjegyzetben feltüntetett könyvek, folyóiratok bibliográfiai adatai
a Felhasznált irodalom fejezetben találhatóak.

BEVEZETŐ

„Beszéld el nekem a múltat, s megismerem belőle a jövőt!”

(Konfucius)

Nagytétényben születtem, itt jártam általános iskolába. Családom generációkon keresztül az „ősi” tényiek közé tartozott. Egész életem, foglalkozásom, hivatásom a községhez kötődik. Két évtizedet leszámítva a kerületben voltam pedagógus, iskolaigazgató, szaktanácsadó. Történelemtanárként abból az iskolából mentem nyugdíjba, amelyben írni, olvasni tanultam. Mindig fontosnak tartottam, hogy tanítványaim megismerjék környezetük, lakóhelyük történelmét, hiszen így érthető meg az itt élt emberek évszázadokon átívelő hagyománya, mához szóló üzenete. Rejtélyes helytörténeti magazint állítottam össze tanítványaim számára, s több alkalommal szerveztem helytörténeti vetélkedőt a kerület diákjai, iskolái részére.



2012-ben kerültek kezembe az 1930-as években megjelent „Nagytétényi Ujság” című folyóirat számai. Ekkor határoztam el, hogy a lap cikkeire és más forrásokra, dokumentumokra támaszkodva megírom e rövid, de eseményekben, eredményekben gazdag és érdekes időszak történetét. Így jelent meg 2013-ban a „Nagytétény az 1930-as években” című könyv, melyet a viharos 1940-es évek krónikája követett 2014-ben. Az önálló Nagytétény nagyközség 20. századi történelme azonban még nem volt teljes. Hiányzott a település polgárosodásának, a 19. század végén megindult fejlődésnek az időszaka. Folytattam a kutatómunkát. Heteket, hónapokat töltöttem el, s jegyzeteltem a Fővárosi Levéltárban, a Pest Megyei Levéltárban, a Székesfehérvári Püspöki Levéltárban, az Országos Széchényi Könyvtárban. Ilyen kérdésekre kerestem a választ: Hogyan lett a 19. század végi 2.246 fős településből 1930-ra több mint 7.000 lakosú nagyközség? Milyen következményekkel járt a 20. század eleji ipartelepítés? Hogyan változott meg a német, illetve magyar anyanyelvűek aránya? Milyen események történtek lakóhelyünkön az első világháború, az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság és a Horthy-korszak első évtizedének idején? A kutatás során összegyűjtöttem azokat az adatokat, történeteket, eseményeket, amelyek segítségével kirajzolódott a 20. század hajnalának helyi története. A levéltári források mellett felhasználtam a község néhány lakójának visszaemlékezéseit, családi fotóit, dokumentumait is. A település történelmének eseményei időrendi sorrendben követik egymást a könyvben. Régi, megfakult iratok, korabeli, eddig ismeretlen források, dokumentumok (képviselő-testületi jegyzőkönyvek, közigazgatási iratok, lelkipásztori jelentések, lakosok beadványai stb.) részletei elevenítik meg a község egykori tör-

ténéseit, hagyományait, elődeink gondjait, örömeit. A források nehezen érthető nyelvhelyességi, helyesírási alakjait esetenként a mai magyar nyelvtan szabályai szerint javítottam. A könyv végén, a függelékben dokumentumgyűjtemény és fotóalbum egészíti ki a 20. század hajnalának helyi eseményeit.

Szent-Györgyi Albert szerint „A történelem az a tantárgy, amelynek a legnagyobb hatása volt értékrendszerünk kialakulására, hiszen milyen más alapra lehet a jövőt építeni, mint a múltra?” Mai rohanó világunkban érdemes visszatekinteni, megismerni múltunkat. A krónikát olvasva az érdeklődők felfedezhetik a mai Nagytétény egykori arculatát. A régi fotók, képeslapok s a hozzájuk kötődő események elbeszélrik, milyen volt abban az időben a kastély, a templom, a plébánia, a katolikus fiúiskola és a többi még létező vagy már eltűnt épület, utca.

Köszönettel tartozom azoknak a nagytétényieknek, akik visszaemlékezéseikkel kiegészítették levéltári kutatásaimat. Köszönöm Pipek Jánosné, Rácz Barna, Beke Miklós, Nyéki Imréné, Kludák Erzsébet, Heitzmann Zoltán, Megyeri István, Kutas Endre segítőkészségét, s azt, hogy hozzájárulásukkal felhasználhattam fényképeiket, dokumentumaikat. Köszönöm a Nagytétényi Polgári Körnek s elnökének, Lászlóné Varga Évának, hogy lehetővé tették a helytörténeti krónika megjelenését.

A múlt és a település szeretete ösztönzött arra, hogy e helytörténeti krónikát megírjam, s amellyel az egykor önálló nagyközség múltjára, értékeire, örökségünkre szeretném a figyelmet felhívni. Remélem, e könyv segít abban, hogy az itt élő őslakók, az itt letelepedett családok, s minden érdeklődő jobban megismerje, megbecsülje és megszeresse lakóhelyünket, Nagytétényt.

Budapest, 2015 nyara

Dindi István



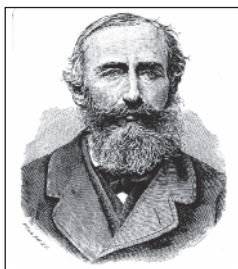
TELEPÜLÉSÜNK A DUALIZMUS KORÁBAN

Történelmi háttér

Az újkori magyar történelem egyik jelentős korszaka kezdődött meg 1867-ben, amikor az osztrák-magyar kiegyezés eredményeként létrejött az Osztrák-Magyar Monarchia, egy kétközpontú (Bécs, Budapest), dualista állam. A dualizmus több mint 50 éve alatt (1867-1918) a közös ügyeket (külügy, hadügy, pénzügy) leszámítva hazánk gyakorlatilag önálló állam lett. I. Ferenc József császárt 1867. június 8-án, Budán, a Mátyás templomban koronázták Magyarországot királyává. Halála után (1916) IV. Károly lett a Monarchia utolsó uralkodója.

A dualizmus kora úgy él az emberek emlékezetében, mint a boldog békeidők korszaka. Ezeket az évtizedeket sokáig politikai biztonság, nyugalom, pénzügyi stabilitás jellemezte. Ekkor fejeződött be a reformkorban elkezdődött polgárosodás folyamata. A kiegyezés után az egymást követő kormányok a polgári állam kiépítését tartották egyik legfontosabb feladatuknak. Tisza Kálmán hosszú, 15 éves miniszterelnöksége idején (1875-1890) épült ki a modern polgári közigazgatás, ekkor jött létre a kapitalizmus jogi és intézményi rendszere. A magyar gazdaság fejlődése, felzárkózása szempontjából is szerencsés volt ez az időszak. Erőteljes fejlődés indult meg. Neves politikusok fűződnek Tisza Kálmán nevéhez. Az ő felfedezettje volt Baross Gábor, a magyar közlekedésügy kiemelkedő személyisége, a magyar államvasutak rendszerének megteremtője. A megindult nagy vasúti építkezések eredményeként 1900-ban már 17 ezer kilométer hosszúságú vasút üzemelt az országban, s csaknem az összes fővonal állami tulajdonba, a megalakult MÁV kezelésébe került.

Baross Gábor a vasúthálózatot a gazdaság élénkítésének eszközévé tette. Fejlődött a vaskohászat, a gépipar, a malomipar, az élelmiszeripar. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem körülbelül két és félszeresére nőtt. Emelkedett az iparból és kereskedelemről élők aránya. Tisza Kálmán kormányzása idején alakították ki Budapesten a körutakat és a mai Andrássy utat. Nagy építkezések folytak: Országház, Operaház, Zeneakadémia stb. A 19. század végén a fővárosban, majd a közeli településeken megjelentek a villamosok, megkezdődött a telefonhálózat kiépítése. Megnyíltak az első mozik, s az ország útjain megjelentek az első autók is.



Tisza Kálmán



Baross Gábor

Nagy-Tétény önkormányzata a 19. század végén

Az 1877-ben megjelent Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monográfiája részletes leírást közölt településünkéről. Ilyennek látta a szerző lakóhelyünket: *„Tétény magyar-német falu, a fehérvári államútban, Budától két mérföld, közel a Dunához, Fehér megye szélén, szőlőhegyek által körített térsíkságon, postahivatallal, távírda- s vasútállomással. Sőt ugyanitt néha a gőzhajó is állomást tart. A Duna laposa egészen a falu alá megy s a belső telkek se mindenütt mentek az árvíztől... Most a lakosok száma 2048 lélek. Köztük 1668 r. kath., 2 ágost. (evangélikus), 20 helvét (református), 358 zsidó... A római katolikusoknak anyae gyházuk van, mely 1772-ben keletkezett. A zsidóknak szintén helyben van zsinagógájuk. Ékesíti a községet egy díszkert közepén épült emeletes nagy urasági kastély, a keleti oldalon kilátással a Dunára... Utóbbi időkben Szent-Györgyi Horvát és gróf Hugonnay család birtokában volt, most Löwy Mór birtokolja... A község főutcája, melyen az államút végig megy, nem egyenes ugyan, de elég széles és kisvárosiasan épült sok szép épületet mutat. Faültetvény az utcákon nagyon kevés... A határ összes kiterjedése 3560 kat. hold. Ennek csaknem fele szőlő, budaihoz hasonló vörös és fehér jó borterméssel... Budapestről is számosan bírnak itt szőlőt, s a hegységet több szép prэшáz és nyaraló ékesíti, amellet a sziklában jó pincék vannak, köztük nevezetes és nagyszerű a régi urasági pince a Nussgrabenen (Diósárok), mely 20.000 akó bort képes befogadni. Ez közsiklába van vágva, több alacsony és magas boltozattal. Kocsival lehet bele lejárni... Újabb időkben a határ Duna oldali sík részén bolgár kertészek telepedtek meg, kik bérelt földjeiken különféle kerti veteményt nagy mennyiségben termesztene k...”¹*

Lakóhelyünk a 19. század utolsó évtizedeiben közigazgatásilag Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Pilisi alsó járáshoz, majd 1898-tól a Biai járáshoz tartozott. A 3.420 kataszteri hold területű község lakóinak száma 1890-ben 2.346 fő volt. A lakosság 73,3%-a (1.720 fő) német anyanyelvűnek, 24,5%-a (575 fő) pedig magyar anyanyelvűnek vallotta magát. A községben élők 54,8%-a (1.285 lakos) beszélt magyarul. Írni és olvasni 1.330 személy tudott. (1880-as adat). A lakosság túlnyomó többsége, 83,9%-a (1.969 fő) katolikus vallású, 2,1%-a (49 fő) református és 13,3%-a (311 fő) izraelita vallású volt.²

A polgári közigazgatás megszervezése hazánkban 1871 és 1886 között történt meg. A községek rendezéséről, jogairól, feladatairól az 1871. évi XVIII. törvénycikk rendelkezett. A községek saját belügyeikben határozatokat hozhattak, szabályrendeletet alkothattak, adót vethettek ki, rendelkezhettek a település vagyonával, gondoskodtak a községi utakról, a település iskoláiról stb. Az önkormányzati jogokat a községekben, így Nagy-Tétényben is a képviselő-

¹ Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája. III. rész. 43-44. oldal

² Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez (1731-1950). 328-343. oldal

testület gyakorolta. Ennek felét választották, másik fele a legtöbb adót fizető polgárok, az úgynevezett virilisták közül került ki. Az 1890-es évekig a képviselő-testület (közgyűlés) 15 választott és 15 virilista tagból állt. Ezután a lakosság számának növekedésével a képviselők száma is gyarapodott. A közgyűlés elnöke a községi bíró volt, ő vezette a testületi üléseket. A járási főszolgabíró által kijelölt három helyi lakos közül a képviselő-testület három évre választotta. Munkája nem volt képesítéshez kötve, a megválasztás alól csak kivételes esetben kaphatott felmentést. A település első számú tisztviselőjeként hatóságok, testületek előtt képviselte a községet a jegyzővel együtt.

Nagy-Tétény választott bírói a 19. század végén:

1885-1886: Huber József	1886-1887: Grósz Ferenc
1887-1899: Tichy József	1889-1902: Kőnig Mátyás

A község jegyzője Rácz Károly volt, nyugdíjazása után (1896) Főző László lett az utódja. A bíró mellett a jegyző volt a hivatalos tisztviselő, a közigazgatási ügyvitel vezetője. A képviselő-testület ülésein a képviselők a község és a lakosság legfontosabb kérdéseivel foglalkoztak (utak karbantartása, iskolák fenntartása, adóügyek, költségvetés, közmunka ügyek, lakosok kérései, panaszai stb.). A közgyűlés határozatait, iratait a bíró és a jegyző írta alá. Az okmányok hitelességét a hitelesítők aláírása, valamint a község pecsétje is megerősítette.



Az 1880-as években a képviselő-testület tagjai közé, többek között, az alábbi lakosok kerültek: Téttry József, Müller Lipót, Huber András, Grósz János, Tichy József, Kőnig Mátyás, Lőwy Mór, Stift Károly, Böhm Mór, Ledniczky Ferenc, Mehrl Nándor, ifj. Soós István, Schwanauer József, Hoffer Antal, Schneider Ferenc, Berger Miksa, Heitzmann Jakab, Cservenka András, Pentz Mihály.

A közgyűlés által elfogadott fontosabb határozatokat (pl. költségvetés, pótdadók) a törvényhatóság hagyta jóvá. A képviselő-testület eltérő gyakorisággal és változó részvétel mellett ülésezett. Sokszor a részvételi arány annyira alacsony volt, hogy az olyan döntések elfogadása, melyekhez az összes képviselő legalább ötven százalékának szavazatára lett volna szükség, hetekig, hónapokig elhúzódott. A testület működését ezekben az években nem befolyásolták pártpolitikai szempontok. Az országos politika eseményei sem zavarták meg az üléseket. Csupán néhány esetben foglalkoztak országos jelentőségű történésekkel (pl. a Millenniumi ünnepségek, Erzsébet királyné halála).

Az ügyek gyakorlati intézése, a közigazgatási teendők ellátása, a képviselő-testület határozatainak végrehajtása az előjáróság feladata volt, mely a törvény szerint a bíróból és helyetteséből (törvénybíró), legalább négy tanácsbeliből (esküdtek), pénztárnokból, a községi jegyzőből, közgyámból és a községi orvosból állt. Nagy-Tétény törvénybírója Pencz Mihály, a pénztárnok Kőnig Mátyás, a közgyám (gyámsági és gondnoksági feladatok ellátása) Kainer József volt ezekben az években.³

Külön hivatali épülettel, községházával nem rendelkezett a település, ezért a testületi üléseket a katolikus fiúiskola egyik helyiségében tartották. Erről az épületről ez olvasható a 19. század közepén, a plébánia ellenőrzése során készült jegyzőkönyvben: „A mostani iskola-lak az 1827-ik nagy tűzvész után a község által újonnan építtetett és épségben fenntartatik. Tetője cseréppel van fődve. Hét szobát, 4 konyhát és egy kis istállót foglal magában. Egy konyhával ellátott szoba a kisbíró lakása – egy pedig a község előjáróinak tanácskozó teremül szolgál.”⁴

Nagy-Tétény plébánosa 1885 óta Tétrty József volt, akinek javadalmazását négy forrás biztosította. A párbér, illetmények a politikai községtől, a kegyúri illetmények és a különböző egyházi szolgáltatásokért (pl. esketés) fizetendő díj. A plébános legfontosabb segítője a szertartásoknál a kántor volt, aki egyben az egyházi iskola tanítói teendőit is ellátta. Egy 1896-ban, a székesfehérvári püspök részére készült „bizonyítvány” szerint a „község előjárósága ezennel hitelesen bizonyítja, hogy Nagy-Tétény község mint erkölcsi testület egyházi adó – párbér – címén a rom. kath. felekezetű házaspároktól páronként és évenként 3 frt (forint) 74 kr-t (krajcárt) szed be, mely a községi számadásban mint átfutó tétel kezeltetik s amelyből évenként egy régebbi megállapodás, illetve egyezség alapján

1.) a rom. kath. plébános részére 780 frt,

2.) a rom. kath. kántortanító részére 240 frt fizettetik ki havi részletekben.”⁵

A plébániától, az anyaegyháztól messzebb lakó hívek lelkeszi gondozását az 1897-től alkalmazott káplánok biztosították, főleg a két fiókegyház, Diósd és Kistétény katolikus lakói számára.

1885 júliusában a közegészségügyi törvény értelmében egy halottasház építéséről, valamint a közgyűlés üléstermének és a főtanító lakásának kijavításáról döntöttek a képviselők.⁶ Az éves költségvetéseket, a zárszámadásokat és a fontosabb határozatokat elfogadás előtt 15 napon át közzszemlére tették, s azokhoz bárki észrevételeket tehetett. Általában észrevétel nélkül fogadták el minden évben a dokumentumokat. Az 1886. évre 5.795 forint bevételt tervezett a képviselő-testület, mely ilyen tételeket tartalmazott: bormérési jog haszonbérlete, községi földek haszonbérlete, községi vadászati jog, telkes gaz-

³ BFL V. 707. a. Képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1. kötete alapján

⁴ Canonica visitatio 1845. 13. oldal

⁵ SzfvPL No. 4569. 1896. július 30. (sorszám nélkül)

⁶ BFL V. 707. a. 1. kötet 1885. július 12. és 29. (oldalszám nélkül)

dák legelődjája, zsellérgazdák legelődjája, bor, hús, cukor, kávé, sör fogyasztási adója (ez volt a legnagyobb, 1.400 forintos bevétel). A kiadások között például a községi épületek és kutak „jó karban tartása”, a plébános és a főtanító javadalmazása, a tisztviselők és szolgák fizetése szerepelt.⁷

1886 elején szembetegsége miatt lemondott a községi bíróról. A közgyűlés elfogadta azt, s „*Huber Józsefnek a község érdekében tett közhasznú fáradozásáért és szolgálatáért meleg köszönetet és elismerést mondott.*” Áprilisban a testület Grósz Ferencet választotta meg Nagy-Tétény új bírójává. Szeptemberben a község bormérési jogát árverezték el. Az árverésen egyedül Berger Miksa jelent meg, aki 350 forint félévi haszonbért ajánlott fel. A testület 400 forint haszonbért igényelt. A felek nem tudtak megegyezni, ezért egy ideig az előjáróság házilag kezelte a borméréshez szükséges helyiséget. Pest megye a nyugdíjba vonult Mayer Jakabné nyugdíját a római katolikus hitközségre terhelte, s azt a hitközség tagjainak kellett volna biztosítani, akik ez ellen zúgolódtak, s nem akarták megfizetni. A képviselő-testület a megyének írt levélben a döntést visszautasította, s kérte, hogy az országos nyugdíj alap biztosítsa a tanítónő nyugdíját.⁸

Egy, ma már kuriózumnak számító közigazgatási eljárásról is olvashatunk a közgyűlés jegyzőkönyveiben. A Nagy-Tétényben hosszabb idő óta élt személyek az előjáróságtól kérhették a „község kötelékébe való felvételüket”, községi illetőségüket, melyet felvételi díj megfizetéséhez kötöttek. A képviselő-testület a kérelmeket megvitatta, majd döntött annak elfogadásáról vagy elutasításáról. 1887 februárjában Major Kálmán magyar királyi honvédszázados kérte felvételét Nagy-Tétény kötelékébe. A közgyűlés a kérést elfogadta, mert „*Major Kálmán m. k. honvédszázados úr tekintélyes állásánál fogva díszére válik a községnek, ... s mint itteni illetőségű a községi tagok közé bekebeleztetik.*”⁹

A királyi tanfelügyelő 1887 tavaszán hozott utasítása alapján a hivatalnak a katolikus fiúiskolából ki kellett volna költöznie, mert a „*községnek az iskola épületében lakása felmondattott, s hogy a község mostani irodáiból 1888. április hó 24-én kiköltözni tartozik.*” Vagyis a településnek új hivatali helyiségekről, községházáról kellett gondoskodnia. A képviselő-testület Löwy Mór elnöklétével bizottságot hozott létre, melynek az új községháza épületének beszerzése lett a feladata. A következő években többször is foglalkozott a közgyűlés a községháza elhelyezésének ügyével. 1888 tavaszán felvetődött a Fő utcában lévő Kray Ferenc-féle ház megvétele, s községházának történő átalakítása. A testület azonban a házat nem találta megfelelőnek, s megvételét elutasította. A század végén több telek s épület eladásának bevételeit tervezték, mely az új hivatal építési költségének lett az alapja. A községháza felépítésére azonban még tíz évet kellett várni.¹⁰

⁷ Ugyanott 1885. október 31. (oldalszám nélkül)

⁸ Ugyanott 1. kötet 16., 23. és 27. oldal

⁹ Ugyanott 28. oldal

¹⁰ Ugyanott 1. kötet 32., 38. és 2. kötet 31. oldal

A 19. század második felében nőtt Nagy-Tétény lélekszáma, ezzel együtt a tanköteles gyerekek száma is emelkedett. A kiegyezés után már 235 diákot oktatott Mayer Jakab tanító és Hoffer József altanító az elemi népiskolában, mely a Fő-utcán (ma Nagytétényi út 273) állt. Az épület ma lakóház, falán emléktábla őrzi a régi idők emlékét. A tanítás német és magyar nyelven folyt, hiszen 1880-ban a német anyanyelvű lakosság volt többségben (81,5%), s az itt élőknek csupán a fele tudott magyarul.¹¹ Az iskola felügyeletét az iskolaszék látta el, melynek első elnöke Károly János lett, aki 1885-ig a község plébánosa volt. 1884-ben az iskola római katolikus fiúiskola lett, mert a képviselő-tes-



tület ebben az évben egy községi elemi leányiskolát létesített. Ezekben az években épült ki a településen a háromosztályos népiskola. A pedagógusok bére nem volt magas, sokszor alig jöttek ki fizetésükből. Többen béremelés kérésével fordultak a községhez. Az iskola egyik segédtanítója 1887 októberében, arra hivatkozva, hogy máshol vállalt

munkát, tétényi állásáról lemondott. Azonban kijelentette, *„ha fizetése 50 frttal megjavíttatnék, hajlandó volna állásán megmaradni.”* A képviselő-testület a fizetésemelést elutasította. 1889-ben egy másik kérvény tárgyalásakor a közgyűlés megállapította, hogy a segédtanító *„az uralgó drága piaci árak mellett ki nem jöhet, ... s a tanító működésével a hitközség teljesen meg van elégedve.”* Ezért a pedagógus 300 forintos fizetését 350 forintra emelték.¹²

A 19. század végén községünkben felgyorsult a német anyanyelvű lakosok magyarosodása, mely a modernizálódással összefüggő természetes folyamat volt, s melyet az 1879-ben kiadott, a magyar nyelv tanításáról intézkedő törvény is segített. A törvény előírta, hogy *„A magyar nyelv az összes bárminemű nyilvános népiskolákban a köteles tantárgyak közé ezennel felvételik.”* A tanítók alkalmazásával kapcsolatban elrendelte, hogy *„Oly községekben, hol magyar és nem magyar ajkúak vegyesen laknak, akár községi, akár felekezeti, akár egyéb nyilvános népiskolában az 1883-ik évtől fogva úgy rendes, mint segéd- vagy ideiglenes tanítónak csak oly egyének alkalmazandók, kik a magyar nyelvet tanítani képesek...”*¹³

¹¹ Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez. 340. oldal

¹² BFL V. 707. a. 1. kötet 37. és 55. oldal

¹³ 1879. évi XVIII. törvénycikk 3. és 4. §.

A magyarosodás, az önkéntes asszimiláció kísérőjelensége volt a névmagyarosítás, mely az 1880-as években kezdődött, s amelyet a kormány a névváltoztatások bélyegilletékének nagyarányú csökkentésével támogatott. A millenniumi ünnepek idején a névmagyarosítási mozgalom ismét felgyorsult. Ezekben az években több nagy-tétényi német anyanyelvű család is adott be névváltoztatási kérelmet.

1888-ban felvetődött Kistétény (a mai Budatétény) és Nagy-Tétény községek újraegyesítésének kérdése. Kistétény területe 1873-ig községünkhöz tartozott, s tétényi birtokosoknak voltak itt szőlői, présházai. Gazdag pesti polgárok és kereskedők is vásároltak e területen birtokot. Az első házakat építő szőlőmunkások és birtokosok kezdeményezésére épülhetett a képen látható, s 1780-ban felszentelt Szent Mihály kápolna. A 19. században több nevezetes villa épült e területen. Ilyen volt például a híres nyomdász, Heckenast villája, vagy az 1850-es években ideköltözött Klauzál Gábor kúriája. Az első felelős magyar kormány földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztere az önkényuralom éveiben itt talált nyugalmat. Nyaralót és présházat építtetett az akkor Rövid dűlőnek nevezett részen. Az épület – átalakítva



– ma is áll a Klauzál Gábor utca 6/a szám alatt. Gyakran vendégeskedett nála Deák Ferenc, aki három gyermekének volt a keresztapja. Klauzál Gábor szőlő- és gyümölcsnemesítéssel foglalkozott, faiskolát létesített, rózsafákat nevelt. Kezdeményezésére alakult meg a Kistétényi Szőlőbirtokossági Társulat.¹⁴

1873-ban már 614-en éltek e területen, mely ebben az évben Tétényből kiválva lett Kistétény néven önálló község. Településünk is ebben az évben változtatta meg nevét, s felvette a Nagytétény elnevezést, de ekkor még a jelzöt külön írták, s a Nagy-Tétény írásmódot használták. Kistétény házai kezdetben szétszórta épültek, nem voltak utcái. Helymeghatározásként dűlőinek nevét használták: Kápolna dűlő, Erdő dűlő, Országút dűlő stb. Az új község közigazgatási feladatait az első években csak a bíró és néhány esküdt látta el. Jegyzőt 1878-ban kapott a település, de az anyakönyvi ügyeket 1902-ig továbbra is Nagy-Tétény intézte. Az 1880-as években Kistétény anyagi nehézségekkel küzdött, bevételei nem fedezték a kiadásokat, ezért vezetői felvetették a település Nagy-Tétényhez való visszacsatolását. Úgy gondolták, hogy az majd megoldja gondjaikat.

¹⁴Tétény-Promontor. 177. oldal

Községünk képviselő-testülete 1888-ban több alkalommal is foglalkozott az újraegyesítéssel. Júliusban a testületi ülésen megállapodtak abban, hogy csak akkor tárgyalnak az egyesítésről, ha az Nagy-Tétény számára nem jelent anyagi megterhelést. Az októberi közgyűlésen Kistétény község küldöttei: Wolf Vilmos, Obál Ferenc és Kucsera József is részt vettek. A képviselők kijelentették, hogy készek a „visszacsatolásba beleegyezni, ha Kis-Tétény község – a Nagy-Tétény község lakosai által fizetendő adó arányában – költségvetésileg minden évben megállapítandó községi pótdószázalék kétszeresét fizetik a saját egyenes adójuk után. Például, ha Nagy-Tétény község lakosaira 10% esik, Kis-Tétény község lakosaira adójuk után 20% vettetik ki.” A testület decemberben is foglalkozott a kérdéssel, végül azonban a két község újraegyesítése nem valósult meg.¹⁵

A 19. században az országban önszegélyező egyletek alakultak, melyek támaszt nyújtottak a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó egyéneknek betegség, baleset stb. esetén. Az egyletek önkéntes alapon szerveződtek, tagjaik baj esetén más segítségre nem számíthattak. Virágkoruk az 1870-es évektől az I. világháború előtti évekig tartott. Községünkben 1871-ben alakult meg a Tétényi Önszegélyező Egylet 23 alapító taggal. Az egylet öttagú igazgatótanácsának tagjai lettek: Schwanauer József, Kőnig György, Böhm Mór, Bauer Lipót és Grósz János. Az egylet vagyona 1890-ben 65.000 forint volt. A 20. században az egyletből Hitelszövetkezet lett, melynek ügyvezető igazgatója az 1920-as évek végén Szappa Ferenc nyugalmazott MÁV ellenőr volt. Ebben az időben 800 tagot tömörített a szövetkezet, s 52.000 pengő befizetett üzletrésszel rendelkezett.¹⁶

A 19. század első felében községünk dombos területeit meghódították a szőlőskertek, melyek a lakosságnak a 80-as évekig jó megélhetést biztosítottak. Garay János költő a század közepén átutazott a településen, s „A tétényi csősz” című elbeszélésében így írt a tájról: *„Tétény határában kellemes szőlő-hegyek vonják legelőbb is az utas figyelmét magokra, amelynek csinos elrendezése, ízléses és díszes mulató és pinceházai első pillanatra a Róma környékén fekvő villákra emlékeztetnek, s a hazai szőlőművelésnek díszpéldányai méltán lehetnek.”* A megművelhető gazdasági terület 50%-án szőlő termett. A környéken egész pincerendszerek alakultak ki, a legrégebbiek a nussgraben pincék voltak, ahol több mint 30 ezer akó bor is elfért. Évente átlagosan 60-65 ezer akó bort termeltek a gazdák, akik a domboldalon elterülő birtokukon szobrokat állítottak a szőlővédő szenteknek. A terület északi végén még ma is áll Szent Orbán szobra.¹⁷

A szüret fontos esemény volt a település életében. Megkezdésének időpontját minden évben a közgyűlés jelölte ki. Aki előbb kezdte meg a szüretelést,

¹⁵ BFL V. 707. a. 1. kötet 1888. július 29. és október 23. (lapszámok nélkül)

¹⁶ Tétény-Promontor. 193-194. oldal és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője. 330. oldal

¹⁷ Tétény-Promontor. 126-127. oldal

az büntetésben részesült. Szüretkor a pincékben, prэшázakban komoly munka kezdődött. Kitisztították és lemosták a kádakat, a szőlődarálót, a szőlőprést és a fából készült edényeket. A községben ilyenkor vidám szüreti hangulat uralkodott. A fuvarosok színes szalagokkal díszítették fel a kocsikat. Délelőtt hangos volt a szőlőkertekkel teli domboldal. A szüretelők vödörrel járták a szőlősorokat, s amikor megtelt egy-egy vödör, hívták a puttonyos legényeket, ők vitték, s öntötték a szőlőfürtöket a darálóba vagy a kádba. Az összetört fürtöket a lével együtt kocsival szállították a prэшázhoz, ahol a gazdák feldolgozták. A must a hordókba, majd a pincékbe került. Szüret után minden évben megrendezték a szüreti mulatságot, mely a német hagyományokra épült.¹⁸

A század végén gyökeresen átalakult Nagy-Tétény gazdasága. A virágzó szőlőkultúrát az országosan fellépő filoxéra tönkretette. Elterjedése 1885-ben kezdődött és az 1890-es évekre a szőlőket már szinte teljesen kipusztította. A községben 1873-ban még 934 katasztrális hold volt a szőlőterület nagysága, 1895-ben már csak 103.¹⁹ A lakosság helyzetéről szomorú megállapítások olvashatók a testületi jegyzőkönyvekben: *„A szőlők a filoxéra által úgymondva már egészen elpusztítván, a lakosság legfőbb jövedelmét elveszté... A község az italmérés állami megváltása folytán az eddig élvezett félévi bormérési jövedelmét is elveszté...”* (1889. augusztus 11.) *„A községi lakosság a filoxéra pusztítások által vagyoniilag teljesen tönkre tétetett, s a legnagyobb részben teljesen vagyontalan, és a közterhek a legközelebbi években úgyis aránytalan magasak lesznek, minthogy a község több ezer forint adósság kifizetéséről tartozik gondoskodni...”* (1895 ősze)²⁰ A szőlők kipusztulása után 1889-ben megszűnt a hegyközség, s ezzel együtt a hegymesteri állás is. *„A hegymesteri állás és szolgálat megváltoztatatik, és pedig akként, hogy az eddigi hegymesteri állás megszüntetésével a hegyőri szolgálat teljesítésére három egyén fog felállíttatni, kik az eseteleges mulasztások által, bárki által okozott károkért egyetemlegesen felelősek lesznek. A betöltendő három hegyőri állomáson az eddigi hegymester, id. Wittmann Sebő megmarad, ki a hegyilletékek beszedésével is megbíztatik...”* 1898 márciusában a járási főszolgabíró új hegyközség létrehozását javasolta, a képviselő-testület azonban úgy vélekedett, hogy *„Tekintettel arra, hogy a község volt szőlői kipusztultak, s a kipusztult szőlők helyén jelenleg számításba vehető szőlőterület nincs, az újraültetett szőlők pedig összefüggő és hegyközséggé alakítható egész nem képeznek, a hegyközség alakítása helyben ez idő szerint szükségesnek nem mutatkozik.”*²¹ A kipusztult szőlők pótlására a megyei gazdasági egyesület 1892-ben szőlőtelep alapítását kezdeményezte, melyhez Nagy-Téténynek amerikai szőlővesszőket biztosított. A közgyűlés az *„Egyesületnek 3–4.000 amerikai szőlő-*

¹⁸BFL V. 707. a. 1. kötet 1885. szeptember 3.

¹⁹Tétény-Promontor. 175. és 180. oldal

²⁰BFL V. 707. a. 1. kötet 53. és 92. oldal

²¹Ugyanott 2. kötet 49. és 57. oldal

*lővessző adományozás iránti szíves és kegyes ajánlatát köszönettel elfogadja, közcélú telepítésre alkalmas földként a Hoffer Antal által bérelt községi földet jelöli ki, melyet a nevezett bérlő a községnek – ha ez szántási költségeit megtéríti – átengedni hajlandónak nyilatkozott.”*²² Ennek ellenére községünk szőlőkultúráját nem sikerült megújítani.

A képviselő-testület igyekezett új jövedelemforrásokat találni. „*A legcélszerűbb jövedelmi forrás az lenne, ha a község országos és heti vásári jogot nyerne, mi által a községi lakosság óhaja is teljesezne.*” Erre azonban nem került sor, a településnek nem lett hetivásár tartási joga. A lakosság igényei miatt azonban egyes árucikkeket az utcán, illetve a piactéren árusítottak, amelyet nem lehetett betiltani. A használt területek tisztán tartása érdekében a testület döntése értelmében „*mindazoktól, kik nyilvános utcai vagy piaci árulással foglalkoznak, s úgy a beszemetesítést előidézik, bizonyos csekély díj szedendő be.*” Ez – a használt terület nagyságától függően – egytől húsz krajcárig terjedt, s nem a szokásos helypénznek tekintették, s csak a piacul használt terület tisztán tartására fordították.²³

A 19. század végén és a 20. század elején minden évben közmunkákról hozott határozatot a képviselő-testület. A közmunka ezekben az években a község érdekeit szolgáló feladatok (útépítés, útjavítás) közös költségeinek munkával való megváltásának volt az eszköze. Rendelet mondta ki, hogy mindenki köteles ingyen közmunkát végezni, vagy azt pénzben megváltani. Nagy-Téténynek a megyei közmunkákhoz, a megye által megállapított díjjal – természetben vagy készpénzben – is hozzá kellett járulnia. A testület döntése alapján 1885-ben pénzzel kellett megváltani a közmunkát. 1888-ban a Diósdra vezető út „jó karban helyezése” érdekében rendelt el közmunkát a közgyűlés. Minden lóval rendelkező lakos köteles volt a községi kőbányából követ szállítani a diósi útra, és azt a kijelölt helyen lerakni. Kézi közmunkát is elrendeltek, melyet nem lehetett megtagadni. Az 1892-re tervezett közmunka egy részét ismét a Diósdra vezető út kijavítására, nagyobb részét a Diósvölgyi út alapjának elkészítésére használták fel.²⁴

A vasút megjelenéséig a szárazföldi közlekedés főleg lovas kocsikkal történt. A hosszabb távú utazást és a postai küldemények szállítását postakocsik biztosították. Hatalmas változást hozott a közlekedésben a vasút megépítése. 1861-ben a déli vasút átadása után Tétényben is létesült egy állomás, majd 1882-ben, a pécsi vonal megnyitásakor ismét átadtak egy vasúti megállót a községben. A tömegközlekedés azonban továbbra is megoldatlan maradt. A ritka vonatjáratok nem tudták kielégíteni a lakosság igényeit. A már meglévő HÉV vonalak (Cinkota, Szentendre stb.) példájára sürgetővé vált területünkön is egy HÉV vonal megépítése. Konkrét lépést az ügyben Gulácsy Kálmán 1889-es elő-

²²Ugyanott 2. kötet 75. oldal

²³Ugyanott 1. kötet 53. és 2. kötet 34. oldal

²⁴Ugyanott 1885. szept. 28., valamint 47. és 76. oldal

munkálati engedélye jelentett. 1891 őszén a képviselő-testület többször is tárgyalta a HÉV építéséről. Gulácsy Kálmán a Budapestről Nagy-Tétényig terjedő vasút építéséhez a községtől 15.000 forint hozzájárulást kért. A közgyűlés ettől nem zárkózott el, de a kevés megjelent képviselő miatt a következő üléseken sem volt szavazatképes, s nem tudott dönteni. A Szent Gellért tértől Albertfalván át Budafokig közlekedő HÉV vonal építése a következő években megtörtént, s 1899. szeptember 20-án átadták a forgalomnak. A csak Budafokig közlekedő HÉV elégedetlenséget és csalódást váltott ki településünk lakói között.²⁵

Hazánkban a modern egészségügy a 19. század második felében vette kezdetét. Az 1876-ban kiadott egészségügyi törvény szabályozta az orvosi és szülésznői gyakorlatot, s meghatározta a települések teendőit. E szerint a kisebb községeknek közösen kellett körorvost alkalmazni. A század végén Nagy-Tétény körorvosa, a már nem fiatal Dr. Pesti Béla nagy területet látott el (Diósd, Kistétény). A szülések levezetését szülésznők, bábák végezték, lakóhelyünkön három szülésznő működött. Gyakoriak voltak a járványok, melyek legfőbb oka a jó minőségű ivóvíz hiánya volt. Az 1873. évi kolerajárvány halálos áldozatot is követelt. A járványok mellett nagy volt a gyermekhalandóság. A rossz lakáskörülmények miatt tbc-s megbetegedések is előfordultak. 1890-ben 278 lakóházat tartottak számon a településen, melyek többsége egyszobás lakásokból állt, villany és vízvezeték nélkül. A településen egy-egy községi és felekezeti (izraelita) temető működött.²⁶

1893-ban kolerajárvány volt Budafokon, s Nagy-Tétényt jégverem létesítésére utasították. A közgyűlés jegyzőkönyve szerint *„Tekintettel arra, hogy közegészségi szempontból különösen járványos betegségek idejében a jég elkerülhetetlenül szükséges, s e szempontból a községben egy jégveremnek létesítése felsőbb hatóságilag is szigorúan meghagyatott, tehát Nagy-Tétény község előljárósága felhatalmaztatik arra, hogy egy körülbelül 100 kocsi jeget magában foglaló jégvermet építtessen...”*²⁷

Községünk patikáját, a „Szentlélek gyógyszertert” 1879-ben alapította Fáy Ignác gyógyszerész. A patika nem csak településünk, hanem Diósd és Érd átmeneti forgalmát is ellátta, és állatgyógyászati készítményeket és oltóanyagokat is árult. Az egykori patika épületében alapítása óta gyógyszerterem működik (Nagy-tétényi út 304. szám).



²⁵Ugyanott 71. oldal

²⁶Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez. 353. oldal és Tétény-Promontor. 205-207. oldal

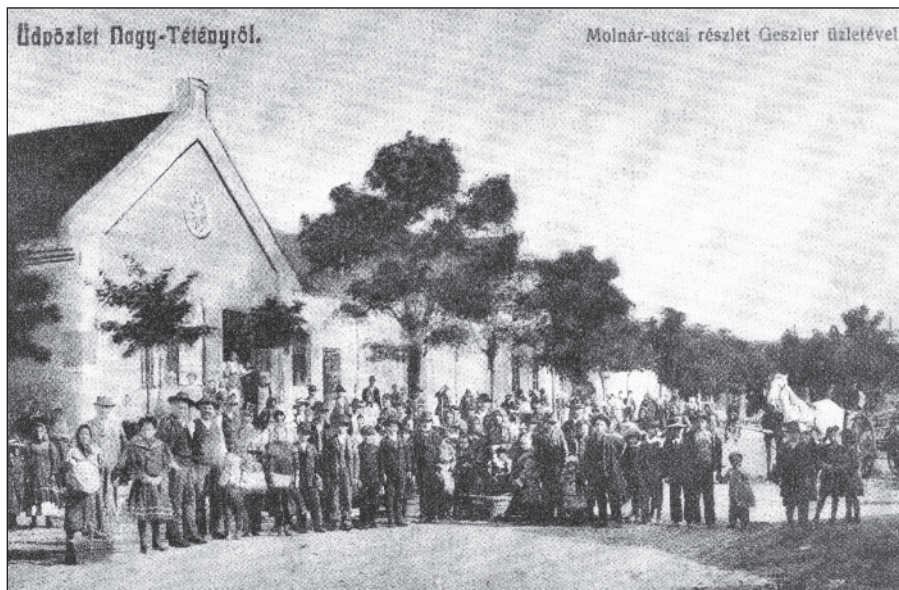
²⁷BFL V. 707. a. 1. kötet 1/1893. kgy. szám (82. oldal)



Nagy-Tétényben, a kastély egyik szárnyában 1897-ben gyermek egészségügyi intézmény létesült. A „Fehér Kereszt” Országos Lelencház Egyesület elhagyott, szegény sorsú gyermekek számára 60 fős árvaházat létesített. A lányok gondozását a Szent Vince rendi apácák látták el. Téttry József plébános a székesfehérvári püspökhöz írt levelében 1899-

ben arról számolt be, hogy az árvaházban 21 lelencet gondoztak, mind katolikus volt. A hat éven felüliek a nyilvános iskolába jártak, a többiek „a kedves testvérek által részesültek keresztény katolikus nevelésben.”

A Lelencház Egyesület a Szent Vince rendi apácák kérésére az árvaházban 1900-ban kápolnát rendezett be.²⁸



²⁸Tétény-Promontor. 207. oldal és SzfvPL No. 4569. - 2700/1899. és 2314/1900. sz. irat

A 19. század utolsó évei Nagy-Tétényben

A 19. és 20. század fordulóján a településen két 100 kataszteri holdon felüli birtokkal rendelkező földbirtokos élt. Az egyik Lőwy Mór volt, akinek 1.308 holdas birtokát 856 hold szántóföld, 402 hold legelő, 49 hold rét, 50 hold szőlő és 20 hold kert alkotta, de 6 hold nádassal is rendelkezett. A későbbi Baross Gábor-telep is az ő tulajdona volt. Gazdaságában 1 lokomobil (gőzgép), 2 járgány (állatok erejével hajtott gépek), 1 cséplőgép és 3 vetőgép működött. Állatállománya is jelentős volt: 368 szarvasmarha, 12 ló, 15 sertés, 970 juh. A másik birtokos, Kray Ferenc 182 holdon gazdálkodott, mely 105 hold szántóföldből, 44 hold legelőből és 5 hold rétből állt. 1 járgánnyal és 1 cséplőgéppel rendelkezett. 6 szarvasmarhát, 3 lovat és 200 juhot tartott.²⁹

A nagy-tétényi kastély egyik résztulajdonosa, a Hugonnay-család a 19. század közepén gyakran kapott kölcsönt Lőwy Mórtól, akinek az 1870-es évek elején el is adták birtokrészüket. Lőwy Mór megvásárolta a Nedeczky-család részét is, így megszerezte a kastély kétharmad részét. Tétény legnagyobb birtokosa, s virilistaként a közgyűlés tagja lett, melyben nagy tekintéllyel rendelkezett. Előfordult, hogy az ülést vagy a napirendet elnapolták, mert ő nem tudott rajta részt venni. A kastélyt tataroztatta, és családja számára kényelmessé tette. Az épület harmadik részében a francia származású Stephanie Heize által alapított Fehér Kereszt árvaház működött 1897-től.



Lőwy Mórnak és feleségének öt gyermeke született: egy fiú és négy leány. Halála után (1903) tétényi birtokát Ernő fia örökölte, s a község képviselőtestületében is elfoglalta apja helyét. Három, pilléreken nyugvó teraszt építtetett a kastélyhoz, kettőt a dunai oldalon, egyet a község felőli szárny bejáratához. A főhomlokzat fölött az ereszt meghosszabbíttatta és a teraszt beüvegeztette.³⁰

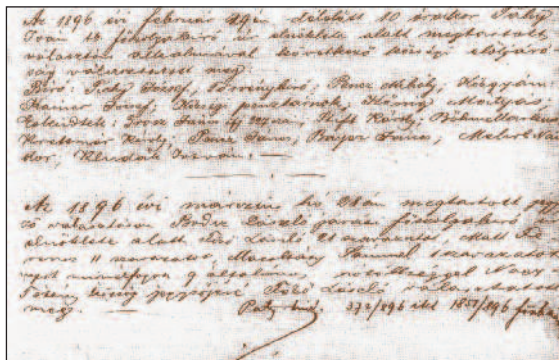
1895-ben a közmunka-kötelezettségről ez olvasható a közgyűlés jegyzőkönyvében: „A közmunka-kötelezettség minden igavonó állat után 2-2 igás napon, a háztulajdonosok részére 3 kézi napszámban, rész-háztulajdonosok terhére 2 kézi napszámban, házatlanok és családtagok részére 1-1 kézi

²⁹A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája (Gazdacímtár). 236-237. oldal

³⁰Geszti Eszter: A nagy-tétényi kastély története. 53-61. oldal

napszámában állapíttatik meg.” Az 1896. évi közmunka egy részét a nussgrabeni (ma Bartók Béla) út kiépítésére fordították. December elejére elkészült az út, de a járási szakemberek szerint nem felelt meg az „árlejtési” követelményeknek, s nem adták át. Az 1898. évi közmunkaterv szerint „A folyó évben kiépítendő a Dunához vezető út és pedig úgy, hogy a Buda-Graz államúttól az úgynevezett Duna utcán alapozással együtt történjék az útépités egészen az utca végén özv. Pencz Györgyné házáig. Onnan kezdve a vasúti aluljárón keresztül egész a Dunáig az út kijavítandó és kővel megrakandó, s tovább a Duna mentén egész a hajóállomásig az út ismét alappal építendő.” Ekkor határoztak a Plébánia utca kikövezéséről is. Az utak részben készültek el. A közmunkát pénzben is meg lehetett váltani, s a közgyűlés határozata sokszor ki is mondta, hogy a lakosok a közmunkát lehetőleg pénzben róják le. 1899-ben például a megváltási díj egyfogatú igás napszámra 2 kora 80 fillér, kétfogatú igás napszámra 4 korona, egy kézi napszámra 80 fillér volt. (Koronával 1892-től lehetett fizetni.)³¹

A nussgrabeni út megépítéséhez ottani pincetulajdonosok közül többen pénzt ajánlottak fel. Például „Leheti Antal és néhány társa... ajánlatot tettek, hogy a pincéjük előtt levő, s jelenleg használatlanul heverő üres területet megvennék..., azt befásítanák, s azon környéket ezáltal szépítenék...” Az volt a kérésük, hogy a területet jutányos áron vehessék meg. A képviselő-testület a pincetulajdonosok ajánlatát elfogadta.³²



1896. február 29-én általános előjárói választásra került sor, melynek eredményeként Nagy-Tétény bírójá Tichy József, törvénybírója Pencz Mihály, közgyámja Kainer József és pénztárnoka Kőnig Mátyás lett. A képviselők esküdtté választották: Grósz Jánost, Stift Károlyt, Kretsmár Károlyt, Pencz

Jánost, Bayer Jánost, Mehrl Nándort és Kludák Istvánt. Március 28-án a képviselő-testület a nyugdíjba vonult Rác Károly helyett az addigi aljegyzőt, Főző Lászlót választotta meg a község új jegyzőjévé.³³

Az 1896. június 15-én megtartott községi képviselőválasztás eredményeként a közgyűlés tagjai lettek: Weisz Sámuel, Pencz Lipót, Bischof Máté, Singer

³¹BFL V. 707. a. 1. kötet 95. és 2. kötet 5., 18., 34. és 60. oldal

³²Ugyanott 2. kötet 9. oldal

³³Ugyanott 372/1896. és 1851/1896. kgy. szám

Fülöp, Zinnermann Ignác, Huber Jakab, Halzl János, Skrbek Antal, Mehrwald Mátyás. Póttagok: Grósz József, Weiser István, Tichy Márton. Grósz János, és Weisz Mór. A legtöbb adót fizető személyek, a virilista lakosok választás nélkül lettek tagjai a közgyűlésnek.³⁴

Magyarország fennállásának ezredik (millenniumi) évfordulója alkalmából országsszerte ünnepségsorozatot tartottak 1896. május 2. és október 31. között. Az ünnepségek keretében a járásban „Árpád alap” néven pénzalapot gyűjtöttek, melynek az volt a célja, hogy a német ajkú községekben jutalmat osszanak ki a magyar nyelvben legjobb előmenetelt elérő német ajkú gyerekeknek, illetve a magyar nyelv tanításában sikereket felmutató tanítók között. Községünkben Ebergényi Sándor tanító kapott 25 forint jutalmat a magyar nyelv eredményes oktatásáért.³⁵

A nagy-tétényi millenniumi ünnepségről ez olvasható a testületi jegyzőkönyvben: *„Az összes iskolás gyermekek, valamint az óvodába járók is szüleikkel együtt vonuljanak ki a szabadba és ott a tanítók, esetleg az iskolaszék elnök vagy a községi jegyző által az ünnepély célját ismertető, s a nemzet ezredéves életét, az ország ezredéves fennállását dicsőítő és méltató beszéde után a gyerekek tanítóik felügyelete alatt tetszésüknek megfelelő néhány órai játékot rendezzenek.”* A résztvevők számára élelemre és italra 20 forintot biztosított az előjáróság.³⁶

1896. július 27-én a községi szérűskertekben tűz ütött ki, mely több lakost megkárosított. Különösen nagy veszteség érte Heitzmann Jakabot, akinek egész évi termése megsemmisült, ezért segílyt kért az előjáróságtól. A képviselő-testület egy évi földhaszonbérletének megfelelő segílyben részesítette. A járási főszolgabíró több alkalommal is szorgalmazta a községi tűzoltóság megszervezését. A képviselők azonban ezt *„szükségtelennek, sőt károsnak mondták a helyi viszonyok között... Hivatkoztak a múltra, mely igazolja, hogy a helybeli lakosság mindenkor teljes odaadással, egyetértő közakarattal, mondhatni lelkesült buzgósággal működött közre a tűzveszély elhárítására, s ezáltal mindenkor sikerült a veszélynek elejét venni...”* A december 19-i közgyűlésen ezért úgy határoztak, hogy nem szerveznek tűzoltóságot, de a tűzvédelmi eszközök és szerek javításáról és pótlásáról gondoskodnak.³⁷

Sok gondot jelentett a községnek az utak rossz állapota. A Buda-Graz államútnak a déli vasúti átjárótól az úgynevezett Csillag csárdáig terjedő szakasza balesetveszélyes volt. Már több esetben történt itt emberéletet követelő szerencsétlenség. 1897. augusztus 8-án a víz által elöntött országútról egy kocsi a vízbe fordult, s négy ember a balesetben életét veszítette. Löwy Mór felszólalása után a képviselő-testület megállapította, hogy e helyen *„csupán azért*

³⁴Ugyanott 2. kötet 6-7. oldal

³⁵Hugonnai Vilma Általános Iskola évkönyve 2007. 13. oldal

³⁶BFL V. 707. a. 2. kötet 5. oldal

³⁷Ugyanott 12., 51. és 53. oldal

történt baleset, mert magas vízállásnál a Duna az országutat mindig előnti, s közvetlen az út mellett mélység van, melybe – minthogy az alkalmazott kerékvetők a vízből ki sem látszanak, sem a kocsik feltartóztatására nem elégségesek – a csak legkevesbé irányt tévesztő kocsik belefordulnak...” A közgyűlés a járási főszolgabíró segítségét kérte az említett útszakasz megemelése és korlátokkal való ellátása érdekében.

Nagy esőzések idején a település egyes részen is komoly problémák keletkeztek. Több községi lakos – kiknek az úgynevezett „káposztás dűlőben” (a mostani Batthyány utca és a vasút közötti terület) volt a földje – panaszkodott, hogy a Buda-Graz államúton a Szentháromságtéren lévő rossz áteresz miatt az esővíz nem a Dunába, hanem az ő földjeikre folyik, s nekik komoly károkat okoz. Nagyobb eső, zivatar után az Ó-utca északkeleti végén is „csaknem állandó pocso-lya képződik, mely aztán sokszor alkalmat ad rosszindulatú embereknek, hogy abba elhullott állatokat, s más egyéb köztisztaság és közegészség szempontjából veszélyes dolgokat beledobjanak...” A testület a minisztériumhoz fordult, s kérte, segítsenek e problémák megoldásában, az átereszek kijavításában.³⁸

A község belterületén öt, a nyári hónapokban hat kocsmá, vendéglő működött. A közgyűlés új kocsmá megnyitásához nem járult hozzá, mert „ennyi kocsmá úgy a községi lakosság, valamint a községben megforduló nyaralók és egyéb idegenek igényeinek kielégítésére elégséges, sőt a közrend és közérkölc-siség szempontjából nem is volna tanácsos a kocsmák számát itt bent szaporítani.” A Duna partján, a hajóállomáson álló Halászcserda működését azonban támogatták a képviselők.



Amikor Löwy Mór, az épület tulajdonosa azt meg akarta szüntetni, a képviselő-testület a bérlő működési kérvényét elfogadta. „Tekintettel arra, hogy a jelenlegi úgynevezett sziget-i kocsmáépületben, mely Löwy Mór föld-birtokos tulajdonát képezi, nyáron át, azóta mióta helyben gőzhajóállomás van, mindig volt kocsmá, tekintettel továbbá, hogy részint az idegenforgalom emelése érdekében szükséges, hogy ott a hajóállomásnál a kocsmá továbbra is fenntartassék. Részint, hogy a kérdéses helyen, mely a község területén egész nyáron át az egyedüli üdülőlhely, amelyet úgy a helybeli lakosság, mint budapesti kirándulók örömmel keresnek fel, szükséges az odasereglők ellátásának szempontjából egy kocsmá.”³⁹

³⁸Ugyanott 23. és 49. oldal

³⁹Ugyanott 16. és 58. oldal

A község belterületén éjjeliőrök vigyázták és felügyelték az éjjeli csendet és nyugalmat. Ellenőrizték az idegeneket, tűzvész vagy közveszély esetén felébresztették a lakosságot. 1898-ban a közgyűlés az úgynevezett „éjjeli őrködés” gyakorlásáról rendeletet adott ki. E szerint az éjjeli őrködést „1. állandóan és éjjelenként a fogadott éjjeliőr; 2. a községi lakosság közül a házak sorrendjében kirendelendő naponként, illetve éjjelenként 5 egyén” végzi. Az éjjeli őrködést elsősorban a háztulajdonosok teljesítették, valamint a házzal nem rendelkező zsellér férfiak. Az őrködési idő tavasztól ősziig este 10 órától hajnali 2 óráig, októbertől márciusig pedig este 9 órától hajnali 3 óráig tartott.⁴⁰

Stefánia, özvegy trónörökösné 1898. február 15. és 19. között Budapestre látogatott, s felkereste a Fehér Kereszt Egyesület nagy-tétényi katolikus árvaházát. Az Országos Hírlap értesülése szerint „a fenséges asszony valószínűleg jelen lesz azon a nagyszabású hangversenyen, melyet katolikus körben e hónap 18-án rendeznek a nagy-tétényi árvaház s a László-gyermekotthon javára.”⁴¹

Nagy-Tétény képviselő-testülete minden évben komoly összegeket fordított a katolikus fiúiskola fenntartására. 1898-ban például „A rom. kath. iskola fenntartására nyújtott községi segély: a) a főtanító fizetésére 102 frt; b) tanító fizetésére 410 frt; c) tanítói nyugdíjakra 24 frt; d) iskola fűtésére 50 frt; e) iskola-épületek javítási költségeire 60 frt; f) iskola tűzbiztosítási díjára 4 frt. Összesen 650 frt” volt. Több évvel ezelőtt a község a római katolikus iskola épületét az egyháznak ajándékozta. Löwy Mór javaslatára tavasszal a közgyűlés a székesfehérvári püspökhöz fordult, s visszakérte az épületet. A püspök a képviselő-testület kérését elutasította.⁴²

A község lakosai közül a közterületből többen jogosulatlanul elfoglaltak kisebb-nagyobb területet. Ilyen volt az Ó-utcában Hufnágel András és Nikolett Antal, a külterületen, a préházaknál Karl Józsefné vagy a nussgraben lakása előtt Schmitsek Józsefné. A képviselő-testület felszólította őket az eredeti állapot helyreállítására, ellenkező esetben birtokpert helyezett kiállításba.⁴³

1898. szeptember 10-én Svájcban, a Genfi tó partján egy olasz anarchista megölte a 61 éves Erzsébet királynét. A képviselő-testület szeptember 23-i ülésén Főző László jegyző így emlékezett rá: „Álljunk fel, uraim, hajtunk meg fejeinket, mert arról fogunk megemlékezni, aki iránt, míg élt, hódoló tisztelettel, bálványozó, imádó szeretettel viseltetett nemzetünk kicsinyje és nagyja; akiről



⁴⁰Ugyanott 33. oldal

⁴¹Országos Hírlap. II. évfolyam, 39. szám, 7. oldal (1898. február 6.)

⁴²BFL V. 707. a. 2. kötet 30. és 40. oldal

⁴³Ugyanott 47. oldal

– *hogy elhunyt – meg sem szűnő fájdalommal, hálás kegyelettel, s zokogó részvétellel fog megemlékezni ez a nemzedék, mely őt ismerte, szerette, bálványozta és imádta, s akinek dicső emléke élni fog, míg e nagyvilágnak bármely kis zugában egyetlen magyar szív is dobog...*” A temetés napjától számított 30 napig gyászlobogót helyeztek el az iskola épületére (a hivatalra). A kormány által tervezett emlékmű megvalósításához gyűjtést szerveztek a településen.

A földművelésügyi miniszter javaslatára a királyné emlékezetére egy fás liget létesítését határozta el a közgyűlés, melyet Erzsébet ligetnek kívántak elnevezni, s Pentz József javaslatára helyének a zsidó temető melletti, akkor még parlagon lévő területet jelölték ki. 1899-ben a liget létesítését a rossz talajviszonyok miatt elhalasztották. Néhány év múlva más formában és máshol ugyan, de megvalósult a liget.⁴⁴

1899. január 26-án a közgyűlés a következő három évre elöljárókat választott. Az egyes tisztségekre jelölt 3-3 személy közül községi bírónak König Mátyást, törvénybíróként Pencz Mihályt, közgyámnak Kainer Ferencet és pénztárnoknak Pentz Ferencet választották meg. Az új esküdtek közé került Schwanauer János, id. Stift Károly, Tichy József, Pencz János, Grósz József. König Mátyás. Az új bíró méltatta elődje, Tichy József tevékenységét, *„ki a bírói hivatalt 12 éven át viselte, s ez idő alatt a község érdekeit önzetlenül szívén hordozta, s tehetségéhez képest előmozdította. Indítványozta, hogy neki a közgyűlés szavazzon köszönetet.”* A testület az indítványt elfogadta.⁴⁵

A kiegyezés után a magyarországi zsidóság számára a törvények polgári és politikai jogegyenlőséget biztosítottak. Az 1895-ben kiadott törvény pedig az izraelita vallást bevett vallásnak ismerte el. A szájhagyomány szerint az ország egyik legrégibb izraelita hitközsége Tétényben volt. Állítólag már a török uralkodás idején is szervezett zsidó közösség élt a faluban. Erre azonban konkrét bizonyíték nincsen. A vármegyét bemutató általános ismertető szerint 1737-ben 12 izraelita lakosa volt a településnek.⁴⁶

A 18. századtól folyamatosan nőtt lakóhelyünk izraelita vallású lakosságának száma. Többen költöztek ide akkor is, amikor 1746-ban a zsidó személyeknek el kellett hagyni Budát. 1851-ben számuk 326 fő volt, 1880-ban pedig már 498 izraelita élt a községben, a lakosság 22,2%-a. A Magyar Zsidó Levéltár Családkutató Központjában található születési anyakönyvek tanúsága szerint már régóta itt éltek a Berger, a Böhm, a Kohn, a Lőwy, a Schön, a Schwarcz, a Weisz stb. család tagjai. Ebben az időben a környék legjelentősebb ortodox izraelita egyháza Nagy-Tétényben működött. A következő évtizedekben az izraeliták száma csökkent, 1890-ben 311, 1900-ban 247 izraelita vallású lakosa volt a településnek. A század közepétől 30 évig Tauber Salamon rabbi vezette

⁴⁴Ugyanott 48. és 53. oldal

⁴⁵Ugyanott 55. oldal (13/1889. kgy. szám)

⁴⁶Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára. 328. oldal

a hitközséget, 1885-től pedig Ungár Rezső rabbi. Két egyesület működött a hitközségben: a Chewra Kadischa és a Nőegylet.⁴⁷

Tétény zsidó temetője a 18. század közepén létesült. A legrégebbi sírkő, mely alatt Zámán Böhm és Róth Simon nyugszik, az 1750-es évekből származik.



Az itt eltemetett izraelita lakosok közül 122 személy sírját azonosítani tudták. Az első parcellában több ismert család tagja nyugszik. Itt van eltemetve az 1911-ben, 100 éves korában meghalt özv. Schön Árminné, született Paszkusz Matild, a Böhm család nyolc tagja, közöttük az 1901-ben elhunyt Böhm Ferenc, a Schwarcz család nyolc tagja, köztük a 80 éves korában, 1921-ben elhunyt Schwarcz Péter. Itt temették el az 1891-ben meghalt Löwy Pétert, az 1902-ben elhunyt Berger Józsefet, az 1905-ben elhunyt Kohn Lipótot és az 1912-ben meghalt Weisz Mórt is. A 19. században ide temették a közeli és távolabbi környék (Érd, Sóskút, Tárnok, Etyek, Batta, Tököl) zsidó halottait is.⁴⁸

A 18. században létesült zsinagóga felújítása az 1880-as években történt meg. Ekkor építették meg a karzatot és a kétszárnyú bejárati ajtót. A zsinagóga fontosabb liturgikus berendezései közé tartozott a tóraszekrény, a frigysátorra emlékeztető építménnyel. A tóraszekrény előtt, a mennyezetről függő alatt a gondviselést jelképező örökmécses. A zsinagóga eszmei központjában állt a környezetéből kiemelkedő emelvény, melyen a tanítás, a tóra recitálása (felolvasása) történt. Az évtizedekig elhanyagolt, tönkretett egykori ortodox zsinagógát 2013-ban felújították, átalakították, s a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár nagytétényi fiókkönyvtára költözött az épületbe.

A Chewra Kadischa egyesület már a 18. század vége óta működött a településen. Az 1890-ben készült alapszabályai szerint a Szent Testvéri Szeretet szövetkezet és vallási egyesület fő célja a „*betegeken és haldoklókon jótekonyságot gyakorolni, és az elhunytak méltó eltemetéséről gondoskodni.*” (2.§.) Az alapszabályokat az egyesület és a hitközség vezetői állították össze: Ungár Rezső rab-

⁴⁷Újvári Péter: Magyar Zsidó Lexikon. 687. oldal és a Magyar Zsidó Levéltár Család Kutató Központ adatai

⁴⁸ www.oroklet.hu (Boros Lajos honlapja) (Letöltés dátuma: 2015.09.02.)



bi, Spitzer Jakab elnök, Landler Adolf és Schermann József alelnökök, Epstein Mihály és Schermann Albert gondnokok. Az egylet az izraelita hitközség kiegészítő részét képezte. Tagja lehetett minden 24. életévét betöltött férfi, aki a helybeli anyakönyvi kerülethez tartozott. A felvételi díj az illető vagyoni helyzetétől függően 18, 36 vagy 54 forint volt. A tagok évente 1 forint 50 krajcár járulékot fizettek. Betegség esetén, ha rászorultak, segélyben részesültek. Nem csak gyógyszerekkel és orvosi segítséggel látták el őket, hanem 6 forintig terjedő pénzsegéllyel is. Az egylet ügyeit a közgyűlés, a választmány, a főfelügyelő és a felügyelők intézték. Az alapszabály meghatározta a felügyelők

feladatait: „Valamely egyleti tag megbetegedésénél a felügyelők kötelesek a beteg meglátogatását minél gyakrabban eszközölni, és ha a betegség veszélyes fordulatot vesz, a szokásos betegfelügyelőkről gondoskodni.” (45. §.) „Mihelyt halálozás áll be, a felügyelők elrendezik a halott feletti ügyeletet... A három felügyelő a felruházásnál és a tisztításnál tartozik megjelenni, azonkívül 6 egyleti tag meghívatik, kik kötelesek az elhunytat a temetőig elkísérni...” (54-55. §.)

A temetőben a sír helyének kijelölése is a felügyelők feladata volt. Az egylet őrzt alkalmazott, aki a temetőben a rendre felügyelt. Adar hónap első estéjén, jon kipur ünnepén (az engesztelés napján) a helyi rabbi minden évben szentbeszédet mondott a zsinagógában, melyért 5 forint tiszteletdíjat, s az egylettől ajándékokat kapott. Adar a zsidó naptárban a 12. hónap (a Gergely naptárban február-márciusra esik), neve a héber „adir” (erős) szóból származik, ekkor született és halt meg Mózes. Három évenként az egylet „Hogy az együvé tartozásnak víg, társas kifejezés adassék” testvéries ünnepélyt tartott (75. §.). A tagokat évente, Hanuka ünnep estéjén fonott viasztekerccsel ajándékozták meg. Sokféle névvel illetik ezt az eseményt magyarul, egyik a fény ünnepe. Általában zsidó karácsonyként tartják számon, mert decemberben a karácsonyi előkészületekkel egy időben ünneplik, azonban nincs köze a karácsonyhoz. A hanuka a jeruzsálemi templomnak a szíriai görögöktől való visszafoglalásának állít emléket. A zsidó családokban ilyenkor nyolc napon át minden este eggyel több gyertyát gyújtanak meg a menórán, a kilencágú gyertyatartón (egy ág a szolgálgyertyaé). A hanuka bensőséges, családi ünnep, annyiban hasonlít a karácsonyhoz, hogy ekkor a zsidó gyermekek is kapnak ajándékot.⁴⁹

A településen nagy jégverés pusztított 1898-ban. A jégkárt szenvedett földbérlok bérleti díjuk elhalasztását, esetleg elengedését kérték a községtől. A

⁴⁹ A Nagytétényi Chewra-Kadischa Szent Testvéri Szövetkezet alapszabályai. 3-19. oldal

képviselők szerint azonban a bérlők még a jégkár előtti bérleti díjukkal is tartoztak, ezért a kérést elutasították, sőt nem fizetés esetén bírósági fizetési meghagyást helyeztek kilátásba.⁵⁰

A század végén a malomipar révén községünk iparosodása is megkezdődött. Ekkorra már a dunai vízimalmok megszűntek. Kludák István az egyik vízimolnár házát vette meg a Fő-utcában, s alakította át 1888-ban hentes és mésszáros üzletté. 1895-ben kezdte meg működését Rónai Izidor és Strobecz Gusztáv gőzmalma, a későbbi években létesült Gumigyár helyén. Wahl József fővárosi kosárfonó üzemét pedig 1900-ban helyezte át községünkbe, a Fő-utca 13. szám alá. A település szerkezetén is nyomon követhető a fejlődés. Bővült az utcarendszer, a község központi része nagyrészt beépült, részben elnyerte mai formáját. A Pallas Nagy Lexikon ezt írta Nagy-Tétényről: „Nagyközség Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye pilisi alsó járásában, a Duna partján 2346 német és magyar lakos... Van gőzhajó- és vasúti állomása, posta- és távíróhivatala és posta takarékpénztára, telefon összeköttetése Budapesttel. A község felett terül el a Grosse Haide név alatt ismert kietlen pusztá, melyen nagy kőbányák vannak.”⁵¹

Az 1899-ben indult „Budafok és Vidéke” című hetilap gyakran tudósított a községben történt eseményekről. Augusztus 16-án, Nagyboldogasszony napján tartották meg Nagy-Tétényben a hagyományos évi búcsút. *„Délelőtt a r. k. templomban isteni tisztelet volt. A búcsú már a reggeli órákban vidám képet mutatott. A nagy számban összegyűlt közönség – mely között a vidék is szépen képviselve volt – a vásáros bódékat és a körhintákat valósággal ellepte, s csak a késő délutáni órákban vonult a közellevő vendéglőkbe, ahol a pusztá jókedv hajnalig eltartott.”*⁵²

Piliscsabán megszűnt a katonai gyakorlótér, ezért a katonai hatóság új és alkalmas gyakorlótérrel kívánt gondoskodni. *„E célra legalkalmasabbnak találtattak a nagy-tétényi s török-bálinti legelőföldek. A katonai hatóság ezen telkek megvételeire vonatkozólag szeptember 6-án fog másodszor tárgyalni Nagy-Tétényben.”* A tárgyaláson a község és a katonai bizottság nem tudott megegyezni, mert az előljáróság négyyszögölenként 1 forintot kért, a katonai bizottság pedig csak 15-20 krajcárt ajánlott fel. A felvett jegyzőkönyv szerint a végső árat egy úgynevezett *„becslő bizottság”* állapította meg.⁵³

Ősszel a Duna áradása Nagy-Tétényben, Budafokon és a környéken nagy károkat okozott. *„A medréből kikelt folyam elöntötte a part mellett lévő szántóföldeket. Különösen nagy károkat szenvedtek a Duna mentén kertészkedő bol-*

⁵⁰ BFL V. 707. a. 2. kötet 56. oldal (8/1899. kgy. szám)

⁵¹ Tétény-Promontor. 185. és 187. oldal, valamint Pallas Nagy Lexikona. 1893-1896. 12. kötet, 25.033. oldal

⁵² Budafok és Vidéke. I. évfolyam, 1. szám, 3. oldal (1899. augusztus 20.)

⁵³ Ugyanott 3. szám, 3. oldal és 4. szám, 3. oldal (1899. szeptember 3. és 10.)

gárok, kiknek mintaszerűen kezelt földjeik teljesen víz alatt állnak. Tétényben és Érd között az országutat is teljesen elöntötte a víz.”⁵⁴



Sakktörténetünk egyik kiemelkedő alakja, Charousek Rezső a század végén községünkben lakott. Prágában született 1873-ban. 16 évesen tanult meg sakkozni. Olyan szegény volt, hogy a sakk szakkönyveket kézzel kellett lemásolnia. Sokat éhezett és korán elkapta a tbc-t. 1893-ban az Országos Sakk-levelezési versenyen Maróczy Gézával holtversenyben első lett. 1895-ben Budapestre, majd Nagy-Téténybe költözött. Több nemzetközi tornán diadalmaskodott külföldön és itthon egyaránt. Legyőzte kora világ-bajnokát, Emanuel Laskert is. Játszmakezdeknél kedvencei közé tartozott a királycsel és a dán csel. 1896-ban, Budapesten, a jubileumi

versenyen a híres orosz bajnokot, Mihail Csigorint is „kicselezte”. 1897-ben ült utoljára asztalhoz. Megnyerte a hazai négy fős nagy-tétényi tornát Maróczy előtt, majd Kölnben második helyezést ért el. 1898-ban betegsége elhatalmaskodott. A századfordulón a tuberkulózis még gyógyíthatatlan volt, a 26 éves, fiatal sakktelenség betegségét nem tudta „kicselezni”, s 1900. április 18-án meghalt. Főző László jegyző így búcsúzott a sakk kimagasló alakjától: *„A koszorúk és virágok között ott van a mienk – tétényieké is – s tanúbizonyságot tesz róla, hogy itt, ahol dicsőséges, de rövid életének utolsó kintelmes éveit átszenvedte, s ahol porai nyugodni fognak, épp úgy voltak barátai és tisztelői, mint ott, ahol diadalokat aratott és nevének dicsőséget szerzett.”*

Nagy-tétény temetőjének felszámolása után földi maradványait a Fiumei úti Nemzeti Sírkert 33/3-1-5. számú parcellájában található sírba helyezték. Egykori lakóházára 1966-ban emléktábla került.⁵⁵

A 19. század végén a község kedvezőtlen, rossz egészségügyi és lakásviszonyai miatt nagy volt a gyermekhalandóság. Nagy-Tétény halotti anyakönyve szerint 1899-ben 90 haláleset történt a településen. Az elhunytak 42,2%-a, 38 személy néhány napos, hetes vagy hónapos kisgyermek volt. Például a 3 napos Frey Lajos, a 14 napos Adamovits János, a 2 hónapos Anger Anna, a 6 hónapos Tichy Erzsébet, a 10 hónapos Bischof Gizella stb. A halál okaként legtöbbször a tüdőlob, a tüdőhurut, a tüdővízenyő, a bélhurut, a gyermek nehézkór (epilepszia) és a gyermekaszály (tbc) szerepelt.⁵⁶

⁵⁴ Ugyanott 6. szám, 3. oldal (1899. szeptember 24.)

⁵⁵ Tétény-Promontor. 251. oldal és Budafok és Vidéke. II. évfolyam, 16. szám, 3. oldal (1900. április 29.)

⁵⁶ BFL XXXIII. 1. a. Állami anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye 6183. kötet, 1899. év halottai

1900-tól kezdve a korona lett az egyetlen hivatalos pénznem a Monarchiában. A Budafok és Vidéke hetilap „A forint és a krajcár halála” című írásában így tájékoztatta a lakosságot a változásról: „Jövő év és hó elsejével úgy a hivatalos, mint a magánszámitásoknál megszűnik a forint és a krajcár, s helyébe kötelezően életbe lép a korona és a fillér. Rövidített megjelölése az előbbinek „K”, az utóbbinak „F”. Kissé szokatlan lesz ugyan a nagyközönségnek, de minden nagyobb rázkódás nélkül fog bejutni a közhasználatba.”⁵⁷

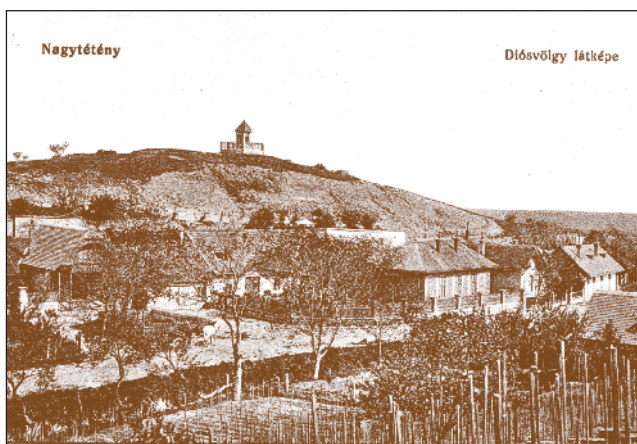


⁵⁷Budafok és Vidéke. I. évfolyam, 17. szám, 2. oldal (1899. december 17.)

A községháza és a HÉV építésének éve (1900-1910)

A 20. század elején településünk már a főváros környékét bemutató útikönyvekbe is bekerült, mint kellemes kirándulóhely és különböző gyalogtúrák kiindulópontja. Az 1900-ban megjelent „Budapest környéke” című, a kirándulók részére készült útikalauz szerint az érdeklődők vonattal vagy hajóval kereshették fel községünket. Vonattal 72 fillérbe került a menetjegy. A Duna-Gőzhajózási Társulat Tabánból és az Eskü-térről – meghatározott napokon – indult hajóival pedig 70 fillérért lehetett Téténybe jutni, mely az útikönyv szerint „*nagyközség a Duna lapályán (105 m), 278 házban 2346 lakó, közte 575 magyar s 1720 német, vallásra nézve túlnyomóan róm. kath., de van 311 zsidó is...*” (1890-es adatok)

A könyv megemlítette a „szép kastélyt” és a Dunafürdőt is. A vendéglők közül kiemelte Mehrwald Mátyás vendéglőjét és kávéházát (a későbbi Szelman vendéglő), ahol éjjeli szállást is kaphattak a kirándulók. Több, a községből kiinduló gyalogtúra leírása szerepelt a könyvben. Az egyik 80 perces túra a hajóállomástól indulva a Kamaraerdőbe vezette a kirándulókat. A leírásból az olvasók és a



kirándulók megismerhették a 20. század eleji Diósárok környékét. Tétényből „*A Promontorra vezető országúton 5 percnyire haladva, bal felé út ágazik ki, mely a vasút pályatestén át egyenesen Diósárokba vezet. Ez a kis árok a kopár Donátihegy és a tétényi szőlők közt bemé-*

lyedve É. felől húzódik le, s különös érdekessége abban áll, hogy partjaiba nagy borpincék lévén beültetve, a völgy oldala végig szépen kikövezett pincefalakból állanak; aljában számos egyszerű borház és csinosabb nyaraló van, körülvéve gyümölcsfákkal, melyek közt nagy számmal vannak diófák. A völgy É-i részében 22 méternyire mélyed a dombok közé s itt fölötte a Szt.-Donát-kápolna (164 m) áll, melyről szép kilátás nyílik a Duna felé (Tétény, Érd, Csepel-sziget) és a tétényi pusztaságra, a háttérben a budaörsi hegyekkel. A völgyön végig menve, a tétényi puszta fennsíkjára érünk. Ezt ÉK-i irányban (út nélkül) szelve, a Kamaraerdőt érjük el, melynek kis völgyében ÉNY-i irányban leereszkedünk a nyaralótelephez.” Az útikönyv szerint a Kamaraerdő környékét IV. Béla királyunk adományozta a

betelepített németeknek, a tatárok kivonulása után. „Az erdő neve onnan van, hogy soká a kamara tulajdona volt.” A gyalogtúrákat nem kedvelő kirándulók Pencz János és József, Berger József, valamint Breuer Adolf bérkocsijaival 2 koronáért Diósdra, 4 koronáért Törökbálintra látogathattak. A fővárosba 6 koronáért lehetett „visszakocsikázni.”⁵⁸

A Diósárok feletti területet a 19. században Alt Tettinger Weingebirgének (öreg tétényi szőlőhegy) is nevezték, mert nagy szőlőültetvények borították. Az 1850-es évek végén egy hatalmas, mindent elpusztító jégeső zúdult a vidékre, mely a Medetz-család kivételével minden szőlősgazda birtokát tönkretette. Medetz József és felesége, hálából, megépítették a képeslapon látható képoszlopot, melynek négy fülkéjében a szőlők védelmezőjének, Szent Donátnak a tetteit megörökítő képeket helyeztek el. Az 1900-as években, Kisasszony napján (szeptember 8) tábori szentmisével egybekötött körmeneteket tartottak a képoszlopnál. Az első Téttry József plébános vezette ide 1910-ben.⁵⁹

A 20. század első képviselő-testületi ülésére 1900. január 27-én került sor. Ekkor született meg a település nevével kapcsolatos közgyűlési határozat: „A község hivatalos helynevét „Nagy-tétényi”-nek törzskönyveztetni és egyszersmind a hozzátartozó s már e néven ismert és szervezett nyaraló és pincetelepet úgy a Buda-Graz államút mentén magánosan álló „tétényi csárdát” mint a községhez tartozókat e néven kitüntetni kéri.”⁶⁰

A Nagytétényi településnév, így egybeírva, az 1901. március 15-i testületi jegyzőkönyvben szerepelt először. A század elején képviselő-testületi tagok voltak, többek között, ifj. Stift Károly, Weisz Sámuel, Schwanauer József, Schwanauer János, Hoffer Antal, id. Stift Károly, Pencz Lipót, Havel János, Singer Fülöp, Böhm Márkus, Bayer János, Kretsmár Károly, Pencz Mihály, Pencz János, Pencz Ferenc, Grósz János, Löwy Mór.

1900-ban a település lakónak száma 2.614 fő volt, 268 fővel több mint tíz évvel korábban. A német anyanyelvűek száma 10%-kal csökkent, 63,4% (1.658 fő) lett. A magyarul tudó személyek száma 71,5%-ra (1.868 fő) nőtt. Írni és olvasni 1.597 lakos tudott a községben. A katolikus és református vallású lakosok száma nőtt (85,2%, illetve 3,6%), az izraeliták száma viszont tovább csökkent, 311 főről 247 főre (9,5%). A községben 998 kereső lakos 1.616 személyt tartott el. 608 őstermelő mellett 778-an az iparban, 272-en a kereskedelemben, hitelintézetekben, 256-an a közlekedésben dolgoztak. 409 napszámos és 70 házi cseléd is élt a településen. A lakóházak száma 375-re nőtt, melyek többségében egyszobás lakások voltak.⁶¹

⁵⁸Dr. Thirring Gusztáv: Budapest környéke. 260-264. oldal

⁵⁹Felker Győző: A Donát-hegyi kegyhely. 6-10. oldal

⁶⁰BFL V. 707. a. 2. kötet 62. oldal

⁶¹Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez. 328-354. oldal

A magyarul tudók arányának növekedése már a katolikus szentmisék rendjében is változást hozott. Téttry József plébános egyik jelentésében erről ez olvasható: „Nagy-Tétényben a községi képviselő-testület szóbeli kérésére kihirdettem, miszerint minden hónap első vasárnapján magyarul tartatik a szentbeszéd.”⁶²

A magyarok és a svábok együttélése békés volt, bár néha – főleg a fiatalok között – előfordult kisebb csetepaté. „Nagy-Tétény az elmúlt vasárnap éjjelén hangos volt a mulatozó legények zajától. A Csacsáni-féle vendéglőben a magyar legények, a Schvonauer félében a németek járták a táncot. S mert borban az igazság, mikor a boros jókedv tetőfokra hágott, mindkét fél az igazságot ment keresni. Amint a főutcán összetalálkoztak, csakhamar elhangzott mindkét részeről a csatajel. „Loszi h'n Burschen” hangzott a svábok részeről, „Csülökre legények” a magyarok részeről és előbb vége nem lett a harcnak, míg egynehány sebből pirosan nem bugyogott a vér.”⁶³

Csendőrszolgálat ezekben az években Budafokon működött. Amikor felvetődött, hogy az őröket más községbe helyezik, a képviselők tiltakoztak ez ellen. „Kinyilatkoztatja a községi képviselő-testület, hogy határozottan a közbiztonságot veszélyeztetőnek tartaná azt, ha a csendőrszolgálat Budafokról bármikor máshova mint Nagy-Tétény községbe helyeztetné át, ahol a csendőrszolgálatra feltétlenül szükség van...”

Az 1900-as évek elején Nagy-Tétényben is elterjedt „azon erkölcsrontó szokás”, hogy a gyermekek törvényellenesen szüleikkel, vagy azok nélkül eljártak a kocsmákba. A közgyűlés megbízta az előjáróság tagjait és a képviselőket, hogy a kocsmákat e tekintetben figyeljék, ellenőrizzék. Ha rendellenességet tapasztaltak, jelentették az előjáróságnak, mely a tudomására jutott esetekben büntetéseket szabott ki. 1902-ben is foglalkoztak a serdülő gyerekek kocsmába járásával. Ennek megakadályozása érdekében a járási főszolgabíró szabályrendeletet adott ki. Az ebben foglaltak végrehajtásának ellenőrzésére a testület Bischof Lőrinc képviselőt bízta meg.⁶⁴

1900 elején több használaton kívüli közterületet a község részére kívánta telekkönyvezni a képviselő-testület. Löwy Mór földbirtokos, képviselő ez ellen óvást emelt, mert „véleménye szerint a kérdésben forgó területek, mint közterületek, ma is a volt földesurak és közbirtokosság, illetve ezek jogutódjainak tulajdonát képezik.” A közgyűlés Löwy Mór tiltakozását nem fogadta el, mert az említett területek (pl. a Szent Flórián-téri, a Molnár utca folytatásában lévő használatlan területek) ekkor már közvagyonként képeztek, s „a törvényhatóság és a nagyméltóságú m. k. miniszter úr által is történő jóváhagyás után Nagy-Tétény község mint erkölcsi testület tulajdonaként telekkönyvezendőnek mondatnak ki.”⁶⁵ A földművelődésügyi minisztérium rendelete alapján februárban

⁶²SzfvPL No. 4569 – 2314/1904. számú irat

⁶³Budafok és Vidéke. II. évfolyam, 27. szám, 3. oldal (1900. július 22.)

⁶⁴BFL V. 707. a. 2. kötet 2/1900., 5/1900. és 37/1902. kgy. számok

⁶⁵Ugyanott 11/1900. kgy. szám

a közgyűlés a jegyzőt munkásközvetítői feladattal bízta meg. Főző László szerint ekkor *„a községben alig van szükség a munkaközvetítésre, minthogy itt a munkaadók munkást, a munkakeresők pedig munkát mindig kaptak, s hihetleg jövőben is fognak kapni.”*

A Néplap szerkesztősége ingyenes népkönyvtár létesítésére hívta fel a község figyelmét. A közgyűlés megállapította, hogy *„Bár igen célszerű és előnyös volna a népkönyvtár létesítése, azonban a képviselő-testület annak felállítását nem tartja keresztülvihetőnek, különösen azért, mert alkalmas oly egyént ki a könyvtár vezetését és kezelését elvállalni hajlandó volna, a községben jelenleg találni nem lehetne.”* A járási főszolgabíró javaslatára felvetődött egy gazdakör alakításának lehetősége is. A gazdák részéről azonban erre nem volt érdeklődés, ezért a kérdést a képviselők nem tartották időszerűnek.⁶⁶

A szőlők kipusztulása után településünkön és a környéken fokozott figyelem fordult a gyümölcs-termesztésre, elsősorban az őszibarack nemesítésére. A tétényi meleg, déli domboldalak alkalmasak voltak az őszibarack ültetésére, nemesítésére. Lelkes és ügyes gazdáknak köszönhetően a nagytétényi őszibarack néhány év alatt híres lett, meghódította a piacot. Lehner Lajos tanár olasz utazásai során ismerkedett meg a különböző őszibarackfajtákkal. 1896-ban Nagy-Tétényben telepedett le, kisbirtokot vásárolt. Olaszországból meghozatta a legfelkapottabb 40 amerikai fajtát, s azokból alakította ki gyümölcsösét. Egész életét az őszibarack-termesztés elterjesztésének szentelte.



Az 1884-ben született Kleman István is sokat tett a különféle őszibarackfajták termesztése terén. Életéről, munkájáról fia, Kápolnás (Kleman) József számolt be „Kleman krónika” című családtörténeti írásában. Édesapja fiatalemberként került Budára, a volt pénzügyminiszter, Kerkápoly Károly birtokára, ahol Zwinkli András gazdatiszt mellett dolgozott. A Zwinkli féle őszibarackoknak nagy sikere volt belföldön és külföldön egyaránt. *„A papa pedig fogékony volt és kitűnően elsajátította a tudnivalókat híres mesterétől, kitűnően megtanulta és a gyakorlatban értette az őszibarackfák kezelését, metszését...”* Tétényben ezekben az években Imre Lajos nyolc holdon őszibarackost tele-

⁶⁶Ugyanott 14/1900., 26/1900. és 33/1900. kgy. szám

pített a mai Barackos úton. „A papa 1907-től volt Imre Lajos kertésze. Zwinkl úr kertészetében ismerte meg a papát, és mivel tudta, hogy jó szakismerete van és szorgalmas ember, felajánlotta, hogy jöjjön el és dolgozzon nála, ahol lakást is ad.” Közös munkájuk sikerét bizonyítja, hogy 1908-ban, a Kertészeti Tanintézet kiállításán „a papa nagyszerű munkája alapján” Imre Lajos az Állami Oklevél aranyfokozatát kapta meg a kiállított őszibarackfajtáért. A nagytétényi gazdák, amikor látták a jó eredményeket, s őszibarackfákat akartak ültetni, „a papánál érdeklődtek, tanácsot és szemző-ágakat kértek, amit mindig szívesen meg is kaptak. Így terjedt el Nagytétényben a keserű mandulába szemzett nemes őszibarack különféle fajtája mind szélesebb körben a kisebb kertekben is.”⁶⁷

A 20. század elején komoly vízi élet volt a településen. Nyaranta sokan jártak a községből, s a környékből is a Duna partjára strandolni, csónakázni, pihenni vagy horgászni.



1900. július 21-én, szombaton délután úszóversenyt rendeztek a Dunán, melyet nagy érdeklődés mellett tartottak meg. Andrease Károly műkerész érkezett elsőnek a célba, ő nyerte meg a versenyt. Második lett Bálint János gyógyszerész, a harmadik pedig Stift Béla technikus. „A közkedveltségnek örvendő Andrease urat a nagy nézőközönség hatalmasan megéljenezte. Este – a győ-

zők tiszteletére – halászlé estélyt rendezett Pencz Lipót vendéglős, hol a gyomorsillapító díjak kiosztása után a fiatalság táncra kerekedve csak nagyon kora reggel engedte haza a mamákat.”

Néhány hét alatt két tüzeset is volt Nagytétényben. Először leégett az egyik kereskedő háza, majd ismét tűz pusztított, melynek szerencsére csak egy jégverem tetőzete esett áldozatul. „Oly tűrhetetlen a meleg, hogy még a jég közélébe is merészel férkőzni és Herzog nagytétényi lakosnak abban a hercegi látványban volt része, hogy lángok nyaldosták körül a jégtömbjeit.”⁶⁸

A Buda-Graz államút állapota az 1900-as évek elején is sok gondot okozott még a településnek. A belterületen az esőzések után a csapadék nem a Dunába, hanem a községi földekre folyt, s gyakran komoly károkat okozott a tulajdonosoknak. A képviselő-testület az út kérdéses szakaszának megemelését és a belterületen lévő teknőnek a megszüntetését kérte az államépítészeti hivataltól.⁶⁹

⁶⁷Wagner Ferenc: Diósd története. 192. oldal és Kápolnás (Kleman) József: Kleman krónika. 63-66. oldal

⁶⁸Budafok és Vidéke. II. évfolyam, 28. szám, 2. oldal (1900. július 28.)

⁶⁹BFL V. 707. a. 2. kötet 10/1900. kgy. szám

Az utak rossz állapota miatt egyre többen zúgolódtak a községben. Az egyik lakos az újság lapjain üzent a település bírójának: *„Bíró uram, panaszom van! Nem szokott néha sáros, lucskos időben egy kicsit kísértálni, vagy kikocsikázni a magyar államvasutak megállóhelyéhez? Nem látta még azt a rettenetes kocsiutat? Nem érezte már, hogy a pár esztendő előtt készült gyalogúton odatapadt az anyagba egy pár jámbor utas? Legyen meggyőződve, hogy azon a kocsíúton nagyobb bátorság kell kocsira ülni, mint nagy viharban lélekvesztőben a Dunán csónakázni. Édes bíró Uram! Egy kis kavicsot kérünk arra az útra!... Maholnap ide is elrohog a villamos, de ha meglátja azokat az átkozott rossz járdákat, ha egyszer beletéved abba a pokoli sötétségbe, visszafordul, s itt hagy bennünket a faképnél!”*⁷⁰ A község központjában sem voltak sokkal jobbak az utak. Ilyen volt például Fő-utcáról nyíló Duna-utca is.

A Budafokig közlekedő HÉV beindulása (1899) után a képviselő-testület a Duna Gőzhajózási Társaság igazgatóságához fordult, s kérte, hogy a helyi hajókat Érdig, vagy legalább Nagytétényig járassák. *„Tekintettel arra, hogy a villamos a budafoki személyforgalom egy részét természetsszerűleg elvonja a helyi hajóktól, ellenben Nagy-Tétény község a forgalmi tekintetben tekintélyes és állandó utazóközönséget biztosítana a helyi hajóknak... A helyi hajók alkalmas beosztás esetén a községre előnyös és hasznos lendületet adhatnának arra nézve, hogy a község, mely az utóbbi években a nyaralóközönség figyelmét magára vonta, kedvelt és keresett nyaralóhellyé fejlődhetnék...”* A kérést a társaság elutasította. Ezután a gőzhajók menetrendjének a helyi viszonyokhoz való módosítását javasolta a község. A következő években meghatározott napokon járt hajó Budapest és Nagytétény között.⁷¹

A Budafokig közlekedő HÉV vonalának meghosszabbítására községünk lakóinak még tíz évet kellett várnia. Ezalatt több próbálkozás, hivatalos levelezés történt a mielőbbi kiépítés megkezdése érdekében. Tekintsük át röviden ennek történetét! 1900 májusában a képviselő-testület úgy döntött, hogy *„a község lakossága küldöttségileg tisztelegjen a kereskedelemügyi m. k. miniszter úrnál, kérvén, hogy a vállalatot a vonal továbbépítésére kötelezze.”* A küldöttség nem járt sikerrel a miniszternél, ezért 1902 tavaszán a közeli, érdekelt települések bevonásával, ismét megsürgették a HÉV Nagytétényig történő meghosszabbítását. *„Nagytétény község képviselő-testülete szükségesnek, sőt elkerülhetetlennek tartja, hogy mozdalom induljon a folyó évben, és pedig mihamarabb a Budafok nagytétényi villamos vasút kiépítésének mielőbb leendő megkezdése érdekében.”* Ezek a próbálkozások sem jártak eredménnyel.⁷²

A hatóságok tehetetlenségét látva egy budapesti fogorvos, akinek Kistétényben volt villája, 1905 elején lóvasút létesítésére kért engedélyt Budafok

⁷⁰Budafok és Vidéke. II. évfolyam, 44. szám, 3. oldal (1900. december 9.)

⁷¹BFL V. 707. a. 2. kötet 9/1900. és 16/1900. kgy. szám

⁷²Ugyanott 27/1900. és 44/1902. kgy. szám

és Nagytétény között. Az alispán a lóvasút vonalra az előmunkálati engedélyt egy évre megadta: *„Popiel Dénes budapesti lakos fogorvosnak a Budafok HÉV végállomásból kizárólag Kistétény érintésével Nagytétényig vezethető keskeny – esetleg rendes – nyomtávú körforgalmú lóvasút vonalra az előmunkálati engedélyt egy évre megadom. Budapest, 1905. május 24. Beniczky alispán.”* Novemberben miniszteri rendelettel a HÉV is megkapta a vonal meghosszabbítására az engedélyt. Az építkezés azonban nem kezdődött el.⁷³

1906 elején a közgyűlés határozatot fogadott el, mely szerint Nagytétény község – anyagi erején felül – a HÉV meghosszabbításának költségeihez hajlandó 30.000 koronával hozzájárulni, ha az igazgatóság *„Nagytétényig terjedő vonalának meghosszabbítását legkésőbb 1907. évi május hó 1-ig megkezdi.”* Azt is kérték, hogy a vonalat a település déli végpontjáig hosszabbítsák meg. Hamar megérkezett az igazgatóság válaszevele, melynek feltételeit a képviselő-testület többségében elfogadta. A közgyűlés elállt attól a kívánságától, hogy a HÉV *„a község déli végpontjáig meghosszabbíttassék... Beleegyezzünk abba, hogy a vasút községünk északi bejáratánál lévő Szentháromságtérig hosszabbíttassék meg.”* A kiépítés mentén szükséges és községi tulajdont képező területeket ellenérték nélkül engedték át a társaságnak. Elálltak attól a feltételtől is, hogy 1907. május 1-ig induljon meg az építkezés, de ragaszkodtak a mielőbbi kezdéshez.

1907 augusztusában Főző László jegyző, többek biztatására, előterjesztést tett. Javasolta, hogy *„a község létesítsen Nagytétény és Budafok között a saját költségére – esetleg részvénytársasági alapon – automobil omnibusz közlekedést.”* A közgyűlés az ajánlatot elfogadta, s a szeptemberi ülésen kívántak döntést hozni. Erről az ülésről, a döntésről nincsenek adatok.⁷⁴

1908 júliusában a megye törvényhatósága végre jóváhagyta a Nagytétény község és a Budapest Budafok Helyiérdekű Villamosvasút között létrejött szerződést. Elhárult minden akadály a vonal mielőbbi átadása előtt. A következő évben, 1909. április 24-én végre megnyílt a HÉV nagytétényi szakasza, s november 19-én átadták a második vágányt is. A vasútnak hamar nagy forgalma lett, s a szerelvények gyakran zsúfoltan közlekedtek. A problémák is gyorsan megjelentek. A HÉV drága tarifáival és hiányosságai-
val kapcsolatos panaszokkal éveken át foglalkozott a képviselő-testület és a helyi sajtó.⁷⁵



⁷³Tétény-Promontor. 200-201. oldal

⁷⁴BFL V. 707. a. 3. kötet 24/1906., 40/1906. és 65/1907. kg. szám

⁷⁵Ugyanott 98/1908. kg. szám

1901-ben a Budafok és Vidéke hetilap többször is hírt adott a község táncmultságairól. Január 12-én zártkörű táncestélyt rendeztek a római katolikus iskolában felállítandó harmónium javára. A multság – a rendezőség szerint – remekül sikerült, annak ellenére, hogy csak 35-en vettek részt rajta. A nagyközönséget e nemes cél nem hatotta meg, ezért volt kicsi az érdeklődés. Ennek ellenére a 170 korona tiszta bevétellel a szervezők elégedettek voltak.

A Nagytétényi Asztaltársaság január 26-án Mehrwald Mátyás vendéglőjében tartott jól sikerült, hangversennyel egybekötött zártkörű multságot.

November 6-án társasvacsoráról tudósított az újság, melyen hölgyek is megjelentek. Az est, régi jó szokás szerint, vacsora után kedélyes tánccal folytatódott, s a késő éjjeli órákban fejeződött be. A rendezők szerint a multság „reményen felül” jól sikerült.⁷⁶

Az 1848/49-es szabadságharc egyik elfelejtett ezredese, Zám belly Lajos kétszeresen is kötődik lakóhelyünkhöz. 1849. január 3-án a Vilmos huszárok kötelékében harcolva részese volt a tétényi csatának, s hősiességével kitűnt az Ottinger osztrák tábornok lovasaival vívott küzdelemben. A szabadságharc leverése után kétszer is elítélték, az 1867-es kiegyezés után szabadult. Életének utolsó éveit községünkben, az Ó-utca 21. szám alatt, Etelka leánya házában töltötte. Szerényen, visszavonultan élt. Legjobb barátja, Degré Alajos amikor meglátogatta, „*a szomorú képtől, mely elem tárult, szívem megremegett. Zambelly Lajos ma betegen, fuldokolva kapkod levegő után, s mellette fekszik halálosan beteg lánya is. Igen, igen szomorú kép! Neki is adósa marad a nemzet, mint sok ezernek, kiket megölt a nyomor és a kétségbeesés.*”

1901-ben halt meg egyedül és szegényen. Nagytétény azonban nem felejtette el. A község díszpolgárává választotta, s minden évben, március 15-én felkeresték és megkoszorúzták sírját.⁷⁷ A nagytétényi temető felszámolása után hamvait a Fiumei úti Nemzeti Sírkert 48-as parcellájában helyezték el. 2014-ben a Nagytétényi Polgári Kör emléktáblát helyezett el a huszárezredes egykori lakóháza falán. 1973-ban a kerületi Tanács már leleplezett egy Zambelly emléktáblát, de akkor a 17/b. számú ház falán, mert egykori lakóháza abban az időben nagyon leromlott állapotban volt, s a Tanácsnak nem volt pénze annak felújítására.



A római katolikus fiúiskola iskolaszéke 600 korona segílyt kért a községtől az iskolaépület javítására, valamint a tantermek belső berendezéseinek rend-

⁷⁶ Budafok és Vidéke. III. évfolyam, 4. szám, 3. oldal (1901. január 20), 5. szám, 3. oldal (1901. január 27.) és 46. szám, 2. oldal (1901. november 10.)

⁷⁷ Nagytétényi Ujság. V. évfolyam, 19. szám, 3. oldal (1937. október 1.)

betételére. A közgyűlésen heves vita alakult ki, hiszen a település már eddig is mintegy 9%-os pótdadóval járult hozzá a felekezeti fiúiskola fenntartásához, a hitfelekezet pedig semmivel. A képviselők megtekintették az épületet, a néhány lépésre lévő tantermeket, s meggyőződtek arról, hogy a tetőzet és a termék sürgős kijavítása elkerülhetetlen. A gyermeklétszám várható növekedése miatt pedig jövőre egy harmadik osztály indítására is szükség lesz. A közgyűlés megszavazta a segítyt, azonban tájékoztatta az iskolaszéket, hogy a község „*az iskolafenntartás folyton emelkedő terheit elvállalni nem hajlandó, és felkéri ugyanazt, hogy azoknak fedezéséről vagy saját hatáskörében gondoskodjék, vagy ha a hitfelekezet nem hajlandó az ügyis egyetlen és minden vallású gyermeket befogadó iskola fenntartásának terheit viselni, úgy adja át az iskolafenntartással járó jogokat is a községnek.*” Ez a fiúiskola államosítását jelentette volna, amivel a hitközség nem értett egyet. Az épület és a termék javításához a 600 korona kevésnek bizonyult, ezért júliusban újabb 200 koronát szavazott meg a testület.⁷⁸

A budapesti hadtestparancsnokság a kisajátított nagytétényi nagy-legelőn (tétényi fennsík) lőteret szándékozott felállítani. 1900. november 15-én a település hivatalában Beniczky Lajos alispán elnökletével megtartott tárgyalás végén a hadtestparancsnokság az építési engedélyt megkapta⁷⁹. A terület után járó kisajátítási összeg a községháza építési alapjához került. A felépült nagytétényi lőtérnél kázinó is működött. Annak bérelője, Weigand István és a község között vita támadt.



A bérelővel nem tudtak megegyezni az ital és fogyasztási adóról, mert nem volt hajlandó a megállapított 1.000 korona adót kifizetni. Hosszú alkudozás után 1903-ban végül Weigand István beleegyezett a borital és húsfogyasztási adó évi 1.00 korona átalánnyal történő megváltásába.⁸⁰

Tahy István főszolgabíró 15 éve állt a biai járás élén. Ebből az alkalomból a község képviselő-testülete Nagytétény díszpolgárává választotta őt. „*Elismerésül azon érdemeinek, amelyeket*



⁷⁸BFL V. 707. a. 2. kötet 9/1901. és 21/1901. kgy. szám

⁷⁹Budafok és Vidéke. II. évfolyam, 42. szám, 3. oldal (1900. november 25.)

⁸⁰BFL V. 707. a. 2. kötet 8/1901., 32/1902. és 11/1903. kgy. számok

*közfoglalkozási ideje alatt közhasznú működése által szerzett, méltánylásul azon eredményes munkásságának, melyet úgy az egész járás, mint annak egyes községei érdekében kifejtett... Tanúbizonyosságul azon tiszteletnek és szeretetnek, melyet irányában a község lakossága érez.*⁸¹

A szociális védőháló egyik első formája a 20. század elején az Országos Gazdasági Munkás- és Cseléd-segélypénztár volt, mely 1901-ben kezdte meg működését. A tagok nyugdíjban, temetkezési segélyben, baleset esetén ingyenes orvosi kezelésben, gyógyszerellátásban, illetve pénzsegélyben részesültek. A szolgáltatások szerinti tagdíj évi 10 korona 40 fillér, vagy 5 korona 72 fillér volt.

Az országosan megalakult cselédsegély pénztárba Nagytétényben is szerveztek tagokat. A közgyűlés határozata szerint *„Tekintettel a gazdasági munkás és cselédsegély pénztártól várható üdvös és jótékony eredményekre... Felkéri a közgyűlés a képviselő-testület minden egyes tagját, hogy hathatósan működjenek közre arra nézve, miképp a pénztár üdvös céljait a munkás nép és a cselédség minél szélesebb körben megismerje, közülük a pénztár tagjai közé minél többen belépjenek”*. Az előjáróság, hogy a terjesztésre maga is példát mutasson, a község alkalmazottait is beíratta a pénztárba: *„A község szolgálatában álló két állandó mezőőr, a tehén- és sertéspásztor, a kisbíró és a községi szolga (éjjeliőr) a közpénztár terhére, 1903. év január 1-től a gazdasági munkás- és cselédpénztárba beíratandók.*⁸²

1902. március 8-án a lejárt mandátumú képviselők helyére új képviselőket választottak. A legtöbb szavazat alapján új képviselők lettek: Kaiser István, Szakály Károly, Vadkerty Zsigmond, Tsida Pál, Grósz József és Bischof Ferenc.

Március 11-én megtartották az előjárók megválasztását is. Községi bíró Schwanauer János lett. Törvénybírónak Pencz Mihályt, pénztárnoknak Pencz Ferencet, közgyámnak Bayer Jánost választották a képviselők. Esküdtek lettek: Grósz Ferenc, Heitzmann Jakab, Szokol József, Bugyesinszky József, Grósz János, Steiner Márton, Kaiser István és Bleyer Dávid.⁸³

Az 1900-as évek elején Nagytétényben élt a világ legjobb sakkozójának tartott Maróczy Géza, aki 1902-ben a Monte-Carlóban rendezett világtorna győztese lett.

A Budafok és Vidéke hetilap is beszámolt a sikerről. *„Annál nagyobb örömmel tesszük ezt mi, hiszen Maróczy mint nagytétényi lakos, hozzánk, járásunkhoz tartozik, és már napok óta a legnagyobb érdeklődéssel lestük a torna eldőlését, jobban mondván Maróczy győzelmét... Nagytétény, (hol ma már a kapások is sakkoznak) és a környék sakkozói valóságos lázban voltak, s pártok keletkeztek, fogadások történtek a torna végleges eredményére.”*



⁸¹Ugyanott 16/1901. kgy. szám

⁸²Ugyanott 30/1902. kgy. szám

⁸³Ugyanott 685/1902. és 751/1902. kgy. szám

A cikk írója beszámolója végén így jellemezte Maróczyt: „Az ő lángelméje hivatva van arra, hogy a magyar fajnak a külföldön, az egész világban dicsőséget szerezzen.”⁸⁴

Egy évvel később, 1903. március 17-én fejeződött be Monte-Carlóban a III. sakk világtorna, melyen Maróczy Géza második helyezést ért el. „A tényleg lelkesen várják haza és az egész torna alatt lázas érdeklődéssel lesték az érkező híreket, melyekről Pencz vendéglőjében egy ablaknagyságú táblázatos kimutatót vezettek.” Nyáron külföldi nagymesterek látogatták meg Maróczyt Nagytétényben, közöttük az osztrák Carl Schlechter és a német Richard Teichmann, akik egy ideig nála üdültek.⁸⁵

Az 1900-as években is folytak a községi illetőséggel kapcsolatos eljárások. Egy példa erre 1902-ből: „Tekintettel arra, hogy Takács György kádármester 1898. év május hó óta itt lakik, adót fizet, s a községi terhek viselésében részt vesz, Nagytétény község képviselő-testülete őt ezennel 5 koronában megállapított felvételi díj ellenében a község kötelékébe felveszi.”⁸⁶

Az ország védelme érdekében nyújtott közszolgálat részeként a községen átvonuló vagy itt beszállásolt katonaság részére a lakosságnak különféle szolgáltatást kellett nyújtania. A nyári hónapokban, gyakran aratás idején, a katonaság részére előfogatokat kellett biztosítani, az ezért fizetett díj azonban nagyon csekély, lovanként és kilométerenként mindössze 20 fillér volt. A lovakat sokszor túlhajszolták, s a gazdák fáradtan, elcsigázva kapták vissza. A képviselő-testület a törvényhatósághoz fordult a kérdés megnyugtató rendezése és szabályozása érdekében. A törvényhatóság 1903-ra el is készített egy szabályrendeletet, de az továbbra sem tartalmazta a katonaság által nyújtandó díjakat vagy kártalanítást. A közgyűlés ismét tiltakozott, mert a lakosság „Július, augusztus és szeptember hónapokban csaknem kárpótolhatatlan terhet visel azáltal, hogy szobáit a tisztek részére, gazdasági épületeit a legénység részére, istállóit a lovak részére és igavonóit a katonai szállításokra úgyszólván ingyen kénytelen átengedni.”⁸⁷

A mai Diósárok területét 1902 augusztusában törzskönyvezte a közgyűlés. „Nagytétény község képviselő-testülete a „Diósvölgy” nyaraló és pincetelepet mint jelentékeny lakott helyet törzskönyvezendőnek mondja ki. Kimondja egyzsersmind, hogy a nyaraló és pincetelep nevéről „Diósvölgy” nevet kívánja törzskönyveztetni, mert ez a név már közismert, jó magyaros hangzású és megfelel a község egykori német ajkú lakossága által, valamint a környékbeli és budapesti német ajkú polgárság által előbb használni szokott „Nussgraben” névnek.”⁸⁸

⁸⁴Budafok és Vidéke. IV. évfolyam, 11. szám, 1-2. oldal (1902. március 16.)

⁸⁵Ugyanott V. évfolyam, 12. szám, 2. oldal és 23. szám, 2. oldal (1903. március 23. és június 7.)

⁸⁶BFL V. 707. a. 2. kötet 58/1902. kgy. szám

⁸⁷Ugyanott 62/1902. és 103/1902. kgy. szám

⁸⁸Ugyanott 69/1902. kgy. szám

Malosik Ferenc és társai, budapesti lakosok, diósvölgyi pincetulajdonosok írásbeli kérvényt nyújtottak be az előjárósághoz, melyben a Diósvölgy dűlőben Erzsébet liget létesítésére kértek engedélyt. A képviselő-testület a liget létesítését a község által kijelölt helyen engedélyezte. A liget elkészülhetett, mert Párkányi Ferenc Tétény monográfiájában ez olvasható e területről: „A borospincékhez vezető utat hatalmas diófák szegélyezték, itt-ott kőpadokkal, sőt kőasztallal is. A török pince bejáratától néhány lépésre délre bokrokkal szegélyezett, ovális alakú kedves park volt, melynek közepén emlékoszlop állott Erzsébet királyné bronzplakettjével.”⁸⁹

A járási főszolgabíró decemberben jelentést kért az árvízvédelmi előkészületekről. Főző László jegyző arról számolt be, hogy „községünk árvízvédelmi eszközeit megvizsgáltuk s megfelelő állapotba hozattuk. Az árvíz esetén igénybe vehető közteret összeírtattuk.” A település IV. negyedévi (október-december) jelentése 21 születésről és 15 halálesetről tájékoztatta a járást. A személyi biztonságot kielégítőnek tartották, öt esetben fordult elő a községben lopás. A beszámoló a vízlevezetést a település belterületén hiányosnak minősítette, és a baromfiak közötti szórványos betegséget is megemlíttette.⁹⁰

1903. február 18-án a Nagytétényi Asztaltársaság jól sikerült bált rendezett. A hírek szerint „A mulatságon a falu egész intelligenciája jelen volt. A francia négyest huszonnégy pár táncolta. A multság reggel 6 óráig tartott, mely ideig Németh Gyula cigányzenekara és a Transylvánia üvegek durrogása jókedvre hangolták a közönséget.”⁹¹

A 20. század elejére Nagytétény központi része nagyrészt beépült. Új, nagyobb építkezésre alkalmas területek a település magasabban fekvő, de a központtól távolabb eső részein voltak. A Pallas Lexikon által Grosse Haide néven említett kietlen pusztá is ilyennek számított. A mai Dózsa György út baloldalán, a vasút mellett kavicsbányák terültek el, s ott helyezkedett el a községi dögtemető is. A kavicsbányák mögött, a náddal szegélyezett Stefánia tó nyaranta fürdési, télen korcsolyázási lehetőséget biztosított. A mai II. utcától az V. utcáig szőlőföld állt, mely Diósvölgyig terjedt. A szőlők után, a mostani általános iskola mögötti homok- és agyagbányák a gyerekek kedvelt, de veszélyes játszóhelye volt. E kietlen pusztá felparcellázása, az első házak felépülése a 20. század első évtizedében történt, s Weisz Gyula és felesége, Libál Róza nevéhez fűződik. Weisz Gyula „Az akkor elterjedt hírek szerint – mint egy bádogosáru szaküzlet tulajdonosa – hamis csóddal szerezte meg azt a vagyont, amiből a Baross Gábor-telepi részt, mint „nemesi birtokból lejegyzett tételt” megvásárolta, felmérte.”⁹²

⁸⁹Dr. Párkányi Ferenc: Tétény monográfiája (kézirat). 115. oldal

⁹⁰PML IV. 423. b. 13107/1902. és 1/1903. számú iratok

⁹¹Budafoke és Vidéke. V. évfolyam, 8. szám, 2. oldal (1903. február 22.)

⁹²Párkányi Ferenc i. m. 115. oldal



A házaspár a Magyar Járadék és Hitel Bank segítségével, birtokperekkel, adásvételi szerződésekkel megszerezte a területet, melyet 1904-ben felparcelláltak. Weisz Gyula neve először 1902-ben szerepelt a község képviselőtestületének jegyzőkönyvében, amikor mint a néhai báró Pacassy Jánosné jogutódja a Duna partján lévő vontatóutak pót-telekkönyvezését kérte a Pest vidéki törvényszéktől. A közgyűlés ez ellen két törvényre is hivatkozott, mely közül az egyik „a község területén levő közlekedési utakat községi vagyonnak” nyilvánította. Ezen kívül a kérést az „Emberemlékezet óta fennálló szokás alapján gyakorolt jogaiba ütközőnek találja, s kimondja, hogy a kitűzött helyszíni tárgyaláson a tervezett pót-telekkönyvezés ellen óvás emelendő.”⁹³

Weisz Gyula 1903 nyarán keresetet adott be a község ellen a járásbírósnál. A néhány éve leégett „nagy-kocsmá” telkén lévő kövek kiadatását, esetleg kártérítést követelt. A kérdéses telken található romokat az előjáróság bontatta le, s a kövek a költségek biztosítását szolgálták. Az érintett telek egy részét a tulajdonos, Lőwy Mór a községnek ajándékozta, ezért a képviselők szerint a kövek egy része is a települést illeti. A tárgyaláson a községi bíró képviselte Nagytétényt. Weisz írásbeli ajánlatot tett az előjáróságnak, „mely szerint 4.200 korona vételárért megvételre ajánlja a nagy-kocsmá épülettelkéből őt illető mintegy 62%-ot.” A jegyző megfontolandónak tartotta az ajánlatot, mert a kérdéses terület községházának alkalmas volt. Szeptemberi ülésén döntött úgy a közgyűlés, hogy 4.000 koronáért megvásárolja a kérdéses telekrészt. „Szükséges a kérdéses telek megvétele és községház építése célra leendő felhasználása azért is, mert ezen több mint tíz év óta használatlanul álló telek a község egyik legszebb pontján mai alakjában s helyzetében a község rendezése és szépítése szempontjából tűrhetetlen.”⁹⁴ A vármegyei bizottság 1904-ben Nagytétény község és Weisz Gyula budapesti lakos között kötött adásvételi szerződés tárgyában határozatot hozott, mely szerint „A szerződés jogilag helyesen van kiállítva, s a község érdekeit kellőleg megvédi és senki részéről sem kifogásoltatott, ezennel törvényhatóságilag jóváhagyjuk, s ennek alapján megkötött adásvételi szerződést jóváhagyván záradékkal ellátni rendljük.”⁹⁵

⁹³BFL V. 707. a. 2. kötet 98/1902. kgy. szám

⁹⁴Ugyanott 3. kötet 43/1903., 45/1903. és 58/1903. kgy. szám

⁹⁵PML IV. 423. b. 487/1904. számú irat

Baross Gábor-telep neve először 1905-ben, a képviselő-testület októberi jegyzőkönyvében szerepelt: „Weisz Gyula budapesti lakos, mint a volt itteni közbirtokosság ingatlanainak általa Baross Gábor-telepnek nevezett ingatlanok tulajdonosa szóbelileg kérte az ezen ingatlanok és egyéb községi magántulajdo-



nosok páskumföldjei között lévő, régebben marhahajtó útként szerepelt útnak kijelölését, illetve mindkét oldalán levő felárkolását; kijelentvén, hogy ezen út mellett mindkét oldalán ő saját költségén fog fákat ültetni, s egyszersmind később, a telep fejlődéséhez képest az utat ki is fogja építeni.” A közgyűlés a kérést elfogadta.⁹⁶

1906-ban a közgyűlés Weisz Gyuláné, Libál Róza „A község határában fekvő Baross Gábor-telep tulajdonosának a volt úrbéri zsellérek tulajdonát képező közös legelőterületek megvételére vonatkozó írásbeli ajánlatát” tárgyalta. A képviselők a döntést a gazdaközösségre, mint tulajdonosra bízta. 1907-ben – több telepi lakos nevében – Weiszné arra kérte az elöljáróságot, hogy „a község segítse elő a Baross Gábor-telepi és Kistétény község érdekeltségének azon óhaját, hogy a magyar államvasutak Budapest-Fiumei fővonalán Budafok állomás és Nagytétény-Diósd megállóhely között fekvő 6. számú őrháznál megálló létesíttessék.” A kérelmezők ettől a telep fellendülését várták. A közgyűlés szerint a kérést a település „méltányosságból teljesíthetné”, azonban e helyett a 7. számú őrháznál egy teherpályaúdvart létesítését kívánták elérni, mert az a borpincék és a község teherforgalma szempontjából előnyös lenne.⁹⁷

A terület megszerzése, parcellázása, mintaházak építése után megkezdődött a telkek értékesítése. A telep a vasúti pályától induló Főző László – majd Apponyi – út jobb oldalán helyezkedett el, s az utcákat római számokkal jelölték a domb aljától a XV. utcáig. A házaspár „Először az u. n. alsó-telep eladását kezdte meg az I – V. utcáig. A mintaházak déli fekvésűek voltak, villaszerűen épültek és vízvezetékkel is el voltak látva.” A felső telepen, a parcellázás után, 1908 nyarán indult meg az értékesítés. Segítette a további fejlődést az 1909-re megépült HÉV nagytétényi vonala is.⁹⁸

A községi földek bérlői közül többen az elöljáróság felszólítása ellenére bérleti díjukat nem fizették be, illetve hátralékban voltak. Haszonbért közigaz-

⁹⁶BFL V. 707. a. 3. kötet 84/1905. kgy. szám

⁹⁷Ugyanott 80/1906. és 118/1907. kgy. szám

⁹⁸Párkányi i. m. 115-116. oldal

gatási úton nem lehetett behajtani, ezért 1903-ban ügyvéd segítségével, vagy perrel hajtották be azokat. Mivel az előjáróságnak saját ügyvédje nem volt, más ügyekben is ügyvédet fogadott a képviselő-testület.⁹⁹

Tavasszal az 1903-ban befásítandó területekről döntött a közgyűlés. A közmunkaalapból e célra előírányzott összeget a Flórián-tér és a katolikus templom előtti tér fásítására használták. Decemberben megvitatták a község további fásítási tervét is. A közdülő utak fásítására évenként a közmunka költségvetésből 500–500 koronát biztosítottak. Részlet az elfogadott tervből:



„1. Tétény-Diósd-Törökbálinti út: a) A Diósd-utca végétől, illetve a temető sarkától a Tétény-Diósd megállóhelyig terjedő részen

nyárfa ültetendő. b) Tovább a Kálváriáig szederfa. c) A Kálváriától a határig terjedő rész, mely keskeny is, azon kívül mély is, befásításra nem alkalmas. 2. Diósvölgyi út: a) A Buda-Graz államúttól a vasútig terjedő részre nyárfa, b) tovább egész végig diófa ültetendő.”¹⁰⁰

A járási főszolgabíró közbárhíd építésére utasította a községet. Ez komoly gondot jelentett, mert erre alkalmas telek Nagytétényben nem volt. Kray Ferenc képviselő, mészáros, magánvágóhíd tulajdonosa vállalta, „hogy ő hajlandó vágóhídját a közegészségügyi követelményeknek megfelelően kőből felépíteni és berendezni, ugyanazon a helyen, ahol a jelenlegi vágóhíd áll.” A közgyűlés a nagylelkű ajánlatot elfogadta. 1904-ben el is készült a vágóhíd, melyet a képviselő-testület közbárhíddá nyilvánított. Döntöttek a vágatási díjakról is: tehenek, ökrök, nagyobb szarvasmarhák után 80 fillér, kisebb állatok után 40 fillér.¹⁰¹

A településen minden évben megemlékeztek az 1848/49-es forradalomról és szabadságharcról. Így volt ez 1903. március 15-én is. „Nagy-tétény község részben német ajkú, de hazafias közönsége is megünnepelte március idusát. A társasvacsorával egybekötött ünnepség a Pencz vendéglő nagytermében folyt le. A Szózat elhangzása után a község érdemes jegyzője, Főző László nyitotta meg az ünnepélyt és üdvözölte az egybegyűlteket. Lovászy Nándor saját alkalmi, hatásos költeményét szavalta el... Balogh Gábor magyar és Havasi Arthur német nyelvű beszédei után Molnár Géza szavalta el a Nemzeti dalt...” A szép ünnepély után társasvacsorán vettek részt a megjelent vendégek.¹⁰²

⁹⁹BFL V. 707. a. 3. kötet 12/1903. kgy. szám

¹⁰⁰Ugyanott 28/1903. és 75/1903. kgy. szám

¹⁰¹Ugyanott 44/1903. és 87/1904. kgy. szám

¹⁰²Budafok és Vidéke. V. évfolyam, 12. szám, 2. oldal (1903. március 22.)

Szeptember 5-én lélekemelő ünnepnek voltak részesei Nagytétény katolikus hívei. A községbe látogatott dr. Városv Gyula székesfehérvári püspök és szentmise keretében bérnialást tartott. *„Hajnali harangszó után tarackok dörgése jelezte a híveknek, hogy a várva várt nap felvirradt. A püspök díszes lovasbandérium kíséretében a gyönyörűen fellobogózott főútcán keresztül a plébániára érkezett. A plébánia ajtajánál Tétry József esperesplébános fogadta igazi magyaros vendégszeretettel. Innét csakhamar harangok zúgása, fehérbe öltözött lányok, s az iskolás gyermekek megható éneke mellett vonult a püspök a templomba, hol szentmisét olvasott... Beszédet intézett a hívekhez előbb magyar, majd német nyelven.”* A bérnialási szertartás után a püspök fogadta az előjáróságot, az iskolaszéket, majd a zsidó hitközség küldötteit. A főpásztor felkereste az apácák vezetése alatt álló Fehér Kereszt árvaházban élő gyermekeket is. *„A külső csín, tisztaság, rend, mely körükben látható volt, oly szépen jelezte a belső tisztaságot, ártatlanságot. Mindennel el vannak e kis árvák látva, csak a szülői szeretet melege hiányzik.”* A püspök látogatása ebéddel ért véget, melynek elfogyasztása után Kistéténybe távozott, ahol szintén bérnialást tartott.¹⁰³

Tétry József plébános 1903-ban lakóhelyünk fiataljainak magatartását agasztónak ítélte, s szeptemberben a főszolgabírói hivatal figyelmét is felhívta a településen tapasztalt állapotokra. *„Nagytétényben minden vasárnap szokott a rakoncátlan és erkölceiben elvadult ifjúság táncmulatságot rendezni, hol a törökbálinti, hol az etyeki rezesbanda közreműködésével. A rezesek már délután két órakor szokták nagy dobszóval a fiatalságot összetoborozni és hol egyik, hol másik kocsmában egész éjjel fülsüketítő dob- és zeneszóval az ifjúságot mulatztatni. Este úgy hét óra felé nagy zajjal járnak községünk főútcáját végig, mely alkalommal az iskolák tankötelesei kis iskolás lánykákkal összeölelkezve, éktelen ugrálás és kiabálás között szoktak féktelenkedni. Az iskolaszék intő szözeata eredménytelenül hangzik el, mióta testi fenyítéssel élni tiltva van...”* A plébános arra kérte a főszolgabírói hivatalt, hogy ne adjon ki minden vasárnapra táncmulatság rendezésére engedélyt. Az volt a véleménye, hogy így talán megvédhető a fiatalság *„a teljes elvadulástól.”*¹⁰⁴

A római katolikus fiúiskola működése 1904-ben már nem felelt meg a népoktatási törvény követelményeinek. Nem volt elegendő sem a tantermek, sem a tanítók száma. A közgyűlés jegyzőkönyvében ez olvasható erről: *„Miatán egyik tanító egy tanteremben 4 osztályt mintegy 90, másik tanító 2 osztályt mintegy 110 növendéket tanít, lehetetlen, hogy ez a túlságos összezsúfoltság a gyermekek egészségére és fejlődésére kártékonyan ne hasson. Másrészt tekintettel arra, hogy a gyermekek anyanyelv tekintetében két nyelvűek és túlnyomó részben német anyanyelvűek, szinte elképzelhetetlen, hogy egy tanító egy tanteremben 90, illetve 110 tanítvánnyal még a legnagyobb odaadás és erőfeszítés*

¹⁰³Ugyanott 37. szám, 2. oldal (1903. szeptember 18.)

¹⁰⁴PML IV. 423. b. 5392/1903. számú irat

arán is megfelelő eredménnyel taníthasson.” A problémáról már a vármegye tanfelügyelője is tárgyalt az iskolaszékekkel, de anyagi gondok miatt annak nem lett eredménye. Az egyházközségnek arra sem volt pénze, hogy a kántortanító lakását kijavíttassa, ezért segínyt kért a községtől. A képviselők ugyan kifogásolták, hogy az évi rendes segélyen kívül rendkívüli segélyben is részesítsék a hitközséget, de felfüggesztve a közgyűlést, megtekintették a néhány lépésre található lakást. Miután meggyőződtek a felmerült hibák kijavításának szükségességéről, 300 korona rendkívüli segínyt szavaztak meg.¹⁰⁵

A katolikus hitközség képtelen volt egy újabb osztály felállításához szükséges pénzt előteremteni. Az iskolaszék levelet intézett a minisztériumhoz, melyben a harmadik osztályterem felszerelésére 400 koronát, az osztálytanító bérére évi 800 koronát kértek. Beadványukban a település lakóinak nehéz helyzetére is hivatkoztak. *„Nagytétény község lakói néhány kivételével mind gyári munkások, kik napszámmal keresik meg élelmüket, ezen terhek viselésére teljesen képtelenek. Most is anyagi erejük megfeszítésével lehet csak a reájuk kivetett 1354 korona iskolaadót behajtani, mely összeg állami adójuk 9%-ának felel meg. A hiányt pedig 650 korona összegben a község mint erkölcsi testület adományozza hosszú évek óta az iskola fenntartásához.”*¹⁰⁶

1905. január 31-én községi képviselő-testületi tagválasztást tartottak Nagytétényben. Az 1902-ben megválasztott képviselők megbízatása lejárt, s azok helyébe 7 rendes és 5 póttagot választottak. A megválasztott hét rendes tag Tichy Ferenc, Kőnig Mátyás, Benedek János, Kainer József, Bischof Máté, Pencz Andor és Harmischfer András lett.

Február 10-én választották meg az új tisztségviselőket. Pencz Lipót lett a törvénybíró, a pénztáros Pencz Ferenc, a közgyám pedig Halzl János. Az esküdtek közé került: Pencz Mihály, Kőnig Mátyás, Weiser István, Bischof Máté és Grósz Ferenc.¹⁰⁷

1904 őszén a Tétényi csárda leégett, de romjait még 1905 elején sem takarították el. Több nagytétényi lakos kezdeményezésére Strohol Károly a főszolgabíróhoz fordult segítségért. Mivel a csárda *„közvetlen az út mellett lévén, s közelében semmiféle lakóház nem áll, igen alkalmas a csavargók búvóhelyének, miért is az arra elhaladó utasok már félelemmel járnak arra...”* Az esetleg bekövetkező baj megelőzése érdekében arra kérte a főszolgabíró, hogy *„a csárda romjainak elhordása ügyében sürgősen intézkedni méltóztassék...”* Főző László községi jegyző jelentésében a főszolgabíró arról tájékoztatta, hogy a leégett volt csárda tulajdonosai részben Weisz Gyula budapesti lakos és részben Lőwy Mór örökösei. A telekre más ingatlanokkal együtt február 28-ra bírói árverést szerveztek. Ezek alapján a főszolgabíró arról értesítette a kérel-

¹⁰⁵BFL V. 707. a. 3. kötet 44/1904. és 53/1904. kgy. szám

¹⁰⁶SzfVPL No. 4569. Schol. 1302/1904. számú irat

¹⁰⁷BFL V. 707. a. 3. kötet 5/1905. és 7/1905. kgy. szám

mezőt, hogy az árverés miatt a csárdának sem „lerombolása, sem elhordása iránt ezúttal nem intézkedhetem, a budafoki csendőrséget a csárda gyakori ellenőrzésére utasítottam.”¹⁰⁸

A főszolgabíró gyakran foglalkozott munkaügyi perekkel, munkaadók elleni panaszok kivizsgálásával is. 1905 elején Medgyesi János panaszt tett gazdája, Gróf Ármin ellen, aki őt minden ok és felmondás nélkül elbocsátotta, mert sérülés miatt néhány napig nem tudott dolgozni. Ezért „kéri másfél hónapra járó bérét, pénzbe átszámítva 40 koronát megítélni.” Gróf Ármin a meghallgatáson elmondta, hogy ő „Medgyesi Jánost továbbra is megtartotta volna szolgálatában, de az azért nem maradt meg, mert ő Medgyesi Jánosnak fiát szolgálatba venni hajlandó nem volt.” A főszolgabíró utasítására a községi bíró többször megkísérelte a felek békés megegyezését, sikertelenül. Az egyik alkalommal a panaszos „a községi bíró előtt maga beismerte, hogy ő hagyta el helyét felmondás nélkül, azért mert volt gazdája az ő fiának munkát adni nem akart.” Ezután a főszolgabíró véghatározata kimondta, hogy „Medgyesi Jánost panaszával és bérkeresetével elutasítom.”¹⁰⁹

A vármegye alispánja 1905-ben ismét önkéntes vagy köteles községi tűzoltóság szervezésére utasította a községet. A közgyűlés újra elzárkózott bármilyen szervezett tűzoltóság felállításától. „Több évtizedes, sőt mondhatni évszázados tapasztalat bizonyítja azt, hogy Nagytétény község lakossága közveszély esetén... sikerrel közreműködött a veszély megszüntetésére...” Augusztusban azonban előrelépés történt az ügyben. Tűzoltóságot ugyan nem állítottak fel, de a képviselő-testület a jegyző javaslatára „a község tulajdonát képező árvíz s tűz elleni védekezésre rendelt eszközök állandó felügyeletére, ahhoz értő egyén megbízását” rendelte el.¹¹⁰

Augusztus 11-én elhunyt Schwanauer János községi bíró, aki a jegyzőkönyv szerint három és fél évi „becsületes, igazságos működésével, szorgalmával, s a község érdekében kifejtett buzgó tevékenységével mindenkinek becsületét s szeretetét vívta ki.” Augusztus 30-án a közgyűlés Stift Károlyt választotta meg községi bírónak. A megüresedett esküdti állásra pedig Höflinger Jakab kapott bizalmat a testülettől.¹¹¹ Ezekben az években többen vásároltak a községtől közterületen lévő telket ház építése céljából. A képviselő-testület a belterület rendezése, szépítése érdekében a megfelelő ajánlatokat elfogadta. Pregitzer Jakab és felesége például a Fő-utcán Kőnig György háza és kertje melletti telket kívánta megvásárolni. A település számára a vétel anyagi hasznot hozott, ezen kívül „Ez által a község főutcájának ez a része teljesen rendezve lesz, ami szépítési szempontból feltétlenül kívánatos, de közegészségi és köztisztasági ok-

¹⁰⁸PML IV. 423. b. 275/1905. számú irat

¹⁰⁹Ugyanott 1006/1905. számú irat

¹¹⁰BFL V. 707. a. 3. kötet 48/1905. és 67/1905. kgy. szám

¹¹¹Ugyanott 64/1905. kgy. szám

*ból is kívánatos ez a rendezés, mert jelenleg azon a helyen esős időben az egész-
ségre ártalmas vízállások s pocsolyák vannak, száraz időben pedig mindenféle
szemétnek s piszoknak lerakódó helyét képezi.”*¹¹²

Novemberben a közgyűlés a vármegye főjegyzőjét, Fazekas Ágostont a haza, a nemzeti ügy, s a közügy érdekében kifejtett munkája elismeréséül Nagyté-
tény díszpolgárává választotta. Ebben a hónapban a település lakónak kéré-
sére „a községi utak állandó felügyeletének gyakorlása s az utak jó karban tar-
tása” érdekében útkaparói állást létesített az előjáróság. 1906-ban a lakosság
felvetésére, javaslatára először foglalkoztak az utcák közvilágításának kérdé-
sével. Több „acetylen társaság” ajánlatot is tett a községnek acetilén lámpák
felszerelésére. Ezek közvilágítást szolgáló lámpák voltak, melyekben acetilén-
gáz biztosította a világítást. A közgyűlés öttagú bizottságot hozott létre a le-
hetőségek megvizsgálására és adatok beszerzésére.¹¹³

1905 elején az országgyűlési választásokon az 1867-es alapon álló, 30 éve
kormányzó Szabadelvű Párt vereséget szenvedett. Ferenc József veszélyesnek
ítélte a győztes nemzeti koalíció programját, ezért nem nevezte ki az e pártok
tagjaiból álló új kormányt. Hónapokig tartó tárgyalások kezdődtek, amelyek
nem vezettek eredményre. Júniusban ezért az uralkodó egy úgynevezett par-
lamenten kívüli kormányt bízott meg az ország vezetésével, melyet nagy el-
lenszenv fogadott mindenhol. A koalíció árnyékkormányként működött, út-
mutatásokat küldött a megyéknek, pénzalapot gyűjtött, hogy a kieső
tisztviselők bérét pótolják. A megyék sorra megtagadták az engedelmességet
a megbízott kormánynak, a tisztviselők közül sokan lemondtak hivatalukról.
A bécsi udvar pedig tervet dolgozott ki az ellenállás letörésére, a közigazgatás
helyreállítására. Az országban zűrzavar keletkezett, mely a járásban és köz-
ségünkben is érezte hatását.

1906. február 6-án a biai főjegyző a helyzetre hivatkozva rendeletet adott
ki. „A már egy éve tartó politikai válságban az elmúlt napokban minden magyar
ember őszinte öröme megcsillant béke szálainak utolsó fonala is elszakadt.
Az eddigiekből következtetve rövid időn belül szembe találkozunk a nyílt abszo-
lutizmussal. E járásban az erőszak áldozata hiszem, hogy elsősorban én leszek,
s könnyen megtörténhetik, hogy állásomból elmozdítva leszek...” Véleménye sze-
rint helyét, tisztségét „bizonyára a hazafiságban nem nagyon tündöklő, min-
denre kapható kétes egyén fogja betölteni.” Felhívta a községek figyelmét arra,
hogy „ha a járási tisztikar elmozdított, a sor a községi tisztviselőkre kerül.”
E szomorú események megelőzése érdekében arra kérte a községeket, hogy
az 1905. és 1906. évi állami adójuk egy részét bocsássák a megye rendelkezé-
sére. A befolyt összeget az állásukból elbocsájtott vagy felfüggesztett tiszt-
viselők megélhetésének biztosítására kívánták fordítani. Annak érdekében,

¹¹²Ugyanott 72/1905. kg. szám

¹¹³Ugyanott 88/1905., 96/1905. és 69/1906. kg. szám

hogy az esetleg elmozdításra kerülő községi tisztviselők helyére kerülő személyek illetéktelen célokra ne használhassák fel a település vagyonát, a képviselő-testület megbízható takarékpénztárnál helyezze el vagyonát. A főszolgabíró biztos volt abban, hogy rendeletének „*a képviselő-testületek egyhangú határozattal fognak eleget tenni, s ezáltal is bizonyítani fogják, hogy ha a haza veszélyben van, a magyar emberben meg van az együttérzés, összetartás.*”¹¹⁴

A nagytétényi közgyűlés 1906. február 17-én tárgyalta meg a főszolgabíró körrendeletét. Főző László községi jegyző az ülésen kijelentette, „*hogy bár a képviselő-testület sem hivatva, sem jogosítva nincs politikával foglalkozni, mégis a jelen bizonytalan viszonyok között szükségesnek tartja*” ezt, s a képviselőknek is állást kell foglalniuk ebben a kérdésben, valamint a járási főszolgabíró által kiadott rendeletről. „*Tekintettel arra, hogy a bekövetkező, sőt hírlapi közlések szerint küszöbön álló önkényuralom a közigazgatási tisztviselők közül előreláthatólag éppen azokat fosztja meg állásától, akik hazafias lelkük elismerésre méltó hazaszeretetétől vezéreltetve nem lesznek hajlandók a nemzet ellen és a haza ellen az önkényuralom szolgálatába szegődni...*” A község vagyonával kapcsolatban a képviselők olyan intézkedéseket fogadtak el, melyek az általuk önkényuralomnak nevezett helyzet bekövetkezése esetén a település érdekeit megvédik. A válságot a koalíció és az uralkodó között létrejött kompromisszum oldotta meg 1906 tavaszán.¹¹⁵

Weisz Móricz képviselő írásban indítványozta, hogy a képviselő-testület intézkedjék a katolikus fiúiskola mielőbbi államosítása ügyében. Téttry József esperesplébános a közgyűlésen méltatlankodott amiatt, hogy a katolikus hitközség belügyeibe olyanok is beleszólnak, akik a hitközségnek nem is tagjai. Azt is nehezményezte, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozik a testület. A jegyző védelmébe vette Weisz képviselőt, s kijelentette, hogy a községben bárkinek joga van az iskola ügyében véleményt nyilvánítani. Igaz, hogy az iskola a hitközségé, de tényleges fenntartója a település. Évek óta hiába kérte a közgyűlés a hitközséget az iskola fejlesztésére, nem történt semmi. A törvény értelmében egy tanító legfeljebb 80 gyereket oktathatott. A katolikus elemi fiúiskolában több mint 200 tanulót tanított két teremben két tanító. Az I-II. osztályba járó 110 gyereket egy legfeljebb 80 fő befogadására alkalmas teremben oktatta a pedagógus. A hasonló létszámú községi leányiskola 4 tantermében ekkor 4 tanító foglalkozott a gyerekekkel. A közgyűlés a székesfehérvári püspökhöz fordult a helyzet rendezése érdekében.¹¹⁶

A katolikus iskolaszék Molnár Géza tanító fizetésekiegészítési kérelmét nyújtotta be a községnek. A képviselő-testület, mivel a település már úgys a törvényes kereteken felül hozott áldozatot a katolikus fiúiskola fenntartására, ezért a kérést elutasította. A jegyző elismerte, hogy a tanító javadalmazása

¹¹⁴PML IV. 423. b. 667/1906. számú irat

¹¹⁵BFL V. 707. a. 3. kötet 7/1906. kgy. szám

¹¹⁶Ugyanott 50/1906. kgy. szám

nagyon csekély és abból családját nem tudja tisztességesen eltartani, ezért egy javaslatot terjesztett a testület elé. A község faiskolájában nincs olyan szakismerettel bíró személy, aki a gyümölcstermesztés elméleti és gyakorlati ismereteire oktatná a gyerekeket. Javasolta, hogy 1907. január 1-jétől évi 300 korona fizetéssel bízzák meg Molnár Gézát faiskolai felügyelői állással, azzal a feltétellel, hogy a tanító addig elvégzi a gyümölcstermesztéssel kapcsolatos szaktanfolyamot. A közgyűlés a javaslatot elfogadta. Szeptemberben a katolikus iskolaszék ismét kérelemmel fordult az előljáróshoz, s anyagi segítséget kért a felekezeti iskola fenntartásához és fejlesztéséhez. A testület elvileg nem tartotta helyesnek, hogy a község erején felül támogassa az iskolát. Mivel azonban a település összes tanköteles fiúgyermek, vallásától függetlenül itt tanult, az iskola fejlesztése, kibővítése a település számára is fontos volt. Ezért a kérést megszavazták, bár ezen az ülésen is volt olyan képviselő, aki az államosítás szükségességét hangoztatta.¹¹⁷

A mezőőrök munkájuk során gyakran voltak kitéve veszélynek. Kéréssel fordultak az előljáróshoz, hogy számukra, önvédelem céljára, lőfegyvert biztosítsanak. A közgyűlés a fennálló rendelkezéseknek megfelelően a három állandó mezőőr részére forgópisztoly vásárlását engedélyezte a község költségére.

A szeptemberi testületi ülésen a községi tisztviselők fizetésének emelését határozták el a képviselők, mert az „*a megváltozott gazdasági és megélhetési viszonyokhoz mérten teljesen indokolt és méltányos dolog.*” Ugyanakkor a lakosság helyzetével kapcsolatban azt állapították meg, hogy „*Általában a községi lakosság túrhetően jó anyagi viszonyok között él, s a lakosság adó teherviselési képességére már a bizottság is kellő figyelemmel volt.*” A település helyzetét is megvitatták, erről ez olvasható a jegyzőkönyvben: „*A község fejlődése újabb időben igen nagy lendületet nyert és úgy a község belterületén, mint különösen a külterleken számtalan sok új lakóház és gazdasági épület épült, s azokban igen sok család részben csak nyáron, de részben egész éven át lakik.*”¹¹⁸

A járási főszolgabíró és az alispán rendeletet adott ki a gyerekeknek a nyilvános mulatóhelyekről való távol tartásának ellenőrzéséről. A képviselő-testület azt javasolta a főszolgabírónak, hogy e feladattal a csendőrséget bízza meg, mert a községnek a szükséges hatósági hatalma nincs meg ahhoz, hogy e téren eredményesen eljárjon. Pedig Nagytétény is azokhoz a településekhez tartozott, ahol nem csak a 14-16 évesek, hanem azoknál sokkal fiatalabb gyerekek is eljártak a táncmulatságokra és a kocsmákba. Egy régi szokást is megemléltett a jegyzőkönyv. Nagytétényben is, „*mint a többi német ajkú községben ősidők óta szokás az, hogy az anyák mikor táncba mennek, igen sokszor magukkal viszik még csecsemő gyermeküket is, mert otthon felügyelet nélkül hagyni nem akarják, a mulatságból pedig elmaradni szintén nem akarnak.*”

¹¹⁷Ugyanott 81/1906. és 86/1906. kgy. szám

¹¹⁸Ugyanott 82/1906. és 84/1906. kgy. szám

A jégbeszerzéséről szóló alispáni rendelet ismertetése során Főző László jegyző tájékoztatta a képviselőket arról, hogy a település jégverme nem alkalmas a jég tárolására. Az előző évben erre költött pénz kárba veszett, mert a veremben már nyár elején nem volt jég. Azt javasolta, ha szükség lenne rá, a község költségvetéséből a budafoki sörgyártól szerezzék be a megfelelő jégmennyiséget. A közgyűlés a javaslatot megszavazta.¹¹⁹

1906-ban a járási ügyvi bizottság a főszolgabíró elnöklete alatt elhatározta a Diósd és Nagytétény közötti vicinális út (mai Angeli út) kiszélesítését. Bauer Bódog főmérnök az alispánnak írt jelentésében arról számolt be, hogy *„Ezen útszakasz mintegy 1200 méter hosszban 2-4 m mély bevágásban vezet, mely bevágásban az út csak egy kocsinyom szélességgel bír, és elsősorban ezen szakasznak kiszélesítése szükséges.”* Ha minden előkészület megtörtént (pl. földterületek megszerzése), *„az út szélesítésének közmunkával leendő végrehajtása eszközölhető.”*

1906/1907 telén hatalmas mennyiségű hó zúdult Nagytétényre és környéke. A még ki nem szélesített utat akkora hó borította, hogy a községből lehetetlen volt Diósdra jutni. Az ottani községi bíró arról tájékoztatta a főszolgabíró, hogy december 31-én a nagytétényi előljárást *„azon kérelemmel kereste meg, hogy a kérdéses útszakaszra közmunkaerőt kirendelni szíveskedjen, hogy az ő általuk adandó, valamint Diósd község által kirendelendő közmunkaerő a havat az útról eltakarítsa.”* Nagytétény azonban nem küldött közmunkásokat, így Diósdnak egyedül kellett az út egy részét járhatóvá tenni. Közben újabb nagy havazás történt, s az út ismét járhatatlan lett. A diósd bíró arra kérte a főszolgabíró, hogy *„kegyeskedjék Nagytétény község előljárást utasítani, hogy a hónap a kérdéses útszakaszból leendő eltávolítására közmunkaerőt kirendeljen.”* A főszolgabíró utasítását követően Főző László jegyző így indokolta a képviselő-testület nemleges döntését: *„Közerőt a diósd útra hóhányáshoz nem rendelhattunk ki, mert minden igénybe vehető munkaerő itt is el volt foglalva a vonathoz vezető és egyéb fontos forgalmi utaink járhatóvá tételével.”* Azt is kijelentette, hogy Diósd község kérése *„még most sem teljesíthető, mert a rendes útnak mély része akkora mennyiségű hóval van borítva, hogy annak kihányása sok-sok 100 korona költséget okozna, mire a községnek fedezete nincs.”* Ezért meg kell várni, *„míg a hó természetes úton elolvad...”*¹²⁰

1906-tól felgyorsultak a községháza építésével kapcsolatos intézkedések. Februárban elkészültek az új hivatal épületének tervei. A közgyűlés megtárgyalta a Bischof Máté nagytétényi kőművesmester által készített terveket és költségvetést. A jegyző emeletes községháza mellett érvelt, s a témával kapcsolatban több képviselő is kifejtette véleményét. Végül a közgyűlés a következő döntést hozta: *„A képviselő-testület a bemutatott tervek közül a földszintes*

¹¹⁹Ugyanott 94/1906. és 95/1906. kgy. szám

¹²⁰PML IV. 423. b. 667/1906. és 707/1907. számú iratok

községháza építési tervét fogadja el, s annak építési költségeit 24.000 korona, azaz huszonnégyezer koronában irányozza elő.” Néhány hónap múlva a már elfogadott építési terv és költségvetés részbeni módosítására volt szükség, melyet a testület elfogadott. Bischof Máté kőművesmesternek a közgyűlés 400 korona munkadíjat szavazott meg.¹²¹

Az építési tervet a megyei bizottsági közgyűlés 1907. április 8-án jóváhagyta, „mert a község házépítés céljára már régebben telket vett és magának a házépítésnek szükségességét a képviselő-testületnek 87/1905. kgy. számú egyhangú határozata kellőleg indokolja.” A bizottság rendben találta az építési tervet, a költségvetést és a meglévő fedezetet is.¹²²

Nagytétény képviselő-testülete a községháza építésére nyilvános versenytárgyalást hirdetett, s az épületet 1907 októberében kívánta átvenni. Az előjárósági tanácsülés május 22-én tárgyalta a beérkezett három pályázat sorsáról. Közülük Flasch János építési vállalkozó ajánlatát tartották legjobbnak, az volt a legolcsóbb is. A május 29-re összehívott közgyűlés a javaslatot elfogadta, s Flasch Jánost bízta meg a községháza felépítésével. Az építkezés megkezdése azonban akadozott, mert az egyik pályázó, Bischof Lőrinc és társa fellebbeztek. A testület azonban a fellebbezéstől függetlenül utasította a nyertes építési vállalkozót, hogy az alapozási munkákat haladéktalanul kezdje meg.¹²³

1908. július 18-án a képviselő-testület az új községháza belső berendezésének kivitelezésére Kiss Sándort bízta meg, „mert nevezett mint helyben lakó s itt előnyösen ismert, tisztességes iparos”, ezen kívül az ő pályázata volt a legelőnyösebb.¹²⁴

1908. szeptember 5., szombat nevezetes nap volt a község életében. 13 órakor került sor az új községháza ünnepélyes használatba vételére, felavatására. Először Téttry József esperesplébános „rövid beszéd s ima után a községi új székházat, annak tanácstermét s helyiségeit egyházi szokásnak megfelelően beszéltetvén, Isten áldását kérte a megjelentekre, az új székházra, a község lakosságára, annak egyházi és világi hatóságaira.” Szakály Károly községi bíró ünnepi beszédében köszönetet mondott az egyháznak is: „Kötelességemnek tartom mint a község előljárója, főtisztelendő Téttry József esperes úrnak, mint a felekezeti iskola gondnokának a község nevében hálánkat és köszönetünket kifejezni, a község iránt eddig tanúsított türelemért és jószívűségért... Kérem az igen tisztelt községi előljáró urakat, képviselő urakat és községi hivatalnok urakat, hogy úgy mint eddig – sőt ezután kettőzött erővel – szeretettel, egyetértéssel és összefogással munkálkodjunk a község érdekében a község e díszes hajlékában.”

¹²¹BFL V. 707. a. 3. kötet 25/1906., 89/1906. és 90/1906. kgy. szám

¹²²PML IV. 423. b. 2354/1907. számú irat

¹²³BFL V. 707. a. 3. kötet 11/1907., 44/1907. és 66/1907. kgy. szám

¹²⁴Ugyanott 92/1908. kgy. szám

Főző László jegyző először felidézte a múltat: „Köztudomású, hogy nem is egész 15 évvel ezelőtt a község mint erkölcsi testület adósságokban úszott, úgyszólván a tönkre jutás szélén állott. Minden középülete – amennyiben ilyen egyáltalán volt – dűledező, ócska volt, jövedelme nem fedezte a rendes folyó kiadásokat sem.” Nagytétény vezetése azonban néhány év alatt a település vagyonát gondosan, ésszerűen kezelve törlesztette adósságait, sőt már megtakarított tőkéje is lett. A jegyző szerint sok energia, kitartás, munka kellett ahhoz, hogy „a most ünnepelesen használatba vett, díszes, modern, tágas, kényelmes, a jelenlegi viszonyoknak s a község várható fejlődésével emelkedő igényeknek megfelelő új székházat” sikerült felépíteni. Megemlékezett Löwy Mórról is, aki a felépült községháza telkének egy részét a településnek ajándékozta. A díszközgyűlés résztvevői jegyzőkönyvileg elhatározták, hogy „az ajándékozás ténye ezen tanácssterem falán láthatólag elhelyezendő márványtáblán megörökítendő.”¹²⁵



Az 1908. évi építkezések során előfordult, hogy az építőmunkások az eljáráságtól a helyi szokásoknak megfelelően áldomásfizetést kértek. A községi bíró a Pencz vendéglőben több alkalommal áldomást engedélyezett a munkások részére. Négy hordó sör, pár liter bor és ennivaló (virslis, szafaládé, kenyér) fogyott el összesen 80 korona értékben.¹²⁶

Községünkben a 20. század első évtizedében megnőtt az ipari foglalkozású lakosság, a munkások aránya. Megalakult a Magyarországi Építőmunkások Szövetsége nagytétényi csoportja, mely már programokat is szervezett. Ádám János, Ádám Ferenc és Spiller Ferenc szervezésével 1904. július 31-én, vasárnap délután a település munkásai és munkásnői részére a Flórián-téren nyilvános népgyűlést tartottak, melyen a szónokok a szociáldemokrácia céljáról, az általános választójogról és szervezkedésről tartottak tájékoztatást a megjelent érdeklődők részére.¹²⁷ 1907-ben Hajduk István, Pentz Károly és Weisz Mór az Építőmunkások helyi szervezetének nevében május 1. megünneplésére nyújtottak be kérvényt a főszolgabíróhoz: „Ezennel bejelentjük, hogy a Magyarországi Építőmunkások nagytétényi helyi csoportja folyó évi május hó 1-jén a község utcáin zászlófelavatással egybekötött körmenetet óhajt rendez-

¹²⁵Ugyanott 133/1908. kgy. szám

¹²⁶Ugyanott 137e/1908. kgy. szám

¹²⁷OSZK Kny. s. 2.103. számú kisnyomtatvány

ni.” A „körmenet” megtartását a főszolgabíró engedélyezte. Főző László jegyző a mintegy 80 felvonuló miatt nem tartotta szükségesnek a karhatalom jelenlétét, de az esetleges vidéki résztvevők miatt, a biztonság kedvéért *„egy csendőr járőr kirendelését”* javasolta.

A Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége hozzájárulásával 1907 novemberében Mehrl Pál, Killy Ferenc és társai két alkalommal is próbálkoztak azzal, hogy létrehozzák a szövetség helyi csoportját. November 10-én, vasárnap a Spiller vendéglőben terveztek nyilvános alakuló népgyűlést tartani, melyet a főszolgabírónak is bejelentettek. A főszolgabíró értesítette a szervezőket, hogy *„A bejelentést tudomásul nem veszem, s amennyiben a népgyűlés megtartása megkíséreltetnék, azt ezennel betiltom.”* Többek között azért nem engedélyezte a népgyűlés megtartását, mert azt kocsmában akarták megtartani, valamint azért sem, mert azt vasárnapra tervezték, s munkaszüneti napon a gyűlésen megjelenni köteles csendőrhatóságot erre kötelezni nem lehet. Ezután a szervezők november 24-én a Flórián-téren kívántak a megalakulás céljából népgyűlést tartani. A főszolgabíró ezt sem engedélyezte, mert a szervezők nem igazolták, hogy a községben legalább 11 tagja lenne a csoportnak.¹²⁸

Ugyanebben az évben egy kisebb bérharc is volt a településen. Lőwy Ernő birtokán 19 gazdasági munkás pár napra beszüntette a munkát. Több bért, ételmezt és pálinkát követeltek, melyet a tulajdonostól meg is kaptak.¹²⁹ Bayer Antal, Weisz Móric és Hajduk István szervezésével a nagytétényi munkásság 1909. május 1-jén, szombat délután, a főszolgabíró tudtával és engedélyével „ünnepi körmenetet” tartott. A felvonulás a Mehrwald vendéglőtől indult, s a Fő-utcán, a Duna-utcán, majd a Molnár utcán haladva a Mehrwald vendéglőnél fejeződött be. A csendőrség jelentése szerint *„a körmenet minden rendzavarás nélkül folyt le.”* Főző László községi jegyző a főszolgabírónak írt jelentésében kiemelte, hogy *„Figyelemre méltó jelenségül felemlíthetjük, hogy a munkásság részvétele hanyatlani látszik, mert a résztvevők száma a múlt évihez képest, a múlt évinek mintegy harmadára csökkent, s a folyó évben a nők a körmenetben egyáltalán nem vettek részt.”*¹³⁰

A közbiztonság érdekében használt magánvágóhidat a vihar 1907-ben lerombolta, s azt a tulajdonos újjáépíteni nem akarta. A közgyűlésen döntés született községi közbiztonság érdekében a település költségvetéséből. Helyét a faiskola területének egy részén jelölték ki, s az építési tervet és a költségvetést Bischof Máté építőmester készítette el.¹³¹

Június 7-én, vasárnap Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök meglátogatta Nagytétényt. Bár a főpap ekkor nem bérálni jött, s a hivatalos fogad-

¹²⁸PML IV. 423. b. 2336/1907. és 6536/1907. számú irat

¹²⁹Tétény-Promontor. 218. oldal

¹³⁰PML IV. 423. b. 2485/1909. számú irat

¹³¹BFL V. 707. a. 3. kötet 45/1907. kgy. szám

tatás mellőzését kérte, a község elöljárósága a 10 órai szentmisén testületileg részt vett, s annak befejezése után a püspöknél tisztelgő látogatást tett.¹³²



Az első képen Heinrich Magda óvónő látható csoportjával 1907-ben, a másodikon pedig Angeli Lajosné jelmezes óvodásaival 1908-ban.

A katolikus fiúiskola harmadik termének átalakítási, s az iskola-épület kijavítási munkálataival a testület Pregitzer György helybeli kőművesmestert bízta meg. A régi épületben működött községháza helyiségeit tanítói lakássá, a kisbírói lakást pedig tanteremmé alakították át. Nyáron kiderült, hogy „a tervben némely változtatások lennének foganasítandók, nevezetesen az új tanterem ablakai jobb világítás nyerhetése céljából másként lennének beosztandók...” Októberben a községháza átvételénél tapasztalt hibajegyzéket tárgyalta meg a közgyűlés. A könnyen orvosolható és gyorsan pótolható 13 hiányosság kijavítására utasították a kivitelezőt. Ennek elvégzésétől tették függővé az építési összegből még járó bér kifizetését.¹³³



A lakosság 1908-ban gyakran panaszkodott a rossz közbiztonság miatt. „Újabb időben igen gyakran fordulnak elő a lakosság épségét veszélyeztető kihágások és bűntények, amiket különösen a duhajkodó fiatalság késekkel részben az utcán, részben a kocsmákban szokott elkövetni.” A testületi ülésen a képviselők közül többen állandó csendőrőrs felállítását javasolták. A jegyző tájékoztatta a közgyűlést, hogy a belügyminisztériumban egy községi csendőrőrs felállítása már előjegyzésbe került. Ennek ellenére a képviselők a kérelem szükségességét hangoztatták, mivel a közbiztonsági állapotok romlása sürgős megoldást kívánt. A testületi ülés határozata elrendelte, hogy az elöljáróság

¹³²PML IV. 423. b. 3257/1907. számú irat

¹³³BFL V. 707. a. 3. kötet 94/108. és 137/1908. kgy. szám

egy csendőrőrsnek a településen történő felállítása érdekében kérje a belügyminiszter segítségét.

A képviselő-testület novemberi ülésén Főző László jegyző bejelentette, hogy Nagytétény „azon régi óhajta, hogy a községben csendőrőrs székeljen, teljesedő félben van.” A csendőrség szárnyparancsnoka értesítette az előjáróságot, hogy 1908. december elsejével parancsot kapott egy nagytétényi csendőrőrs felállítására.¹³⁴ Ezt a III. csendőrparancsnokság december 2-án, az alispánhoz írott levele is megerősítette: „Van szerencsém értesíteni, hogy a m. kir. belügyminiszter úrnak folyó év november 14-én kelt rendeletére a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye biai járásban levő Nagytétény községben a kerület összlétszámából 1 őrsvezető és 4 csendőrőrből álló őrs állíttatott fel és szolgálati működését folyó hó 1-jén megkezdette.”¹³⁵

Az előjáróság még az 1900-as évek elején is dobolás útján hirdette ki a lakosságot érintő rendeleteket, hirdetményeket. A dobolás a bíró felügyelete alá tartozó kisbíró feladata volt. Oberhuber Alfréd és társai, helybeli lakosok, 1908-ban azzal a kéréssel fordultak az előjárósághoz, hogy a dobszó melletti közhírré tétel ne csak német, hanem magyar nyelven is történjen. A jegyző egyetértett a kéréssel, mert az „míg egyrészt bizonyosága is a község haladásának és magyarosodásának, másrészt annál a törvénynél fogva, hogy Magyarországon a közigazgatás és a hivataloskodás nyelve a magyar, szinte kérelem nélkül teljesítendő lett volna.”

A település 1907-ben a Budafok és Nagytétény-Diósd megállóhely között lévő 7. számú órháznál egy teherpályaudvar létesítését kérte a MÁV igazgatóságától. A kérés megvalósításához az igazgatóság 1908-ban 80.000 pengő hozzájárulást kért a településtől, mely a közgyűlés jegyzőkönyve szerint olyan magas volt, „hogy annak biztosításáról még csak álmodni sem lehet.” A kérdés lekerült a napirendről.¹³⁶

Az 1909 áprilisától Nagytétényig közlekedő HÉV szolgáltatásaival nem volt elégedett a lakosság. Télen sokan panaszkodtak a nagyon hideg kocsikra. A „Budafok-Tétényi Lapok” újság így írt erről: „Negyven-negyvenöt perc a villamos menetideje, néha több is. Ez pedig kissé több, amit a téli hidegben kibír az ember. Hát még egy szegény, álmos, didergő iskolás gyermek.”¹³⁷

A kocsik világítása sem volt tökéletes. „A világításról jobb nem beszélni, a pótkocsik állandóan sötétek, vagy két pislogó s a kocsi ablakpárkányára ragasztott gyertyadarabokkal vannak fényesen kivilágítva, ami ellen, értesülésünk szerint a fővárosi rendőrség készül fellépni, mert a túlzásúft kocsikban könnyen meggyulladhat valaki a szabadon álló gyertyalángtól, s a következő pánikban a közönség élete is veszélyeztetve van”.

¹³⁴Ugyanott 101/1908. és 191/1908. kgy. szám

¹³⁵PML IV. 423. b. 7480/1908. számú irat

¹³⁶BFL V. 707. a. 3. kötet 149/1908. és 151/1908. kgy. szám

¹³⁷Budafok-Tétényi Lapok. I. évfolyam, 1. szám, 4. oldal (1909. december 5.)

Karácsony előtt olcsóbb lett a hús a községben. „A nagytétényi mészárosok fölbontották az egymás közti kartellszerű megállapodást, s leverték a hús árát. Az egészséges versenynek mindenki nagy hasznát látja, a közönség is, mert igen olcsó húst kaphat, a mészárosok is, mert a fogyasztás emelkedik.”¹³⁸

A Fehér Kereszt Egyesület árvaházának munkatermében karácsonyi kiállítást tekinthettek meg a település lakói. 140 darab kézimunka (hímzések, kötények stb.) került bemutatásra, melynek felét a látogatók meg is vásárolták. A kiállított munkák legnagyobb részét az árvák készítették. A kiállítás kapcsán érdekes cikk jelent meg a hetilapban az árvaházról és a község iskoláiról. „A nagytétényi árvaház egyetlen a maga nemében az országban. A volt Hugonnay kastély északi részében van elhelyezve, míg a déli részt a mostani tulajdonos: Löwy Ernő bírja. Az árvaház pedig azért egyetlen a maga nemében, mert a Fehér Kereszt Egyesület nem alkalmaz másutt apácákat árvaházaiban. A tulajdonos egyesületnek 40 gyámoltja van az árvaházban, míg az árvák összesen 51-en vannak. Az intézet iskolaköteles növendékei a helybeli leányiskolába járnak, mely most Halczl Jánosné igazgatónő eredménydús vezetése alatt áll... Az elemi iskola maga is kuriózum. A fiúosztályok még felekezeti jellegűek, a lányosztályok már állami iskolát képeznek. S ez így van már 25 év óta. S a két iskola versenyez egymással az eredményes működés terén. A nemes versenyben azonban most a leányiskola vezet... A múlt évben Tenczián Etelka és Weber tanítónők és több nagytétényi buzgó közreműködő rendezésével megtartott színielőadás tiszta jövedelmének egy része szolgált a kézimunka-tanfolyam alapját.”¹³⁹

A Borovszky Samu által szerkesztett Magyarország vármegyei és városai sorozat 1910-ben megjelent s Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyét bemutató kötetében településünkről, többek között, ez olvasható: „Nagytétény nagyközség a Duna folyam mellett, a budai előhegyek alatt elterülő lapályon. Postája, távíró- és távbeszélő állomása helyben, s állomása van itt a déli és budapest-fiumei államvasutaknak... A község közepén régi épület áll, mely jelenleg Löwy Ernőé és cselédlakásnak használják; erről a hagyomány azt tartja, hogy Mátyás király építtette a vadászfalkája számára s ezért kutyavárnak nevezik... A határban több kőbánya található. Itt van továbbá a katonai kincstár gyakorlótere és hatalmas lövőháza. A községhez tartozik még Diósvölgy-nyaralótelep és az új Baross Gábor-telep, melyen már eddig is száznál több lakás és nyaraló áll.”¹⁴⁰

Mátyás király néhányszor valóban járhatott Tétényben, ezt látszik igazolni egy kevésbé ismert adoma Mátyás királyról és a tétényi bíró lányáról:

„Egyszer egy éjszaka Tétényen utazva keresztül, Mátyás király hintója egy, az úton hagyott malomköbe ütközött, s eltörte kerekét. A király nagyon bosszús lett, maga elé hívatta a bírót, s elhatározta, hogy szörnyen ráijeszt. – Minthogy

¹³⁸Ugyanott 3. szám, 5. oldal (december 20.) és 2. szám, 5. oldal (december 12.)

¹³⁹Ugyanott 3. szám 3. oldal (1909. december 20.)

¹⁴⁰Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monográfiája. I. kötet. 100-101. oldal

olyan lusták voltatok, hogy a malomkővet otthagytátok az úton, büntetésül azt parancsolom, hogy mire harmadnap múlva visszajövök, azt a malomkővet megnyúzzátok!

Nagy fejfájást okozott a parancs a bírónak és a tanácsnak, hiszen nem nyúztak ők követ soha, nem is tudták, hogyan fogjanak hozzá. A bíró leánya megnyugtatta az apját, s arra kérte, hagyja majd őt beszélni a királlyal. Amikor Mátyás visszatért, s a malomkő bőrét követelte, a lány így válaszolt: – Hogy kívánhatod, hogy egy malomkővet elevenen megnyúzzunk? Ha már ez a kívánságod, legalább tégy meg annyit, hogy előbb vetesd a vérét. A királynak megtetszett a leányka válasza, megveregette az arcát, s bizonyára arról is gondoskodott, hogy férj nélkül ne maradjon.”¹⁴¹

Ezekben az években, Téttry József esperesplébános működése alatt, az egyházközségben is komoly fejlődés történt. 1900 nyarán a Nagyboldogasszony plébániatemplom tetőzetét újra zsindelyezték. 40 ezer darab új zsindellyel fedték le, mely 1.000 koronába került. 1902-ben a templom több mint 50 éves és szinte használhatatlanná vált orgonáját Széll Lipót orgonakészítő mester 160 koronáért megjavította. 1908-ban Tichy Ferenc és felesége a Kálvárián 14 kőből faragott stáció-szobrot emeltetett, melynek megáldására május 24-én került sor. 1909-ben megtörtént a templom belsejének festése és a kórusfeljárat új lépcsőzetet kapott. 1910 szeptemberében újra aranyozták a templom főoltárát. A katolikus hívek 200 koronával járultak hozzá a munkához, a többi az egyházközség a templompénztárból biztosította.¹⁴²

Az évtized közepén a katolikus egyház gyakran örvendeztette meg híveit betlehemes játékokkal. A képen az 1904 és 1906 közötti játékok szereplői láthatók.



¹⁴¹Jókai Mór: A magyar nép élece. 28. oldal. Mercator Stúdió, 2008.

¹⁴²SzfvPL No. 4569-1749/1902., 1019/1908. és 1536/1910. számú iratok, valamint Párkányi i. m. 160. oldal

A Magyar Őnművektől a Sertéshizlaldáig (1910–1914)

Az 1910. évi népszámlálás adatait vizsgálva komoly változásokat figyelhetünk meg a település helyzetében. Nagytétény lakossága tíz év alatt 1.310 fővel gyarapodott, másfélszeresére, 3.924 főre nőtt. E nagyarányú emelkedésben szerepet játszottak a parcellázások, a községbe történő betelepülések, s a közlekedés fejlődése, elsősorban a HÉV vonal kiépítése. A 19. század végén a növekedést főleg a helyi népesség biztosította, 1910-re azonban a lakosság számának gyarapodását már a községen kívül (Budapesten, Pest megyében vagy másutt) született személyek adták, s többen lettek a beköltözők. 1880-ban még az itt élők háromnegyede a településen született, 1910-ben a 3.924 lakosú községben már 2.097 személy betelepülő volt. A 20. század első éveiben Nagytétény nemzetiségi összetételében is jelentős változás történt. Csökkent a német anyanyelvű lakosság aránya, nagyfokú magyarosodás történt. 1900-ban még a német anyanyelvű lakosság volt többségben (63,4%), 1910-ben már a lakosság 72,4%-a (2.843 fő) magyar anyanyelvű és csak 25,6%-a (1.005 fő) német anyanyelvű. A magyarosodás folyamata a községben békésen és külső kényszer nélkül zajlott le. Az itt élők vallását tekintve is történtek változások. Emelkedett ugyan a katolikus vallásúak száma, de arányuk egy keveset – 85,2%-ról 84,7%-ra – csökkent. Nőtt a református (3,6%-ról 5,1%-ra) és az evangélikus (1,4%-ról 2,5%-ra) vallású lakosok aránya. Az izraelita lakosok száma ugyan néhány fővel gyarapodott, arányuk azonban tovább csökkent (9,5%-ról 6,5%-ra).

Bár a 20. század első évtizedében Nagytétényben komoly ipari létesítmény még nem működött, a megerősödő hazai gyáripar, a fővárosi, s a már termelő budafoki gyárak hatására átalakult településünk népességének foglalkozási megoszlása. Az őstermelésben dolgozók aránya (keresők és eltartottak együtt) 23,3%-ról 19,9%-ra, a napszámosok aránya pedig 15,6%-ról 4,5%-ra csökkent. Az iparban dolgozók aránya viszont 13%-kal nőtt (29,8%-ról 42,8%-ra), és emelkedett a közlekedésben foglalkoztatottak aránya is (9,9%-ról 14,2%-ra). A belterületi és a Baross Gábor-telepen történt parcellázások eredményeként 216 új lakóház épült a községben. Ezzel a település házainak száma 591-re nőtt, melyek többsége továbbra is szoba-konyhás lakásokból állt.¹⁴³

Nagytétény 50 lakosa beadványt intézett a képviselő-testülethez, melyben kifejtették, *„hogy községünkben a magyarság évről-évre, sőt napról-napra tért hódít, mert egyrészt a mintegy 25 év óta magyar iskolai oktatási nyelv, s a fővárossal való közvetlen összeköttetésben álló, kereskedéssel foglalkozó egyének üzleti érdeke mintegy szükségszerűen előidézte, hogy ma már a község törzslakosságának 90%-a tud és ért magyarul...”* Éppen ezért bántónak és érthetetlennek tartották, hogy a katolikus templomban *„az isteni tisztelet, illetve egyházi beszéd és éneklés nyelve kizárólag német.”*

¹⁴³Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez. 328-354. oldal

Az 1910. április 19-én tartott közgyűlésen a jegyző ismertette a képviselőkkel a beadványt, *„amelyben azt kéri, hogy a képviselő-testület tegyen intézkedést arra nézve, hogy a helybeli r. kath. templomban az isteni tisztelet és illetőleg az egyházi beszéd és éneklés nyelve legalább felváltva minden második vasárnap magyar legyen.”* A beadványt a közgyűlés jogosnak tartotta, s a kérést határozattal emelte (84/1910. kgy. sz.). Tétry József plébános a székesfehérvári püspökhöz fordult a kérelem elfogadása ügyében. A püspök határozata kimondta: *„Tekintettel a főlhozott okokra, elrendelem, hogy a templomi istentisztelet vasár- és ünnepnapokon fölváltva magyar és német nyelven végeztessék.”*¹⁴⁴

A magyarság arányának növekedését a kormány is igyekezett elősegíteni és felgyorsítani. Ennek egyik eszköze az iskola volt. A magyarosítás szolgálatában állt az 1907. évi, Lex Apponyi néven ismert törvény, mely kötelezővé tette a magyar tanítási nyelvet, ha az iskolában a magyar anyanyelvű tanulók aránya az 50%-ot meghaladta. A törvény előírta, hogy a tanító *„A gyermekek lelkében a magyar hazához való ragaszkodás szellemét és a magyar nemzethez való tartozás tudatát, valamint a valláserkölcös gondolkodást tartozik kifejleszteni és megerősíteni.”* Az elemi iskolákban a tanítás csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter által engedélyezett tanterv alapján, és *„kizárólag az általa engedélyezett tankönyvek és tanítási eszközök használatával”* történhetett. A pedagógusok fizetését megemelték, ugyanakkor a törvény a tanítótól elvárta, hogy munkája eredményeként *„a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni.”* A tanító fegyelmi vétséget követett el, ha nem a törvény rendelkezései szerint, *„az ott kitűzött célnak megfelelő átlagos eredménnyel”* oktatott, nevelt.¹⁴⁵

A kiépült vasúthálózat, a helyi közlekedés megvalósulása, a lakosság számának növekedése kedvező feltételeket teremtett Nagytétényben az ipari fejlődésnek is. A községünkbe települt első nagyüzem, a későbbi Metallochemia elődje, a Magyar Ónművek volt. Lossinszky Imre okleveles gépészmérnök 1908-ban



Pesten, a Rudolf rakpart 4. számú ház 60 négyzetméter alapterületű alagsori helyiségében indította be az ország első színesfém-kohászati üzemét. A kis teljesítményű lángkemencével és 20 dolgozóval működő üzemben ólomvasztással és óntvözetek előállításával foglalkoztak. A gazdaságosan és jól működő üzem számára a Rudolf rakparti helyiség hamarosan szűknek bizonyult, s a környező lakosság is sürgette az egészségre káros üzem kitelepítését. Így

¹⁴⁴SzfvPL No. 4569-1529/1910. számú irat

¹⁴⁵1907. évi XXVII. törvénycikk 17-22.§.

került sor 1910-ben a Magyar Őnművek Lossinszky Imre cég alapítására, mely Nagytétényben a Rétre dűlőben megvásárolt 1 kataszteri és 400 négyszögöl nagyságú területen létrehozta a gyártelepet. Az üzem a Nagytétény-Diósd vasútállomás közvetlen szomszédságában épült, a község központjától – akkor még – körülbelül másfél kilométerre. Az új üzemben háromszorosára növekedett az addigi kapacitás. Megkezdték a különböző fémfeldolgozó vállalatok fém-salakjainak, forgácsainak, fémhulladékainak felvásárlását. Az 50-60 főnyi dolgozó szétválogatta, átolvasztotta és ötvözte a megszerzett hulladékanyagokat. Az első években főleg csapágyfémek és forrasztóórnok termelése folyt. Az üzem gyorsan fejlődött, gyarapodott. Hamar a MÁV rendszeres szállítója lett. Fejlődését elősegítették az úgynevezett Balkán háborúk (1912-1913), majd az első világháború, melyek egyre több nyersanyagot igényeltek.¹⁴⁶

1910. február 1-jén a budapesti szimfonikusok közreműködésével műkedvelői előadást tartottak Pencz Lipót vendéglős tágas helyiségében. Az est rendezői Főző László, Knapp István és Gyöngyössy Kálmán voltak. *„Szép és válogatott közönség jelent meg a nagy sikerű estélyen. Hogy még többen nem látogatták a sikerült előadást, annak főleg a magas belépődíj volt az oka. A közreműködők zajos tapsokat arattak nagy hatású előadásukért.”* A műsoron – többek között – Mendelssohn, Kreutzer és Hubay művek szerepeltek. A hangversenyt hajnalig tartó tánc követte.¹⁴⁷

Farsang idején minden évben több jelmezbált is rendeztek a községben. *„A farsang utólja Nagytétényben egy évben sem volt oly sikerült mint az idén. 6-án a Mehrwald vendéglőben volt látogatott jelmezeztély, a három utolsó farsangi napon pedig Pencz vendéglőjében volt belépődíj nélküli és fényesen sikerült farsangi multság.”*¹⁴⁸

Február 24-én nagyobb katonai gyakorlat volt a nagytétényi lőtér környékén. *„A közös hadsereg 32., 44., 66. és 86. gyalogezred, a 10. közös huszárezred és a 3. bosnyák ezred gyalogos csapatja az új rendszerű gyorstüzelő ágyúkkal és egészségügyi kocsival, saját zenekarával vonult végig az Országúton. A 44. gy. ezred a Baross-ligettéren, a szekeresek a főtéren tartottak pihenőt a szokott érdeklődést keltve.”*¹⁴⁹

A császári és királyi 4. hadtestparancsnokság a nagytétényi lőtér körüli veszélyeztetett területen 1910. március 1-jén új határvonalakat jelölt ki. A veszélyeztetett területen átvezető utakat tilalomtáblákkal zárták le. A balesetek, szerencsétlenségek elkerülése érdekében az alispán arra kérte az elöljáróságot, hogy figyelmeztesse a lakosságot a változásokra.¹⁵⁰

¹⁴⁶A Metallochemia 50 esztendeje. 7-11. oldal

¹⁴⁷Budafok-Tétényi Lapok. II. évfolyam, 5. szám, 7. oldal (1910. február 6.)

¹⁴⁸Ugyanott 6. szám, 7. oldal (1910. február 13.)

¹⁴⁹Ugyanott 8. szám, 7. oldal (1910. február 27.)

¹⁵⁰PML IV. 423. b. 1296/1910. számú irat

Nagytétény gazdag programmal ünnepelte meg a március 15-i nemzeti ünnepet. *„Az ünnepség délelőtti ünnepi szentmisével kezdődött, mely után jött az ifjúság: az iskolás gyermekek ünnepe künn Isten szabad ege alatt, a templom előtt folyt le. Ide vonultatta fel zászlók alatt az iskolák hazafias tanítói kara az ünnepelőbe öltözött iskolás gyermekeket. Itt először is Téttry József esperes magyarázta meg lelkes szavakkal a nagy nap jelentőségét.”* Ezután a tanulók színes műsora következett. *„A polgárság ünnepe este 8 órakor kezdődött és a nemrég alakult Nagytétényi Iparos Kör helyiségében folyt le... Ez volt az ifjú kör első nyilvános szereplése.”* Az ünnepségen beszédet mondott Főző László *„a község agilis és közbecsülésben álló jegyzője”,* valamint Kiss Sándor, a kör elnöke. A beszédek színvonalas műsor, társasvacsora, majd 23 órától reggel 8 óráig tartó tánc követte. Özveggy Hemisch Ferencné óvónő az óvodában rendezett szép ünnepélyt, este pedig a Pencz vendéglőben volt egy látogatott társasvacsora, melyen Rösler Ignác káplán mondott beszédet.

József nap alkalmából sokan ünnepelték a község köztisztjeletben álló plébánosát, Téttry Józsefet, akit az árvaházban is felköszöntettek egy alkalmi ünnepség keretében.¹⁵¹

Az Iparos Kör április 24-én jól sikerült, zártkörű vidám estet rendezett a Mehrwald vendéglő termeiben. A műsorban zeneszámok, szavalatok, bűvészműtatvány és egy vígjáték követték egymást. A program végén még Főző László, a település jegyzője is énekelt a közönségnek.¹⁵²

Beindulása óta a HÉV sok gondot okozott a lakosságnak. Többen halálvesztetnek is nevezték, mert gyakran voltak komoly balesetek ezen a vonalon. A gyakorlatlan HÉV alkalmazottak, a 10-12 órát szolgálatban álló vonatvezetők, kalauzok kimerültsége többször vezetett gázolások balesetekhez. Más baj is volt a HÉV-vel: *„Rossz itt, kérjük szépen, minden. A kimustrált, nyikorgó kocsi-tól, a piszkos pótkocsikig, amelybe beesik az eső... A fűtőkészülék egész télen nem működött... A késések, menetek kimaradása, a forgalmi zavarok oly mindennaposak, hogy szinte az tűnik már fel, ha nagy ritkán minden rendben van... A fölös szekatúra a kalauzok részéről mindennapos. Legnagyobb részük – tisztet a csekély kivételnek – goromba, mint a pokróc.”*¹⁵³

A vármegye királyi tanfelügyelője, Petri Mór 1910. február 23-án látogatást tett a római katolikus fiúiskolában. Tapasztalatairól beszámolt Dr. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspöknek. Felhívta a figyelmet arra, hogy az épület közbiztonsági szempontból veszélyes és az egészségügyi követelményeknek sem felel meg.¹⁵⁴

¹⁵¹Budafok-Tétényi Lapok. II. évfolyam, 11. szám, 4-5. és 6. oldal (1910. május 1.)

¹⁵²Ugyanott 17. szám, 6. oldal (1910. május 8.)

¹⁵³Ugyanott 18. szám, 2. oldal (1910. május 8.)

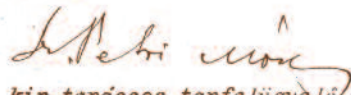
¹⁵⁴Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye kir. tanfelügyelője 1156/1910. számú irat

F.évi február hó 23-án a nagytétényi rk. elemi fiuiskolát meglátogatván azt tapasztaltam, hogy az épületek régi-ek. Az egyik oszlopokkal van alátámasztva s közbiztonsági szempontból így is aggályos. Az egészségügyi követelményeknek pedig egyáltalán nem felelnek meg. Valamennyi tanterem alacsony, két tanterem ablakai kicsinyek és rossz elhelyezésűek, a tanítói lakások szintén igen gyenge karban vannak. A tantermek burtorzata rozoga, korhadt: a felszerelés nagyon fogyatékos, mindössze néhány falitábla s térkép. Az épületek teljessen újjáépítendőek lennének.

Bátorkodom a fentieket Méltóságodnak nagybecsű tudomására hozni kegyes intézkedés végett.

Fogadja Méltóságod mély tiszteletem őszinte nyilvánítását

Budapest, 1910 február 25.


kir. tanácsos, tanfelügyelő.

A közgyűlés is foglalkozott a kisbírói lakásból 1908-ban létesített harmadik tanterem ügyével, mely 1910-re „annyira rozzant és rozoga, hogy bedőléssel fenyeget, minélfogva annak közbiztonsági okokból való halaszthatatlan kijavítása szükségessé vált.” Bár a testület 1909-ben kimondta, hogy a felekezeti iskola céljára több pénzt nem biztosít, az előjáróság mégis kénytelen volt a munkát „a község terhére és költségére végeztetni, mert a hitközségnek sem ezen célra, sem semmiféle iskolaügyi kiadásra nincs pénze.” Az előjáróságnak pedig kötelessége volt a tudomására jutott biztonsági veszély elhárítása.

A vármegyei királyi tanfelügyelőség 1910 végén átiratot küldött a községnek, melyet a képviselő-testület 1911. januári ülésén tárgyalta meg. Az átirattal kapcsolatos vita összefoglalásaként a jegyző megállapította, hogy „általános közóhaj az, hogy a felekezeti fiúiskola állami kezelésbe vétessék...” A közgyűlés bizottságot hozott létre, melynek az volt a feladata, hogy a kérdést a királyi tanfelügyelővel megvitassa. A bizottság tagjai lettek: a plébános, a bíró, a jegyző, valamint Stift Károly és Pencz Lipót képviselők. 1911 áprilisában Főző László jegyző arról tájékoztatta a közgyűlést, hogy a katolikus fiúiskola állami kezelésbe vétele ügyében intézkedés még nem történt. A kérdés pedig egyre sürge-

több lett, mert a kisbírói lakásból kialakított tanterem tanításra alkalmatlanná, sőt a tanulók testi épségére veszélyessé vált. A testület felhatalmazta a bizottságot, hogy a királyi tanfelügyelővel igyekezzenek mielőbb megegyezni.¹⁵⁵

Az esküdtek több ízben felvetették a képviselő-testületnek, hogy a különféle adó-összeírási és hasonló munkákért, mely sokszor egész napjukat igénybe veszi, napidíjat kapjanak. Úgy vélték, hogy ezek olyan plusz feladatok, melyekért jogosan illetné őket díjazás. Főző László jegyző szerint azonban továbbra is *„megszívlelendő az az eddigi gyakorlat által is szentesített álláspont, hogy azok a községi lakosok, akiket a választó közönség ezzel megtisztel és előljáróvá választ, az állással járó közszolgáltatásokat díjtalanul végzik.”*

A településen megszorodtak a külterületen lévő házakba, borpincékbe történő betöréses lopások. Ezek megakadályozására, felderítésére a mezőőrök tehetetlenek voltak. Önvédelmi eszközük, forgópisztolyuk erre nem is volt alkalmas. Nagytétény csendőrőrs parancsnokának véleménye szerint is a mezőőröket golyós kőfegyverrel kell ellátni. A község vezetői úgy gondolták, ezzel csökkenteni lehet a betöréseket, mert elrettenti az elkövetőket.

A település beépülésének gyorsaságát bizonyítja, hogy a közgyűlés egyik 1910 tavaszán készült jegyzőkönyvében ez olvasható: *„Hovatovább szükségessé válik a község déli részén parcellázott területen az utcák kijelölése, vízlevezető árkokkal való ellátása és a kocsi és gyalogosközlekedés számára való használhatóvá tétele.”* A munkálatok költségeit a szóban forgó területen eladott telkek bevételeiből biztosította az előljáróság.¹⁵⁶

A járási főszolgabíró rendelete alapján Nagytétény köteles volt 3 évente négytagú építési bizottságot választani. Nem volt követelmény, hogy a tagok képviselők legyenek, hanem a község rendezése és szépítése iránt érdeklődő, s ahhoz értő személyek. A képviselő-testület közfelkiáltással Stift Béla, Gaál Károly, Zimmermann Mátyás és Pencz Andor lakosokat választotta a bizottság tagjaivá. Egy járási szabályrendelet értelmében a közgyűlés meghatározta, hogy a telektulajdonosok mely irányban kötelesek bekeríteni telkeiket. A döntés szerint *„A kerítések mindenkire nézve az észak és keleti irányokban, illetőleg az ezen irányokra ferdén fekvő telkeknél az ezen irányokhoz közelebb eső oldalakon kötelezők.”* A járási rendelet értelmében az utcák és terek névvel való ellátásáról is gondoskodnia kellett az előljáróságnak. E feladattal a testület az építési bizottságot bízta meg, mely *„lehetőleg tartsa meg az utcák és terek régi elnevezését, élő emberekről utcákat és tereket ne nevezzen el. Azon felül pedig minden utcát és teret folytatólag következő római számokkal is jelöljön meg.”*¹⁵⁷

A közgyűlés tavasszal a községháza előtti járda és csatorna létesítéséről, valamint a székház udvarának rendezéséről döntött. A képviselők bejárták a

¹⁵⁵BFL V. 707. a. 4. kötet 4/1910., 5/1911. és 25/1911. kgy. szám

¹⁵⁶Ugyanott 5/1910., 6/1910. és 7/1910. kgy. szám

¹⁵⁷Ugyanott 48/1910. kgy. szám

kérdéses területet, megvitatták Bischof Máté kőművesmester által készített tervet és költségvetést. Vita után néhány módosítással a tervet elfogadták. Ezekben az években több nagytétényi lakos kért engedélyt az előjáróságtól a háza előtti közterület rendezésére. Ilyen volt dr. Pesti Béla, aki a háza előtti terület fásítása és rendezése iránt adott be kérelmet. A jegyző támogatta őt, „mert a kérelem, miután a községre terhet nem ró, az utca rendezési és szépítési igényeket pedig kielégíti, teljesíthető.” A képviselők elfogadták a kérelmet, de kikötötték, hogy a rendezendő területet az építési bizottság jelöli ki, s azt gyümölcsfákkal nem, hanem csak lombfákkal lehet beültetni. Arra is felhívták a figyelmet, hogy a rendezett terület és fák „köztulajdont fognak képezni.”¹⁵⁸

A képviselő-testület 1910. április 19-én tárgyalta meg a község 1909. évi zárszámadását. Megvitatták a közpénztári, a közmunkapénztári, a szegény-pénztári, a törzsvagyons-pénztári, a segélypénztári és a letéti pénztári számadást. Mindegyik területen szabályszerű okmányokkal voltak „szerelve” a tételek. A kiadások jogosultnak és valódinak bizonyultak. Íme, néhány mérleg az 1909. esztendőről: Közpénztárnál a bevétel 32.742 korona, a kiadás pedig 32.730 korona volt. A közmunkapénztárban a bevétel 4.818 koronát, a kiadás 4.185 koronát tett ki. A község vagyona 71.350 korona volt, melyet 21.745 korona terhelte meg.¹⁵⁹

Téttry József esperesplébános 1910 májusában töltötte be itteni lelkészkedésének 25. évét. Ebből az alkalomból a község emlékünnepeként rendezett tiszteletére. A közgyűlés tagjai a jubileum napján tartott szentmisén testületileg jelentek meg. Az azt követő ünnepélyen a község és a testület nevében a jegyző köszöntötte a plébánost. Az eseményről a Budafok-Tétényi Lapok is hírt adott: „Téttry József, Nagytétényi köztiszteletben álló esperesplébánosa most üli 25 éves jubileumát. Ennek alkalmából a helybeli leányárvaház növendékei színlelőadást rendeztek tiszteletére, melyen alkalmi darab került színre. Kár, hogy a ritka alkalomból nem részesítették az érdemdús lelkipásztort nagyobb szabású ünnepségben”¹⁶⁰

A Nagyboldogasszony plébániatemplom kertjének szélén álló feszület a jubileum alkalmából készült. Ez olvasható rajta: „Téttry József róm. kath. esperes plébánosnak ezen községben 25 éven át keresztül teljesített érdemes plébános működése emlékére emelte 1910. június 6-án Nagytétény, Kistétény és Diósd egyházközség közönsége.”



¹⁵⁸Ugyanott 50/1910. és 53/1910. kgy. szám

¹⁵⁹Ugyanott 77-81/1910. kgy. számok

¹⁶⁰ Ugyanott 45/1910. kgy. szám és Budafok-Tétényi Lapok. II. évfolyam, 17. szám, 6. oldal (1910. május 1.)

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek tanúsága szerint Diósd 1918-ig a tétényi egyházközség fiókegyházaként működött. Téttry József plébános javaslatára 1896-ban közadakozásból épült meg a diódsi templom, melyet Károly János kanonok, volt tétényi plébános (1867-1885) szentelt fel.¹⁶¹

Dr. Pór Zsigmond az utcák locsolásával kapcsolatban tett javaslatot az eljárásnak. A közgyűlés nem fogadta el az indítványt, mert az túl sokba került volna. *„Hozzávetőleges számítás szerint az utcáknak megfelelő locsoltatása legalább 30% pótdó kivetését tenné szükségessé.”* 1911 áprilisában ismét napirendre került az utcák nyári locsolásának ügye. A képviselők egyetértettek abban, hogy ez közegészségügyi és esztétikai szempontból is fontos lenne, de a jegyző szerint ekkor már 40-50%-os pótdó kivetését jelentené, ezt pedig túl nagy áldozatnak tartotta.

Az 1900-as évek elején, bár a községnek hetivásár tartási joga nem volt, s így piactere sem lehetett, a lakosság a templomteret használta piacnak. A HÉV megindulása után a nagyon igénybe vett templomtéren a közbiztonság veszélyessé vált. Képviselő-testületi ülésen megvitatták a problémát, majd a képviselők megállapodtak abban, *„hogy közbiztonsági okokból a piac a templomtéren nem maradhat, sőt ott tilalomtábla állítandó fel, a piac pedig a Flórián-térre helyezendő át.”* Stift Béla felajánlotta a községnek, hogy vállalja a templomtér rendezését. A közgyűlés az építési bizottságot bízta meg az ügyintézésel.¹⁶²

Baross Gábor-telep felső részének, az úgynevezett felső telep telkeinek értékesítéséről és benépesüléséről ez olvasható Párkányi Ferenc monográfiájában: *„1910. március 1-et írunk! Kb. tíz éves múlta tekint ekkor vissza az „új” Baross Gábor-telep, mely az akkori idők egyik legnépszerűbb magyarjáról kapta a nevét... 1910 végére – úgy, ahogy – benépesült a felső telep, legalább a mintaházak állandó lakót kaptak, és voltak, akik maguk építették fel házukat. Mondhatnók kb. 10 család jutott minden utcába, s így az eredeti 574 házhelyből 150-160 benépesedett.”*

Az 1909-ben megalakult Baross Gábor-telepi Polgári Kör sokat tett a terület fejlesztése érdekében. Első fontos feladata az iskolakérdés megoldása volt. Mivel az 1910-es években a telep iskolaépülettel még nem rendelkezett, s az anyaközségtől sem kaptak támogatást, a polgári kör a XIII. utca sarkán helyiséget bérelt, iskolapadokat és felszerelést vásárolt, sőt az első tanító, Richter József fizetésének egy részét is vállalta.

A polgári körnek a telep kulturális életének beindításában is meghatározó szerepe volt. Programjaik helyszíne a korán megépült kaszinóépület volt. *„Az első kulturális megmozdulás az Óbudai Dalkoszorú vendégszereplése volt Hupka Péter kérésére 1911-ben. Az ekkor rendezett és jól sikerült majális kedvet éb-*

¹⁶¹Wágner Ferenc i. m. 259. oldal

¹⁶²BFL V. 707. a. 4. kötet 93/1910., 38/1911., 98/1910. és 102/1910. kg. szám

*resztett a Baross Gábor-telepiekben a dalkör megalakítására, ami meg is történt. Első karnagya, Boldis itt lakó református lelkész volt. A dalkör évenként és éveken keresztül hangversenyezett és számos díjat is nyert.*¹⁶³

A telepen élő lakók igényt formáltak arra, hogy a közérdekű közleményeket a telepen is hirdessék ki. Mivel a telepen – fekvése és nagysága miatt – a dobszó melletti közhírré tétel nem volt elegendő, a közgyűlés határozata értelmében, a dobszó mellett *„a telep főbejáratánál községi területen egy, a célnak megfelelő hirdetőtábla állítandó fel, amelyen az ilyen hirdetmények kifüggesztendők.”*

1911. május 14-én a Baross Gábor-telepi Polgári Kör elnöksége, s min-tegy 15-20 telepi lakos felkereste Főző László jegyzőt, s arra kérték, hogy néhány kérelmüket terjessze a közgyűlés elé. Beadványukban elemi iskola létesítését kérték a telepen, mivel ott ekkor a tanköteles gyerekek száma már meghaladta a 100 főt. A közvilágítással kapcsolatban azt igényelték, hogy *„Ha a törzsközség köz- és magánvilágítással elláttatik, annak vezetéke a Baross Gábor-telepre is vezettetessék be.”* Fontosnak tartották azt is, hogy a telepen legalább egy „levélhordói intézmény létesíttessék.” A jegyző a beadvánnyal kapcsolatban kijelentette, hogy *„Miután Baross Gábor-telepen immár körülbelül 200 lakóház áll, s télen is a népszámlálás adatai szerint 500 lelken felüli lakosság él, a telep közigazgatási ügyeivel hovatovább többet és behatóbban szükséges foglalkozni.”* A képviselők a jegyző véleményével egyetértettek, de konkrét intézkedés a beadvánnyal kapcsolatban nem történt.¹⁶⁴

Néhány hét múlva a telepi polgári kör ismét beadványt intézett az előljá-ró-sághoz, melyben a telepen általuk felállítandó iskolához tanító biztosítását kérték. *„Ők az iskolának helyiséget már béreltek, annak berendezését, fűtését, világítását, takarítását vállalják, csupán azt kérik, hogy a község tanítóról gondoskodjék.”* A beadvánnyal kapcsolatos vitában a jegyző kijelentette: *„A Baross Gábor-telepen községi iskolát szervezni nem véli célszerűnek.”* Végül a település költségvetési hiánya miatt a kérdés felett napirendre tértek. A polgári körnek azt javasolták, hogy kérelmükkel forduljanak a királyi tanfelügyelőséghez. A nyár végén azonban sürgetővé vált a telepi iskola tanítójának ügye. A község az iskola fenntartását, átvételét továbbra sem támogatta. Megoldásként egy felemás javaslatot fogadott el a közgyűlés. A testület felkérte a katolikus iskolaszéket, hogy a telepi elemi iskolát az anyaközség felekezeti iskolájának kiegészítőjeként kezelje, s *„annak tanítóját évi 1.000 korona fizetés mellett saját hatáskörében válassza meg.”* Mivel pedig a hitközségnek erre anyagi lehetősége nem volt, az előljá-ró-ság a telepi iskola *„tényleges megkezdésének időpont-jától évi 1.000 K, azaz egyezer koronát szavaz meg a hitközségnek, mint további iskolai segílyt.”*¹⁶⁵

¹⁶³Párkányi Ferenc i. m. 129-130. oldal

¹⁶⁴BFL V. 707. a. 4. kötet 85/1910. és 53-56/1911. kgy. számok

¹⁶⁵Ugyanott 82/1911. és 115/1911.kgy. szám

Novemberben a polgári kör beadvánnyal fordult a képviselő-testülethez, s azt kérte, hogy a telepi iskola dologi kiadásait, egész fenntartását vállalja magára az anyaközség. A képviselők a vita során ezt elvetették, mert a polgári kör az iskola beindulásakor csak a tanító biztosítását kérte, s minden mást magára vállalt. Ezen kívül „a község anyagi ereje egyáltalán nem engedi, hogy a képviselő-testület ilyen nagy terhet magára vállaljon.” A testület a kérést elutasította.¹⁶⁶

Az iskola működése gyakran akadozott. Richter József tanító december 19-én levélben kért segítséget az egyházmegyei főhatóságtól: „Az iskola fűtését nem akarja senki magára vállalni. Eddig még csak megvoltunk a fűtetlen, takarítatlan iskolában is, de most kénytelen vagyok a beállott hidegek miatt a gyermekeket hazaküldeni.” A járási főszolgabíró decemberben rendeletet adott ki, mely a község számára előírta „A Baross Gábor-telepi elemi iskolának... rendszeres fűtéséről és takarításáról való gondoskodást.” A közgyűlésen megint szóba került, hogy a telepi polgári kör az iskola ilyen jellegű kiadásait vállalta. Nagytétény képviselő-testülete azonban nem térhetett ki a terhek vállalása alól, ezért 1912. január elsejétől a község költségvetésében, mint további iskolai segélyt, e feladatok kiadását megtervezték.¹⁶⁷

1912 augusztusában ismét kiéleződött a telepi iskola fenntartása körüli vita a község és a Baross Gábor-telepi Polgári Kör között. Az iskola egy éve Sipos István budapesti lakos XIII. utcai házában működött és itt volt Richter József tanítói lakása is. A tulajdonos azt követelte a községtől, hogy visszamenőleg térítse meg a 400 korona házbért. A testületi ülésen a képviselők általános véleménye az volt, hogy a bérleti díjért az felelős, aki a házat kibérelte. A bérlő pedig – szerintük – a polgári kör volt. A közgyűlés határozatában kijelentették, hogy a testület „a Baross Gábor-telepi iskola és tanítói lakás hátralék házbérét sem egészben, sem részben megtéríteni, sem azt a községre vállalni nem hajlandó és nem is köteles.” Richter József tanító bérének az ügye is gondot jelentett. Kiderült ugyanis, hogy a tanítónak évi 400 korona korpótlék is jár, ami pedig a község által biztosított 1.000 koronába nem fért bele. A közgyűlés az iskolaszéket hibáztatta az esetért, mert olyan tanítót alkalmaztak, akinek bérszükségletét nem ismerték. A testület határozata kimondta, hogy Nagytétény „a már megszavazotton felül további segélyt megszavazni a község anyagi viszonyainak figyelembe vételével nem tud, tehát nem is hajlandó.” Ugyanakkor segítséget is felajánlottak. Az előjáróság a közoktatásügyi minisztériumhoz folyamodott, s kérte, hogy Richter Józsefnek az őt megillető korpótléket biztosítsák.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium Richter József részére 1913-ban 50 koronát biztosított „rendkívüli drágasági államsegély fejében”, ugyanakkor a székesfehérvári püspöki hivataltól is kapott elmaradt korpótlékára 400 korona segélyt.¹⁶⁸

¹⁶⁶Ugyanott 133/1911. kgy. szám

¹⁶⁷SzvfPL No. 4569. Schol. 2491/1911. számú irat és BFL V. 707. a. 4 kötet 157/1911. kgy. szám

¹⁶⁸Ugyanott 107/1912. és 108/1912. kgy. szám, valamint SzvfPL No. 4569. Schol. 2/1913. és 93/1913. számú irat

Júliusban a Baross Gábor-telepi lakosok nevében 20 személy által benyújtott kérvényről tárgyaltak a képviselők:

„Miután köztudomású, hogy a Baross Gábor-telepi iskolának két évi házbéréért a háztulajdonos még egy fillért sem kapott, amely már ügyis bíróság elé tereltetett, kérjük tehát a tekintetes Elöljáróságot az iránt intézkedni, hogy a további tanévekre a nevezett iskolának házbére kellő időben megfizetessék, ne-hogy azon eshetőség álljon be, hogy a háztulajdonos másnak adja bérbe, vagy esetleg bezárja azt, és hogy a tanítást házbér meg nem fizetés végett be kelljen szüntetni. Kérelmünk mielőbbi elintézését kérve maradunk a Baross Gábor-telepi lakosok nevében

Nagytétény, 913. július 12.

Mély tisztelettel”

Az aláírók között volt Traupmann Béla, Burghardt Jakab és Baumgarten Ármin is.¹⁶⁹

Baross Gábor-telepen több ismert és közkedvelt épület állt. Ilyen volt a hatodiknak épült ház a XVI. utca sarkán, melyben Traupmann Béla vendéglője és fűszerüzlete működött. A vendéglőben hétfőként Járóka Sándor cigányzenész muzsikált. Páll Ernő híres vendéglője a IX. utca elején a telep kulturális központja volt, nívós műsorokat, bálakat rendeztek itt. A képen Oberding József vendéglője ((Baross Gábor Telepi Nagyvendéglő a Víg Kalauzhoz) és fűszerüzlete látható, mely a Főző László út és az Országút sarkán fogadta a vendégeket és a vásárlókat.



A választott képviselők egy részének megbízatása 1911. január végén lejárt. A főszolgabíró a „*kilépő képviselők helyett újak választására*” január 30-át je-lölte ki. A választás vezetésével a megye alispánja Zimmermann Mátyás lakost bízta meg. A szavazók jegyzékére 135 nagytetényi polgár került, ők dönthették el, hogy közülük kik lesznek az új képviselők. A választásra a községháza ta-nácstermében került sor reggel 9 órától. A felvett jegyzőkönyv szerint „*A vá-lasztási eljárás megszakítás nélkül d. u. 4 óráig megejtetett, s pontban 4 órakor elnök a szavazást lezárván elrendeli a szavazatok összeszámlálását. Ami meg-történvén elnök megállapítja és kihirdeti, hogy beadatott összesen 135 szavazat és megválasztott rendes községi képviselőkül: I. Kollár Jakab 125 szavazattal, II. Knapp István 88 szavazattal, III. Pencz János 70 szavazattal, IV. Pencz József*

¹⁶⁹BFL V. 707. a. 4. kötet 54/1913. kg. szám

63 szavazattal, V. Kiss Sándor 55 szavazattal, VI. Pregitzer György 55 szavazattal (a sorrend sorshúzással állapítottatott meg), VII. Bischof Lőrinc 52 szavazattal...” Négy póttag választására is sor került. Wittmann Ferenc 121, Lerner Mátyás 59, Kocher György 56, Gróf Ármin 55 szavazattal a képviselő-testület póttagja lett. A választás után február 6-án tartotta meg alakuló ülését a közgyűlés.¹⁷⁰

Február 11-én Geréby Imre főszolgabíró, mint a tisztújítászék elnöke iránnyításával előjárói választást tartottak. „A bírói állásra jelölt Szakály Károly, Grósz Ferenc és Halzl János közül közfelkiáltással bíróná megválasztott Szakály Károly.” A törvénybírói állásra 20 választó név szerinti szavazást kért, amit az elnök elrendelt. „A szavazás folytán szótöbbséggel törvénybírónak megválasztott Hasszán Márton.” Közfelkiáltással pénztárnoknak Pencz Ferencet, közgyámnak Halzl Jánost választották meg. A jelöltek közül esküdtek lettek: Pencz Mihály, Schider Ferenc, Kainer Ferenc, Pencz János, Bischof Máté, Eisner Jakab, Burghardt Jakab és Bleyer Dávid.¹⁷¹

A községben 1911. január és április között száj és körömfájás tört ki. A település szarvasmarha állománya 402 darab volt. Egy fertőzött udvarban (Lówy-uradalom) 217 állat betegedett meg, s a fertőzött állatok száma itt február 228-ra nőtt. Márciusban és áprilisban újabb két udvar fertőződött meg, valószínűleg a Tinnyéről és Százhalombattáról vásárolt tehenektől. A megfelelő állatorvosi ellátás és a fertőtlenítés eredményeként május 23-án Főző László jegyző azt jelenthette a főszolgabírónak, hogy „községünkben a ragályos száj és körömfájás megszűnt, a fertőtlenítés megtörtént.” A megyei alispán a járványt június 28-án nyilvánította megszűntté.

Februárban a biai járás útmestere azt jelentette a főszolgabírónak, „hogy a Törökbálint-Nagytétény vicinális út nagytétényi szakaszán a télen keletkezett igen nagy kátyúk vannak, úgyannnyira, hogy ott a közlekedés igen rossz.” Arra kérte a főszolgabírót, hogy utasítsa a község előjáróságát az útszakasz rendbehozatalára. Főző László március 25-én arról számolt be a főbírónak, hogy „a vicinális út teljesen rendbe hozatott.”¹⁷²

A járási főszolgabíró határozata értelmében rendezni kellett a községben a házszámozást. Ez a népszámlálást megelőzően a településen elvileg már megtörtént, azonban „a valóságban még a régi házszámok éktelenkednek az egyes házakon. Szükséges ennél fogva, hogy intézkedés tétessék új utcajelző és új házszám táblák beszerzése, kiosztása és az egyes házakra leendő felerősítése iránt.” Az összes házat új házszám táblákkal látták el, s azok beszerzési költségét az előjáróság megelőlegezte, s a háztulajdonosoknak azt később kellett megfizetni.¹⁷³

¹⁷⁰PML IV. 423. b. 291/1911. számú irat

¹⁷¹Ugyanott 887/1911. számú irat

¹⁷²Ugyanott 4226/1911. és 1108/1911. számú irat

¹⁷³BFL V. 707. a. 4. kötet 1/1911. kg. szám

A községben ezekben az években egyre többen folyamodtak segélyért az előjárósághoz. Indokolt esetben a képviselő-testület teljesítette a kéréseket. Ilyen volt Szekler Ferenc éjjeliőr özvegyének kérelme is. Férje *„több évig volt a község szolgálatában, több kiskorú s ellátást igénylő gyermeke is maradt.”* A közgyűlés az özvegynek negyedévi lakbért és 50 korona segélyt szavazott meg. Az életszínvonal romlását jelezte, hogy az egyik kishíró is bérének javítását kérte a községtől. A testület megállapítása szerint *„Tagadhatatlan tény, hogy a kishírók munkája folyton szaporodik, a megélhetési viszonyok folyton rosszabbodnak, s a folyamodó évi 480 korona jelenlegi fizetése egyáltalán nincs arányban az általa végzett s tőle követelt munkával s felelősséggel.”* A község nehéz anyagi helyzete miatt azonban csak 1912. januártól ígértek neki béremelést.¹⁷⁴

A Budafok és Vidéke hetilap 1911-ben a település fiatal iparosainak rendezvényéről adott hírt. *„A nagytétényi iparos ifjak január 29-én sikerült műkedvelői előadást rendeztek. Ez alkalommal a „Falu rossza” című népszínművet adták elő. Az előadást tánc követte, mely jó hangulatban a hajnali órákig tartott.”*¹⁷⁵

Az Iparos Kör a Mehrwald vendéglőben tartotta március 15-i ünnepségét. A zsúfolásig megtelt nagyteremben Kiss Sándor megnyitó szavai után Németh Károly és Főző László tartott beszédet. *„Jirka József, Mayer Erzsike, Gubicza Lázár, Boros Boldizsár és Hamál Jakab alkalmi költeményeket szavaltak. A szépen előadott szavakat zajos tapsal honorálta a közönség. Az ünnepélyt 130 terítékű társasvacsora és hajnalig tartó tánc követte.”* A Pencz vendéglőben is rendeztek egy 50 terítékes társasvacsorát. Itt Gadácsi István, Knapp István, Bajomi Alajos és Delbó Mariska szavatai színesítették a programot.

Főző László községi jegyző elnöksége alatt megalakult egy rendezőség, mely Nagytétényben egy állandó hangverseny-alapítványt kívánt létesíteni. E célból márciusban özv. Mehrwald Mátyásné vendéglőjében táncmulatsággal egybekötött művészestélyt rendeztek, melynek tiszta jövedelmét a hangversenyalap javára fordították.¹⁷⁶

1911. május elsején a település munkásai nem tartottak felvonulást. Helyette, a csendőrőrs jelentése szerint *„Az itteni munkások május hó 1-jét táncmulatsággal ünnepelték, mely engedélyezve volt, azonban ez is a legnagyobb rendben folyt le.”*¹⁷⁷

A községnek továbbra is komoly gondot jelentett az utak állapota. Nagyobb esőzések után a kikövezetlen utcák, melyek az utak többségét alkották, sokszor járhatatlanok voltak. A „Magyar Önművek” Lossinszky Imre cég azzal a kéréssel fordult az előjárósághoz, hogy a településtől a MÁV állomásig, illetve a gyártelepig vezető út kijavítását oldja meg. A jegyző szerint *„A kérelem teljesítése nem*

¹⁷⁴Ugyanott 17/1911. és 36/1911. kgv. szám

¹⁷⁵Budafok és Vidéke. XIII. évfolyam, 4. szám, 3. oldal (1911. február 11.)

¹⁷⁶Ugyanott 7. szám, 2. és 3. oldal (1911. március 24.)

¹⁷⁷PML IV. 423. b. 2582/1911. számú irat

csak a folyamodó szempontjából, hanem közérdekből is szükséges, mert a szóban forgó út egy része, a Diósd-Törökbálint felé vivő vicinális útnak is az alapos javítása elkerülhetetlen, mert jelenlegi állapotában csaknem járhatatlan.”

Az 1908-ban átadott községháza udvara és a székház előtti járda 1911-ben már javításra szorult. A közgyűlés megállapítása szerint *„A községháza udvara rendezetlen, a tetőről lefolyó víz esős időben valóságos folyókat és tavakat képez az udvarban, s az utcai gyalogjáró nem méltó az igazán jó hatású új székházépülethez.”*

Mátyás király nevezetes kutyavára 1911-ben még állt a mai általános iskola területén, Lówy Ernő tulajdona volt, s cselédlakásnak használták. A közgyűlésen egy másik házzal együtt tárgyaltak a képviselők a kutyavárról, az e házakban élők kilakoltatásáról és az épületek bezárásáról. *„A két házban a lakásviszonyok rettenetesek. Egy szobában 20-30 ember lakik, a piszok ott annyira felgyülemlett, hogy a tifusz és egyéb járványnak valóságos melegágya lett és az egész községet inficiálja (megfertőzi). Ezen állapot a község kellő közepén egészségügyi szempontból tűrhetetlen.”*¹⁷⁸

A polgárosodást, a közösségi élet fejlődését bizonyítja, hogy a tízes, húszas években sorra alakultak meg Nagytétényben a különböző civil szervezetek, egyesületek: polgári kör, iparos kör, temetkezési egyesület, levente egyesület stb.

A Nagytétényi Polgári Kör 1911-ben alakult meg. Első alapszabálya a kör célját így határozta meg: *„A közművelődés előmozdítása, és a társadalmi szellem fejlesztése, önképzés. E célok elérése végett szépirodalmi, gazdasági és napilapokat járát, időnként felolvasásokat rendez. A tagok szórakoztatásának elősegítése és társas összejövetel céljaira helyiséget tart fenn, ahol társasjáték létrejövetelét (a hazardjáték kivételével) eszközli és a társadalmi közszellemet fejleszteni segít.”* Alapító tag az lehetett, aki a kör vagyonához 100 korona összeggel hozzájárult. A tagsági díj évi 8 korona volt, pártoló tagnak azt tekintették, aki a kör pénztárába évi 16 koronát befizetett. A kör ügyeit az évente tartott közgyűlés, a választmány és a tisztségviselői kar intézte. A tisztségviselők közé tartozott az elnök, az alelnök, a titkár, a pénztárnok, az ellenőr és a gazda, akiket a közgyűlés titkos szavazással választott meg. A különféle multságok, szórakozások szervezése céljából 12 tagú rendezőseget hoztak létre. A Polgári Kör első elnöke Gadácsy István, titkára Knapp István volt.¹⁷⁹ A Nagytétényi Polgári Kör májusban, a Pencz vendéglő kerthelyiségében, saját pénztára javára táncmulatsággal egybekötött katonai hangversenyt rendezett. A belépődíj személyenként 1 korona 20 fillér volt. A műsort az 52. gyalogezred zenekara adta.¹⁸⁰

A Budafoki Villamossági Részvénytársaság 1911-ben írásos ajánlatot tett a községnek a köz- és magánvilágítás bevezetésével kapcsolatban. A közgyűlés bizottságot választott a kérdés tárgyalásának előkészítésére. A bizottság és a

¹⁷⁸BFL V. 707. a. 4. kötet 26/1911., 73/1911. és 105/1911. kgv. szám

¹⁷⁹BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 3/1-3. oldal

¹⁸⁰Budafok és vidéke. XIII. évfolyam, 11. szám, 2. oldal (1911. május 6.)

jegyző a társasággal „*egyértelmű megállapodásra jutni nem tudott.*” Többször is tárgyaltak a társasággal, s igyekeztek „*azt olcsóbb árajánlat tételére rábírní, de sikertelenül.*” Főző László jegyző, aki más községek hasonló fejlesztéseit tanulmányozta, az ajánlat elfogadását javasolta a testületnek. Az volt a véleménye, hogy olcsóbb megoldást a budafokinál nem lehet találni, s a lehetőség elmulasztása „*pótolhatatlan kárt okoz úgy a községnek, mint igen sok egyénnek is.*” A képviselők többsége azonban nem értett egyet a jegyzővel. Szerintük az ajánlat árai rendkívül magasak, a tervezett közvilágítás nem elégíti ki a jogos igényeket, a megvalósítás pedig kibírhatatlan közterhekkel sújtaná az adózó lakosságot. Ezzel a közvilágítás kérdése egy időre lekerült a napirendről.¹⁸¹

1912-ben több alkalommal is foglalkozott a köz- és magánvilágítás bevezetésével a közgyűlés. Márciusban a téma előkészítésével foglalkozó bizottság nevében Knapp István számolt be munkájukról, de konkrét megoldási javaslatot még nem tudott a képviselők elé terjeszteni. Nyáron a testületi ülésen határozat született, mely kimondta, hogy „*a köz- és magánvilágítás mielőbb leendő bevezetését helyesnek és szükségesnek tartván, annak megvalósítása érdekében nyilvános tárgyalást hirdet*” a község.¹⁸² A vármegye augusztus 8-i hivatalos lapjában jelent meg a képviselő-testület pályázati hirdetménye, melynek bevezetőjében néhány hozzátételeges adatot közöltek Nagytétényről. „*A község beépített területe 52 kat. hold, utcai hossza 8 km. Lakóházak száma a belterületen 547, lakosok száma 4000.*” A kiírás főbb pontjai között szerepelt, hogy „*A közvilágításra szükséges körülbelül 100-120 db 24, illetve 32 gyertyafényű fémszálas izzólámpa, s az ajánlatban kiteendő, hogy mennyi a világítási átalány 100, illetve 120, s 24, illetve 32 gyertyafényerős fémszálas izzólámpa után. A lámpák fele egész éjjel, az összes lámpák pedig éjjel 12 óráig égetendők.*”¹⁸³

Szeptemberben a kiírt pályázatok eredményeit vitatták meg a képviselők. A bizottság két tervet tartott tárgyalásra alkalmasnak. Az egyik a budafoki társaság, a másik egy martonvásári cég volt. A budafoki társaság 100 db 25 gyertyafény-erősségű fémszálas lámpa felállítását javasolta. Tervüket a jegyző és több képviselő is támogatta. A martonvásári cég ajánlata valamivel drágább volt, de jobb minőségű, nagyobb fényerejű lámpák felállítását tervezték. A képviselők hosszú vita után a martonvásári cég ajánlatát fogadták el. Októberben a budafoki társaság fellebbezte a közgyűlés határozatát. A testület kitartott a martonvásári ajánlat mellett, a fellebbezést elutasította, s kérte a felsőbb hatóságokat is annak elutasítására, illetve a másik céggel kötött szerződés jóváhagyására.¹⁸⁴ A Budafoki Villamossági Részvénytársaság a megye törvényhatóságához fordult, mert a nagytétényi képviselő-testület döntése sértette a

¹⁸¹BFL V. 707. a. 4. kötet 79/1911. és 114/1911. kgy. szám

¹⁸²Ugyanott 1/1912. és 69/1912. kgy. szám

¹⁸³Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja. X. évfolyam, 32. szám, 325-326. oldal (1912)

¹⁸⁴BFL V. 707. a. 4. kötet 120/1912. és 139/1912. kgy. szám

társaság érdekeit. „Sérelmesek a t. képviselő-testület határozatai elsősorban azért, mert a határozathozatal alá került két ajánlat közül az előnyösebbnek mellőzésével, a községre nézve kedvezőtlenebb feltételeket tartalmazó másik ajánlatot fogadta el.” Arra kérték a törvényhatóságot, hogy a hozott határozatot semmisítse meg, s utasítsa Nagytétény képviselő-testületét, hogy a szerződést „a mi társaságunkkal, mint a kedvezőbb ajánlattevővel... kösse meg.”¹⁸⁵

A törvényhatóság a község világításával kapcsolatban 1912 októberében megkötött szerződést megsemmisítette. A közgyűlés új versenytárgyalás tartásáról döntött, s utasította a kijelölt bizottságot annak lebonyolítására. A meghirdetett pályázatra két ajánlat érkezett, melyet 1914 februárjában terjesztett a bizottság a testület elé. Hosszú vita után a közgyűlés egyik ajánlatot sem tartotta megfelelőnek, így a köz- és magánvilágítás bevezetése tovább halasztódott.¹⁸⁶

A kishírói lakásból átalakított tanterem 1911-re használhatatlanná vált, ezért abban egy ideje nem folyt tanítás. A közgyűlés az iskola tanítójának kérésére megvitatta a használaton kívüli tanterem sorsát, majd döntést hoztak: „Kétségtelennek látszik, hogy a harmadik tanterem használhatóvá tétele nélkülözhetetlennek látszik, s miután erre a hitközségnek sem vagyona, sem jövedelme nincs, kétségtelen, hogy az a politikai község kötelessége.” Egy rendelet értelmében Nagytétényben iparostanonc-iskola szervezése került napirendre. Mivel szakirányú tanonciskola felállítására a településen nem volt szükség, általános tanonciskola szervezéséről döntöttek a képviselők. Gondot jelentett azonban, hogy a felekezeti fiúiskola tanítói megfelelő képesítéssel nem rendelkeztek a tanoncképzéshez. Az elfogadott határozat értelmében, amíg a tanítók a megfelelő képesítést megszerzik, addig az iparostanoncok az ismétlőiskola keretében tanulnak, „de a többi ismétlőiskola kötelezettektől elkülönítve és lehetőleg a szabályzatban előírt tanterv és tananyagnak megfelelően oktatassanak.”¹⁸⁷ A budafoki református egyház adománykéréssel fordult Nagytétényhez. Ezzel kapcsolatban a jegyző javaslatot tett a közgyűlésnek, mely „A budafoki református egyháznak, amelyhez az itteni ref. hívők is tartoznak, valamely kisebb adomány megszavazását szükségesnek tartja, annál is inkább, mert a hitközség Nagytétény politikai községtől semminemű anyagi támogatást nem nyer, holott az itt lakó református és ágostai felekezeti gyermekek vallásos oktatását látja el.” A képviselő-testület az adományt megszavazta.¹⁸⁸

Június 25-én az Iparos Kör jól sikerült mulatságot rendezett a Mehrwald vendéglőben. „Mintegy 300-an jelentek meg a mulatságon, kiket a figyelmes rendezőség tombolával, világpostával, szépségversennyel és reggelig tartó tánccal szó-

¹⁸⁵BFL V. 707. d. 1. doboz 139/1912. számú irat

¹⁸⁶BFL V. 707. a. 4. kötet 35/1913. és 71/1914. kgy. szám

¹⁸⁷Ugyanott 80/1911. és 81/1911. kgy. szám

¹⁸⁸Ugyanott 96/1911. kgy. szám

rakoztatott. A multság az lparkör javára fényes anyagi eredménnyel zárult.”¹⁸⁹

Józsa László fővárosi színházi igazgató társulata heteken át működött a községben. „Búcsúelőadását július 13-án tartotta meg, amelyre Mustetz György hegedűművész és Vinczetics Lajos tárogatóművész közreműködését is megnyerte. A hangversenyen Nagytétény egész intelligenciája megjelent.”¹⁹⁰

1911. augusztus 15-én tartották meg a községben a hagyományos búcsút. „Cigányzene és rezesbandák verték fel a különben csendes községet, amihez még a mutatványos bódék kikiáltóinak és az utcákat előzőnlő gyermeksereg krajcáros hangszerei szolgáltatták a kiegészítő akkordokat, fülsiketítő lármáikkal.” Este megeredt az eső, s megzavarta a sokaságot, de amint elállt, folytatódott a zene és a tánc. „Még a reggeli órákban is hozta a villamos a fáradt s álmos mulatozókat. Dicséretére a nagytétényieknek, rendzavarás nem történt.”¹⁹¹

Településünk fejlődését bizonyítja, hogy 1911-ben két segédjegyzői állás rendszeresítését engedélyezte a megye és a járás. A főszolgabíró július 31-én hirdette meg a két segédjegyzői pályázatot, melyek tartalmazták az állások javadalmazását is. Az adóügyi segédjegyző évi fizetését 1.200 koronában, plusz 240 korona lakbérben, a közigazgatási segédjegyző évi bérét 1.080 koronában és természetbeni lakással (fűtéssel és világítással) állapították meg. Az augusztus 19-én megtartott képviselő-testületi ülésen megjelent Geréby Imre járási főszolgabíró is. Ő terjesztette be a pályázatokat. Az adóügyi segédjegyzői állásra három pályázat érkezett. A képviselők közülük egyhangúlag Gyöngyössy Kálmánt választották meg adóügyi segédjegyzőnek. A közigazgatási segédjegyzői állásra szintén három pályázat érkezett. A három jelölt közül a képviselők kivétel nélkül Marastoni Lászlóra szavaztak, így ő lett Nagytétény közigazgatási segédjegyzője. A hivatali eskü letétele után a főszolgabíró köszöntve a megválasztottakat, kijelentette: „elvárja tőlük, miszerint kötelességeiket lelkiismeretes pontossággal, szorgalommal, igyekezettel, teljes odaadással híven és becsülettel fogják teljesíteni.”¹⁹²

Ősszel Knapp István beadványáról tárgyalt a közgyűlés, aki felhívta a figyelmet arra, hogy a világítással sokat foglalkozott a testület, ugyanakkor „Elfelejtí azt, hogy ősszel, télen és tavasszal az utcákon a feneketlen sár és az egyenetlen járdák miatt a legfényesebb világítás mellett is életveszélyes a járás.” Az volt a véleménye, hogy „az út és a járda a község tükre.” Azt javasolta, hogy a háztulajdonosok a házuk előtti járdát építsék meg. A község e tekintetben mutasson példát. Indítványozta, hogy a település saját területein (pl. Szentháromságtér, Templomtér, Flórián-tér) még az ősz folyamán tegyen rendet.¹⁹³

¹⁸⁹Budafok és Vidéke. XIII. évfolyam, 16. szám, 3. oldal (1911. július 8.)

¹⁹⁰Ugyanott 17. szám, 3. oldal (1911. július 22.)

¹⁹¹Ugyanott 19. szám, 2. oldal (1911. augusztus 23.)

¹⁹²BFL V. 707. a 4. kötet 106/1911. kgy. szám, valamint PML IV. 423. b. 4918/1911. számú irat

¹⁹³BFL V. 707. a. 4. kötet 125/1911. kgy. szám

A Nagytétényi Iparos Kör október 29-én, vasárnap hazafias ünnepség keretében megkoszorúzta Zám belly Lajos sírját a község temetőjében. Az ünnepségen a kör tagjain kívül a település lakói közül is sokan megjelentek, s ott voltak a honvédezredes életben lévő családtagjai is. *„Az Iparoskör tagjai körhelyiségükben (Mehrwald-féle vendéglő) délután 3 órakor gyülekezvén, onnét testületileg vonultak ki a sírhoz, ahol az iparoskörü dalárda énekelt egy alkalmi dalt. Utána Kiss Sándor elnök helyezte el rövid alkalmi beszéd kíséretében a síron a koszorút. Az ünnepélyt Rösler Ignác róm. kath. segédlelkész imája fejezte be, amely után Zám belly Alajos, a szabadsághős fia mondott köszönetet a résztvevőknek.”*¹⁹⁴

Az Iparos Kör alapszabályát 1912. január 4-én fogadták el, mely szerint a kör célja az *„Iparosok tömörítése és működéseiknek elősegítése. Ápolni és fenntartani a kör tagjainak társas, valamint szellemi életét.”* Ennek megvalósítása érdekében felolvasásokat, társas multságokat rendeztek. A tagok által felvetett szakmai kérdések megbeszélésére vitaesteket tartottak. Minden iparos tagja lehetett a körnek, aki 1 korona beíratási díjat és hetenként 10 fillér tagsági díjat fizetett. Az alapszabály 6. paragrafusa szerint *„A kör tagjai mint ilyenek semmiféle politikai mozgalomban nem vehetnek részt: a körben politikai természetű indítványok nem tehetők, nem tárgyalhatók. Általában a politikának a kör helyiségében helye nincsen.”* A kör ügyeit a közgyűlés, az elnökség, a tisztikar, a választmány és a számvizsgáló bizottság intézte. Az Iparos Kör titkára Bleyer Ernő, elnöke pedig Kiss Sándor lett, aki 25 évig állt a kör élén. Emellett 1929-től 1943-ig mint községi bíró irányította a település életét.¹⁹⁵

1911 novemberében ismét napirendre került az előjárók napidíjának kérdése. Az érdekeltek azt igényelték, *„hogy a község térítse meg nekik legalább azt a minimális napidíjat, ami a mai helyi viszonyok szerint őket megilleti.”* A jegyző a kérést most méltányosnak tartotta, s a közgyűlés a székházon kívül teljesített hivatalos működésükért az előjárók részére 3 korona napidíjat alapított meg. A volt úrbéri zsellérek többször is panaszt tettek az előjáróságon azért, mert a tulajdonukban levő homok-, kavics- és agyagbányák jövedelme a községi pénztár bevételeit gyarapította, pedig az őket illette volna. Az ügy a testület elé került, s az ülésen a jegyző kijelentette, hogy *„a volt úrbéri zsellérek tévedésben vannak jogaik és tulajdonuk tekintetében, mert a szóban forgó bányák legnagyobb része községi tulajdon, annak jövedelme tehát jogosan és helyesen folyik be a községi pénztárba.”*

Decemberben sokan panaszkodtak az előjáróságon a templomtér előtti útszakasz rossz állapota miatt. A HÉV végállomáson tartózkodó villamosszerelvények a Fő-utcának ezen a szakaszán a lovaskocsik közlekedését szinte lehetetlenné tették, télen a sáros és jeges időszakban ráadásul köz- és

¹⁹⁴Budafok és Vidéke. XIII. évfolyam, 26. szám, 2. oldal (1911. november 4.)

¹⁹⁵BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 4/1-6. oldal

életveszélyessé vált a terület. A szóban forgó útnak ez a része az állami úthoz tartozott, javítása is az állam, illetve a villamos társaság feladata volt. A közgyűlés utasította az elöljáróságot, hogy az illetékesek figyelmét hívja fel a problémák sürgős megoldására, az út kijavítására.¹⁹⁶

Rösler Ignác nagytétényi káplán december 8-án 11 órakor a katolikus templom előtti téren nyilvános népgyűlést tartott, melyen a Katolikus Népszövetség céljáról tájékoztatta a résztvevőket. A szövetség a magyar katolikusok társadalmi szervezkedése volt, mely a katolikus öntudat ápolása, a gazdasági megerősödés és a politikai tájékoztatás céljából jött létre. 1912. június 23-án a templomtéren újabb népgyűlés volt, melyen a káplán a szövetség feladatairól beszélt a megjelent híveknek. Főző László jegyző arról értesítette a főszolgabíró, hogy „a népgyűlés a kitűzött helyen és időben jelenlétemben rendezés nélkül megtörtént. A csendőrségi járőr is jelen volt.”¹⁹⁷

1912 januárjában Nagytétény és a MÁV között szerződés jött létre, melyben „a község birtokát képező... 1 hold 334 négyszögölnyi területet kisajátítás útján 4868 korona kisajátítási áron a MÁV tulajdonába bocsájtja...” A vármegye a szerződést jóváhagyta, s utasította az elöljáróságot, hogy a befolyt kártalanítási összeget a község törzsvagyonaként kezelje.

Budafok, Nagytétény és több más község 1911 decemberében a kereskedelemügyi miniszterhez fordult, s a Keleti pályaudvarról esténként 7 óra 25 perckor egy új munkásvonat indítását kérték Pusztasabolcsig. A miniszter az új vonat indítását nem tartotta indokoltnak, mert véleménye szerint a legerősebb napokon is elegendő vonat állt a munkások utazásának biztosítására. Ezen túl a kérést azért sem lehetett teljesíteni, mert „Bu-



dapest Keleti pályaudvarról oda és vissza ugyanis este 6-8 óra között 24 vonat indul, illetve érkezik, tehát átlag minden 5 percre esik egy vonat. E vonatok közé még egy újabb vonatot beiktatni jelenleg teljesen lehetetlen.”¹⁹⁸

1912 decemberében a magyar királyi államvasutak zágrábi üzemzetősége által megküldött két kisajátítási szerződés elfogadásáról tárgyalt a képviselő-testület. A volt telkes jobbágyság területéért négyszögölenként felajánlott 3 koronát, összesen 1.170 koronát – mivel az érdekelteknek törvényes képviselőjük nem volt – a közgyűlés reálisnak tartotta, s elfogadta. A község in-

¹⁹⁶BFL V. 707. a. 4. kötet 145/1911., 148/1911. és 152/1911. kg. szám

¹⁹⁷PML IV. 423. b. 2167/1911. és 3890/1912. számú iratok

¹⁹⁸Ugyanott 433/1912. és 3751/1912. számú iratok

gatlanaira vonatkozó szerződést azonban – megfelelő módosítás végett – visszautasította. A MÁV zágrábi üzemzetősége 1913 augusztusában küldte meg a kifogásolt kisajátítási szerződés módosítását. Az abban szereplő 4.800 korona, illetve 9.600 korona kisajátítási árakat a testület már megfelelőnek tartotta, s a szerződést elfogadta.¹⁹⁹

Lossinszky Imre gyáros cége, a Magyar Önművek, már többször kérvényezte, hogy a Nagytétény-Diósd kitérő állomást teherpályaudvarrá építhesse ki. A vasúttársaság által követelt 1.600 koronából a gyár 400 koronát vállalt, a többi megfizetését a községtől kérte. A testületi ülésen megállapítást nyert, hogy a teherpályaudvarrá történő kibővítés a község érdeke is, és néhány helybeli birtokos és kereskedő számára is fontos lenne. A megszületett határozat értelmében Nagytétény előjárósága 600 koronát vállalt, a fennmaradó 600 koronát az érdekelt magánszemélyek befizetésétől várták.²⁰⁰

A Nagytétényi Szent Antal Temetkezési Egylet 1912. április 21-én jött létre. A vallásosság emelése és előmozdítása mellett fontos feladata volt „*A felebaráti szeretet gyakorlása azáltal, hogy egyleti tagok elhunytá esetén, annak róm. kath. szertartású eltemetésén kívül lelki üdvéért szentmiseáldozatot mutat be és árvaít anyagilag segíti.*” Az egylet tagja lehetett minden katolikus vallású lakos, aki életkorától függően az 1 koronától 6 koronáig terjedő beíratási díjat befizette. Ezen kívül köteles volt egy egyleti tagnak a temetése alkalmából 40 fillért befizetni. Hatvan éven felüli személyeket az egyletbe már nem vettek fel. Első elnökké a tagok Dormúth Miklóst választották.²⁰¹

Szomorú eseményről adott hírt a Budafok és Vidéke hetilap 1912. július 13-i száma. „*Téttry József, nagytétényi esperesplébános életének 68-ik, esperességének 10-ik, plébánosságának 27-ik évében j. évi június 29-én Nagytétényben elhunyt. Temetése e hó 2-án délelőtt 10 órakor ment végbe a kerületi papság és Nagytétény község nagy részvétele mellett. A temetést megelőző nagymisé és a temetési szertartást Heller Iván budafoki apát végezte, fényes papi segédlettel.*”²⁰²

A júliusi képviselő-testületi ülésen is megemlékeztek az elhunyt esperesplébánosról. „*Hiányzik közülünk a lelkipásztor, akit a község apraja nagyja, az egész környék meleg szeretettel ünnepelt alig 2 év előtt 25 éves jubileuma alkalmából.*” Emlékét a közgyűlés jegyzőkönyvileg örökítette meg. Téttry József utódjának megnevezése és kinevezése a kegyúr és az egyházi főhatóság joga volt, de a község azt kérte e jog gyakorlóitól, hogy az új plébános kinevezésekor a település óhaját is vegyék figyelembe. A képviselők közül mindenki egyértelműen Bardon István volt helybeli segédlelkész kinevezését javasolta, aki ekkor Pusztavám község plébánosa volt.²⁰³ A település óhaja nem teljesült. A pályázók közül

¹⁹⁹BFL V. 707. a. 4. kötet 165/1912. és 28/1913. kgy. szám

²⁰⁰Ugyanott 19/1912. kgy. szám

²⁰¹BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 5/1-5. oldal

²⁰²Budafok és Vidéke. XIV. évfolyam, 16. szám, 2. oldal (1912. július 13.)

²⁰³BFL V. 707. a. 4. kötet 48/1912. kgy. szám

a plébánia kegyurainak, báró Rudnyánszky Józsefnek és Bélának a választása a martonvásári plébánosra, Ferschich Jánosra esett, akit levélben értesítettek döntésükről.

Nagytétény új plébánosa Ferschich János lett, aki 1879-ben született Völgyfalván, Sopron megyében. Egyetemi tanulmányait Innsbruckban végezte, 1903-ban szentelték pappá. 1912-től 1935-ig volt községünk esperesplébánosa. Működése alatt Budatétényben külön egyházi lelkészséget, Diósdon önálló plébániát létesített. Meghatározó szerepet vállalt a község iskoláinak megnyitásában, építésében. A település társadalmi életének közismert alakja lett, több egyesület, felügyelőbizottság elnökeként tevékenykedett.²⁰⁴

A község új plébánosának kinevezése után, a kialakult új helyzet, s az egyházi vizsgálat megállapításai miatt szükségessé vált az egyházi adózás és az iskolafenntartás kérdéseinek rendezése. Ezek az adók községi pótdadó címen az összes egyenes adók arányában lettek kivetve az 1913. évre. A község ebből fedezte a plébános 2.400 korona, a kántor 1.200 korona évi fizetését, valamint az iskola 2.100 korona fenntartási költségét. A Budafok-nagytétényi református és evangélikus hitközség részére évi 620 koronát, a nagytétényi izraelita hitközség részére évi 550 koronát szavazott meg a közgyűlés.²⁰⁵

Ezekben az években fővárosi színtársulatok bemutatói, cirkuszi produkciók és egyéb előadások gyakran szórakoztatták a település lakosságát. 1912 nyarán a közgyűlés rendezte, egységesítette a társulatoknak a község számára fizetendő díjakat, adókat. A határozat kimondta, hogy minden nyilvános, belépődíjas előadás után *„hétköznapi napokon 1-1 korona, szombat, vasárnap és nagyobb ünnep előtti napokon 2-2 korona, búcsúkor és farsangkor 3-3 korona egy-egy napra”* a társulatok által befizetendő díj összege.²⁰⁶

Az Iparos Kör július 21-én nyári multságot rendezett. 12 számból álló műsort mutattak be, amelyben két egyfelvonásos színdarab is szerepelt. *„A kedélyes estély nemcsak az éjjélbe, de a hajnalba is belenyúlt. Úgy, hogy még reggel 8 órakor is láttunk Nagytétényből hazatérő társaságokat.”*²⁰⁷

Júliusban a községben megalakult az MSZDP (Magyarországi Szociáldemokrata Párt) helyi szervezete. Erről a Budafok és Vidéke újság augusztusi száma így számolt be:

*„Nagytétény munkássága múlt hó 28-án, vasárnap délután igen szép nyilvános népgyűlést tartott, mely alkalommal megalakult az ottani pártszervezet is. Vezetőségének tagjai lettek: Hajduk, Tétényi, Höflinger, Hufnágel, Baumann, Pogitza és Köttl. A népgyűlést a Budafoki Munkásdalkör zárta be munkásdalok elénekklésével.”*²⁰⁸ A népgyűlésen, melyet a főszolgabíró engedélyezett, a poli-

²⁰⁴A magyar társadalom lexikonja. 157. oldal

²⁰⁵BFL V. 707. a. 4. kötet 159/1912. kgy. szám

²⁰⁶Ugyanott 58/1912. kgy. szám

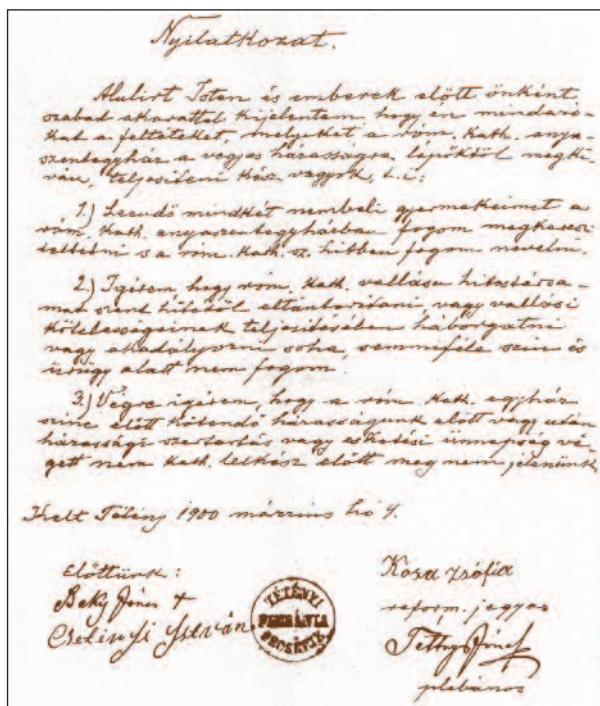
²⁰⁷Budafok és Vidéke. XIV. évfolyam, 17. szám, 2-3. oldal (1912. július 25.)

²⁰⁸Ugyanott 18. szám, 2. oldal (1912. augusztus 8.)

tikai helyzetről, valamint a pártszervezet és a sajtó kapcsolatáról is tájékoztatták a résztvevőket. A csendőrség jelentése szerint a népgyűlés „rendben folyt le.” A nagytétényi szervezetnek 50 tagja volt, közülük 12-en fizettek rendszeresen tagdíjat.²⁰⁹

A testületi üléseken gyakran tárgyaltak a lakosság által benyújtott ügyeket, kérvényeket. Például Fáy Ignác gyógyszerész a terhére előírt 10 korona ital és fogyasztási adó eltörlését kérte (189/1912. kgy. szám). Huber Ferenc mésszáros 4 korona ital és fogyasztási adója törlésének kérvényét nyújtotta be a közgyűlésnek (190/1912. kgy. szám). Pálfi János fél párber törlése iránt nyújtott be kérelmet, mert felesége református volt (184/1912. kgy. szám). A párber a római katolikus egyházban egyházközségi adó volt a lelkész ellátása céljából. Pénzügyi szempontból egyenes adóként vetették ki a községben. Nagytétényben nőtt a a vegyes vallású (katolikus-református, katolikus-evangelikus) házaspárok száma, bizonyítja ezt az is, hogy fél párber eltörlése ügyében gyakran kellett döntést hoznia a képviselő-testületnek.

Házasságkötéskor a nem katolikus vallású házastársnak nyilatkozatot kellett tenni, mely szerint – többek között – születendő gyermekeiket a katolikus egyházban keresztelik meg, s a katolikus hitben fogják nevelni.



²⁰⁹PML IV. 423. b. 4811/1912. számú irat

A közgyűléseken a képviselők gyakran tárgyaltak illetőségű ügyeket is. Az 1871. évi törvény vezette be az úgynevezett községi illetőség intézményét. Az illetőség megszerzésének több évi helyben lakás és a községi közterhekhez való hozzájárulás volt az előfeltétele. Ha valaki megszerezte az illetőséget, annak fontos következményei lettek. A vagyontalanok, szegények kórházi kezelését, szociális és szegénységélyezési költségeit 1931-ig az illetőségi községnek kellett állnia. Az illetőség megszerzését körülményes eljárás előzte meg, melynek során a folyamodónak több irattal, bizonyítékkal kellett rendelkeznie. A nagytétényi képviselő-testülethez érkezett kérvények közül több – a jegyzőkönyvek tanúsága szerint – elutasításra került. 1912 decemberében például Terkovics József gyermeke kérte nagytétényi illetőségének megállapítását, mert *„az atya Nagytétényben több mint 4 éven át egyfolytában lakott, s mint mezőgazdasági cseléd Löwy Mór földbirtokosnál szolgált, s így a helyette gazdája által fizetett családadó címén a közteher viselésben részt vett.”* Az ülésen csak az bizonyosodott be, hogy az apa az 1904., 1906. és 1908. években egyfolytában Löwy Mór mezőgazdasági cselédje volt. Az akkori főkönyvi kivonatok szerint azonban – közvetlenül – a közteherviselésben nem vett részt. A testület ezért a kérelmezőt nagytétényi illetőségűnek nem ismerte el.²¹⁰

1913-ban márciusban tartották meg az év első képviselő-testületi ülését. Főző László ekkor már főjegyzőként állt a település élén. A közgyűlésen az elhunyt Hasszán Márton törvénybíró helyére a főszolgabíró jelöltjei közül Pencz Mihályt választották Nagytétény új törvénybírójává. A megüresedett esküdti állásra pedig a jelöltek közül Szabó Károlyt választotta meg a testület.

A település fejlődésének eredményeként egy új jegyzővel bővíthetett a tisztségviselők száma. Áprilisban került sor a község adóügyi jegyzőjének megválasztására. Az állásra hét pályázat érkezett, a főszolgabíró közülük három személyt jelölt: Marastoni Lászlót, Havas Lajost és Veér Pált. Knapp István képviselő kifogásolta, hogy a helyi adóügyi segédjegyző nincs a jelöltek között, holott becsületesen dolgozott, s pályázott is. A főszolgabíró kijelentette, hogy a jelölés az ő törvényi joga, s azt indokolni csak felettes hatóságának tartozik. A képviselő-testület tagjai ezután *„közfelkiáltással Marastoni Lászlót éltették, sőt, elnök azon kérdésére, hogy kívánnak-e szavazást, kijelentették, hogy nem.”* Marastoni László tehát közfelkiáltással Nagytétény adóügyi jegyzője lett, s 11 évig, 1924-ig töltötte be ezt a munkakört.²¹¹

A település polgárai és munkásai március 2-án délután a Mehwarld vendéglőben népgyűlést tartottak, melyen a kormány választójogi tervezetéről hallgattak meg tájékoztatót. A népgyűlés szervezői között volt Pencz János, Hajduk István, Bayer Antal és Haut Ferenc. A választási liga nevében Aradi Viktor, a szociáldemokratapárt részéről Kittel Ferenc tartott beszédet a ter-

²¹⁰BFL V. 707. a. 4. kötet 171/1912. kgy. szám

²¹¹Ugyanott 1/1913. és 4/1913. kgy. szám

vezetről. A csendőrőrs jelentése szerint „a megtartott népgyűlés nagyszámú érdeklődő jelenlétében rendzavarás nélkül folyt le.”²¹²

A község munkássága májusban a Skolits vendéglőben májusi ünnepséget tartott. A műsorban fellépett a Budafoki Munkásdalkör és műkedvelő csoportja is.²¹³ Nyáron egymást érték a mulatságok a településen. Június 1-jén a Mehrwald vendéglőben volt táncmulatság. A vendéglő újonnan épített tágas tánctermeiben mintegy 80-90 pár ropta a táncot Babai Jancsi cigányprímás zenéjére. A Nagytétényi Polgári Kör júniusban Diósárokban tartotta programját. A szabadban társasjátékok és versenyek szórakoztatták a közönséget, este a Pencz vendéglő termeiben folytatódott a mulatság. Itt is Jancsi cigány húzta a talp alá valót.

A Budafok és Vidéke újság nyáron a községi közvilágítás problémájára hívta fel a figyelmet. Nagytétény *„kénytelen az ósdi petróleumvilágítás kellemetlenségeit tűrni. A villamosvilágítás ügye ugyanis már közel egy éve kísért, de eddig bizony kevés eredménnyel kecsegtet... Pedig már égető szükség volna Nagytétényben is a jó világításra. Az az egypár lámpa alig áraszt valami csekély világosságot a községre. A legtöbb utcája pedig egyáltalán nélkülöz minden világítást...”*

A magyar királyi állami kertészeti tanfolyam nagytétényi zöldségtermelő telepét is bemutatta olvasóinak a lap. Az ország első és legnagyobb konyhakertészeti mintatelepe, *„100 kat. hold területen fekszik, melyet 5 évre vett bérbe a földművelődésügyi minisztérium Lőwy földbirtokostól ... A telepen 130 kerteszelegény dolgozik kellő felügyelet mellett. Fizetésük napi 3 korona és lakás, mely szintén a telepen van. A száz holdnyi területet hordozható mezei vasút hálózta be. A Duna holtágából telnek meg az ágyak mellett elhúzódó csatornák, melyekhez 25 lóerős motor szolgáltatja a hajtóerőt... A tétényi telepre járnak ki hetenként kétszer a Kertészeti Tanintézet növendékei is, hogy tanulmányaikat gyakorlati úton is tökéletesítsék.”*

Ugyanez a szám adott hírt a településen történt lopásokról is. *„Állandó izgalomban tartják Nagytétény község lakosságát az utóbbi időben mind gyakrabban előforduló lopások. Egyre-másra érkeznek a feljelentések a csendőrséghez. Ezekből megállapítható, hogy előszeretettel űzik a szárnyasok eltulajdonítását. Nincs kizárva, hogy egész szervezett társaság működik és talán még kereskedést is űznek... a csirkékkel.”*²¹⁴

Májusban a településen kanyarójárvány tört ki, *„különösen az óvodás gyermekek között, sőt a Fehér Kereszt árvaházban is.”* Miután a fertőzés főként az óvodáskorúakat érintette, a járás bezáratta a község óvodáját. A járási orvos arról számolt be, hogy *„az árvaház teljesen elzárattott a községtől, onnan ki vagy be gyermek iskolába, óvodába nem mehet.”* A járvány enyhe és gyors lefolyású volt, de nem kímélte meg az iskolás tanulókat sem. Július 10-én Főző László főjegyző

²¹²PML IV. 423. b. 1455/1913. számú irat

²¹³Budafok és Vidéke. XV. évfolyam, 10. szám, 2. oldal (1913. május 15.)

²¹⁴Ugyanott 12. szám 3. oldal (1913. június 7.)

dr. Pesti Béla körorvos jelentése alapján arról számolt be a főszolgabírónak, hogy „községünkben 8 nap óta kanyaró megbetegedés nem fordult elő... Az óvoda fertőtlenítése megejtetett és így az óvoda megnyitása ellen akadály nem forog fenn.”

Októberben a járás közegészségügyi vizsgálatot tartott Nagytétényben, melynek során több rendellenességet állapítottak meg. A Lőwy-féle uradalomhoz tartozó úgynevezett kutyavárnál 1911 óta nem változott a helyzet. „A cselédlakások jórészt nedvesek, alacsonyok, sőt egyik cseléd lakásába az esővíz befolyik, mennyezete korhadt, nem szellőztethető, alacsony, bűzös benne a levegő, aratómunkások tömege lakik benne. Az árnyékszék rozszant, ajtó nélküli, az udvar szennyos, piszkos, tele emberi ürülékkel, az udvar kerítés nélküli, a szennyvíz az utca felé folyik.” A határozat felszólította Lőwy Ernőt a rendellenességek sürgős megszüntetésére. A vizsgálat egy másik megállapítása szerint a településen több lakóházban nem volt megfelelő az árnyékszék és az emésztőgödör. A bűzös szennyvíz gyakran a szomszédba, vagy az udvaron át az utcára is kifolyt. Több lakost is felszólítottak arra, hogy a rendelkezéseknek megfelelő árnyékszék és emésztőgödör kialakításáról gondoskodjanak: „A háznál legalább 1, az udvarban föld alatt építendő legalább 1 méter mélységű, földött emésztőgödörrel ellátott árnyékszéknek kell lenni. Az árnyékszék és az emésztőgödör a használatban lévő kúttól legalább 8, a lakóhelyiségek falaitól és az utcától legalább 3, egyéb épületektől legalább 1 méternyire helyezendő el, s az emésztőgödör oldalait, valamint fenekét is legalább 30 cm vastagságú anyagréteggel és 1 cm vastagságú portlandcement réteggel kell ellátni...” A vizsgálat a római katolikus fiúiskola épületének termeivel kapcsolatban is több hiányosságot állapított meg.²¹⁵

A Nagytétényi Polgári Kör július 20-án nyári mulatságot tartott a Pencz vendéglőben. Bár az idő szeles és hűvös volt „Nagytétény egész úri társasága” megtöltötte a tágas kerthelyiséget. Délután 4 órakor kezdődött a mulatság, melyen több érdekes és mulattató versenyt is rendeztek. A tekeverseny „győztesei ifj. Pentz Ferenc, ifj. Grósz Jakab és Somogyi Miklós voltak. A női futóverseny pálmáját Grósz Mariska vitte el, míg a galamblovászat nyertese Bada Dezső volt, a fűk futóversenyén pedig Grósz József, Mayer Ferenc és Szakály Károly iskolai tanulók jöttek be elsőnek. Volt még talicskatalás és több szórakoztató látványosság... Volt jókedv, húzta a cigány, s a hűvös idő dacára a táncolók csak a hajnali órákban hagyták el egy kellemesen eltöltött est emlékével a mulatság színhelyét.”²¹⁶



²¹⁵PML IV. 423. b. 3370/1913. és 7690/1913. számú iratok

²¹⁶Budafok és Vidéke. 2. oldal (1913. július 21.)

Hasszán Tamás községi éjjeliőr 1913-ban fizetésemelést kért az előjáróságtól. Érdekes kordokumentum egy alkalmazott egykori béremelési kérelme:

„Tekintetes Elöljáróság!

Alulírott mély tisztelettel bátorkodom a Tekintetes Elöljáróságnak becses színe elé azon alázatos kérelemmel járulni, miszerint kegyeskedne alább nevezett indokaimnál fogva fizetésemet némileg emelni.

Bátorkodom jelenten, hogy Nagytétény község tekintetes előjáróságánál már 3 év óta 30 korona havi fizetéssel mint éjjeliőr vagyok alkalmazva, s hogy 52 éves, nős, 8 gyermek atyja vagyok, s semmiféle vagyonnal nem rendelkezem. Tekintettel arra, hogy hasonrangú alkalmazottak már fizetésemelésben részesültek, esedezem, hogy a tekintetes előjáróság ezen alázatos kérelmemet teljesíteni szíveskedjék.

Ezen alázatos kérelmem kegyes teljesítése reményében vagyok mély tisztelettel

Nagytétény, 1913. július 3-án

a tekintetes előjáróság alázatos szolgája

Hasszán Tamás”

A közgyűlés az éjjeliőr évi 360 korona fizetést 1914. január 1-jétől 420 koronára emelte.²¹⁷

Nyáron a nagytétényi sportklub nevében Vidos Rezső írásos beadványt nyújtott be a képviselő-testületnek, melyben a községi bérföldek közül a 3. számút a klub részére évi 48 korona bérért haszonbérbe kívánta venni. A közgyűlés a kérést teljesítette, mert „a sport üzésével a községbeli ifjúság nem csak testedzést folytat, hanem emellett idejét is hasznosan tölti el.”

Az izraelita hitközség elnöke ősszel engedélyt kért a képviselő-testülettől, hogy az imaházuk előtti közterületet kőalapú kerítéssel bekeríthesse. A testület a kérést elfogadta, mert annak megvalósítása a község szempontjából is hasznos volt. „A kérdéses terület hasznot úgy sem hajt, ellenben a műveletlen közönség és különösen a gyermekek azt a központban az utcán járók megbotrántoztatását is felkeltő célra használják..., azonkívül a tervezett kerítés díszére válik a községnek.”²¹⁸

Az Iparos Kör október 6-án a Mehrwald vendéglőben ünnepélyt rendezett, melyen az aradi vértanúk emlékének adóztak.²¹⁹

Decemberben a római katolikus fiúiskola vezetése írásban fordult a közgyűléshez. Beadványukban az iskola fejlesztéséhez és egy új tanító biztosításához évi 600 koronát kértek a községtől. Leírták, hogy az iskola zsúfoltsága miatt elkerülhetetlenné vált a fejlesztés. Az I. osztályban 62, a II. és III. osztályokban együtt 92, a IV., V., VI. osztályokban együtt 77 tanuló járt. Ilyen körü-

²¹⁷BFL V. 707. a. 4. kötet 44/1913. kgy. szám

²¹⁸Ugyanott 39/1913. és 48/1913. kgy. szám

²¹⁹Budafok és Vidéke. 21. szám, 2. oldal (1913. október 17.)

mények között „Senki sem várhat a tanulók előmenetelében oly eredményt..., melyet a tanulók jó részének továbbtörténő iskoláztatása szempontjából mindenki joggal elvárhat.” A képviselő-testület ülésén a főjegyző, s a képviselők az iskolaszék fejlesztési tervével azonosultak. Megértették, hogy még egy új tanteremre és egy tanítóra lenne szükség. Ennek ellenére az iskolaszék kérését nem tartották teljesíthetőnek, mert „a felekezeti jellegű iskolának tisztán a politikai község által való fenntartása a lakosságra úgyis szinte erejét meghaladó terhet ró.” Azt is hangoztatták a képviselők, hogy már évek óta húzódik az iskola államosításának az ügye. Károsnak tartották a fennálló helyzetet, mely „magának az oktatásügynek, mint a még most is nagy számban német ajkú lakosság magyarosodásának és a tanerők anyagi érdekeinek szempontjából is hátrányosnak mondható.” A képviselő-testület az iskolaszék kérvényét elutasította. Az elutasítás ellen egyedül Weiss Ferenc kántortanító szólalt fel.²²⁰

Az 1914. évi költségvetés előkészítésével foglalkozó közgyűlésen a főjegyző azt javasolta a testületnek, hogy az egyházi és iskolai terhek viselésénél újítsák meg az 1913. évre betervezett kiadásokat. A vita során 21 képviselő nem értett egyet a javaslattal, s a közgyűlés határozatában megfogalmazták, „hogy az összes egyházi és iskolai kiadások 1914. évtől kezdve a községi költségvetésből és számadásokból kiagyandók.”

Az 1914. évi januári képviselő-testületi ülésen azonban a képviselők belátták az egyházi és iskolai kiadásokkal kapcsolatos segélyek folyósításának szükségességét, s úgy döntöttek, hogy „az egyházi és iskolai címen felveendő kiadásokat az előző évi arányában a jogosultaknak folyósíthatja az előjáróság.”²²¹

1914 januárjában Főző László szabadságot vett ki, a főszolgabíró Marastoni László adóügyi jegyzőt bízta meg a főjegyző helyettesítésével. Február 3-án képviselőválasztást tartottak a községben, melynek során a képviselők közé került: Scheider Ferenc, Dobroviczky István, Gadácsy István, Grósz Gáspár, id. Szokol József, Pregitzer György, Böhm Izidor, Dr. Pesti Béla, Stift Károly, Stift Béla, Fáy Ignác, Pentz Lipót, Stift József, Weisz Samu, Knapp István, Gróf Ármin, Kiss Sándor, Pentz József, Bischof Lőrinc.

Február 11-én az új előjárókat választotta meg a képviselő-testület. Nagytényi új bírója Pencz Ferenc lett, a törvénybíró Eisner Jakab, a pénztárnok Szabó Károly, a közgyám pedig Szakály Károly.²²²

1914 tavaszán a járás főszolgabírója arra utasította a község egyesületeinek vezetőit, hogy különálló, kocsmával össze nem függő helyiségről gondoskodjanak működésükhöz. Ellenkező esetben az egyesület felosztatását helyezte kilátásba. A település egyesületei a döntés ellen tiltakoztak. A Nagytényi Polgári Kör Pencz Lipót Szentháromságtér 25. szám alatti vendéglőjében mű-

²²⁰ BFL V. 707. a. 4. kötet 29/1913. kgy. szám

²²¹ Ugyanott 30/1913. és 71/1914. kgy. szám

²²² Ugyanott 436. és 438. oldal

ködött. Fáy Ignác, a kör elnöke fellebbezésében anyagi nehézségeik felsorolása mellett arra is hivatkozott, hogy tevékenységük a község lakóinak hazafias nevelésében és a közművelődésben is fontos szerepet tölt be. *„Dalárdánk községünk összes hazafias és egyházi ünnepélyein mint magyarosító faktor működik közre... Legutóbb különösen a gazdaközönség kiművelésére közhasznú előadásokat kezdtünk meg... Hazafias ünnepélyeken kívül a kör időközönként műkedvelő előadásokat, hangversenyeket rendez, ami mind községünk magyarosodását és közművelődését szolgálja.”* Az Iparos Kör a Mehrwald vendéglő udvarán álló épületben működött. Kiss Sándor, a kör elnöke is fellebbezést nyújtott be.²²³

Bohn József, Tóbiás Péter és társai főszolgabírói engedéllyel május 1-jén délután 4 órakor a Skolits vendéglőben nyilvános népgyűlést hívtak össze, melynek témái május 1. megünneplése, a vörös hét és a pártszervezet volt. Marastoni László és a csendőrőrs jelentése szerint a népgyűlés *„minden rendezavarás nélkül folyt le.”*²²⁴



1914-ben ismét iparalapításra került sor a községben. A Magyar Sertéshizlaló és Húsipari Részvénytársaság alapításával felépült a nagytétényi sertéshizlalda. A társaság a telep elhelyezéséhez 70 katasztális hold területet vásárolt meg, holdanként 100 koronáért. A képviselő-testület februárban tárgyalta meg az új cég

által Lőwy Ernőtől vásárolt terület megosztásáról készült vázlatrajzot. A telek megosztásához a közgyűlés hozzájárult.

Az építkezés *„1914. június 15-én, esős időben kezdődött el azzal, hogy három ács és két napszámos egy pallér irányításával bódét készített... Június 22-én, amikor az idő jobbra fordult, 35 napszámos kezdte meg a csatorna lefektetéséhez szükséges árkok ásását.”*²²⁵

A körülbelül 100 ezer sertés hizlalására alkalmas telep 1918-ra készült el, de teljes kapacitással csak 1920-tól kezdett üzemelni. A teleppel együtt felépült egy 3200 tonnás takarmánysiló, malom, vágóhíd – felette szalámigyár és szalámi szárító –, mert a hizlalda a hizlaláson kívül szalámi gyártásával is foglalkozott. A Duna partján megépült a móló, az uszályal érkező takarmány

²²³PML IV. 423. b. 1542/1914. számú irat

²²⁴Ugyanott 2896/1914. számú irat

²²⁵BFL V. 707. a 4. kötet 81/1914. kgy. szám, valamint

Négymillió sertés szállása. A nagytétényi hizlalda 75 éve. 23. oldal

kirakodásához. Felépült egy korszerű pipereszappan gyár, valamint a Sertés-export Szálló vendéglővel, étteremmel és szállodai szobákkal.²²⁶

Erekly Károly mérnök részt vett a sertéshizlalda alapításában, a telep néhány érdekes adatát tőle ismerjük. *„100 ezer sertést lehet meghizlalni, mégpedig úgy, hogy 600 vagon eleség megetetésével évenként 1000 vagon szalonnát produkál a telep... Beépített területe 1000 méter hosszú és 300 méter széles. Az egész területet hosszában egy fásított allé osztja ketté, melyiktől jobbra és balra 46 sertésszállás van elhelyezve, amelyek átlagosan 100 méter hosszúak és 36 méter szélesek. A szállások összes területe 162.000 négyzetméter, amelyiknek harmadrésze 54.000 négyzetméter és a sertések alvóhelyéül szolgál...”*²²⁷

Wahl József „mozgósínházat” (mozit) működtetett a községben. Előadásai után szegény-pénztári járulékot kellett fizetnie. Mivel ez igen magas volt (szombatonként 1 korona, vasárnapi és ünnepnapon 2 korona), járulékának átalányösszegben történő megállapítását kérte az előjáróságtól. A képviselő-testület elfogadta a kérést, s évi 30 korona átalányt állapított meg.

Áprilisban a közgyűlés a település közbiztonságának helyzetével foglalkozott, mely gondozatlan, piszkos és egészségügyi szempontból kifogásolható állapotba került. A helyettes főjegyző a vágóhíd rendbehozatalával és annak kibővítésével kapcsolatos vitát kezdeményezett, melyben a képviselők többsége részt vett. Kludák István testületi tag, helybeli mészárosmester előadta, hogy *„a közbiztonság érdekében a vágóhíd bővítését szükségesnek nem tartja, mert az a jelenlegi, helyi szükségletnek teljesen megfelelő és kielégítő. Ellenben rendben tartásának első, fő kelléke volna, hogy ott rendes, egyszobás lakás építtessék a bétisztító részére, ki a lakás használatáért, ellenszolgáltatásul a közbiztonságot állandóan tisztán, az egészségügyi követelményeknek megfelelően rendben tartja.”*²²⁸ A helyettes főjegyző Kludák István javaslatát támogatta, s azt a közgyűlés is elfogadta.

Tavasszal a megüresedett főjegyzői állásra hét pályázat érkezett. A május 30-án megtartott képviselő-testületi ülésen a főszolgabíró a pályázók közül három személyt terjesztett a közgyűlés elé. A képviselők közfelkiáltással Macskássy Sámuelét választották meg Nagytétény új főjegyzőjévé, aki a főszolgabíró és a testület előtt letette az esküt.²²⁹



²²⁶Ugyanott 93-94. oldal

²²⁷Ugyanott 31. oldal

²²⁸BFL. V. 707. a. 4. kötet 102/1914. és 104/1904. kgy. szám

²²⁹Ugyanott 490. oldal

Nagyttény az első világháború idején (1914-1918)

A magyar ipari forradalom, a fejlett nyugathoz való felzárkózás időszaka hamar véget ért. 1914 nyarán kitört az első világháború, vagy ahogy akkor nevezték, a „Nagy Háború”, mely az egész 20. század történelmét meghatározta, sőt hatása még ma, a 21. században is jelen van. Hazánknak nem volt érdeke a háború, nem voltak hódító szándékai, de mint a Monarchia része, s külügyekben nem független állam, belépett a háborúba. Egész Európában, hazánkban is helyesléssel, örömmel fogadták az emberek a háború hírért. A kormány a katonáknak karácsonyra hazatérést és földet ígért. Mindenki a gyors győzelemben reménykedett. A bevonuló katonákat indulókkal, lobogó zászlókkal, virágessóval búcsúztatták. A villámháború helyett azonban hosszan elhúzódó háború következett, melyre a Monarchia és az ország nem volt felkészülve és súlyos terheket rótt a lakosságra.

1914 nyaráig a község és a lakosság élete a megszokott mederben folyt. Június 28-án Szarajevóban Gavrilo Princip szerb diák, a Fekete Kéz nevű szervezet aktivistája meggyilkolta Ferenc Ferdinánd osztrák-magyar trónörökösét és feleségét. Az esemény a községben is felháborodást váltott ki, de az emberek még nem gondoltak a háborúra, bár a merénylet után egyre több nyugtalanító hír érkezett a „kutya szerbek” mozgólódásairól. A közgyűlés július 1-jei ülésén még a megszokott módon, a betervezett témákat tárgyalták. A jegyzőkönyv tanúsága szerint mindössze - napirend előtt - a képviselő-testület *„megemlékezőn a trónörökös pár szomorú haláláról, s az egész község közönsége nevében mélyszéges részvételenk ad kifejezést.”* A közgyűlés megváltoztatta a községháza hivatalos óráinak rendjét, mert *„vásár- és ünnepnapokon a hivatalos órák kezdete összehajk az istentisztelet kezdetével, s így a lakosság sok tekintetben gátolva van abban hogy az istentiszteleten részt vehessen.”* Az új rend szerint a hivatalos órákat hétköznapokon délelőtt 8 órától 12 óráig, délután 2 órától 5 óráig, vásár- és ünnepnapokon pedig délelőtt 8 órától 10 óráig tartották.²³⁰

Hamar megváltozott a helyzet. A főhercegi pár halálát követő diplomáciai bonyodalmak az első világháború kirobbanásához vezettek. Július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának. Ferenc József császár szójatában kijelentette, hogy mindent meggondolt és megfontolt, s egyetlen bölcs döntésnek a hadüzenetet tartotta. Hazafiságra, áldozatvállalásra szólította fel népeit. Július végén és augusztus elején megkezdődött a mozgósítás, a nagytényi férfiak is hadba vonultak. A katonai behívások a következő hónapokban, években is folytatódtak a hadkötelesek és az úgynevezett népfelkelők (a fegyveres erő kiegészítő része) soraiból. Az országban felfordult az élet. A különböző újságok hangzatos cikkekben lelkendezve írtak a háborúról, a lakosság harci kedvéről. *„Eget vívó lelkesedés, egyre növekvő harci kedv hírért vesszük*

²³⁰BFL V. 707. a. 4. kötet 126/1914. kgy. szám

mindenünnen az országból. Büszke öntudattal érzi a helyzet súlyát mindenki, úr és paraszt, öreg és fiatal egyaránt. A katonaság és a nép egyformán áthatva a hazaszeretettől, amaz tűzzel indul a harcba, ez áldó imádsággal kíséri a hadak útját.” Az édesanyák, a családok, a bevonulók még nem sejtették azt a sok szörnyűséget, ami várt rájuk és csak „Mennek nap-nap után a színe virága szép Magyarország... És az elválás mégse fáj, büszkén, boldog örömmel nézünk hadra-kelt fiaink után, mert tudjuk, hogy diadallal, a győzelem cserfakoszorújával térnek vissza hozzánk.”²³¹ Az egyházak tevékenységét is a háborúval való azonosulás jellemezte. A magyar katonákat püspöki áldással indították a harctérre. Háborús imakönyvek jelentek meg, melyek arra buzdították a híveket, hogy imádkozzanak a hadbavonultakért. „Hozzád fordulunk a megpróbáltatások nehéz napjaiban népeknek és seregeknek Ura és Istene... Áldd meg a háborúban küzdő katonáinkat, erősítsd őket harcaikban... Adj nekik lélekjelenséget, bátorságot, hűséget és kitartást, áldd meg fegyvereiket, hogy dicsőséggel harcolva igaz ügyünk diadalra jusson...”²³²

A háború évei alatt a képviselő-testület, a községi önkormányzat jogosultságai módosultak. Az előjárásnak az 1912-ben elfogadott háborús törvények miatt elsősorban a felsőbb utasításokat kellett végrehajtania. Az 1914. augusztus 22-én tartott közgyűlésen már a kitört háborúval kapcsolatos feladatokkal foglalkoztak a képviselők. A községben Helyi Segítő Bizottság alakult. Megkezdődött az adománygyűjtés is. A jegyzőkönyv szerint „*eddig közel 2.000 korona folyt be pénzadományokban, s az adakozók közül nagyon sokan kötelezték magukat állandó heti és havi járulékok fizetésére is.*” A segélyre szorultakat a községben összeírták, rendszeres nyilvántartást vezettek róluk. A települést körzetekre osztották, s „*a beosztott hölgyek a segélyre szorultakat állandóan ellenőrzik, és a heti, a havi járulékokat folytatólagosan összegyűjtik.*” A Segítő Bizottság „*állandóan működésben van, és a segélyre szorultakról gondoskodik.*”

A közgyűlés határozata azt is kimondta, hogy „*Arra az esetre, ha a szükség úgy kívánná, a sebesültek részére a községháza termét felajánlja, s felhatalmazza a községi előjáróságot arra is, hogy felhívás esetén a tanácsstermet alkalmas ágyakkal szerelje fel, s a helyi segítő bizottság útján a sebesültek ápolása tekintetében is gondoskodjék.*”²³³

A járástól felhívás érkezett a lakossághoz, hogy a hadsereg sebesültjeit és betegeit ellátó Vöröskereszt munkáját adományokkal segítsék. A képviselő-testület meg kívánta kímélni a lakosságot az újabb terhektől. „*Miután községünkben a helyi társadalom a hadbavonultak itthon maradt családtagjai részére eszközölt gyűjtés alkalmával már eléggé igénybe lett véve,*” ezért a testület úgy határozott, hogy a községi szegény-alap terhére – a lakosság nevében –

²³¹Budapesti Hírlap. 1914. augusztus 11. és 12.

²³²A háborús idők imakönyve kat. hívek használatára. Élet. Budapest, 1914. 51. oldal

²³³BFL V. 707. a. 4. kötet 140/1914. kgy. szám

200 koronával támogatják a Vöröskereszt tevékenységét. A minisztérium rendelete alapján a háború idején a községeknek a náluk megszálló összes bel- és külföldi személy érkezéséről és távozásáról bejelentési kötelezettségük volt. A képviselő-testület a feladat ellátása érdekében egy állandó községi bejelentő hivatalt állított fel.²³⁴

Knapp István képviselő javaslatot nyújtott be a Petőfi utca kiszélesítéséhez szükséges telkek kisajátítására és az utca járhatóvá tételére. A háborús körülmények miatt, valamint azért, mert „a község mindenféle befektetés és rendkívüli kiadástól el lett tiltva”, a kérdést a közgyűlés „a viszonyok megváltozásáig” levette a napirendről. A háború idején több más befektetés is elhúzódott. Tulajdoni, telek kisajátítási és más személyi ügyekkel sem foglalkoztak a képviselők, mert a háború miatt az érdekeltek egy részét nem lehetett perbe fogni (katonák voltak), és a meghozott ítéleteket sem lehetett végrehajtani. Ezért a közgyűlés ezeket az ügyeket is „csak a rendkívüli viszonyok megszűnése után fogja érdemleges tárgyalás alá venni.”²³⁵

Az adófizetők egy része a községben a harctéren volt, adót nem fizettek, s ellenük végrehajtást sem indíthatott az előjáróság. Ezen kívül „Az augusztus 17-én előfordult jégeső az egész gyümölcs- és szőlőtermést tönkre tette.” Ezek miatt nem folyt be annyi adó, amennyire a költségvetésben megtervezett kiadásokra szükség lett volna. A képviselő-testület határozata alapján a hiányt a község közpénztári törzsvagyon alappénztárból és a szegény-pénztárból pótolta. Decemberben az is kiderült, hogy „A háború folytán bekövetkezett rendkívüli viszonyokra való tekintettel a községi pótdó nem folyt be oly összegben, mint amennyi a költségvetési szükségletekre elegendő lett volna.” Ezért a törzsvagyon pénztárból további 2.000 korona ideiglenes kölcsön felvétele vált szükségessé.²³⁶

Szeptemberben a katolikus plébános és a kántortanító javadalmazásáról, valamint az iskolai költségekről döntött a közgyűlés a kijelölt bizottság javaslata alapján. A javaslat szerint 1915. január elsejétől a plébános évi járandósága 2.420 korona lett, a katolikus egyház kiadásaira (harangozó fizetése, plébánia épületének karbantartása stb.) 264 koronát biztosítottak. Weiss Ferenc kántortanító bére, aki ekkor már katona volt, 1.200 korona lett, Weiss Ferencné tanítónőé 820 korona, Pencz Ferenc tanítóé 400 korona (1914-ben katona lett). Richter József, Baross Gábor-telepi tanító (már ő is bevonult) járandóságát 120 koronában állapították meg, s a költségek között már szerepelt a telepi iskola házbére is 500 koronával. A kiadások összesen 7.040 koronát tettek ki, melyből adóalapra 5.060 koronát terveztek kivetni, párbérré pedig, melyet csak a katolikus lakosok fizettek, 1.964 koronát.

²³⁴Ugyanott 141/1914. és 144/1914. kgy. szám

²³⁵Ugyanott 146/1914. és 149/1914. kgy. szám

²³⁶Ugyanott 186/1914. és 197/1914. kgy. szám

A háború alatt a község egyik iskolájában sem állt le a tanítás, bár többször helyettes tanítókkal kellett pótolni a hadbavonult pedagógusokat. Az 1914/15. tanévben a római katolikus fiúiskola első és második osztályának tanulója volt például Hauth Gyula halász Ferenc nevű gyermeke, Kludák József mézsáros István nevű fia, vagy Heitzmann Ferenc fuvaros Jakab nevű fia is.²³⁷

The image shows two pages of a school report card from 1914/15. The left page is the 'Évközi értesítő' (Mid-year report) for the 11th grade, showing grades for various subjects and a final assessment. The right page is the 'Évvégi értesítő' (End-of-year report) for the same grade, showing a final assessment and a recommendation for the next year.

Left Page: Évközi értesítő

At the top, it says 'Az előmeneteli és mulasztási napló folytatása: A...'. Below this, the title 'Évközi értesítő' is followed by 'a mindennapi iskola II. osztályáról.'.

The main section contains a table with columns for 'Kardcsapkor:', '19', '19', and '19.11.1914.'. The rows are: 'Magaviselete', 'Szorgalma', 'Előmenetele', 'Mulasztott', and 'Nem igazolt'. The grades are: '1', '2', '2', 'félnapot.', and 'félnapot.'.

Below the table, there is a section for 'Jegyzet:' with a signature 'Hauth Gyula' and a date '1914.11.19.'.

The bottom section is for 'Husvétőkor:' with columns for '19.12.1914.' and '19.12.1914.'. The rows are: 'Magaviselete', 'Szorgalma', 'Előmenetele', 'Mulasztott', and 'Nem igazolt'. The grades are: '1', '2', '2', 'félnapot.', and 'félnapot.'.

Below this, there is a section for 'Jegyzet:' with a signature 'Hauth Gyula' and a date '1914.12.19.'.

Right Page: Évvégi értesítő.

The title 'Évvégi értesítő.' is followed by the name 'Kludák József'.

The main section contains a table with columns for 'Magaviselete', 'Szorgalma', 'Hit- és erkölcstan', 'Beszéd- és értelemgyakorlatok', 'Magyar nyelv', 'Nyelvitan', 'Számtan', 'Rajzolás', 'Énekés', 'Kézügyesség', and 'Testgyakorlás'. The grades are: '1', '2', '1', '1', '1', '1', '1', '1', '1', '1', '1', '1'.

Below the table, there is a section for 'Jegyzet:' with a signature 'Hauth Gyula' and a date '1914.12.19.'.

The bottom section is for 'Husvétőkor:' with columns for '19.12.1914.' and '19.12.1914.'. The rows are: 'Magaviselete', 'Szorgalma', 'Előmenetele', 'Mulasztott', and 'Nem igazolt'. The grades are: '1', '2', '2', 'félnapot.', and 'félnapot.'.

Below this, there is a section for 'Jegyzet:' with a signature 'Hauth Gyula' and a date '1914.12.19.'.

A kormány a háború pénzügyi terheit hadikölcsönök kibocsátásával próbálta enyhíteni, melynek jegyzése hazafias kötelesség volt. Az 1918 végéig kibocsátott nyolc hadikölcsön nagy terhet jelentett a lakosságnak. A járási szolgabíró felhívására a képviselő-testület a helybeli önszegélyező egyletnél elhelyezett községi törzsvagyron bevételből 2.000 korona értékű hadikölcsönkötvényt jegyzett. Decemberben a járási főszolgabíró rendeletére négytagú bizottságot alakított a közgyűlés, melynek feladata a hadi szolgáltatásokért járó térítések és a hadjárat alatt okozott károk megtérítésének elbírálása lett.²³⁸

A járás vezetői és a község előljárói közül is többen katonák lettek. A biai szolgabíró lelkesen indult a csatákra. Bevonulásakor levelet intézett a község előljáróihoz, melyet a főszolgabíró olvasott fel a közgyűlésen:

²³⁷Ugyanott 162/1914. kgy. szám, valamint az 1914/15. évi osztálynapló (Hugonnai Vilma Általános Iskola)

²³⁸BFL V. 707. a. 4. kötet 176/1914. és 195/1914. kgy. szám

*„Érdemes Elöljáróság! Az ország virága, dereka harcba ment. Boldog vagyok, hogy abban a korban ért a perc, a hívó szó, amikor én is erős vagyok testben, hitben, lélekben, s fegyverrel harcolhatok hazámért. Egy gondolat teszi acéllá minden magyar ember izmát, szívét: Előre! Ebben van minden, az egész világunk, patakozó vérünk, az erőnk, az álmunk. Az egyes ember meghalhat, hisz ma egy pergő levél az emberélet. De hitünk, reményünk meg nem halhat soha... Nyugalmat, békét, áldást vívunk ki nektek a csatazajban...”*²³⁹

A község elöljárói és képviselő-testületi tagjai közül hadba vonult – többek között – Marastoni László adóügyi jegyző, Szakály Károly közgyám, Böhm Izidor esküdt is. A testületi tagokat, távollétük idején, mások képviselték a közgyűlésen. A hadbavonult Stift Béla virilis képviselő távolléte idejére dr. Pesti Lipótnak, Wahl József pedig Oberhuber Alfrédnek adott megbízást helyettesítésére. Katona lett Weiss Ferenc kántortanító is. *„Tekintettel arra, hogy a tanköteles gyermekek iskoláztatásáról és tanításáról gondoskodni kell”,* a közgyűlés a helyettes kántortanító részére havi 100 koronát szavazott meg.²⁴⁰

1915 elején az Országos Hadsegélyező Bizottság „Szövetségi Hűségjelvényt” adott ki, melyet az országban sokan megvásároltak és viseltek. A bizottság a községi elemi iskolának küldött felhívásában még a győzelemben hitt: *„A Gondviselés kegyelme igazságunkba vetett hitünk erejét támogatva oly diadalra vezette immár szövetséges hadseregeinket, melyek a történelemnek mindenkoron emlékezetes eseményei maradnak és melyekből újabb erőteljes reményt méríthetünk a teljes győzelemre.”* Arra kérték az iskola igazgatóját, tegye lehetővé, hogy a tanulók is megszerezzék és viseljék a hűségjelvényt, melyet darabonként 50 fillérért lehetett megvásárolni. A postai feladóvevény tanúsága szerint az elemi iskolában 35 db jelvényt vásároltak meg a gyerekek.²⁴¹

Az 1915. február 6-i képviselő-testületi ülésen napirend előtt Knapp István képviselő arra hívta fel a figyelmet, *„hogy a község belterületén a gyalogjárdák nagyrészt elhanyagolt állapotban vannak, sőt egyes helyeken teljesen járhatatlanok.”* Arra kérte az elöljáróságot, utasítsa az érdekelt háztulajdonosokat, hogy házaik előtt a járdákat javítsák ki. A közgyűlés egyetértett a javaslattal, s megbízta az elöljáróságot a szükséges intézkedés megtételére.²⁴²

A tavaszi olvadások és a nagy esőzések után a község több utcája a talajvíz és a sár miatt szinte járhatatlanná vált. Nagytétény lakói közül többen kéréssel fordultak a járási szolgabírói hivatalhoz a felgyülemelő talaj- és csapadékvíz okozta károk megszüntetése céljából. A panaszosok szerint *„a községnek évtizedek óta rendes vízfolyása volt”,* azonban az elöljáróság egy vízfelfogó medencét parcellázott, feltöltetett, s a területet eladta. Azóta *„a víz, különösen na-*

²³⁹Ugyanott 177/1914. kgy. szám

²⁴⁰Ugyanott 5. kötet 25/1915. kgy. szám

²⁴¹BFL VIII. 482. 1. kisdoboz 1915. január 16. (szám nélkül)

²⁴²BFL V. 707. a. 5. kötet 1915. február 6. (oldalszám nélkül)

gyobb esőzések idején, a Szentháromság utca tövében egy kicsit alacsonyabban fekvő térséget elborítja, egész házcsoportokat elönt, minek következtében ez a vidék immár egy év óta víziszárnyasok állandó tartózkodási helyévé lett. Ezáltal természetesen az egész környék szenved, mert nemcsak tetemes termékeny föld és épületek is víz alatt vannak, hanem a szomszédos földek és házak is oly bő talajvizet kapnak, hogy a lakások fokozatosan nedvesednek, s így különféle betegségek melegágyai lesznek.” Azt is kifogásolták a levélírók, hogy „a község elöljárósága a viszonyok javítására semmit sem tett, s úgy látszik nem is kíván tenni...”

A panaszos levelet 32 lakos írta alá, köztük Pentz József, Wittmann Ferenc, Barotányi György, Grósz Jakab, Spiller György, Lednitzky Antalné, Stift Józsefné, Weisz Samu és fia.

Márciusban a főszolgabíró részvételével a községházán megbeszélést tartottak, majd hatósági szakértő bevonásával helyszíni szemle során „*az előadott panasz alapos voltáról tényleg meggyőződtek.*” Megállapították, hogy az úgynevezett káposztás földek, egyes épületekkel együtt, víz alatt álltak. Szintén víz alatt állt a község északi részén található „maradvány II” dűlő és a község nyugati oldalán fekvő, új épületekkel ellátott telep legnagyobb része is. A kirendelt hatósági szakértő a problémák megszüntetése érdekében több javaslatot is tett. Az egyik szerint „*A község keleti és északi részén fekvő káposztás földek mellett húzódó s jelenleg betemetett, s az országút árkához csatlakozó árok újra kiásandó... Az országút árka az ott lévő három méter nyílású hídig megfelelően lemélyítendő... A hídtól a déli vasút töltésén levő 1 méter nyílású ereszen át a Dunáig vezető árok a kellő mélységig kitisztítandó.*” A község a javasolt munkák egy részét a következő hónapokban elvégeztette.

1916. január 27-én a Magyar Királyi Kultuszmérnöki Hivatal azonban arról tájékoztatta a főszolgabíró, „*hogy az ajánlott munkálatok nem vitettek oly mértékben keresztül, amint azt annak idején hivatalunk Nagytétényben 1915. március 24-én felvett jegyzőkönyvben javasolta.*” Tekintettel a vizek elvezetésének „sürgős szükségére”, arra kérték a főszolgabíró, rendelje el a javasolt munkálatok végrehajtását.²⁴³

1915-ben is folytatódtak a bevonulások. A járási főszolgabíró február 23-án táviratban hívta fel az elöljáróságot, hogy „*Felsőbb rendelet folytán kérem a környékben tartózkodó 1874. és 1873. évben született népfelkelőket sürgősen utasítani, hogy folyó hó 25. csütörtök reggel 8 órára Budapestre az I. népfelkelő parancsnoksághoz, Soroksári út 30. szám alatti helyiségbe vonuljanak be... A bevonulók takarót lehetőleg hozzanak magukkal.*”²⁴⁴

A képviselő-testület március 10-én foglalkozott a második hadikölcsön jegyzésével. A főjegyző szerint a községben „*mindenki, akinek csak módjában van, a hadikölcsönre való jegyzés által hazafias cselekedet teljesít, ennél fogva*

²⁴³PML IV. 423. b. 7192/1915. számú irat

²⁴⁴Ugyanott 6470/1915. számú irat

a község sem vonhatja ki magát ezen kötelezettség alól.” Ezután félévenként követték egymást a hadikölcsönök. A harmadik jegyzését októberben kezdték meg a településen.²⁴⁵

A háborús években súlyos gondot jelentett a lakosság és a hadsereg ellátása. 1915-től már csökkent a háborús lelkesedés, a gazdaság hadigazdasággá alakult. A kormány maximálta a különböző közszükségleti cikkek (gabona, burgonya, zsír) árát, majd a liszt és kenyérhiány megszüntetése érdekében bevezették a jegyrendszert, s a fejadagok állandóan csökkentek. A márciusban tartott közgyűlésen a képviselők megvitatták, hogy a lakosság és a sertéshizlalda építkezésénél dolgozó munkások lisztszükségletének kielégítésére mennyi lisztre lenne szükség. A képviselő-testület határozatában megállapította, hogy „A községi lakosság lisztszükségletének kielégítése céljából minimálisan 20 vagon lisztre van szükség, minél fogva teljes tisztelettel felkéri a járási főszolgabíró urat, miszerint ezen lisztszükséglet beszerzése és rendelkezésre bocsátása iránt intézkedni méltóztassék.” A határozat azt is kimondta, hogy a község „a liszt árának pontos fizetése tekintetében az anyagi felelősséget magára vállalja.”²⁴⁶

A férfiak a fronton harcoltak, az asszonyok otthon, a hátszágban átvették a férfiak helyét a gyárakban és karitatív szolgálatokkal segítették a katonákat, a sebesülteket, a honvédek családjait. Az Augusztai Gyorssegély-alap az egyik leghatékonyabban működő civil szervezet 1914. augusztus 6-án alakult meg.



Első támogatója 5.000 korona adománnyal az alap fővédnöke, Augusztai főhercegasszony, „Alcsúti” Habsburg József Ágost osztrák főherceg és magyar királyi herceg felesége volt. A Gyorssegély-alap készpénzt, ruhát, élelmet biztosított a hadbavonultak családjainak, segítette a sebesülteket, rokkantakat. Kórházakat alapított, kórházvonalakat épített és számos jótékonyági akciót szervezett. 1915 tavaszán az Országos Hadsegélyező Hivatallal együtt létrehozták a Nemzeti Áldozatkészség Szobor végrehajtó bizottságát. Egy fából készült szobrot állítottak fel a Deák téren, melyet Sidló Ferenc szobrászmű-

vész alkotott. A szoborra pár korona ellenében egy fémlemez szögelhetek az adományozók, amelybe nevüket is belevéselhették. A befolyt adományokat a hadirokkantak, a hadiárva és özvegyek támogatására fordították. Az orosz betörés folytán elpusztított felvidéki falvak felépítése céljából településünkön is gyűjtés indult, melyhez 100 korona adománnyal az eljáróság is hozzájárult.²⁴⁷

²⁴⁵BFL V. 707. a. 5. kötet 37/1915. kgy. szám

²⁴⁶Ugyanott 18/1915. kgy. szám

²⁴⁷Ugyanott 51/1915. kgy. szám

Községünkben 1915 májusában alakult meg a „Nagytétényi Anya és Gyermekevédelmi Bizottság”, amelyet *„a borzalmassá vált életviszonyok kényszerítő hatása”* hozott létre. A bizottság vezetői voltak: Burger Zsigmondné, Dr. Pesti Béláné, Stift Józsefné és Stift Ferencné. Hat hónap alatt 14 asszonynak nyújtottak gyermekágyi segélyt. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspököt levelükben arról tájékoztatták, hogy *„Többször végeztünk nagy buzgósággal, lelkesedéssel és odaadással a községi előjáróság által ránk bízott hazafias munkát és jótékonyági akciót.”* Ilyen volt például a „Hohenberg Zsófia gyermekvédelmi alap” javára, a „Nemzeti Áldozatkészség Szobor” javára és az orosz betörés folytán elpusztított felvidéki községek felépítésére szánt adományok gyűjtésének megszervezése, melynek során több mint 447 koronát eredményezett munkájuk. A püspök által alapított „Prohászka Ottokár hadiárvház” javára és saját alapítványuk gyarapítására októberben műsoros estet rendeztek, melynek bevételéből 200 koronát a hadiárvház céljára ajánlottak fel. Levelükben a község plébánosára is panaszkodtak, aki gyakran akadályozta, nehezítette nemes munkájukat. Arra kérték a püspököt, hasson oda, *„hogy Ferschich János helybeli plébános úr önzetlen törekvéseinket ne háborítsa.”*²⁴⁸

A nagytétényi lőtérnél állandóan nagyszámú katonaság gyakorlatozott. Augusztusban a katonák ásás közben egy régi kőkereszt maradványaira bukkantak. *„Vallásos buzgalmukban azon a helyen egy új keresztet állítottak.”* A parancsnokság kérésére az ott időző mintegy 800 katona részére Ferschich János plébános tábori misét tartott, s a felállított keresztet megáldotta. Báró Rudnyánszky József, a nagytétényi plébánia kegyura a katolikus egyház misealapítványi pénztárába *„örök alapítványként 200 (kettőszáz) koronát”* fizetett be, azzal a rendeltetéssel, *„hogy ezen összegnek évi kamataiból évente március 1-jén az 1876. március 1-jén Budapesten elhunyt és a nagytétényi templomban eltemetett Rudnyánszky Gyuláért egy énekes gyászmise tartassék.”*²⁴⁹

Az előjáróságnak egyre súlyosabb gondot jelentett a romló közellátás. A lakosság liszttel való ellátása augusztusban már akadozott. Egyrészt azért, mert a községben számottevő gabonatermés nem volt, másrészt, mert *„a lakosság foglalkozására nézve legnagyobb részben ipari és gyári munkás lévén, nincs abban az anyagi helyzetben, hogy egész évi lisztszükségletét már most előre beszerezni képes legyen. Ennél fogva csak kevesen vannak azok, akik közszükségletükről maguk gondoskodni tudnak.”* A közgyűlés a törvényhatóság segítségét kérte a lakosság liszttel való megfelelő ellátása érdekében. Szeptemberben 800 család részesült hatósági lisztellátásban a településen. A lisztutalványok kiosztása során sokszor *„majdnem életveszélyes tolongás volt a községházánál, azért mert mindegyik első akart lenni, attól tartván, hogy később már nem kaphat lisztet.”* Az is gondot okozott, hogy *„a munkásemler vagy*

²⁴⁸SzfVPL No. 4569-1830/1915. számú irat

²⁴⁹Ugyanott 1173/1915. és 1147/1915. számú iratok

asszony a várakozással és a lisztbeszerzéssel minden héten egy munkanapot veszít el, amely körülmény míg egyrészt a munkáshiányt növeli, addig másrészt a kereset csökkenését is előidézi.”²⁵⁰

A Baross Gábor-telepi lakosok életét is megkeserítette a háború. „Az első világháború több mint négy éve megakasztotta a szépen indult fejlődést. A beszerzési nehézségek itt még jobban érezhetőek voltak: élelmiszer és egyéb jegyekért Nagytéténybe kellett a lakosságnak lemennie, amelyeket az Országút és Főző László utca sarkán lévő Oberding-féle, vagy a Traupmann-féle fűszerüzletben válthattak be. Hentesüzlet a IV. utcában (Huszár-féle) volt.”²⁵¹

Az élelmiszerhiány, a drágaság, a háború okozta nehézségek a háztartásokat is átalakította. Az édesanyák tápláló ételeket igyekeztek főzni a még kapható, sokszor silány minőségű élelmiszerekből. Különböző szakácskönyvek nyújtottak segítséget ehhez a háziasszonyoknak. Ilyen volt az 1915-ben megjelent „Takarékos főzés” című szakácskönyv, melynek előszavában a szerzők arra hívták fel az asszonyok figyelmét, „hogy a világháború ínséges napjaiban mindnyájunknak állampolgári kötelessége, hogy pénzbeli és élettani gazdaságossággal igyekezzünk védekezni a kiéheztetés ellen, s ezzel mozdítsuk elő élethalálharcunk sikeres befejezését.” Mit is főzhetett ezekben az években egy nagytétényi háziasszony? Például kukoricaliszt-levest galuskával, kukorica-gombóclevest, bablevest, puliszka, köles- vagy kukoricakását, málélépényt, hamis gulyást, melyben a bab volt a fő fehérjeforrás, hamis túrógombócot aludttejből, s különböző krumplis fogásokat. Kenyeret is süthetett kukoricalisztből, kevert lisztből és reszelt nyers burgonyából. Tipikus háborús étel volt a németektől tanult krumplis tészta (grenadírmars, gránátos kocka), melyet a háború tett népszerűvé, de azóta sem ment ki a divatból. S végül egy finom háborús desszert: puhára főzött, átpasszírozott szemes babból készült „gesztenyepüré”.²⁵²

Nagytétényben 1915 augusztusában foglalkoztak először a községben felállítandó hősi emlékmű gondolatával. A főjegyző bejelentette, hogy „ebben a tekintetben a mozgalom már most megindítandó lenne oly célból, hogy az emlékmű felállításának idejére megfelelő tőke álljon rendelkezésre. Véleménye szerint az emlékmű a Szentháromságtéren lenne felállítandó és pedig annak a községhez előtti részén.” A közgyűlés a javaslatot elfogadta, azzal a módosítással, hogy az emlékmű helyéről később fognak dönteni. Novemberben gyűjtést szerveztek a katonák karácsonyi megajándékozása céljára. A lakosságon kívül 100 koronával az előljáróság is hozzájárult az ajándékozáshoz.²⁵³

²⁵⁰BFL V. 707. a. 5. kötet 48/1915. és 70/1915. kgy. szám

²⁵¹Párkányi i. m. 117. oldal

²⁵²A Hadtörténeti Múzeum értesítője. (12.) Budapest, 2011. 42-48. oldal
(Saly Noémi tanulmánya: Hadiháztartás, avagy hősök a konyhában)

²⁵³BFL V. 707. a. 5. kötet 55/1915. és 85/1915. kgy. szám

November 15-én Dr. Pesti Béla körorvos meglátogatta és ellenőrizte a községi állami óvodát. Tapasztalatairól Hanisch Adél óvónő tájékoztatta az előljáróságot: *„A helyiség tiszta, a levegő rossz és pedig a nedves fal kigőzölgése folytán, ezen az állapoton okvetlen segíteni kell... Kérjük intézkedésüket a falu gyermekeinek egészsége érdekében.”* Macskássy Sámuel főjegyző Ferschich János plébánosnak, az óvoda felügyelő bizottsága elnökének továbbította a levelet, s kérte a szükséges intézkedések megtételét.²⁵⁴

A világháború a Magyar Önművek működésében is jelentős változásokat hozott. A több mint négy évig tartó öldöklés rengeteg nyersanyagot igényelt. Hazafias propaganda eredményeként önkéntes beszolgáltatásokkal, majd rekvirálás segítségével az ország lakossága szállította a kilincseket, mozsarakat, fémből készült használati eszközöket az üzem számára. A gyár raktárai megteltek a családok rézből készült tárgyaival, a templomok harangjaival, s várták a beolvasztást, azt, hogy töltény és ágyúcső készítésére alkalmas állapotba kerüljenek. Községünk templomának három harangja is erre a sorsra jutott. 1914 és 1918 között új beruházások is történtek. Ekkor létesült az ön és rézelektrolízis, felépült két Krupp-rendszerű aknás kemence, rézkonverter berendezés és egy bronzkemence. A színesfémhulladékok hazai újrafeldolgozásában a gyár az iparág egyeduralkodójává vált. A vállalat munkáslétszáma ekkor már 300-400 főre emelkedett. Mivel a férfi lakosság többsége a fronton harcolt, a dolgozók jelentős része nő és 18 éven aluli, vagy 50 éven felüli férfi volt. 1917-ben a gyárban nagy tűz keletkezett, mely elpusztította az elektrolízis épületét és teljes berendezését. A biztosítási összegből 1918-ban egy nagy hasznot ígérő 4000-5000 tonna kapacitású rézgálicgyárat építettek fel. A termeléshez szükséges rézmennyiséget a saját üzemükben, hulladékanyagból előállított vörösrézből biztosították.²⁵⁵

A világháborús események a nagytétényi sertéshizlalda építkezését jelentősen hátráltatták, a munkálatok lassan haladtak. Ennek egyik oka a munkae-rőhiány volt. Ezért növelték a női munkások számát, valamint *„1915. július 8-án 200 orosz hadifoglyot állítottak munkába és szállásoltak el a telepen a 36-os kész téli szállásokon.”*²⁵⁶ Az építkezéshez az év folyamán további foglyok érkeztek. A fogolytábor parancsnoka szeptember 21-én értesítette a főszolgabíró, hogy *„A nagytétényi sertéshizlalda építési vezetősége részére Nagytétény állomásra a mai nap folytán 40 hadifoglyot 2 ember kíséretében indítottunk útnak.”* A megérkezett orosz hadifoglyok orvosi vizsgálata a községben történt. Macskássy Sámuel főjegyző jelentése szerint szeptember 29-én újabb 40 hadifogoly érkezett a községbe, a hizlalda építési munkálataihoz.²⁵⁷

²⁵⁴BFL VIII. 482. 1. kisdoboz 4184/1915. számú irat

²⁵⁵A Metallochemia 50 éve. i. m. 13-16. oldal

²⁵⁶Négymillió sertés szállása. i. m. 25. oldal

²⁵⁷PML IV. 423. b. 6470/1915. számú irat

1916 márciusában a nagytétényi császári és királyi katonai parancsnokság a hazáért hősi halált halt és itthon eltemetett katonák sírjainak gondozására kérte fel az eljáróságot. A közgyűlés határozata értelmében *„Mindazon itt eltemetett hősök sírjait, amelyek hozzátartozók hiányában, vagy más körülmények folytán kellő gondozásban nem részesülnének, a község költségén gondoztatni és jó karban fenntartatni fognak.”* Ugyanezen az ülésen arról is döntött a képviselő-testület, hogy *„A hazáért hősi halált halt katonák emlékének megörökítése céljából egy állandó emlékmű felállítása útján is gondoskodni kíván.”* A közgyűlés döntése értelmében a hatósági liszt kimérését áprilistól Stift Ferenc, Weisner Istvánné és Gregorovits József pékek végezték a településen.²⁵⁸

Május 18-án jelentette be Macskássy Sámuel főjegyző a negyedik hadikölcsön jegyzésének kezdetét. A testület döntése alapján a község *„10.000 korona névértékű 6%-os hadikölcsön kötvényt jegyez a pesti magyar kereskedelmi bank itteni fiókjánál.”*

Fél év múlva, novemberben sor került az ötödik hadikölcsön jegyzésére is. Ekor a község 5.000 korona értékű, 6%-os kötvényt jegyzett. A jegyzőkönyvből az is kiderült, hogy Nagytétény addig 60.000 korona kölcsönt jegyzett összesen.²⁵⁹

1917 novemberében a hetedik hadikölcsön kibocsátásakor a jegyzést népszerűsítő plakát és kiadvány jelent meg, melyben Wekerle Sándor pénzügyminiszter a lakosságot felszólította arra, hogy *„A hadikölcsön jegyzése oly honpolgári kötelesség, melyben mindenkinek tehetsége és vagyona arányában kell részt vennie. A hadikölcsönt jegyző a belső front katonája.”*

Dr. Kiss Menyhért pedig így buzdította az embereket:

*„Künn magyar népem, mint oroszlán verekszel,
Itthon hadikölcsönt jegyzünk hetedszer,
Hozza a szegény, gazdag vagyonát,
Vért, életet adnak a katonák.”*²⁶⁰

A hadikölcsönök egyre nagyobb terhet jelentettek a lakosságnak. Sokan vesztették el nehezen megszerzett tartalékaikat. A beígért, háború utáni visszafizetésekben pedig nem lett semmi, illetve a kötvények semmit sem értek.

1916 nyarán egy feljelentést vizsgált meg a katolikus iskolaszék. Az egyik nagytétényi szülő panaszt tett amiatt, hogy a *„Megtartott vizsga szemfényvesztés, amennyiben a gyermekek tudták előre, hogy mit fognak felelni, s nem tettek mást már három hét óta, mint a kijelölt részeket magolták, hogy a vizsgán aztán tanítónőjük, Weiss Ferencné brillírozhasson velük.”* A tanítónő a vizsgálat során elismerte, „hogy szokás szerint” kijelölt feladatokat a vizsgára számtanból és olvasásból. Azonban az is bebizonyosodott, hogy a vétség ellenére a tanítónő gyermekei jól tanultak.

²⁵⁸BFL V. 707. a. 5. kötet 12/1916. és 14/1916. kgy. szám

²⁵⁹Ugyanott 18/1916. és 22/1916. kgy. szám

²⁶⁰PML IV. 401. a. 152/1917. számú irat

Nagytétényben állomásozott a Ferdinánd bolgár király nevét viselő császári és királyi 26. tábori vadászszázlój. Nyáron a zászlóalj parancsnoka arra kérte Ferschich János plébánost, *„hogya a fiúiskola 3 tantermét beszállásolás végett a katonaságnak”* engedje át. A plébános arról tájékoztatta a székesfehérvári püspököt, hogy *„Az említett zászlóalj tisztikara kántor hiányában híveim épülésére nagyhéten a passiót énekelte, a feltámadási és úrnapi körmenet alkalmával... Jézus tiszteletére a kivezényelt legénységgel díszlövéseket adatott.”*²⁶¹

A községi lakosság szénszükségletének biztosítása érdekében az előljáróság megállapodást kötött a Magyar Város- és Községfejlesztési Részvénytársasággal, melynek értelmében a társaság 1915. december 1. és 1918. október 31. között évi 900 métermázsa szénét szállított Nagytéténynek.

A községben több hónapon keresztül egy, az előljáróság által fenntartott vöröskereszt kiegészítő kórház működött, melyet 1916-ban a budapesti parancsnokság feloszlattott, s az ott kezelt betegeket a fővárosi helyőrségi kórházba utalták. A képviselő-testület köszönetet mondott özv. Zimmermann Mátyás-nénak, aki *„teljes 12 hónapon keresztül gondozta lankadatlan buzgalommal, fáradtságot, kimerültséget nem ismerő kitartással... beteg katonáinkat.”*²⁶²

A Baross Gábor-telepi Főző László utat a nagytétényi lőtér parancsnoka, Pollák János kapitány, az ott elhelyezett orosz hadifoglyokkal – a község anyagi megterhelése nélkül – kijavíttatta és rendbe hozatta. A képviselő-testület köszönetét fejezte ki a kapitánynak. Rühl Lajos képviselő ezen az ülésen azt javasolta, hogy *„A Főző László út neve, miután a katonai lőtérré vezet – Ferenc József útra változtassék át.”* A testület a javaslatot elfogadta, megvalósítására a források szerint azonban nem került sor.²⁶³

A községből bevonult férfiak is éveket töltöttek a maguk ásta lövészárkban bűzös, tetvekkel teli folyosóin. A háború során rengetegen megsebesültek, fogságba estek és sokan nem tértek többé haza. A világháború egyik legvéresebb csatája 1916 augusztusában folyt az Isonzó folyó mentén, Doberdónál, ahol az osztrák-magyar hadsereg küzdött az olasz haderővel. A háború borzalmait idézi egy ott harcolt katona naplójának néhány sora: *„Elmasírozás a frontra, a vágóhídra! Olyan tüzet kaptunk, hogy 58 férfit veszítettünk el. Aztán ismét nagy harcaink voltak, víz meg semmi. Szomjazunk, Istenem, mi lesz velünk? Valamennyien már olyan elkeseredettek voltunk, hogy agyon akartuk lőni magunkat... Eltemettük a halottakat, de a mozsár kiszántotta azokat. Ó, Istenem, mi lesz velünk? Már reggel 3-kor ébresztett minket a mozsár, egész nap 123 férfi esett el... Igen nagy tűzünk volt, már olyan soványak vagyunk, hogy nem ismertük meg egymást. Tegnap itélelnapunk volt, 262 halottal, 49 sebesülten, 135 fogollyal és 12-en megőrültek. Már úgy voltunk, hogy engedjük meg-*

²⁶¹SzfVPL No. 4569 schol. 109/1916. és 1077/1916. számú iratok

²⁶²BFL V. 707. a. 5. kötet 14/1916. és 15/1916. kg. szám

²⁶³Ugyanott 1916. május 8. (105. oldal szám nélkül)

adni magunkat. Már olyan bűz volt előttünk, hogy kolera-betegség lett közöttünk. A szomjúságtól meg a kintól üvöltöttünk már! Aki el szokott menni vízért, mindenkit agyon szoktak löni..."²⁶⁴ Sokat mondanak e sorok a háborúról, mely ma is kísérti Európa államait.

Novemberben a magyar méhészeti szövetkezet kérvényt nyújtott be a képviselő-testületnek, melyben a MÁV vasúti állomás melletti községi földekből 4.000 négyszögöl területet kívánt megvásárolni méhészeti célra. Négyszögölenként 4 koronát ajánlott fel.

A közgyűlés létrehozta az élelmezési üzemet, mely a hatósági liszt és egyéb közszükségleti cikkek elosztásáról gondoskodott. Az üzem számára az előjáróság helyiséget bérelt és üzletvezetőt alkalmazott.²⁶⁵

Macskássy Sámuel főjegyző a főszolgabíró segítségét kérte a lakosság cukorral való ellátása érdekében. *„A cukor olyan nélkülözhetetlen és szükséges cikk a háztartásokban, hogy arra éppen úgy, mint a kenyérre minden nap szükség van. Ennek dacára az itteni cukoreladással foglalkozó kereskedők már hetek óta nem tudnak cukrot kapni, s így a lakosságot sem képesek cukorral ellátni.”* A főjegyző a cukorellátással kapcsolatos gondok megoldását közérdekből is fontosnak tartotta, ezért arra kérte a főszolgabíró, érje el, hogy a cukorközpont vagy a Hitelbank *„Nagytétény községnek legalább 60 mázsa cukrot szolgáltatson ki, illetve ily mennyiségről adjon utalványt.”* A háború idején a kávé beszerzése is körülményes volt. 1917 februárjában az előjáróság a Magyar Szent Korona Országainak Kávéközpontjához fordult, s kérte a község számára megállapított kávé mennyiség kiutalását. A központ március elején a kérést elutasította, mert *„az Alispáni Hivatal részére utaljuk ki a megyét megillető mennyiséget, mely annak méltányos felosztásáról a saját hatáskörében fog gondoskodni.”* Nagytétény főjegyzője március 12-én arról tájékoztatta az alispánt, hogy *„községünkben a kávékészlet már régebben teljesen kifogyott és sem a kereskedők, sem pedig az egyesek kávé sehol sem kaphatnak... Kérjük ennél fogva Alispán Urat, méltóztassék a megállapított mennyiséget községünk részére kiutalni, és bejelentjük, hogy a lakosság száma 5500 lélek”.* Április 25-én, alispáni utasításra településünk 40 kg kávékiutalásban részesült.²⁶⁶

1916. november 21-én, 68 évi uralkodás után meghalt Ferenc József. Bécsben, a kapucinusok templomában temették el. Utóda, IV. Károly különbékét szeretett volna kötni az antant országaival, de nem járt sikerrel. Gazdasági nehézségek, társadalmi elégedetlenség, a háborúból való kiábrándultság jellemezte a következő két évet.

²⁶⁴Kozma Gábor: Doberdó, a magyar Golgota.

www.vaol.hu/hetvege/doberdo-a-magyar-golgota-1243943 (Letöltés dátuma: 2015.09.02)

²⁶⁵BFL V. 707. a. 5. kötet 54/1916. és 60/1916. kgy. szám

²⁶⁶PML IV. 423. b. 7375/1916. és 3200/1917. számú iratok

A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége 1917. november 18-án, délután a községben a szövetség nagytétényi tagjaival nyilvános vas-munkás értekezletet tartott, melyen megalakult a szövetség helyi csoportja. Bár a háború ideje alatt nyilvános gyűlések megtartása tilos volt, a rendelet tiltó hatálya nem terjedt ki az alapszabályokkal bíró, nem politikai jellegű gyűlésekre. Ezért a főszolgabíró az értekezlet megtartását engedélyezte. A gyűlésen a résztvevők megvitatták a szövetség célját, s meghozták a csoport megalakítását kimondó határozatot. A kirendelt csendőrmester jelentése szerint az értekezlet *„csendőri beavatkozást nem igénylő módon teljesen simán folyt le.”*²⁶⁷

A képviselő-testület 1917-ben a község díszpolgárává választotta Geréby Imre járási főszolgabírót. A közgyűlés jegyzőkönyve szerint *„A község társadalmi, közművelődési és anyagi felvirágoztatása körül szerzett kiváló érdemeinek elismerésül és megörökítésül öttömösi Geréby Imre járási főszolgabírót abból az alkalomból, hogy most tölti be köztisztviselői működésének 25. évfordulóját, a képviselő-testület a község díszpolgárává válassza meg... A képviselő-testület előadó főjegyző javaslatát egyhangú lelkesedéssel elfogadja és határozattá emeli.”*

Február 8-án előjárói választást tartottak Nagytétényben. A választás eredményeként a község bírója Pencz Ferenc lett. Törvénybíróvá Eisner Jakabot, pénztárnokká Szabó Károlyt és közgyámmá Szakály Károlyt választották. Esküdtek lettek: Schieder Ferenc, Grósz Gáspár, Pregitzer György, Pencz János, Marschal Frigyes, Pencz Lipót, Bende Lajos és Böhm Márkus. Az előjárók hivatali esküje a háborús években így hangzott: *„Én, esküszöm, hogy Magyarországhoz hű leszek, teljes függetlenségét megvédem, minden erőmmel Magyarország népének javát, szabadságát és haladását fogom szolgálni. Isten engem úgy segéljen!”*²⁶⁸

1917. július 12-én a közgyűlésen ismét napirendre került a villanyvilágítás megvalósításának ügye. A község 1914-ben a Budafoki Villamossági Részvénytársasággal már tárgyalta, a megegyezés létre is jött volna, *„azonban a háború kitörése folytán ennek a kérdésnek a megoldása a napirendről levétetett... Már a háború második évében napirendre került a világítási kérdés s különösen pedig az elmúlt télen tapasztalt petróleumhiány pedig már általános közóhajjává fokozta ennek a kérdésnek gyors megvalósítását. A kiküldött bizottság a közóhajnak engedve a tárgyalásokat újból megkezdte.”* A további tárgyalások során 1917-ben a közgyűlés a budafoki társasággal kötött szerződést végre elfogadta. Ennek értelmében a településen 110 db 25 gyertyafényű és fele részben egész éjjeles, fele részben fél éjjeles, fémszálas izzólámpa került felállításra, mely után az előjáróság 3.500 korona évi átalányt fizetett.

²⁶⁷Ugyanott 8509/1917. számú irat

²⁶⁸BFL V. 707. a. 5. kötet 3/1917. kgy. szám, valamint 126-127. és 181. oldal

A petróleumlámpákhoz képest komoly fejlődést jelentett a villanyvilágítás, de a gyertyafényű izzólámpák fényereje elég gyenge volt. A Budafoki Hírlap néhány éve így írt erről: „A sötétség akkora, ha hárman mennek egymás mellett, a két szélső már nem látja a másikat...”²⁶⁹

A júliusi közgyűlésen történt először említés az új uralkodóról, a képviselők ekkor hoztak határozatot arról, „*miszerint IV. Károly király arcképét a tanácsterem részére beszerezni*” köteles az előjáróság. Az életkörülmények állandó romlása miatt a képviselő-testület gyakran megemelte a községháza alkalmazottainak bérét. A kisbírók 90 koronás fizetését például „*Tekintettel az általános drágulásra... 1917. július 1-től kezdődően havi 120-120 koronában állapítja meg.*”

Csókási Pál és társai, Baross Gábor-telepi lakók beadványt nyújtottak be az előjárósághoz, melyben az élelmezésre és az élelmezési cikkek körül tapasztalt gondokra panaszkodtak. A képviselő-testület válaszában kijelentette, hogy „*az előjáróság minden ténykedésében szigorúan ragaszkodik a kiadott rendeletekhez, s ha többet nem tud nyújtani, annak nem az előjáróság*” az oka. Véleményük szerint minden közszükségleti cikk, melyet a községnek kiutalnak, igazságosan és egyenlő arányban kerül kiosztásra.²⁷⁰

Az életviszonyok romlása legsúlyosabban a 3-5, vagy még több gyermeket egyedül nevelő édesanyákat érintette. 1917-ben 16 nagytétényi édesanya a honvédelmi miniszterhez fordult segítségért, s levelükben arra kérték, „*Szíveskedjen Nagyméltóságod egy érélyes és halasztást nem tűrő intézkedéssel ártatlan gyermekeinket a végső és elpusztulással fenyegető nyomortól megmenteni.*” Arra panaszkodtak, hogy mióta férjeik bevonultak, családonként napi 68, illetve 8 éven aluli gyermekeik után napi 34 fillér hadisegélyt kapnak, függetlenül attól, hogy hány gyermeket nevelnek. Már számtalanszor jártak az előjáróságnál hadisegélyük felemelése érdekében, de ígéreteknel többet sosem kaptak. „*Követelni pedig nálunk egyáltalán nem lehet semmit, akármilyen jogos követelésünk van, mert mindig csendőrszuronnal találjuk magunkat szembe, ez ellen pedig mi gyenge nők semmit sem tehetünk, mert a mi védőink most oda vannak messze a haza védelmére és egyelőre nem siethetnek segítségünkre...*”²⁷¹

Gyűjtés indult a településen a rokkant katonák részére Vácot létesítendő munkásházak építésére. A képviselő-testület a gyűjtés megszervezésével Oberhuber Alfréd képviselőt bízta meg. Ugyanezen az ülésen a közgyűlés Knapp István javaslatát elfogadva a piacot a Flórián-térről a községháza előtti Szentháromságtérre helyezte.²⁷²

A községben állomásozó, Ferdinánd bolgár király nevét viselő 26.vadászszázlólalj legénysége számára – a parancsnok kérésére – Ferschich János plébános a római katolikus fiúiskola egyik üresen álló termét a hidegtől sokat szenvedő

²⁶⁹Ugyanott 15/1917. kgy. szám és Tétény-Promontor. 257. oldal

²⁷⁰BFL V. 707. a. 5. kötet 26/1917., 30/1917. és 47/1917. kgy. szám

²⁷¹PML IV. 423. b. 6943/1917. számú irat

²⁷²BFL V. 707. a. 5. kötet 53/1917. és 58/1917. kgy. szám

katonaság elhelyezésére átengedte. A zászlóalj katonái a templomtérrel indultak a harctérre. Erre emlékezve 1937. május 9-én a hadirokkantak és frontharcosok részvételével márvány emléktáblát helyeztek el a templom falán.

1917/18 telén tüzelőanyag-hiány miatt az iskolákban szünetelt a tanítás. A római katolikus iskolaszék, mivel az iskolának volt tüzelője, arra kérte a székesfehérvári püspököt, hogy január 21-től megnyithassák az iskolát. Fontosnak tartották a tanítást, mert a királyi tanfelügyelőtől felszólítást kaptak arra, hogy az iskola „*növendékeinek olvasásbeli készsége fejlesztésére nagy gond fordíttassék.*” Az engedélyt a püspöktől az iskolaszék megkapta.²⁷³



A nagytétényi munkások 1918. január 27-én, vasárnap délután a főszolgabíró engedélyével a Templomtéren lévő Skolits vendéglőben nyilvános gyűlést tartottak, melyen megalakították a helyi szociáldemokrata pártkört. Az alakuló ülésen a munkások mellett több polgár és kisgazda is megjelent. A vezetőségválasztás eredményeként a pártkörzet elnöke Csókási Pál lett, a két alelnök pedig Eisner Antal és Székér Mihály. A kirendelt csendőrőrmester és a három kivезényelt népfelkelő jelentése szerint az értekezleten „*semmiféle rendzavarás nem történt.*” Ifj. Anger Jakab szervezésében a község munkássága március 10-én a Skolits vendéglőben nyilvános gyűlést kívánt tartani, melyen az élelmezés helyzetét és a községi politikát vitatták volna meg. A főszolgabíró egy miniszteri rendeletre hivatkozva, mely minden politikai gyülekezést betiltott, ennek a nyilvános gyűlésnek a megtartását nem engedélyezte.²⁷⁴

A képviselő-testület a hadbavonultak családtagjainak segítézésére szervező bizottságot hozott létre, melynek tagjai a főjegyző és a községi bírón kívül Lehet József, Pentz János és Stift Károly lettek. Tavasszal a rendkívüli nagy drágaságra hivatkozva a község háza összes dolgozója (tisztviselők, alkalmazottak, szolgák) drágasági pótlék megállapítását kérte a közgyűléstől, mely azt jogosnak és indokoltnak tartotta, s az 1918. évre a kimutatásokban feltüntetett összegeket megszavazta.²⁷⁵ Júniusi ülésén a testület Csókási Pál és társai Baross Gábor-telepi lakók beadványát elfogadva a községi élelmezési üzemet megszüntette, „*és az új élelmezési év kezdetétől (augusztus közepétől) a hatóság által kiutalt összes élelmi cikkek kiosztását a kereskedőkre bízta.*” A határozat nem valósult meg, mert júliustól új helyzet állt elő. Az összes hatósági áruknak az árait, az elosztással és a kereskedőkkel kapcsolatos feladato-

²⁷³SzfVPL No. 4569. schol 56/1917. és 17/1918. számú irat

²⁷⁴PML IV. 423. b. 482/1918. és 1659/1918. számú irat

²⁷⁵BFL V. 707. a. 5. kötet 1/1918. és 22/1918. kgy. szám

kat a Budapest környék élelmezési bizottsága intézte. Nagytéténynek csak az élelmezési iroda szervezése, a raktárhelyiség és a raktárnok biztosítása lett a feladata. Augusztusban az élelmezési iroda megkezdte működését, vezetője Marastoni László adóügyi jegyző lett. A testület megválasztotta az új élelmezési bizottságot, melynek tagjai közé került Kiss Sándor, Spiller János, Szelman Ignác és Nagy Károly.²⁷⁶

Közben a háború pokla tovább szedte áldozatait. *„A házak mint felkoncolt emberek hevernek és ugyanúgy a városok is. A falvak helyén fehér kőhalmok, mintha az égből dobálták volna le őket a földre, holtak és sebesültek iszonyú szállítmányai rútták el a mezőségeket. Minden nemzet itt látható: határaikat szétmarta a mészárlás, és szüntelenül tépik szívükről az életerővel és vérrel teli új katonákat, az élők áradata csak úgy ömlik a holtak folyamába.”*²⁷⁷ A lövészárkokban harcoló katonák borzalmas napjai 1918. október végén, a háború befejezésével értek véget. Többen sebesülten tértek haza, sokan több évig hadifogolytáborokban raboskodtak. Akik hazatértek, soha nem felejtették el a borzalmakat. Volt, aki kibeszélte magából az átélt szörnyűséget, s volt, aki so-
káig hallgatott.

Jülek Zoltán életét, háborús sebesülésének történetét leánya, Jülek Ilona (Nyéki Imréné) idézte fel. Édesapja 1893-ban született Torbágyon. Tanulmányai, s az egyetem elvégzése után vegyész lett, s a Magyar Őnműveknél helyezkedett el Nagytétényben. Analitikusként dolgozott, s az ország különböző részein végzett vizsgálatokat a gyár számára.

1916-ban, 21 évesen vonult be katonának, s gyalogosként a román frontra került, ahol a román hadsereg támadást indított Magyarország erdélyi területei ellen. Az egyik támadás során, az egykor Ferenc József császárt és Erzsébet királynét is vendégül látó híres fürdővárosnál, Herkulesfürdőnél Jülek Zoltánt kilenc találat érte. Több lövés a bal karját roncsolta, melyet többé nem is tudott használni. Gyomrába is kapott lövéseket, egy szívlovést pedig a jelzősípja állított meg, ez mentette meg az életét. A lövészárkokban majdnem elvérzett, de szerencsére rátaláltak, s kórházba szállították.

Először Prágába került és ott gyógyították, ápták egy évig. Ez látható a következő oldal első képén. Később Magyarországra hozták, s a mai Soós István Borászati Szakközépiskola és Szakiskola épületében ápták további egy évig (jobb oldali kép). Az épületet 1904-ben emelték a budafoki pincemesteri tanfolyam számára, s a háború alatt hadikórháznak használták.



²⁷⁶Ugyanott 27/1918., 33/1918. és 35/1918. kgy. szám

²⁷⁷Henri Barbusse: A tűz. 23. oldal



A háború végén Jülek Zoltán több kitüntetéssel tizedesként s mint hadirokant szerelt le. A precíz, pedáns, nagy tudású ember a következő években továbbra is a Magyar Önműveknél dolgozott. Angol és német nyelvtudását felhasználva gyakran képviselte a vállalatot külföldön.²⁷⁸

Rácz Barna, Baross Gábor-telepi lakos édesapjának a világháborúban szerzett sebesülésére és fogságának éveire emlékezett.

Rácz Károly, az édesapa, 1897. április 4-én született Bustyaházán, Máramarossziget közelében, mely ma Ukrajnában (Bushtyo), Kárpátalján található. 1914-ben fejezte be iskolai tanulmányait. Tanítói végzettséget szerzett, s a kárpátaljai Nagyszőlősen, az állami fiúnevelő intézetben tanított egy évig. A 18 éves fiatalember 1915-ben önként jelentkezett katonának. Egerben kapott alapkiképzést. Két testvérével együtt a 16. császári és királyi vadászezredbe került, s a Kelet-Kárpátokba irányították őket. Az osztrák-magyar hadsereg itt súlyos harcokat vívott az előrenyomuló oroszokkal. 1916-ban az észak-bukovinai fronton az



első támadás során orosz géppuskatűztől kar- és tüdővérülést szenvedett anélkül, hogy ő használta volna fegyverét. Később büszkén emlegette, hogy nem ölt meg senkit a háborúban. Idősebb bátyja, Barna halálos sebet kapott, Lajos testvére is megsebesült, őt hazahozták, s kórházba került. Károly a lövészárokban, sebesülése következtében elájult, őt az oroszok találták meg, s fogolyként Kijevbe szállították, ahol ellátták sebeit, majd Moszkvába, hadikórházba vitték. Útközben az oroszok emberségesen bántak foglyaikkal. Ukrajnán áthaladva, a falvak lakói is barátságosak voltak, segítették őket. Enni, inni adtak nekik, tisztálkodhattak. Moszkvában egy primitív és fájdalmas műtéttel eltávolították testéből a golyókat, majd sok ezer más fogollyal együtt útnak indították őket a messzi Távol-Keletre.

²⁷⁸Nyéki Imréné elbeszélése alapján

Oroszország 1917-ben kilépett a háborúból, de Ázsia még 1920-ban is tele volt magyar hadifoglyokkal. Ott rekedtek a felfordulásban, a szibériai fogolytáborokban, a messzeségben, több ezer kilométerre hazájuktól. Az orosz polgár-



„Moszkva, 1919. Magyarok a táborban.”

háború 1917-től 1922-ig tartó belháborús konfliktus volt a vörösök (bolsevikok) és a fehérek (mensevikek) között, melyet az antant beavatkozása tovább mélyített. A szibériai intervenció idején mintegy 200 ezer katona érkezett az antant államaiból, hogy segítse a fehéreket a bolsevikok ellen. Rácz Károly először Nyizsnyij Novgorodba, aztán a blagoveszcsenki táborba,

majd Nikolszk-Uszurijszkba került. Trojkákkal, szánokkal szállították a foglyokat a végtelen hómezőn át. A hosszú úton voltak, akik nem bírták a nagy hideget, s megfagytak. Károly és társai megdöbbenve látták, hogy az előttük haladó szánokról időnként egy-egy megfagyott foglyot dobtak ki a hóba, s tanúi voltak annak is, amikor a farkasok felfalták a fagyott tetemeket. Soha nem tudta elfelejteni e szörnyűséget. Nikolszk-Uszurijszk Oroszország tengeremléki területén található, Vlagyivosztoktól mintegy 110 kilométerre. Fogolytáboraiiban közel 15 ezer katona raboskodott. Ezek egyikében hosszú időt töltött Rácz Károly és egy amerikai katonától kapott fényképezőgép segítségével megörökítette a tábor életét. A települések és a fogolytáborok a polgárháború idején szinte hetente cseréltek gazdát, hol a vörösök, hol a fehérek birtokolták, majd az intervenciók csapatok (amerikaiak, japánok) parancsnoksága alá kerültek. A táborokban a foglyokat nem bántalmazták, nem voltak szigorú őrizet alatt, de a bolsevikok idején nagyon rossz ellátásban részesültek.

Innen egy vlagyivosztoki táborba került Rácz Károly, ahol az amerikaiak parancsnoksága alatt egy szakács mellett dolgozott. Krumplit hámozott, mosogatott és más konyhai munkákat végzett. Munka után a foglyok szabadon mozgathattak, mehetek a városban ahová akartak.



„V. Nyizsnyijakij táborában 1918/19.”

Károly barangolása közben a kikötőben meglátott egy vöröskereszttel ellátott hajót, s kiderítette, hogy hadifoglyokat szállít Triesztbe, az észak-olaszországi kikötővárosba, mely 1918-ig a Monarchia része volt. Mivel abban a táborban, ahol ő raboskodott, 1920 őszén még nem volt szó a hazatérésről, úgy döntött, megszökik.

A következő alkalommal, amikor a parton járt, rakodómunkásnak álcázta magát, feljutott a hajóra, s a raktérben megbújt a bálák között.



Mire felfedezték, már a nyílt tengeren jártak. A fedélzeten kellett dolgoznia a hosszú, hetekig tartó tengeri úton. Több kikötőben is megálltak rövid időre. Ilyen volt például Hongkong,

Szingapúr, Saigon. Végül megérkeztek Triesztbe. Jelentkezett az ottani vöröskereszt fogadóirodájában, és segítségükkel feljutott egy hadifoglyokat Grazba szállító vonatra. Nagykanizsán leszállt a szerelvényről, s több mint négy év után végre ismét magyar földre léphetett. Innen Budapestre utazott, ahol még sohasem járt. Itt hallott Trianonról, s ekkor tudta meg, hogy szülőföldjét elszakították Magyarországtól. Családja teljesen szétszakadt, egy részük Sopronba menekült. Munkája, állása nem volt. Egy régi ismerőse révén helyezkedhetett el végül az Adria Biztosító Társaságnál.²⁷⁹

Weiss Ferenc kántortanító hadifogolyként Krasznajarszkba került. A hadifogolytábor legénységi ügyeinek vezetője, Stessel Ernő nyugalmazott ezredes 1927-ben kedvezően nyilatkozott róla: „A magyar legénység szeretetét és bizalmát bírta... 1917-ben midőn a tábor külön legénységi jóléti bizottsága megalakult, a magyar legénység részéről tagul ő lett megválasztva. Önzetlen, odaadó szorgalmat és önfeláldozást tanúsított. Közreműködött a legénységi iskolák felállításában, tanfolyamok szervezésében... 1918-tól 1920-ig, a bolsevizmus ideje alatt a hadifogoly-szappangyárban dolgozott, mint előmunkás. Midőn a kommunisták a gyárból az ott lévő tiszteket eltávolították, néhány hónapig a gyárat vezette, de közben a kommunisták 15 napig bezárták. 1920 novemberében tért haza...”²⁸⁰

²⁷⁹Rácz Barna elbeszélése alapján

²⁸⁰SzfvPL No. 4569-3340/1929. számú irat.



Pipek Jánosné (Mérai Terézia) a képen látható, s 1892-ben született Tétényi Sándorral kapcsolatos háborús emlékeit idézte fel. Sándor Pipek néni édesanyjának testvérét, Bayer Máriát vette feleségül. A Tétényi család a Gyümölcs utcában lakott, s itt élt Sándor édesapja is feleségével, valamint testvére, István a feleségével.

Tétényi Sándor 1914-ben vonult be katonának, s tüzerként harcolta végig a háborút. Itthon ezalatt a felesége munkát keresett. A család egyik ismerőse, Grósz Gáspárné a háború alatt Pesten egy

laktanyában jól jövedelmező kantint üzemeltetett, ahol sok osztrák katona is megfordult. Ide került, s kiegészítőként itt dolgozott Sándor felesége és Pipek néni édesanyja is. Bayer Mária jól beszélt németül, így hamar megbarátkoztak az osztrákokkal, s közbenjárásukkal, munkájuk jutalmaként részt vehettek egy bécsi hajókiránduláson (ez volt a fizetésük).

Közben Sándor az olasz fronton harcolt és meg is sebesült. Kórházba került. Bátorságáért több kitüntetést kapott, közöttük a Károly csapatkeresztet. A háború után altiszt lett a Hadik laktanyában. 1930-ban az *„Az elmúlt háborúban és az ezt követő szomorúan terhes napokban vitézségének és nemzeti érzésének tanúbizonyságot adó”* Tétényi Sándor volt tartalékos tűzmestert Horthy Miklós kormányzó vitézzé ültette és avatta.²⁸¹



²⁸¹Pipek Jánosné elbeszélése alapján

Kludák Erzsébet mindkét nagyapja rész vett a világháborúban. Atyai nagyapja, az 1877-ben született Kludák József, a 20. század elején Nagytétény ismert hentes és mészáros mestere volt, aki édesapjánál, Kludák Istvánnál tanult, s együtt vezették a Fő-utcai üzletet és vágóhidat. 1914-ben mint népfelkelőt hívták be katonának. Távolléte alatt az üzletet édesapja vezette.

Az olasz frontra került, s a piavei hadszíntéren, a hadsereg ellátását biztosító egységnél, a hadtápnál szolgált, mint hentes. 1917-ben térhetett haza, mert megszületett negyedik gyermeke, Magdolna. Újra megnyitotta üzletét és tanította fiát, Istvánt, aki nála szabadult fel és ő is folytatta édesapja mesterségét.



Kováts József, az anyai nagyapja már fiatal korában érdeklődött a katonai pálya iránt, s 15 évig hivatásos katonaként szolgált a császári és királyi hadseregben. 1914-ben, a háború kitörésekor még ő is vidáman, táncolva, a győzelem reményével indult a harctérre. Egységé-

vel először Szerbiába vonultak be, majd az olasz frontra került, ahol ezredkürtösként vett részt a harcokban. Az egyik ütközet során megsebesült, légnyomást kapott. Hazaszállították, s a székesfehérvári kórházban ápták. A háború után leszerelt, s a martonvásári Dreher család birtokán dolgozott raktárosként.²⁸²



A háborúból hazatértek között volt több ismert iparos, s a község néhány későbbi vezetője, elöljárója is:

Marastoni László 1924-től 1935-ig Nagytétény főjegyzője volt. A császári és királyi Hindenburg gyalogezred főhadnagy-századparancsnokaként 27 hónapot töltött a háborúban. Négy Isonzó-csatában és a piavei átkelésben is

²⁸²Kludák Erzsébet elbeszélése alapján



részt vett az olasz fronton. A Kárpátokban az oroszok ellen, a tölgyesi szorosban a románok ellen harcolt. Több kitüntetésben is részesült: III. osztályú katonai érdemkereszt, ezüst és bronz legfelsőbb elismerés a kardokkal. A boloveci tüzérségi lőszergyár robbanásánál teljesített önfeláldozó mentési munkájáért dicséret elismerést kapott. A képen ő látható két bajtársával 1916-ban Isonzónál.

Mészáros Lajos irodatiszt 1916-tól vett részt a háborúban. Zászlósként az orosz és az olasz fronton harcolt. 1918-ban fogságba esett. A nagy-

ezüst vitézségi éremmel és a Károly csapatkereszttel tüntették ki.

Kiss Sándor asztalosmester, az Iparos Kör elnöke, 1929-től Nagytétény bírója az olasz fronton harcolt, megsebesült, 30%-os rokkant lett.

vitész Farkas István a helyi csendőrorsön szolgált, 1927-ben őrsparancsnok lett. A háborúban 31 hónapig teljesített frontszolgálatot. 1919-ben a székely hadosztálynak is tagja volt. A vörösök elfogták és internálták. 1926-ban avatták vitézzé.

vitész Barotányi Ferenc 1920-tól a Baross Gábor-telepi iskola igazgató-tanítója, majd a községi iskola igazgatója volt. A 13. honvéd gyalogezred kötelékében harcolta végig a háborút. Nagy-ezüst és kis-ezüst vitézségi érmeikkel tüntették ki. 1926-ban vitézzé avatták.

Pencz Ferenc tanító, aki 1919-ben lett a római katolikus elemi fiúiskola igazgatója, 1914-ben vonult be katonának. A 32. gyalogezredben harcolt az orosz fronton. 1916-ban fogságba esett, ahonnan 1918-ban tért haza.

dr. Sólyom Barna Zoltán a Hungária Gumigyár igazgatója a 6. vartüzérezredhez vonult be 1914-ben. Przemyślben orosz fogságba került, onnan tért haza 1922-ben.

Burger Zsigmond fakereskedő és építési vállalkozó a háború alatt a marosvásárhelyi hadtápnál teljesített szolgálatot, mint szakaszvezető.

Skrbek Artur bőrkereskedő és cipőfelsőrész-készítő mester az orosz fronton harcolt. 1916-ban fogságba esett, ahonnan 1918-ban megszökött, s úgy tért haza. A bronz vitézségi éremmel tüntették ki. Tagja lett a Frontharcosok Szövetségének.

Hamál Libor cipésmester 1916-ban vonult be katonának, s Oroszországban harcolt. József és Károly fia szintén részt vettek a háborúban, József meg is sebesült.

Hauth József élelmiszer-kereskedő 1915-től az orosz és az olasz fronton szolgált, mint távírdász. Megsebesült. Több kitüntetést is kapott: bronz vitézségi érem, vasérdemkereszt, sebesülési érem, Károly csapatkereszt.

Pelikán Gyula Baross Gábor-telepi építőmester, a háborúban 1915-től mint szakmunkás Galíciában, Oroszországban és Romániában szolgált.

Höfflinger Károly férfisabót 1915-ben hívták be katonának. Az orosz fronton harcolt. 1916-ban fogságba került, s 1918-ban tért haza.

Schwanauer János fuvarozó vállalkozó, 1918 és 1926 között Nagytétény bírója volt. A háború második évében vonult be katonának. A 4. tábori tarackezredben harcolt az orosz és olasz fronton. Tizedesként szerelt le. A bronz vitézségi éremmel és Károly csapatkereszttel tüntették ki.

Bleier Andor fűszer és vegyeskereskedő 1914-től a 29. honvéd gyalogezredben harcolt az orosz fronton. Szakaszvezetőként szerelt le, megkapta a Károly csapatkereszt kitüntetését. Testvére és sógora a harctéren hősi halált haltak.

Feimer István fűszer- és vegyeskereskedő a mozgósításkor vonult be. Az orosz fronton harcolt, mint tüzér. 1916-ban fogságba került, s 1918-ban tért haza.

Schweninger János fűszer- és vegyeskereskedőt 1917-től hívták be katonának, s mint tüzér harcolta végig a háborút.

Hauth Gyula halászmester 1914-ben vonult be az 1. honvéd gyalogezredhez. Az orosz és román frontokon harcolt. Megsebesült és 30%-os rokkant lett.

Takács György kádár három fia, Frigyes, István és Jenő a háború kitörése után vonult be katonának, István sebesülten tért haza.

Illés Ferenc, aki 1921-ben lett vendéglős a községben, 1914-től harcolt az orosz, a román és az albán fronton. Károly csapatkereszttel tüntették ki.

Spiller János vendéglős a háborúban az 1. honvéd gyalogezred katonájaként harcolt. Testvérei, Jakab és Ferenc is részt vettek a háborúban, meg is sebesültek.

Weigand Gyula 1919-ben nyitotta meg diósároki vendéglőjét. Vártüzérként harcolta végig a háborút. Szakaszvezetőként szerelt le, s Károly csapatkereszttel és háborús emlékéremmel tüntették ki. Testvére, József, mérnök-főhadnagyként kétszer sebesült meg, s a háborúban szerzett betegségben halt meg 1929-ben.

Nagy István kovácsmester a 44-es tréneréknél teljesített katonai szolgálatot.

Dombrovsky Nándor kőfaragómester 1915-től vett részt a háborúban. Az olasz fronton kétszer is megsebesült. A bronz vitézségi érem és a Károly csapatkereszt tulajdonosa lett.

Grósz János hentes és mészáros 1914-től 1918-ig a község törvénybírója volt. A 41. hadosztály tiszti szakácsaként vett részt a háborúban, mint szakaszvezető.

Kray János hentes és mészáros végigharcolta a háborút, meg is sebesült. Kétszer tüntették ki a bronz vitézségi éremmel, s megkapta a Károly csapatkeresztet is.

Pencz István hentes és mészáros is végigharcolta a háborút, megsebesült, mint tizedes szerelt le. A bronz vitézségi éremmel és a Károly csapatkereszttel tüntették ki.

Szick Antal hentes és mészáros volt Baross Gábor-telepen. Mint tüzér 1916-tól vett részt a háborúban. Megsebesült, 29 hónapig olasz fogságban volt, ahonnan megszökött. Kétszer kapta meg a bronz vitézségi érmet, s a Károly csapatkereszttel is kitüntették.²⁸³

Bayer Ferenc szabómester az orosz fronton sebesülten fogságba került, ahonnan a háború végén tért haza.

Beke János asztalosmester 1914-ben lett katona s végigharcolta a háborút.

Bischoff Gyula kőművesmester, az Ipartestület elnöke is végigharcolta a háborút.

Endl Károly úri- és hölgyfodrász négy évig szolgált a háborúban.

Huber Ferenc hentes- és mészárosmester az olasz és az orosz fronton harcolt. Bronz vitézségi éremmel tüntették ki.

Hübsch Ernő asztalosmester az orosz fronton súlyosan megsebesült, s fogságba került. Kis-ezüst és bronz vitézségi érmet kapott.

Lerner Károly kőművesmester mint altiszt harcolt a háborúban, ahonnan sebesülten tért haza.

Schwanauer Ferenc asztalosmester Galíciában sebesült meg a harcok idején.

Skolits János vendégglózt is behívták katonának, s több hónapig vett részt a harcokban.

Wittmann János asztalosmester 1914-ben vonult be katonának, az orosz fronton fogságba esett, onnan tért haza.²⁸⁴

A megye településeit bemutató, 1931-ben megjelent könyv szerint Nagytétényből 390 férfi vonult be katonának.²⁸⁵ A háborúban elesett hősi halottak pontos számát nem sikerült kideríteni. 1919 áprilisában összeírták a település hadiözvegyeit és hadiárvaikat, az akkor készült listán 26 hősi halott neve szerepelt, többségük az orosz, illetve az olasz fronton esett el.²⁸⁶ A Szentháromságtéren 1934-ben felállított turulmadaras Hősi Emlékmű márványtáblájába vésvé 105 nagytétényi elesett katona neve olvasható. Az 1919-ben készült listán szereplő személyek közül 15-nek a neve az emlékmű tábláján is megtalálható. 11 hősi halott neve azonban valamiért lemaradt. A hagyományos Hősök Napján tartott ünnepségeken rájuk is emlékeznünk kell: Pék János, Steiner Dezső, Knoth Alajos, Radic István, Galambos István, Jakab József, Szilágyi István, Pribek Mihály, Király János, Czenkel Vilmos, Nagy István.

A hősök emléknapjának eredete az 1917. évi VIII. törvényre vezethető vissza, mely arra kötelezett minden községet, hogy méltó emléket állítson elesett hőseinek, „*akik a most dúló háborúban a hazáért életüket áldozták fel.*” 1924-ben a honvédelmi miniszter „hősök emlékűnepe” elnevezéssel nemzeti ün-

²⁸³Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára. 328-333. oldal

²⁸⁴A magyar ipar almanachja. 237-239. oldal.

²⁸⁵Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője. 328. oldal

²⁸⁶PML XVI. 12/2. doboz 2914/1919. számú irat

neppé nyilvánította május utolsó vasárnapját, melyet Nagytétény is megtartott minden esztendőben. 1946-tól, a kommunista diktatúra idején azonban elmaradtak az ünnepségek. Rendszerváltás után újra megkezdődtek a megemlékezések. Az országgyűlés 2001. évi LXIII. törvénye minden év májusának utolsó vasárnapját ismét a Magyar Hősök Emléknapjává nyilvánította. E napon Nagytétény lakói is megemlékeznek a Hősi Emlékmű előtt az első és a második világháborúban elesett katonákról, hiszen ma is igazak József főherceg 1934-es avatóbeszédének gondolatai: „*A hősök nem haltak meg, az ő lelkük és hazaszeretetük tovább él utódaikban... Itt áll ez a szép emlékmű, bizonyosságul annak, hogy a tényiek sosem feledkeznek meg róluk.*”²⁸⁷



²⁸⁷Nagytétényi Ujság. II. évfolyam, 15. szám, 2. oldal (1934)

AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ÁRNYÉKÁBAN

A világháború szenvedései, az éhezés, a lakosság békevágya hatalmas tiltakozási hullámot váltott ki az országban. Leálltak a gyárak, sztrájkok, tüntetések jellemezték 1918 őszét. Október végére már bizonyossá vált, hogy a Monarchia súlyos vereséget szenvedett. Az 1867-ben létrehozott dualista államrendszer összeomlott, az antant segítségével a románok és a csehek megkezdték Magyarország általuk igényelt területeinek megszállását. A békét, reformokat követelő pártok október 25-én megalakították a Magyar Nemzeti Tanácsot. A tüntetések forradalommá alakultak, melyhez a frontról hazatérő katonák is csatlakoztak. Sapkáikról letépték a Monarchiát jelképező sapkarózsát és helyére őszirózsát tűztek. Innen kapta a forradalom a nevét. Október 31-én a felkelők néhány óra alatt elfoglalták a főváros stratégiai pontjait. József főherceg az uralkodó nevében Károlyi Mihályt, a Magyar Nemzeti Tanács vezetőjét nevezte ki miniszterelnöknek. Ezzel győzött az úgynevezett őszirózsás forradalom. November 16-án kikiáltották a Magyar Népköztársaságot, melynek elnöki székét Károlyi foglalta el.

Nagytétényben is megalakult a községi Nemzeti Tanács, melynek vezetői a novemberi képviselő-testületi ülésen részt vettek. Pentz Gáspár, a helyi Nemzeti Tanács titkára a közgyűlés addigi gyakorlatát kielégítőnek nevezte, s a helyes és kölcsönös érintkezés fontosságát hangsúlyozta. A képviselők a Nemzeti Tanács megalakulását tudomásul vették, s utasították az előljáróságot, hogy a tanácsstermet bocsássa a Tanács rendelkezésére. A változások a közigazgatásban zavarokat okoztak, ez lehetett az oka, hogy a községi előljárók és hét esküdt tisztségükről lemondtak, melyet a közgyűlés tudomásul vett. A november 25-i testületi ülésen megválasztották az új előljárókat. A képviselők helyettes bírónak Schwanauer Jánost, törvénybírónak Bischof Lőrincet, pénztárnoknak Szabó Károlyt, közgyámnak Szakály Károlyt választották meg. A következő közgyűlésen ismét történt változás: Szabó Károly helyett Skolits János lett a pénztárnok. Csókási Pál, a nagytétényi szociáldemokrata pártszervezet elnöke az élelmezési bizottság szocialistákkal történő kiegészítését kérte a közgyűléstől.²⁸⁸

Ezekben a hetekben a képviselő-testületnek döntései meghozatala előtt figyelembe kellett vennie a helyi Nemzeti Tanács állásfoglalásait. 1919. januárban például a kiadott vetőmagvakból és egyéb eladásokból befolyt vételárakról elkészített számadásokat csak a Nemzeti Tanács felülvizsgálata után fogadhatta el a közgyűlés.²⁸⁹

²⁸⁸BFL V. 707. a. 5. kötet 346/1918. és 35/1918. kgy. szám

²⁸⁹Ugyanott 19/1919. kgy. szám

A közbiztonság, a nyugalom fenntartása érdekében 72 fős nemzetőregység alakult a községben. November 24-én Budapesten megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP), melynek Nagytétényben a Fő-utcában is létrejött egy alapszervezete.²⁹⁰

A Nemzeti Tanács egyik legfontosabb feladata a közellátás megszervezése és biztosítása volt. A Károlyi kormány azonban nem tudta megoldani az élelmezési gondokat, az áruhiányt. Nagytétény részére „*A Hárosi Dunaág partján lévő állami kertgazdaság látta el zöldségfélével a lakosságot.*” A tüzelő beszerzése szinte lehetetlen volt. Baross Gábor-telepen „*a még be nem telepített parcellák csipke (vadrózsa) bokrai éppen úgy eltűntek, mint az útszéli ecetfák.*”²⁹¹

Az 1919. január 18-i közgyűlésen a főjegyző bemutatta „*Magyarország területi épségének védelmi ligája*” felhívását. A Károlyi kormány támogatásával alakult Liga országos propagandaszervezet volt, mely a történelmi Magyarország területi egységének megővését, a béketárgyalásokon a magyar tárgyalódelegáció támogatását tűzte ki célul. A közgyűlés egyhangú határozata alapján Nagytétény is csatlakozott a mozgalomhoz.²⁹²

A földműves katonák földhöz juttatásáról kiadott rendelet értelmében a jelentkezőkről a községben kimutatás készült. Annak „*felülbírálni és az igény-jogosultság megállapítása céljából a képviselő-testület által egy bizottság küldendő ki.*” A 10 tagú bizottságba a szakszervezetek 5 tagot jelöltek ki, a közgyűlés pedig Stift Károlyt, id. Kocher Györgyöt, Kainer Ferencet, Pregitzer Józsefet és Bayer Mihályt választotta a bizottság tagjává.

Januárban a testület elfogadta a méhészeti szövetkezet négyszögölenkénti 20 koronás árajánlatát, s a meghozott döntés értelmében a területet a részvénytársaság részére „*méhészeti eszközök előállítását szolgáló ipartelep létesítése céljából eladni hajlandó.*” A terület értékesítését összekapcsolták az úgynevezett kutyavár telek megvételével, mert azt „*A befolyó vételárból iskolák és más középületek létesítése céljából meg lehetne venni...*” A kutyavár telke (a mai általános iskola területe) abban az időben a Löwy-család tulajdonában volt, melyet időközben az örökösök a községnek ajándékoztak.²⁹³

1919 elején a 26. vadász pótszázad katonáit Nagytétényben szállásolták el. A hadügyminisztérium tanácsosa arra kérte a járás főszolgabíróját, hogy nyomtatékosan figyelmeztesse a község előljáróságát arra, hogy a század tisztjei és legénysége számára megfelelő szállást utaljon ki. Ha a település kötelezettségének másképp nem tudna eleget tenni, úgy e célra az iskola épülete is felhasználható. Az elszállásolás nagy gondot jelentett az előljáróságnak. A szűkös elhelyezési viszonyok miatt a század nem tudott eredményes munkát végezni.

²⁹⁰Tétény-Promontor. 267. és 296. oldal

²⁹¹Párkányi i. m. 117. oldal

²⁹²BFL V. 707. a. 5. kötet 1/1919. kgy. szám

²⁹³Ugyanott 12/1919., 18/1919. és 38/1919. kgy. számok

A parancsnok jelentése szerint „A pótszázad állományában levő 22 tiszt közül 10-nek nincs lakása, a kb. 200 főnyi legénység közül pedig csak 50 ember helyezhető el.” Mivel a község több helyiséget nem tudott biztosítani, felmerült annak a lehetősége, „hogy a szükséges helyiségek rekviráltassanak.” Szerencsére erre nem került sor, mert a probléma végül megoldódott. Macskássy Sámuel főjegyző február 14-én azt jelentette a főszolgabírónak, hogy „a 26. vadász pótszázad beköltözött Budapestre, a Gellérthegyen lévő Citadellába.”²⁹⁴

A nagytétényi néptanács (közgyűlés) március 17-én tárgyalta a kormány által februárban elfogadott, „a földművelő nép földhöz juttatásáról” szóló 1919. évi XVIII. törvényről, mely minden 500 holdon felüli világi és 200 holdon felüli egyházi birtok kártalanítás ellenében történő kisajátítását lehetővé tette. Az igényjogosultak a hadirokkantak, a hadiözvegyek, az árvák, a katonai szolgálatot teljesítő nincstelenek és a szegényparaszatok voltak. A főjegyző bejelentette, hogy a birtokrendező választmány tagjainak száma 24, „mely választmány fele része az igénylők közül már megválasztott, másik fele része pedig a néptanács tágjai által most lesz megválasztandó.” A jelölő bizottság javaslata alapján az alábbi határozat született: „A néptanács a községi birtokrendező választmányba – egyhangúlag hozott határozatával – a következőket választja meg: Schwanauer János bíró, Marastoni László jegyző, Killy Ferenc, Szelman Ignác, Beke János, Csókási Pál, Somogyi György, Auger Jakab, Weisz Ferencné, Horch Ferenc, Hajduk István, König József.”²⁹⁵

Az országot megbénította az energia- és nyersanyaghiány. Akadozott a vasúti közlekedés, a települések élelmiszerellátása veszélyben forgott. Kevés volt a kenyérgabona, a tej, a hús. A szénhiány miatt korlátozták a lakások fűtését, a mozikat, színházakat bezárták, az infláció hétről hétre nagyobb lett. A háború következményei, a frontról hazatérő katonák, a rokkantak, özvegyek, árvák és a velük való gondoskodás tovább súlyosbította a szociális problémákat. A polgári demokratikus kormány az ország határainak megvédését sem tudta megoldani. Januárban a történelmi Magyarország területének már jelentős része idegen megszállás alá került. A 18-án megkezdődött – hivatalosan még csak előzetesnek tekintett – párizsi békekonferencián Románia és Csehszlovákia egyre újabb területi követelésekkel állt elő. Március 20-án Vix alezredes átadta Károlyi Mihálynak a nagyhatalmak által jóváhagyott román demarkációs vonalról (ideiglenes határról) szóló jegyzéket. A kormány ezt nem fogadta el, s lemondott. Március 21-én a kommunisták és a szociáldemokraták a megalakult Magyar Szocialista Pártban egyesültek, s megegyezésük eredményeként létrejött a 133 napig, augusztus 1-ig tartó proletárdiktatúra, a Tanácsköztársaság, mely gyakorlatilag kommunista uralmat jelentett. Szovjet mintára diktatúrát kezdtek kiépíteni, forradalmi terrort vezettek be.

²⁹⁴PML IV. 423. b. 1009/1919. számú irat

²⁹⁵BFL V. 707. a. 5. kötet 20/1919. kgy. szám

Nagytétényben is felgyorsultak az események. A belügyi népbiztos megyei megbízottja március 26-án elrendelte, hogy „a községi elöljáróságok és képviselő-testületek működésüket haladéktalanul szüntessék be... Az ellene vétők a forradalmi törvényszék elé fognak állni.” Új hatalmi szervek jöttek létre: a községi direktórium, a forradalmi bíróság, a földrendezési bizottság. Macskássy Sámuel főjegyző március végén a járásnak jelentést küldött a település első negyedévi helyzetéről. Ebben a község irányításáról ez olvasható: „A község vezetését az elöljáróság helyett a munkás, katona és paraszt tanács vette a kezébe és 4 tagból álló direktórium végzi a bíró, a törvénybíró, a közgyám és a 8 esküdt feladatait. A tisztviselei kar változatlanul megmaradt, s tovább végzi az összes teendőket.” A négy tagú direktóriumnak Csókási Pál (nyomdász), Angeli Lajos (hivatalnok), Eisner Jakab (földműves) és Hajduk István (kőműves) volt a tagja. A település irányításában részt vett Grósz József, Killy Ferenc, Merl Pál, Péceli Pál és Pregitzer Péter is. A következő hetekben ők irányították Nagytétény életét. A főjegyző jelentésében beszámolt arról is, hogy az első negyedévben a községben 22-en születtek és 22 lakos halt meg. A gazdasági viszonyokat nem tartotta jónak, s az volt a véleménye, hogy „dolgozni az emberek nemigen akarnak.”



Április 12-én megalakult a Biai Járás Munkás-Katona és Földművestanácsa, melyben Nagytétényt Killy Ferenc, Csókási Pál, Maracsek János, Angeli Lajos és Pregitzer Péter képviselte. Csókási Pált a járási intézőbizottság tagjává is megválasztották. A megyei tanácsban a biai járást 12 küldött képviselte, köztük volt Angeli Lajos és Csókási Pál is.²⁹⁶

A Budafokon megjelent „Vörös Fáklya” című újság egyik cikke arra figyelmeztetett mindenkit, hogy aki a „munkástanács által választott direktórium parancsai és rendeletei ellen izgat, vagy azt rosszakaratúan félremagyarázni iparkodik és a kommunista igazságot hamis színben tünteti fel, a legszigorúbb büntetéssel sújtatik.”²⁹⁷

A gyárakban munkástanácsok alakultak, amelyek szerepet vállaltak a folyamatos munka megszervezésében. Központi ösztönzésre és biztonságuk érdekében községünkben is sokan vettek részt a helyi vagy munkahelyük pártmunkájában. Áprilisban Nagytétényben már külön német pártnapokat is

²⁹⁶PML XVI. 12/1. doboz 2373/1919., 2257/1919. és 2326/1919. számú iratok, valamint Lakatos Ernő: A Pest Megyei Levéltár tanácsköztársasági iratai. 1969. 71-72. oldal

²⁹⁷Vörös Fáklya. I. évfolyam, 8. szám, 1. oldal (1919. március 30.)

tartottak. A Forradalmi Kormányzótanács (a kormány) egyik legfontosabb feladata a közellátás megszervezése volt, hiszen a készletek egyre jobban kimerültek. Az ellátási zavarok megszüntetése érdekében több intézkedést is hoztak. Például megnövelték a sertéshizlalda kapacitását. A termelés fokozását azonban nem sikerült elérni. Ennek egyik oka a termelési biztosok szakértelmének hiánya volt. Csókási Pál a Tanácsok Országos Gyűlésén elmondta, hogy megítélése szerint a sertéshizlaldánál annak ellenére, hogy a szervezés terén minden szabályosan történt, *„a termelés mégis nagyon gyatrán megy, hiszen 1 kg hús forgalmi értéke 40 korona, az előállítás viszont 80-90 koronába kerül.”*²⁹⁸

A vármegye információja szerint tavasszal Nagytétényben 44 métermázsa kukoricát tároltak, amit közszükségleti célokra foglaltak le. A megyei alispán a járástól jelentést kért arról, hogy ebből mennyi fölösleg vehető igénybe emberi élelmezésre és egyéb célokra. A község arról tájékoztatta a járást, hogy a *„44 mm tengeri csöves állapotban van, közönséges fajtájú és csakis állati célokra alkalmas.”*

A megyei direktórium március végén tájékoztatót adott ki a várható cukorhiányról. Emiatt az izraeliták szokásos húsvéti cukorkiutalása is elmaradt, s felhívták a község figyelmét, *„hogy készleteivel és a legközelebbi kiutalásokkal is nagyon takarékosan bánjon el úgy, hogy esetleg néhány havi kiutalás elmaradása esetén az okvetlenül fedezendő szükségletét elláthassa.”*²⁹⁹

A katonai hatóságok a hazatérő s leszerelő katonáknak azt ígérték, hogy aki ruhára szorul, az majd otthon megkapja azt. A hadügyminiszter azonban egy márciusi rendelettel a leszerelő katonák felruházását beszüntette. *„A posztógyárak a csehek és románok által megszállott vidékeken vannak. Bőrgyáraink jelentős része is ott van... Ezért a kormány nincs abban a helyzetben, hogy az eddig kiutalt ruházati cikkeken túl bármit is kiutaljon.”* A hadügyi népbiztosság rendelete tavasszal kimondta, hogy a *„vörös hadsereg lószükségletének fedezésére az ország területén található összes lovakat lefoglaljuk.”* Az átengedési kötelezettség végrehajtása a községi direktórium feladata volt, melynek munkáját egy lószakértő és egy állatorvos segítette. Nagytétényben május 7-én tartották meg a lószemlét, melynek eredményéről az alábbi jelentés készült: *„A mai napra kitűzött lószemle a kijelölt bizottság által megtartatott, de egy ló sem találtatott alkalmasnak.”*³⁰⁰

Áprilisban az ország különböző vidékein, és a fővárosban ellenforradalmi megmozdulások törtek ki a proletárdiktatúra ellen. A Tanácsköztársaság kormánya karhatalma segítségével a lázadást mindenhol leverte, majd következett a forradalmi törvényszékek által kiszabott kíméletlen megtorlás. A vármegye direktóriuma április 24-én felhívást intézett a községi direktóriumhoz: *„A belügyi népbiztos rendelete folytán utasítjuk, hogy a vezetőség minden körülmények*

²⁹⁸Tétény-Promontor. 270-274. oldal

²⁹⁹PML XVI. 12/1. doboz 2414/1919. és 2575/1919. számú irat

³⁰⁰Ugyanott 2100/1919. és 2533/1919. számú irat

között feltétlenül maradjon helyén, és az ügyek intézését kezéből ki ne engedje. Hasson oda, hogy az ott levő karhatalom, ha a helyzet úgy kívánja, rendületlenül harcoljon a proletárruralom érdekében.” A járás helyzetjelentést kért a településtől. A nagytétényi direktorium táviratban azt közölte, hogy *„Községünkben semmiféle ellenforradalom nincsen, teljes a nyugalom és a rend.”*³⁰¹

Kevesen tudják, hogy a Tanácsköztársaság egyik minisztere, pénzügyi népbiztosa Nagytétényben született, Weisz Jenő néven. Weisz Sámuel és Singer Julianna fiaként, szegény zsidó családban 1879-ben látta meg a napvilágot, s nevét később magyarosította Varga Jenőre. Kitanulta a pékmesterséget, volt kereskedelmi alkalmazott, s a 20. század elején elvégezte az egyetemet. Tagja lett az MSZDP-nek, tanári diplomát szerzett, s 1918-ban, már mint elismert elméleti közgazdász, egyetemi tanári kinevezést kapott a Budapesti Tudományegyetemen. 1919-ben mint pénzügyi népbiztos és a Népgazdasági Tanács elnöke fontos szerepe volt a Tanácsköztársaság irányításában. A proletárdiktatúra bukása után a Szovjetunióban élt. Nemzetközi tekintélyű kommunista közgazdász lett, csaknem 80 könyvét számos nyelvre fordították le. Egyes történészek véleménye szerint Varga Jenő a második világháború idején aktív tagja volt annak a munkacsoportnak, mely eltervezte a szovjet típusú kényszermunka-táborok létrehozását. 1964-ben Moszkvában, 84 éves korában halt meg. Budafokon a mai Városháztér az 1990-es évek elejéig Varga Jenő nevét viselte.

A kormányzótanács áprilisban elrendelte, hogy a MÁV az összes vonalán néhány napra állítsa le a személyforgalmat. Azonban, hogy a gyárak munkáját és az élelemellátást ne akadályozzák, a munkások és a piaci árusok részére a helyi forgalmat engedélyezték, s ők az utazást az illetékes munkástanács igazolványával igénybe vehették. Elrendelték a házak szocializálását azoknál a kereskedőknél és bér munkásokat foglalkoztató kisiparosoknál, akik három bérlakásnál többel rendelkeztek.³⁰²

Az Országos Lakásügyi Tanács Nagytétényi Kőbányaüzeme márciusban arról értesítette a járás főszolgabíróját, hogy a Lakásügyi Tanács *„a nagytétényi volt katonai lőtérnek a Baross Gábor-teleppel szomszédos részén faragott kövek előállítására szolgáló kőbányát nyitott”* A bánya vezetésével Roheim Alfréd és Beer Dezső okleveles mérnököket bízták meg. Egy a járásnak küldött jelentés szerint 1918. utolsó negyedévében a községben senkinek sem volt gépjárműve. 1919 elején Oberding József vásárolt egy teherautót. A hivatal megígérte neki, hogy *„amennyiben a községi élelmezési hivatal részére teljesíti a szükséges fuvarozásokat”*, a gépkocsi után nem kell adóznia.³⁰³

A Tanácsköztársaság idején természetesen napi ügyekkel, különböző engedélyekkel, panaszokkal is foglalkozott a hivatal. Április elején Schön Ármin

³⁰¹Ugyanott 12/2. doboz 2674/1919. és 2676/1919. számú irat

³⁰²Vörös Fáklya. I. évfolyam, 12. szám, 3. oldal (1919. április 27.)

³⁰³PML XVI. 12/1. doboz 2048/1919. és 2197/1919. számú irat

fodrász panaszt tett Fusch István nevű tanonca ellen, aki megszökött tőle, s Perkátára, édesanyjához távozott. A felvett jegyzőkönyvben az olvasható, hogy a fodrász a fiú „*Visszatérését nem kívánja, ellenben miután őt lakással és mosással ellátta, kártérítésképpen 600 koronát kér megállapítani, annál is inkább, mivel a tanonc az első félévben segítségére egyáltalán nem volt.*” E mellett Schön Ármin a szerződés felbontását is kérvényezte. A pereskedés április közepén ért véget, amikor a tanonc visszatért a fodrász szolgálatába, aki kérte a további eljárás beszüntetését.

Tavasszal többen iparendélyért folyamodtak a hivatalhoz. Az engedélyt a járás adta ki a községi direktorium bizonyítványa alapján. Áprilisban özv. Haut Andrásné és özv. Matusek Istvánné „különféle élelmi cikkeket elárúsító ipart” kívánt működtetni. Községi bizonyítványukban – többek között – ez állt: „*Mindenkor kifogástalan erkölcsi magatartást tanúsított, és őt mint feddhetetlen előéletű s teljesen megbízható egyént ismerjük.*” Hasonló szövegű községi bizonyítványt állítottak ki Oberding József és Kludák József részére is. Az iparendélyt mindegyikük megkapta. Május elején a munkásviszonyokról kért a járás a településtől jelentést. A főjegyző tapasztalata szerint Nagytétényben „*Oly munkás vagy munkásnő, kik helyben nem juthatnak munkához, nincsen. A helybeli állami kertészetben 50 munkás nyerhetne elhelyezést (férfi és nő vegyesen). Más vidékről esetleg áttelepítendő munkások élelmezése itt biztosítható volna.*”³⁰⁴

Nyáron Baumgarten Miksa izraelita vallású lakos kért „*teherfuvaros iparos űzéséhez iparigazolványt.*” A direktoriumtól megkapta a községi bizonyítványt, a járástól pedig az iparigazolványt. A település szegény betegek részére a kormányzótanács ingyen gyógyszert biztosított. A kiszolgáltatott gyógyszerek után Fáty Ignác gyógyszerész számára 93 korona 94 fillért folyósítottak³⁰⁵

A Tanácskormány fontosnak tartotta május elseje ünnepi hangulatának megteremtését. Az ünnepélyeket minden településen kultúrmműsorok követték. Községünkben „*az ünnepély a nagy múltú nagytétényi kastély kertjében zajlott le. A kastély erkélyéről hangzottak el az ünnepi beszédek, a barossi Csókási Pál (feleségének a III. utca sarkán volt fűszerüzlete) itt elmondott beszédéért elég hosszú szabadságvesztést kapott (a Tanácsköztársaság bukása után)*”... Baross Gábor-telepen nyáron a kaszinóban tartottak műkedvelő előadásokat. Az első a „Zupringer úr” című darab volt „*mely az előadást megnyitó Internacionálé után az első szám volt, mint énekes-táncos jelenet, Perák Rózsi és egy akkor előttem ismeretlen fiatalember felléptével... Az előadás a „Sári néni” című, több női szereplőt igénylő egyfelvonásossal zárult.*”³⁰⁶

³⁰⁴Ugyanott 2386/1919., 2555/1919. és 2. doboz 2808/1919. számú iratok

³⁰⁵Ugyanott 12/3. doboz 3754/1919. és 3924/1919. számú irat

³⁰⁶Párkányi i. m. 90. és 130. oldal

A munkaügyi és népjóléti népbiztosság számára tavasszal összeírták a közösség hadiözvegyeit és hadiárvaikat. A listán 26 hősi halott neve szerepelt, többségük az orosz és az olasz fronton harcolt. A lista az özvegyek életkorát és az árván maradt gyermekek számát is feltüntette. A legfiatalabb özvegyasszony 25 éves, a legidősebb 52 éves volt, s összesen 61 hadiárva szerepelt a nyilvántartásban.

	Az özvegy kora	Gyerekek száma
1. Gulyás József	32 éves	3
2. Baki Károly	31 éves	3
3. Dubecz János	31 éves	3
4. Marecsk József	32 éves	2
5. Pék János	32 éves	2
6. Nikolits János	32 éves	3
7. Matusek István	27 éves	2
8. Steiner Dezső	40 éves	4
9. Perczel József	42 éves	-
10. Knoth Alajos	38 éves	4
11. Schmidt György	34 éves	3
12. Radic István	32 éves	1
13. Galambos István	26 éves	3
14. Müller György	44 éves	3
15. Spiller György	42 éves	-
16. Slezinger István	25 éves	2
17. Jakab József	30 éves	1
18. Fischer István	32 éves	2
19. Kalmár István	52 éves	-
20. Fischer Antal	40 éves	1
21. Szilágyi István	47 éves	2
22. Pribek Mihály	38 éves	3
23. Király János	49 éves	4
24. Hufnagel Jakab	36 éves	2
25. Czenkel Vilmos	39 éves	3
26. Nagy István	41 éves	5

A listán szereplő hősi halottak közül az 1934-ben felállított Hősi Emlékmű márványtábláján 15 személy neve olvasható. Összesítés készült a hadirokkant lakosokról is, melyet szintén elküldtek a népbiztosságnak. Az összeírt 55 nagytétényi hadirokkant közül a legfiatalabb 21 éves, a legidősebb 45 éves volt. 25 férfi még nem töltötte be a 30. életévét. A leggyakoribb sérülések között a fejlövés, a láblövés, a kéz roncsolása szerepelt, de gyakori volt a tüdőbaj is. 23 személynél 50% alatti munkaképességet állapítottak meg. Valamennyi hadirokkant 744 korona segélyben részesült. A járás utasítására kimutatás készült a községben tartózkodó menekült és segélyre szoruló személyekről.

Nyáron 15 ilyen személy élt a településen. Többen közülük az ellenség által megszállt területekről menekültek el. Például Oláh András és felesége Kisújszállásról (Szolnok megye), vagy Hauszpek Károly és családja Érsekújvárról (Nyitra megye).³⁰⁷

Nagytétény művelődési és oktatási ügyeit a munkástanács keretében működő művelődési osztály irányította. Tagjai voltak: Angeli Lajos, Anger Jakab, Csókási Pál, Fábián Ferenc, Kammer Vilmos és Pregitzer Pál. A község iskolaépülete nagyon rossz állapotban volt. Csókási Pál a tanácsok országos gyűlésén arról beszélt, hogy *„Nagytétény községben az iskolák olyan rozoga állapotban vannak, hogy gerendákkal vannak alátámasztva... Ugyanakkor a kocsmák jó állapotban vannak, tehát költözzünk ki a rossz iskolákból és menjünk a jobb épületekbe.”*

Baross Gábor-telepen *„A háború alatt szünetelő tanítás – Richter József tanító hazaérkezése után – a IV. utcában kezdődött meg újra. Az addig Budatéténybe átvándorolt tanulók is kezdtek visszaszivárogni, és az amerikai segélyakcióban kapott, olyannyira ismeretlen és csábító tejberizs és kakaó főzését itt kezdték meg az iskolásgyermekeknek, akik az édes és sűrű tejlevesrel együtt sokkal szívesebben fogasztották ezt, mint az ugyancsak kijáró darált babból készült főzeléket.”*³⁰⁸

A tanácskormány fontosnak tartotta a pedagógusok „átnevelését”. 1919 júniusában vezette be a közoktatásügyi népbiztosság intézkedése a tanítók „átképző tanfolyamait”. Ebben előírták, hogy minden tanítónak ismernie kell – többek között – Marx és Engels: A kommunista kiáltvány és Bucharin Nikoláj: A kommunisták (bolsevikok) programja című művét.³⁰⁹

A Forradalmi Kormánytótanács elkobozta az egyházak földbirtokait, államosította az egyházi iskolákat, eltörölte a kötelező iskolai hitoktatást, és az egyházi rendezvényekkel kapcsolatban korlátozó intézkedéseket vezetett be. A vallás szabad gyakorlását engedélyezték, a vallásellenes propaganda azonban ezt korlátozta. Az április 17-én kiadott, a vallásszabadsággal kapcsolatos rendeletet a templomokban is ki kellett hirdetni. Felhívták a papok figyelmét, hogy *„tartózkodjanak minden izgatástól, mert különben a forradalmi rendellenességének fogjuk őket tekinteni, és ilyenek gyanánt fogunk velük elbánni.”* Macskássy Sámuel főjegyző május 5-én jelentette a járási hivatalnak, hogy *„A vallás szabad gyakorlására vonatkozó rendelet a helybeli templomokban húsvét vasárnapján és a reá következő két vasárnapon a lelkész által a szószékről kihirdettetett, erről a helyi direktórium kiküldöttje meggyőződött.”*³¹⁰

Ferschich János plébános a székesfehérvári püspöknek írt levelében beszámolt a község helyzetéről: *„Nagytétényi híveim különösen kitesznek magukért.*

³⁰⁷PML XVI. 12/2. doboz 2914/1919. és 3269/1919. számú iratok

³⁰⁸Tétény-Promontor. 276. és Párkányi i. m. 118. oldal

³⁰⁹Pásztor Mihály: A fehérterror néhány jelensége. Pest megye 1919-1920. 116. oldal

³¹⁰PML XVI. 12/2. doboz 2679/1919. számú irat

*Június 11-én ünnepélyesen tiltakoztak a pártgyűlésen szent hitünk gyalázása ellen. Hivatkozva a Kormányzótanács vallásszabadsági rendeletére, ünnepélyesen kijelentették, hogy ők habár szocialisták és kommunisták, de keresztények is akarnak maradni. Hűségesen ragaszkodnak Krisztus hitéhez.*³¹¹

A Kormányzótanács tavasszal bevezette a hadkötelezettséget és az alakulatokban szigorú fegyelmet tartatott. Júniusban a hadsereg részére vágómarhákat kellett beszolgáltatni. Nagytétényből három szarvasmarhát szállítottak el. Gyakran rendelték el különböző fogyasztási és egyéb árucikkek árusításának korlátozását, tilalmát. Júliusban például a járás táviratban értesítette a község direktóriumát, hogy központi utasításra a „július 22-től 28-ig terjedő héten friss marhahús, borjúhús, sertéshús, birkahús és bárányhús árusítása és fogyasztása tilos.”

Júliusban a hadsereg zsírszükségletének biztosítása céljából zsír- és szalonnagyűjtési akciót hirdettek. A gyűjtés megszervezése a községi direktórium feladata volt. A rendelet kimondta, hogy „Mindenki köteles felesleges zsír vagy bármilyen szalonna készletét a direktórium által kijelölt helyre szállítani.” Az átvett zsírért 40, a szalonnáért 35 koronát fizettek kilónként. A hónap végétől a népgazdasági tanács rendelete alapján mezőgazdasági célra benzint nem utaltak ki, mert a korlátozott készletet a hadsereg részére foglalták le.³¹²

A Kormányzótanács által megszervezett Vörös Hadsereg május közepétől visszaszorította a Felvidéken támadó csehszlovák csapatokat, s június elején elfoglalta Kassát, Eperjest és Bártfáig nyomult előre. A felvidéki sikeres hadjáratot Nagytétény is megünnepelte. Központi rendeletre a község valamennyi lakóházát, épületét fellobogózták. A járási direktórium vezetője táviratban közölte, hogy „A zárórákat hétfőn éjjel 1 óráig engedélyezem, mulatók és mozik 12 óráig tarthatnak nyitva. A szesztilalom továbbra is érvényben van.” Júniusban elrendelték a 18 és 45 életév közötti férfiak sorozását.³¹³

A község hivatala gyakran kapott különböző plakátokat, melyek a proletárdiktatúra védelmére, a jó munkára, az ellenség elleni harcra stb. hívta fel a lakosság figyelmét. A politikai agitáció területén fontos szerepük volt a plakátoknak, melyek a társadalmi és politikai propaganda eszközei voltak. Szerepet vállaltak az aktív politikai irányításban is. Jelszavakkal, feladatokkal igyekeztek az emberek agyát, érzelmeit befolyásolni. Ilyen volt például a „Ne tévovázz! Állj mellénk a Vörös Hadseregbe!”, vagy a „Dolgozzatok, mert fogy a kenyér!” plakát is. A járás felhívta a direktórium figyelmét, hogy „Ezen plakátok az ed-



³¹¹SzfvPL No. 4569-1603/1919. számú irat

³¹²PML XVI. 12/2. doboz 3328/1919. és 3. doboz 3843/1919., 3865/1919. és 3934/1919. sz. iratok

³¹³Ugyanott 3390/1919. és 3462/1919. számú iratok

*digi szokástól eltérően nem csak az utcán, hanem főleg hivatalos (direktórium, párttitkárság, szakszervezet, iskola) és egyéb forgalmas helyiségekben függeszten-dők ki.”*³¹⁴

A községben június 11. és szeptember 1. között járványos sertéspestis tört ki. A fertőzés idején 46 udvart érintett a járvány. A településen ebben az időszakban összesen 815 sertést tartottak a gazdák, a fertőzött udvarokban 84 darabot. Összesen 63 sertés betegedett meg, ebből gyógyult lett 54 darab, elhullott 9 sertés. A járási állatorvos október 28-án állapította meg a járvány megszűnését, s a zárlatot is feloldotta.³¹⁵

A Nagytétényi Sport Egylet Tanácsköztársaság alatti működéséről a fővárosi levéltárban őrzött közgyűlési és választmányi jegyzőkönyvek számolnak be, melyekben e néhány hónap politikai, társadalmi változásai is tetten érhetők.

A világháború után, 1918. december 21-én tartott először választmányi ülést az egylet. Vidos Rezső elnök bejelentette, hogy *„tekintettel a háború kitörésekor uralkodott zavaros helyzetre és hogy az akkori pénztárnok hősi halált halt, a közgyűlés elé jelentés nem terjeszthető.”* A Tanácsköztársaság létrejötte után nevet változtattak. Az 1919. március 23-án tartott közgyűlés jegyzőkönyvében már Nagytétényi Munkás Testedző Sportegylet néven szerepeltek. Vidos Rezső elnök és a titkár – bizalmatlanság miatt – lemondott, s a közgyűlés megválasztotta az új vezetőséget. Az egylet elnökének Angeli Lajost választották meg, alelnökök Pribil Ede és Foidl Károly lettek, titkár pedig Erdélyi Gábor. A július 15-én tartott választmányi ülésen 39 új jelentkezőt vettek fel az egyletbe, melynek ekkor több mint 200 tagja volt. A sportegyletben futball, atlétikai, evezős, vívó alosztály működött több-kevesebb sikerrel. Megalakulóban volt a teniszalosztály, s tenispálya építését is tervezték. Angeli Lajos ezen az ülésen jelentette be, hogy *„a pártszervezet által ajánlott szobát a Löwy-féle kastélyban kapjuk meg, és ha nem felel meg, úgy a a Pentz Lipót-féle vendéglőben foglalunk le helyiséget.”* Az egylet működésének biztosítása érdekében a „pénzesebb” tagokat arra kérték, hogy *„hogy bizonyos összeget kölcsönözzenek az egyletnek.”* Ezen kívül gyűjtőív segítségével pénzadományokat vártak a tagoktól. Többen eszközökkel támogatták a sportegylet tevékenységét. Argai József például egy kétpárevezős csónakot ajándékozott, Dáni Géza egy pár vívófelszerelést, Dr. Pesti Béláné egy fejbédő kosarat adott az egyletnek. A községi népruházati bizottság 11 dresszt, 11 lábszárvédőt és 6 pár cipőt utalt ki számukra.

A július 6-i ülésen az ifjúság ügye volt a fő téma. Egy edzésen a fiatalok és Angeli Lajos elnök összevesztek és durva kifejezésekkel szidalmazták egymást, mely után az ifik kiléptek az egyletből. Az ülésen a tagok közül többen az ifjúság visszavételét javasolták, de megjegyezték, *„hogy némi büntetésben kell őket*

³¹⁴Ugyanott 3834/1919. számú irat

³¹⁵Ugyanott 3400/1919. számú irat

részesíteni, biztosítékul arra, hogy a jövőben ilyesmi elő ne forduljon." A választmány a fiatalok nevelésével, felügyeletével Szakasits Ferencet és Wágner Benedeket bízta meg. Az ülés végén vigalmi bizottságot választottak, mely július 20-án sikeres mulatságot rendezett, melynek tiszta jövedelme 2.768 korona volt. Az augusztus 3-i választmányi ülésen már szóba kerültek a sportegylet működésének zavarai, problémái. Wágner Benedek röviden úgy fogalmazott, *„hogy az egylet kezd zúllni.”* Augusztus 14-én lemondott az elnök, s feloszlott a sportdirektórium. Az augusztus 19-én tartott rendkívüli közgyűlésen már csak a tagok egyharmada (52 fő) vett részt. Erdélyi titkár bejelentette, hogy Angeli Lajos, a lemondott elnök, az egyletnek kölcsönadott 700 koronát az ifjúsági tagoknak adományozta. A közgyűlés megválasztotta az új tisztkart. Elnök Erdélyi Gábor, alelnök Foidl Károly, titkár Tóth Tibor lett.

Többen azt javasolták, hogy a kommunistákat és az izraelitákat zárják ki az egyletből. Az elfogadott határozat kimondta, hogy a közgyűlés *„a kommunistákat az egyletből kiteszi. Utasítja a titkárt, hogy az illetőket levélben értesítse végleges kizárásukról, mit csupán azért teszünk, mert egy becstelen eszméért harcoltak. Az izraelitákat teljesen kizárja és semmi ürügy alatt fel nem vétetik ez a faj.”* Összesen 17 kommunistát, köztük Anger Jakabot, Csókási Pált, Angeli Lajost, valamint 16 izraelita vallású személyt (Schön Ármin, Böhm Izidor, Weiss Sándor, Ungár Béla, Frisch Malvin stb.) zártak ki a sportegyletből. A november 13-án tartott rendkívüli választmányi ülésen az egylet nevének megváltoztatásáról határoztak. *„Annak idején jobban mondvá presszionálva voltunk a munkás szó fölvételeire, tehát látjuk a sok szomorú tapasztalatból a munkás szóval milyen rútul visszaéltek.”* Az ülés résztvevői úgy döntöttek, hogy az 1919. március 21. előtti nevüket állítják vissza.³¹⁶

Baross Gábor-telepen a Tanácsköztársaság idején a XV. utca feletti kőbányákban megkezdték a kőfejtést. A kövek elszállításához *„gazdasági vasútfelszerelést hoztak és ennek megfelelő pályát építettek”* a bányától a MÁV vonaláig. *„A lakosság reménységgel telve nézte ezt a gazdasági szempontból túlméretezett munkát azzal a titkos gondolattal, hogy az személyszállításra is alkalmas lesz és a Budapestre bejárókat a napi 30 perces gyaloglástól megmenti.”* Alapítvány volt a remény. Az 1919. június végén megindult kisvasút nem sokáig volt üzemben. *„A Vörös Hadsereg egy alakulata ágyúkat állított fel a mai templomdombon a Duna felé, hogy tűz alá vegye a Dunán esetleg felfelé törekvő „fehér gárda” monitorjait.”* Pár nap múlva az ágyúk eltűntek, s a kisvasutat felszámolták. Megkezdődött a főváros román megszállása.³¹⁷

A Tanácsköztársaság vezetői nem tudtak megbirkózni a gazdasági problémákkal, a túlzásba vitt diktatúra és forradalmi terror miatt sok ellenséget sze-

³¹⁶BFL X. 257. Nagytétényi Sportegylet iratai, 1918. december 28. - 1919. november 13.
(Jegyzőkönyvek oldalszám és sorszám nélkül)

³¹⁷Párkányi i. m. 118. oldal

reztek maguknak. A felvidéki siker ellenére a külső katonai túlerő, s az antant árulása is hozzájárult a Forradalmi Kormányzótanács augusztus 1-jei lemondásához, a Tanácsköztársaság bukásához.



NAGYTÉTÉNY A HORTHY-KORSZAK ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN

Történelmi háttér

A proletárdiktatúra utáni zavaros és szinte áttekinthetetlen magyarországi viszonyokra jellemző, hogy 1919. augusztus 1. és 1921 áprilisa között hét kormánya volt az országnak. Augusztus első napjaiban a Tanácsköztársaság intézkedéseit hatálytalanították, s visszaállították az őszirózsás forradalom előtti közigazgatást. Megkezdődött a kommunisták, szociáldemokraták üldözése, elítélése. 1919. augusztus 4-én a román csapatok elfoglalták Budapestet és november közepéig megszállva tartották. Felszámolták a Vörös Hadsereget, a Tanácsköztársaság hatalmi szerveit, ellenőrizték a közigazgatást, a kormányt. Megkezdtek a főváros és az ország kifosztását. A rablás során Romániába vittek mindent: élelmiszert, gabonát, közlekedési eszközöket, gyári felszereléseket, az ország műkincseit. Október 5-én egy csapat román katona a Nemzeti Múzeum kiállítási tárgyait is el akarta szállítani. Az amerikai katonai misszió parancsnoka, Harry Hill Bandholtz mentette meg a múzeumot a kifosztástól, aki a helyszínre érkezve, a már rakodásra váró román teherautókat és katonákat elzavarta, s a múzeum ajtóit a szövetségesek nevében lepecsételtette. November 14-én az antant nyomására a román hadsereg távozott a kifosztott fővárosból. A létrejött Nemzeti Hadsereg élén Horthy Miklós 16-án bevonult Budapestre. Üdvözlésére egyszerre kondultak meg a város harangjai, így hangsúlyozva az esemény jelentőségét és ünnepélyességét. 1920. március 1-jén a nemzetgyűlés Horthyt kormányzóvá választotta. Magyarország király nélküli királyság lett, a kormányzó jogköre megközelítette, de nem érte el a királyi jogokat.



1920. június 4-én Párizsban, a Trianon kastélyban a magyar delegáció aláírta a békeszerződést (békediktátumot). Ennek értelmében a történelmi Magyarország 282 ezer négyzetkilométer területéből 93 ezer négyzetkilométer maradt magyar fennhatóság alatt. A közel 21 milliós népességből 7,6 millió került új államhatárok közé. Az elcsatolt területek lakosságából több mint 3 millió magyar anyanyelvű és nemzetiségű volt. A békeszerződés aláírása az országban nemzeti gyásznappá vált. Az iskolákat és hivatalokat bezárták, az üzletek közül csak az élelmiszerboltok nyithattak ki. Az újságok gyászkeretben jelentek meg, a zászlókat félárbocra eresztették.

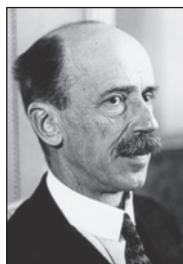
Babits Mihály így írt a Trianon utáni korszakról: „Ezentúl minden másképp lesz, mint eddig volt... Eltűnt anyámnak jókedve... A nagy házban, a bejáratnál, a kerek-oszlopos falépcsővel szemben, egy vászonra húzott nagy térkép lógott, Magyarország régi mappája... Egyik napról a másikra rá kellett ébredni, hogy ez a mappa is avult lett. Egy reggel eltűnt Erdély. Az eleven ország éppúgy omlott és töredezett, mint a vakolat a vályogoszlopon... Minden megváltozott! A sors másképp keverte a kártyát, a királyok földönfutókká váltak, mint a mesékben, s ismeretlen férfiak császároknál hatalmasabbakká. Nemzetek elsüllyedtek és fölbukkantak, városaink nevet és nyelvet cseréltek... Minden másképp lett életemnek ebben a másik felében, mint az elsőben volt, és minden rosszabb! Mintha a világ egyszerre a másik felére fordult volna.”³¹⁸

A hivatalos Magyarország nem fogadta el a területi és etnikai csonkítást, s célul tűzte ki a trianoni békeszerződés felülvizsgálatát. Ez a revíziós politika egységes támogatást kapott az országban, s összekapcsolódott az irredentizmussal, melyet az elszakított országrészek visszaszerzésére irányuló törekvés jellemzett.

A háború, a forradalmak, Trianon tönkretette a magyar gazdaságot. A pénz értéke romlott, az infláció megállíthatatlan lett, az életszínvonal folyamatosan csökkent. A húszas években, a rendszer megalapozója, a kiváló tehetségű politikus, Bethlen István gróf erőfeszítései eredményeként a gazdaság mégis konszolidálódott. Tíz éves, 1921-től 1931-ig tartó tartó miniszterelnöksége alatt megteremtette a belső stabilitás alapjait. IV. Károly sikertelen visszatérési kísérletei után, 1921. november 6-án megtörtént a Habsburg-ház végleges trónfosztása. Az ország kedvező kamatú népszövetségi kölcsönt vett fel, megalakult a Magyar Nemzeti Bank és új pénzt vezettek be, a pengőt. A megcsonkított ország a hatalmas problémákat leküzdötte és újra életképes gazdaságot hozott létre. A megindult kedvező fejlődést az 1929-ben kezdődött gazdasági világválság szakította meg.



Horthy Miklós



Gróf Bethlen István

³¹⁸Babits Mihály: Keresztül-kasul az életemen. 15-16. oldal Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 1993.

Lakóhelyünk a forradalmak után (1919-1920)

Nagytétényben a képviselő-testület a proletárdiktatúra bukása után 1919. augusztus 21-én tartotta első ülését. Ekkor a tisztviselők és az alkalmazottak fizetéséről tárgyaltak, mert „*a drágaság olyan nagy, és a megélhetés olyan nehéz, hogy a régi fizetések mellett a községi alkalmazottak tovább szolgálni nem hajlandók.*” Nyáron a direktórium a dolgozóknak a meglévő fizetésük kiegészítésére külön drágasági segélyt állapított meg. A testület úgy döntött, hogy a júliusban segéllyel kiegészített bérüket a tisztviselők és alkalmazottak ideiglenesen augusztusban és szeptemberben is megkapják. Az év végén a drágaság az országban nem csökkent, sőt a megélhetés nehezebb lett. Ezért a közgyűlés úgy határozott, hogy a községháza dolgozóinak „*a folyó év augusztus és szeptember havára megállapított fizetéseket az év hátralévő részére, vagyis október, november és december hónapokra is változatlanul fenntartja és kifizetni rendeli.*” A három kisbíró kérését is teljesítette a testület, akik természetbeni cipő- és ruhaellátást igényeltek. A decemberi közgyűlésen az volt a képviselők véleménye, hogy „*a folyamatosan emelkedő drágaság folytán a megélhetés mindig nehezebb és nehezebb lesz és ezen a téren javulás a közeljövőben egyáltalán nem várható.*”³¹⁹

A megélhetési gondokon kívül más problémák is voltak a községben. A Petőfi utca például olyan állapotban volt, hogy rendezése „*elkerülhetetlenül szükségessé vált.*” A kivágott fák helyén hatalmas gödrök éktelenkedtek, s az utca feltöltését is meg kellett oldani, mert a közlekedés lehetetlen volt. Ezzel kapcsolatban az utca kiszélesítését is rendezni kellett.³²⁰

1919. augusztus 20-án jelent meg a kormány rendelete a „*gyorsított bűnvádi eljárásról*” a Tanácsköztársaság „*szervei, közegyei és megbízottai*” ellen. A megye területén a rendelet alapján novembertől kezdődően körülbelül 800 személy ellen folytattak eljárást.³²¹

1919. október 3-án kezdte meg működését az államrendőrség budafoki kirendeltsége, melynek hatásköre több községre, köztük Nagytétényre is kiterjedt. A parancsnokság vezetőjének az előjárósághoz eljuttatott levele szerint a kirendeltség feladata az volt, hogy „*a rendet fenntartsa, megóvja és biztosítsa... Meg fog gátolni mindenféle államellenes cselekményeket, meg fog figyelni mindenféle mozgalmat, s meg fogja tisztítani ezeket a helyeket a fővárosból ide menekült, esetleg itt rejtkezhelyet talált kommunistáktól.*” Az előjáróságnak gondoskodnia kellett arról, hogy akik fegyvereiket még nem szolgáltatták be, azt haladéktalanul tegyék meg. A lakosságot figyelmeztették „*arra a hazafias*

³¹⁹BFL V. 707. a. 5. kötet 23/1919., 30/1919. és 40/1919. kgy. szám

³²⁰Ugyanott 32/1919. kgy. szám

³²¹Pásztor Mihály i. m. 273. és 282. oldal

kötelességére, hogy minden általuk ismert, közöttük rejtőzködő, vagy a kommunizmus alatt agitációs munkát végzett egyéneket tartoznak feljelenteni, azok rejtegetése, vagy a róluk tudott adatok eltitkolása rájuk nézve súlyos beszámítási cselekményt képez.” A kirendeltség a községbe gyalog- és lovas járőröket küldött, ezek mellé az előjárásának helyi ismerettel bíró személyt kellett biztosítani.³²²

Nagytétényben a Tanácsköztársaság idején folytatott tevékenysége miatt több személy került letartóztatásra: Kerék Mihály, dr. Pesti Lipót, Killy Ferenc, Csókási Pál, Breuer Sándor, Bodor János, Wittinger János, Csapó János, Kun Sándor, Hajnal Sándor.

Többeket feljelentés miatt tartóztattak le, de őket később kiengedték: Gregorovits József, Józsa József, Véghelyi Ferenc, Schlagmüller István, Weintraub Károly, Csathó Jenő, Perák József.³²³

A proletárdiktatúra alatti magatartásukért több pedagógust is elítéltek, megbüntettek, eltávolítottak állásából. 1919 végéig kb. 200 elrendelt vagy előkészületi szakaszban álló fegyelmi ügy volt folyamatban a megyében. Ezek döntő többsége a közoktatás területét érintette. Egy királyi tanfelügyelői jelentés szerint Richter József Baross Gábor-telepi *„elemi iskolai tanító a proletárdiktatúra idején a kommunista szakszervezet titkára volt, s ezt az állást a kommunizmus bukásáig megtartotta. Iskolája tanterméből a feszületet kényszer, sőt felszólítás nélkül eltávolította, részt vett a kommunista agitátorképző tanfolyamon, sőt agitátori munkára is ajánlkozott, melyre azonban már alkalma nem nyílt, mert a proletáráralom időközben megbukott.*” 1921-ben a fegyelmi bíróság vétkesnek nyilvánította a tanítót, s a nyugdíjba beszámítható illetményeinek 10%-át kitevő bírságra ítélte.³²⁴

Weiss Ferencné tanítónő, akit eltávolítottak állásából, még a 20-as évek végén is nyújtott be kérelmet rehabilitálása céljából a minisztériumhoz. A nagytétényi egyháztanács és a székesfehérvári püspöki hivatal is közbenjárt érdekében, de a minisztérium *„a kommunizmus alatti magatartása miatt állásából elmozdított Weiss Ferencné volt nagytétényi róm. kath. elemi iskolai tanítónő kgyelmi eljárás iránti kérését teljesíthetőnek nem találta.*”³²⁵

1925 nyarán az egyik járás főszolgabírója megkereste az előjáróságot és információt kért egy Cs. J. nevű személy kommün alatt tanúsított magatartásáról. A főjegyző válaszában leírta, hogy a kommün alatt Baross Gábor-telepen valóban működött szociáldemokrata szakszervezet, Cs. J. azonban annak nem elnöke, hanem bizalmija volt. *„Tudomásunk szerint nevezett nagyszájú volt a nagy tömeg*

³²²PML IV. 423. b. 1848/1919. számú irat

³²³Tétény-Promontor. 282. oldal

³²⁴Pásztor Mihály i. m. 138. oldal és SzfvPL No. 4569. - 1430/1921. számú irat

³²⁵Ugyanott 1413/1930. számú irat

előtt, azonban szűkebb s jobb társaságban a kommunizmus ellen nyilatkozott.”³²⁶

A zavaros helyzet miatt 1919 őszén a képviselők egy része nem kívánt részt venni a közéletben. November 1-jén például, amikor a főjegyző felkérte Babos Gyula, Pentz István, Skrbek Antal és Szappa Ferenc képviselőket, hogy vegyenek részt a közéleti bizottság munkájában, írásban bejelentették, *„hogyan jelenleg semmiféle közügyben részt venni nem óhajtanak.”*³²⁷ November elsején a képviselő-testület egy bizottságot hozott létre a proletárdiktatúra alatti vagyonkezelés és pénztár megvizsgálására. A következő közgyűlésen Oberhuber Alfréd, a bizottság tagja beszámolt tapasztalatairól, mely szerint *„a pénztár és pénzkezelés rendben találtatott és a közpénztár, valamint a törzsvagyon csonkítatlanul megvan.”*

Wéber Ilona, a községi leányiskola igazgatója az előjárásához fordult az iskola megoldatlan fűtése miatt. *„Amennyiben a képviselő-testület nem nyújt segítséget a tüzelőanyag beszerzése tekintetében, kénytelen lesz az iskolát bezárni.”* Stift Károly képviselő 10.000 koronát ajánlott fel saját pénzéből, azzal a kikötéssel, hogy amint a fűtési átalány az iskola részére kiutalásra kerül, *„az általa átadott 10.000 korona teljes értékben és kamat nélkül visszafizetendő lesz.”* A közgyűlés a felajánlást köszönettel elfogadta.³²⁸



November 6-án Nagytétény tűzifaszükségletének biztosítása érdekében a főszolgabíró – a község előjáróságának kérésére – 17 helyi lakost (pl. Stift József, Stift Béla, Klenács Antal, Pencz Mihály, Kray Károly) arra kötelezte, *„hogyan az ellátatlan lakosság faszükségletének biztosítása céljából szekerüket az előjáróság által kijelölendő sorrendben és időben rendelkezésre bocsássák, illetve a kijelölendő helyekre fuvarjaikkal tűzifát szállítsanak.”*³²⁹

1920.március 20-án előjárói választásra került sor a képviselő-testület ülésén. A testületi tagok községi bírónak Schwanauer Jánost választották. Törvénybíró Grósz József, pénztárnok Barotányi György, közgyám pedig Pentz Lipót lett. Az esküdtek közé közé került: Schieder Ferenc, Pencz Ferenc, Kiss Sándor, Grósz Gáspár, Skolits János, Marschall Frigyes, Bühl Lajos és Gyurcsák István.

³²⁶BFL V. 707. c. 1. doboz 3664/1925. számú irat

³²⁷BFL V. 707. a. 5. kötet 34/1919. kgy. szám

³²⁸Ugyanott 36/1919. és 37/1919. kgy. szám

³²⁹PML IV. 423. b. 5270/1919. számú irat

A Budafokon felállításra került államrendőrség szervezési költségeihez Nagytéténynek 40.200 koronával kellett hozzájárulnia. Ezenkívül évente az őrszoba helyiségeinek bérlete és évi 2.000 korona fogattartási átalány is terhelte a települést, mely ennyi pénzzel nem rendelkezett. *„Ennélfogva a községi elöljáróság a helybeli önszegélyező egyesület, mint szövetkezettől 42.800 korona kölcsönt vett fel.”* Az államrendőrség felállítása után az éjjeliőri állást a község megszüntette. Akli Andrást, a volt éjjeliőrt mint községi dobost és sírásót alkalmazták tovább havi 650 korona fizetésért, s még természetben lakást, s annak fűtését és világítását is biztosítottak számára. A településen magándoboltatást is lehetett kérni, ennek ára belterületen 10 korona, a belterületen kívül és Baross Gábor-telepen 15 korona volt. A sírásásért gyermekek után 12 éves korig 20 koronát, afölött és felnőttek után 40 koronát kellett fizetni.³³⁰

Márciusban a Baross Gábor-telepen felállított postai ügynökség forgalmi körébe tartozó területeket jelölte ki a közgyűlés. Ezek szerint *„a tervezett postai ügynökség forgalmi körébe Baross Gábor-telep, továbbá a Baross Gábor-telep dunai része és a Diósvölgy helyek volnának felveendőik.”*

A legitimisták, a királpárti politikusok a Habsburg-uralkodóház visszatérését kívánták elérni, s IV. Károlyt, az utolsó királyt szerették volna az ország trónján látni. 1920 márciusában a képviselő-testület megvitatta a Magyar Királyság Pártjának beadványát, s miután annak tartalmával egyetértett, elhatározta, hogy *„a felíratot teljes egészében elfogadja, és a magyar kormányhoz hasonló tartalmú felíratot intéz.”*³³¹ IV. Károly két trónfoglalási kísérlete azonban kudarcot vallott. 1921 októberében Magyarországra jött, s 23-án Budaörs mellett támogatói, a legitimisták megütköztek Horthy Miklós alakulatával. Vereségük után IV. Károlyt a tihanyi apátságba szállították, majd Madeira szigetére száműzték.

A gazdasági és megélhetési viszonyok további romlása miatt a községháza tisztviselői fizetésük 30%-os emelését kérték, s több bért igényeltek a mezőőrök, a hegyőr és a kézbesítő is. A közgyűlés a tisztviselők fizetését nem emelte, helyette kedvezményes élelmiszerek biztosítását ígérte. Az alkalmazottak napi díját azonban felemelték. Ferschich János plébános és a katolikus hitközség kérésére az addigi 10 korona párbért 20 koronára emelték. A májusi képviselő-testületi ülésen újra napirendre került a tisztviselők fizetése, ugyanis az olcsóbb élelmiszereket az elöljáróság nem tudta biztosítani. A főjegyző javaslata alapján a testület ezért a községi alkalmazottak bérét 33%-kal felemelte. A határozat azonban azt is kimondta, hogy *„a magasabb fizetéseket csakis a jelenlegi nagy drágaság tartamára és legfeljebb a folyó év végéig terjedő időre állapította meg.”* A pénz értékének rohamos romlását bizonyítja, hogy az éves zárszámadás okmányai szerint a községi közellátási hivatal

³³⁰BFL V. 707. a. 6. kötet 2/1920., 15/1920. és 46/1920. kgy. szám

³³¹Ugyanott 11/1920. és 13/1920. kgy. szám

mintegy 120.000 korona nyereséget könyvelt el, „amiből azonban sajnos a pénz devalvációja következtében 116.000 korona veszteség állott elő.” A tiszta nyereség így csupán 4.000 korona lett.³³²

Az élelmiszerek ára is drasztikusan emelkedett. A marhahús ára 1919 végén 40-52 korona körül mozgott, 1920 végén már 80-110 koronába került. A zsír ára 100 koronáról 210 koronára, a vajé 82-ről 150 koronára emelkedett.³³³ A hadifogolymentő mozgalom részére nyáron adománygyűjtést tartottak. A községet 11 körzetre osztották, s a lebonyolítást egy gyűjtési bizottság végezte.³³⁴ Az őszibarack-termelés fokozása és fellendítése érdekében őszibarack-faiskola létesítéséről döntött a közgyűlés, „mert csakis így volna elérhető azon cél, hogy az itt kitűnő minőségű őszibaracknak még jobb hírnevet és állandó piacot szerezzünk..., s ezáltal a lakosságot tekintélyes jövedelemhez juttassuk.”³³⁵

Nyári ülésén a közgyűlés Keller Béla nagytétényi lakos beadványát tárgyalta, aki a Baross Gábor-teleppel szemben fekvő 29 hold 1226 négyszögöl területű ingatlant a bemutatott vázlatrajz alapján fel kívánta parcellázni. A jelenlévő kérvényező kijelentette, „hogy a felparcellázandó terület középpontján az iskola és templom céljára szükséges területet a községnek ingyen átengedi és tehermentesen bejegyezteti.” A képviselő-testület a kérvényt kiegészítésekkel elfogadta, s az adományért köszönetet mondott.³³⁶

A születési anyakönyv adatai szerint az év során 159 csecsemő született Nagytétényben. A családok többségében 2-3, esetleg 4 gyermeket neveltek, de nem volt ritka a még több gyermeket vállaló család sem. Anyai nagyanyámnak, Szlatoszlavek Erzsébetnek (Mehrl Pálné) például 20 év alatt 10 gyermeke született. Az első 1900-ban, édesanyám, a legfiatalabb 1920-ban. A képen nagyanyám látható gyermekeivel az 1910-es években.



A század első két évtizedében nem javult a település közegészségügyi helyzete. Az 1920. évi halotti anyakönyv 105 halálesetről számolt be, melyből még mindig magas, 37,1% (39 fő) volt a kisgyermekesek száma. A halálozások leggyakoribb okai között a szívgyengeség, a tüdőgyulladás, az alkati gyengeség és a bélhurut szerepelt. A felnőttek halálát sokszor tüdővész okozta.³³⁷

³³²Ugyanott 18-21/1920., 25/1920. és 26/1920. kgy. szám

³³³Pásztor Mihály i. m. 142. oldal

³³⁴BFL V. 707. a. 6. kötet 35/1921. kgy. szám

³³⁵Ugyanott 45/1920. kgy. szám

³³⁶Ugyanott 49/1920. kgy. szám

³³⁷BFL XXXIII. 1. a. 6123. és 6185. kötet (születési és halotti anyakönyv)

Egy belügyminiszteri rendelet kapcsán a novemberi képviselő-testületi ülésen a községben működő mozgó-fényképüzem (mozi) engedélyezéséről tárgyaltak a képviselők. Nagytétény belterületén egy ilyen üzem működött, melyet a testület elegendőnek tartott. A településhez tartozó Baross Gábor-telepen viszont egy mozgó-fényképüzem létesítését indokoltnak tartották. A belterületi mozi tulajdonosa Wahl József volt, aki a jegyzőkönyv szerint az 1917-1920-as évekre a szegény-alap részére nem fizetett semmit, ezért *„ezen időre évenként 200-200 koronát, vagyis összesen 800 koronát tartozik a községi szegény-alapra befizetni.”*³³⁸ Wahl József kosárfonógyárában több nagytétényi lakos is kapott munkát a forradalmak után. Az 1920-ban készült képen a dolgozók láthatók a tulajdonossal, aki a hátsó sor közepén áll.



³³⁸BFL V. 707. a. 6. kötet 53/1920. kg. szám

Az infláció és az életszínvonal romlásának évei (1921-1923)

A magyar társadalom, a lakosság elítélte a trianoni békediktátumot és híve volt a revíziónak, a békeszerződés felülvizsgálatának. E törekvések összekapcsolódtak az irredentizmus szólamaival, akcióival. Az olasz eredetű szó visszaszerzést jelent. Egy 1920-ban kiírt pályázat nyertese Papp-Vári Elemérné, Sziklay Szeréna Magyar Hiszekegy című munkája a Horthy-korszak „nemzeti imája” lett.

*„Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy Hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban.
Hiszek Magyarország feltámadásában.
Ámen.”*³³⁹

A Magyar Hiszekegy az iskolai életnek is hivatalos része lett. Községünk iskoláiban is betartották Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920. október 27-én kiadott rendeletét, mely előírta, hogy *„mindennap a tanítás megkezdése első órájának elején, valamint az utolsó óra végén a tanulók által mondassék el”* a Hiszekegy.

A pályázat győztes jelmondatával is gyakran találkoztak az emberek. Beíraták a tanulók tankönyveibe, füzetébe, felfestették az osztályok falára. Olvasható volt a községháza helyiségeiben, sőt sokszor még az iratok fejlécén is:

*„Csonka Magyarország – nem ország.
Egész Magyarország – mennyország.”*

A Budapesti Hírlap így népszerűsítette a jelmondatot: *„Ehhez nem kell kommentár. Ezt megérti a gyermek, ettől megdobban az aggastyán szíve. Ezzel köszöntsük egymást, ezzel búcsúzzunk egymástól! A felét elmondom én, a felét elmondod te, így lesz a kettőből egy, így lesz kettőnkből egy, így lesz százazrekből, így lesz milliókból egy, az egy gondolatban eggyé olvadt nemzet.”*³⁴⁰

1921-től Nagytétényben a képviselő-testületi ülések – a jegyzőkönyvek tanúsága szerint – azzal kezdődtek, hogy a községi bíró *„a közgyűlést az irredentizmus célját szolgáló imával megnyitja.”*

1921. március 29-én tárgyalta meg a közgyűlés a vármegyei alispánnak a vitézi telkek felajánlásával kapcsolatos rendeletét. A vitézi rendet 1920-ban alapította Horthy Miklós kormányzó. Vitéz lehetett minden erkölcsileg feddhetetlen állampolgár, aki a világháborúban kitűnt, és a forradalmak idején is hű maradt a hazához. Tagjai vitézi telket, földbirtokot is kaptak. A vitézzé avattak nevük előtt viselhették a vitéz szót.

³³⁹Zeidler Miklós: A magyar irredenta kultusz a két világháború között. 52. oldal

³⁴⁰Budapesti Hírlap. 1. oldal (1920. szeptember 12.)

A rendelet tárgyalása kapcsán Macskássy Sámuel főjegyző ismertette a település akkori helyzetét. „Községünk lakossága túlnyomórésztben iparos és gyári munkás. A határ kicsiny s annak is tekintélyes része a katonai kincstár tulajdona (katonai lőtér). A lakosság kezén levő kisebb részen pedig gyümölcsösök vannak, s a főváros közelségénél fogva inkább gyümölcsstermelésre fektetik a főszűlyt, mint a kalászos veteményekre.” A testületi ülésen megfogalmazott határozat kimondta, hogy „a vitézi telkek létesítését községünk területén jelenleg sem földterületek felajánlásával, sem pedig pénzbeli adakozással megvalósíthatónak nem találja.”³⁴¹ Márciusban a képviselő-testület Baross Gábor-telep Budatétény községhez való „átcsatolásáról” is tárgyalt. Egy alkalommal már napirenden volt ez a kérdés, akkor olyan döntés született, hogy az előjáróság hívja össze a telep lakóit, s kérje meg őket, nyilatkozzanak arról, hogy valóban Budatétényhez kívánnak-e csatlakozni. A barossiak maguk között tartottak gyűlést, s annak eredményét írásban közölték az előjárósággal. „A nyilatkozat szerint 76 család a Nagytétény község kötelékében való maradás, 1 család pedig Budatétény községhez leendő csatlakozás mellett nyilatkozott.” Ezek után a közgyűlés határozata kimondta, hogy Nagytétény tiltakozik az átcsatolás ellen. Egyrészt, mert az ott élő családok sem akarják, másrészt, „mert a község különben is kicsiny határából nem engedheti meg egy fejlődésnek indult, és nagyobb területen fekvő telep elszakítását.”³⁴²

Az irredentizmus a húszas évek elején már a köztereken is megjelent. A különböző emlékművek a közgondolkodás befolyásolásának eszközei lettek, je-



lenlétükkel a mindennapok részévé váltak. A budapesti Szabadság téren 1921-ben felállított szoboregyüttes az elcsatolt országrészeknek állított emléket. Elkészítési költségeihez a községnek is, lakosonként 20 fillérrel, hozzá kellett járulnia. A képviselő-testület határozata kimondta, „hogy az irredenta szobrok felállítási költségeihez a község lélekszámának arányában, vagyis 5105 lélek után 20 filléres adományösszeggel hozzájárul, s az így megállapított 1.021 koronát a községi pénztár terhére megszavazza

és kifizetni rendeli.”³⁴³ Januárban avatták fel a szoboregyüttest. Az egyes műveket a kor ismert szobrászai készítették. Az „Észak” háromalakos szobra Kis-

³⁴¹BFL V. 707. a. 6. kötet 6/1921. kgy. szám

³⁴²Ugyanott 8/1921. kgy. szám

³⁴³Ugyanott 15/1921. kgy. szám

faludi Stróbl Zsigmond alkotása volt, melyen egy felvidéki (tót) fiú védelmet keresve a keresztre feszített Hungáriához simult, kettőjükét pedig egy kuruc vitéz óvta kardjával.³⁴⁴

Nagytétény az évtized elején sok építkezésre alkalmas telekkel rendelkezett. A márciusban tárgyalt egyik napirend kapcsán hangzott el, hogy „a község belterületén, mind a községhez tartozó Szabó-telepen és Baross Gábor-telepen körülbelül 500 felparcellázott és kiépítetlen üres házhely áll rendelkezésre, s így mindenki, aki házhelyet akar venni, minden nehézség nélkül szerezhet magának.” 1919 végén már tárgyalt a testület a Petőfi utca rendbetételéről és kiszélesítéséről. Áprilisban a közgyűlés az utca kiszélesítéséhez szükséges területek kisajátítási árát négyyszögölenként 30 koronában állapította meg, s az érdekelt tulajdonosokkal az előjáróság igyekezett megegyezni.

Dr. Pesti Béla körorvos nyugdíjba vonult. Az új körorvos megválasztásához 9 képviselőt jelöltek ki. A választás eredményeként Nagytétény új orvosa Dr. Bálint Béla lett.³⁴⁵

Májusban a képviselő-testület gróf Apponyi Albertet Nagytétény díszpolgárává választotta. A közgyűlés határozatában megfogalmazta, hogy „Tekintettel azon óriási érdemekre és eredményes tevékenységre, amelyeket gróf Apponyi Albert a magyarság érdekében külföldön és a külföld előtt kifejtett, s különös tekintettel pedig legutóbb, nemzeti érdekeinknek a béketárgyalások alkalmából kifejtett védelmére, indítványozza, mondja ki a képviselő-testület határozatilag, miszerint nagyméltóságú gróf Apponyi Albert urat a község díszpolgárává megválasztja.” A díszpolgári oklevelet az országos ünnepség keretében küldöttség adta át a grófnak, melynek tagjai voltak Schwanauer János községi bíró, Macskássy Sámuel főjegyző és Eisner Antal, Pentz Lipót, Tichy Lipót képviselők.³⁴⁶

Nyáron a római katolikus fiúiskola épületéről tárgyalt a közgyűlés, mely nagyon rossz állapotban volt. Az augusztus 4-i testületi ülés határozata megfogalmazta, hogy az iskola tatarozási költségeire „a közpénztár terhére 35.000 korona segílyt megszavaz.” Mivel a községnek ennyi pénze nem volt, de az iskolaépület kijavítását szeptember 1-re, tanévkezdésre meg kellett oldani, az előjáróság a helybeli önszegélyező egylettől kölcsönt vett fel.

Ebben az évben tatarozták a templomot is 86.523 korona értékben. Az összeg nagy részét (79.294 korona) a hívők adományai biztosították.³⁴⁷

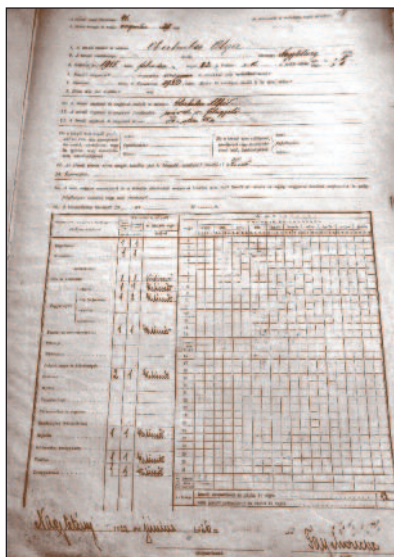
Az 1921/22. tanévben az állami községi leányiskola első tanulóit Fáy Móricné tanította. Osztályába járt a település több ismert polgárának a gyermeke. Például Huber Jakab mészáros leánya, Róza; Spiller János vendéglős lánya, Borbála; Ober-

³⁴⁴Zeider Zoltán i. m. 18. oldal

³⁴⁵BFL V. 707. a. 6. kötet 17/1921., 21/1921. és 27/1921. kgy. szám

³⁴⁶Ugyanott 30/1921. kgy. szám

³⁴⁷Ugyanott 40/1921. kgy. szám, valamint SzfvPL No. 4569. - 1165/1922. számú irat



huber Alfréd MÁV felügyelő lánya Olga (az ő osztályzatai láthatók az osztálynaplóban); Bischof Lipót vasesztergályos lánya, Gizella; Mehrl Ferenc napszámos lánya, Mária; Szlatoszlavek Jakab gyári munkás leánya, Róza.

A 39 fős második osztály tanítónője Weber Ida volt. Itt tanult, többek között, Marastoni László adóügyi jegyző Sarolta nevű lánya, Killy Károly kőművesmester Magdolna nevű lánya, Grósz Mihály cipésmester lánya, Magda; özvegy Hufnagel Mária varrónő Mária nevű lánya, Hasszán Ferenc gyári munkás lánya, Borbála és Szokol József fuvaros Mária nevű lánya is.³⁴⁸

Trianon után a román kormánynak az volt a célja, hogy az erdélyi magyarságot megfossza anyagi háttérétől és intézményeitől, s ezt igazságtalanságok hosszú sorával igyekezett elérni. A magyar településneveket románosították, a hivatalokban megtiltották a magyar nyelv használatát, a magyar arisztokráciát megfosztották birtokaiktól, s azokat román parasztok között osztották fel stb. A közgyűlés szeptember 3-i ülésén az országos menekültügyi bizottság „Erdélyi Segítő Akciójának” támogatásáról tárgyaltak a képviselők. Az ülésen megjelent Hackl Lajos menekültügyi biztos, aki ismertette az erdélyi magyarok állapotát, tűrhetetlen helyzetét, a segítő akció célját. A képviselő-testület úgy döntött, hogy az akció javára a községi adóalap 1%-át segélyként megszavazza.³⁴⁹

Településünk 1922 tavaszán a megyei törvényhatóságtól 200.000 korona segélyt kapott a Törökbálint-Diósd-Nagytétény vicinális út (településeket összekötő út) Nagytétény belterületétől a MÁV állomásig vezető szakaszának kijavítására. A vicinális út eddig a Plébánia utcán (ma Szabadság utca) vezetett át, amely már akkor is olyan keskeny volt, „*hogy ott a forgalmat most sem lehet lebonyolítani, mert kitérni alig lehet, így más megoldást kellett keresni.*” A megoldás a Föld utca (ma Angeli utca) volt, ami szintén az állami útból ágazott ki és szintén a MÁV állomáshoz vezetett. Így ki lehetett váltani a Plébánia utcán, az Ó-utcán és a Diósd utcán áthaladó útszakaszt, egészen a temetőig. Az előljárásság arra kérte a vármegyei törvényhatóságot, hogy a vicinális útnak a községbe vezető szakaszát a Föld utcába helyezze át, s annak kiépítését engedélyezze.³⁵⁰

³⁴⁸1921/22. tanévi osztálynaplók, Hugonnai Vilma Általános Iskola (Iskolamúzeum)

³⁴⁹BFL V. 707. a. 6. kötet 52/1921. kg. szám

³⁵⁰Ugyanott 20/1922. kg. szám

A község alkalmazottai 1922-ben gyakran kértek fizetésemelést az előjáróságtól, „mert az általános nagy drágaságban és az árak folyamatos emelkedése folytán megélhetésük biztosítva nincsen.” Az infláció, az életviszonyok romlása miatt az év során többször került sor béremelésre. Néhány példa, melyek a pénzromlás mértékét is szemléltetik:

Márciusban a kisbírók fizetését havi 2.000, a mezőőrökét havi 1.200 koronában állapították meg.

Májusban Heinrich Péter és Soós Ilona községi alkalmazottak fizetését 1.800 koronáról 3.000 koronára emelték.

Júliustól a községi bába 240 koronás bérét tízszeresére emelték, s 2.400 koronában állapították meg. Három tisztviselő 3.000 koronás havi bére októbertől 5.000 koronára emelkedett.

Ferschich János plébános földmunka váltságdíjáról is októberben döntött a közgyűlés. 1915-ben ez a díj 1.200 korona volt, mely a háború alatt 3.600 koronára emelkedett. A testületi ülésen ezt az összeget 1923. január 1-től 36.000 koronában állapították meg a képviselők.³⁵¹

A Magyar Önművek Fémkohó és Vegyipari Részvénytársaság munkásai 1922. május 31-én beszüntették a munkát, s béremelést követeltek. A sztrájkról készült jelentés megemlítette, hogy a bérharc során rendbontás nem történt, s azt is kiemelte, hogy a községben ebben az időben nem fordult elő semmilyen politikai megmozdulás. A kormány és az MSZDP vezetői között 1921 decemberében megkötött megállapodás, az úgynevezett Bethlen-Peyer paktum után a párt helyi csoportja ismét aktivizálódott. Az MSZDP 1922-es országos értekezletén Topa János nagytétényi küldött felszólalásában kijelentette, hogy „Hosszas küzdelmek után sikerült csak kiverelkedni, hogy pártszervezetünk újra működhessen, de szakszervezetünk még ma is némaságra van kárhozthatva.”³⁵²

1922. május 18-án jött létre a Nagytétényi Iparosok Sportegylete „különböző sportágak bevezetése, azok megkedveltetése, tényleges űzése, a testi erő és ügyesség gyarapítása és fejlesztése, és ezáltal az iparosok és iparosifjak tömörítésének elősegítése, az egyleti tagok szellemi és társas életének fejlesztése, fenntartása és ápolása” céljából. A NISE tagja lehetett minden iparos és kereskedő (segédek is), akik belépéskor a beíratási és hetenként a rendes tagsági díjat megfizették. 1922-ben a sportegyletnek 200 tagja volt. Elnöknek Kiss Sándort, alelnöknek Kiss Lászlót (szabó) és Tóth Imrét, pénztárnoknak Lehner Ferencet választották meg.³⁵³

Júliusban alispáni rendelet alapján községi testnevelési bizottság alakult, melynek tagjai lettek – többek között – Ferschich János plébános, Pentz Ferenc igazgató-tanító, Dr. Bálint Béla orvos, Marastoni László, Fáy Ignác, Keller Béla,

³⁵¹Ugyanott 24., 30., 54., és 57/1922. kgv. számok

³⁵²Tétény-Promontor. 291. és 301. oldal

³⁵³BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 8/1-2. és 13. oldal

Kiss Sándor. A képviselő-testület ifjúsági játszóteret jelölt ki, melyet a közgyűlés „a község tulajdonát képező földekből a temető alatt, a Diósd felé vezető vicinális út mellett levő területet jelöli ki és engedi át teljesen ingyen” a bizottságnak.³⁵⁴

A Baross Gábor-telepi Polgári Kör júliusban a telepi gyalogjárók és vízelvezető árkok rendbehozatalát, illetve elkészítését kérte az anyaközségtől. A közgyűlés, a rendkívüli helyzetre hivatkozva, a kérést elutasította. A hozott határozatban azt is megfogalmazták, hogy „maga a telep még csak kis részben és nagyon elszórtan van beépítve, s a gyalogjárók megépítésével járó munkálatok pedig oly nagy összegbe kerülnének, melyet az érdekelt ház és telektulajdonosok megfizetni képtelenek” volnának. Egy év múlva, a járás rendeletére, a járdákról hozott határozatot a képviselő-testület módosította, azzal egészítette ki, hogy a polgári kör „pontosan és közelebbről jelölje meg mindazokat az utcákat, hol a gyalogjárók és vízelvezető árkok rendbe hozandók lennének.”³⁵⁵

Július 25-én az előjáróság a villanyvilágítás bevezetésével kapcsolatos megbeszélést tartott, melyre meghívták Baross Gábor-telep lakóinak képviselőit is. A közgyűlés a megvalósítás költségei miatt adót vetett ki a lakosságra, a telepi lakókra is. A villanyvilágítás, a terv szerint, azonban csak Nagytétény belterületét érintette volna. Augusztus 5-én a telepi polgári kör választmányának nevében Bessenyei Sándor levelet írt a képviselő-testületnek, melyben így értékelte a megbeszélést: „Az értekezleten megjelentek a legnagyobb megütközéssel tapasztalták, hogy az egész meghívás célja csak az volt, hogy tudunkra adassék az, hogy Baross Gábor-telep villamos világítást nem kap, hanem 60%-os pótdó felemelés fejében megengedik a telepnek, hogy félórányi távolságból gyönyörködhesen annak idején Nagytétény község villamos világításában.” A levélben a polgári kör azt javasolta az előjáróságnak, hogy a lakosság a telkek nagysága után fizessen pótdótot, s azt kérték, hogy a készülő költségvetésben a telep villamosítása is szerepeljen. Azt is bejelentették, hogy amennyiben az anyaközség nem foglalkozik érdemben a telep villanyvilágításának megoldásával, szorgalmazni fogják a Nagytéténytől való elszakadást.³⁵⁶

A korona értékének további romlását jelentette, hogy a Budafoki Villamos-sági Részvénytársaság egyik árajánlatában már ilyen kikötés is szerepelt: „Tekintettel pénzünk nemzetközi árfolyamának és vásárlóképességének folytonos ingadozására, jelen ajánlatunkkal csak az esetben maradunk 14 napig szóban, ha a magyar korona valutáris értéke ezen idő alatt lényegesebb további csökkenése nem következik be.”

A villanyvilágítás bevezetésével kapcsolatos irat felsorolta a község belterületének utcáit. Ezek szerint 1922-ben Nagytétény belterületén az alábbi utcák léteztek:

³⁵⁴BFL V. 707. a. 6. kötet 34., 35., és 70/1922. kgy. számok

³⁵⁵Ugyanott 36/1922. és 50/1923. kgy. szám

³⁵⁶BFL V. 707. d. 1. doboz 3147/1922. számú irat

Az utca neve 1922-ben

Fő-utca
Budafoki utca
Flórián utca
Fürdő utca
Süllő utca
Hold utca
Molnár utca
Zsák utca
Hársfa utca
Sziget utca
Gyümölcs utca
Vasút utca
Árpád utca
Hunyadi utca
Érdi utca
Zrínyi utca
Kossuth utca
Ó-utca
Diósdí utca
Attila utca
Temető utca
Föld utca
Plébánia utca
Templom utca
Szentháromság utca
Duna utca
Petőfi utca
Gyár utca
Nap utca

Az utca neve 2015-ben

Nagytétényi út
Hugonnay Vilma utca
Szent Flórián utca
Kiss János utca
Iskola utca
Föld utca
Úttörők útja
Zsák utca
Hársfa utca
Tűzvirág utca
Gyümölcs utca
Vasút utca
Fáy Ferenc utca
Hunyadi utca
Érdi utca
Zrínyi utca
Kossuth Lajos utca
Zámbelly Lajos utca
Romhányi József utca
Répa utca
Temetőkert utca
Angeli utca
Szabadság utca
Templom utca
Szentháromság utca
Kastélypark utca
Petőfi utca
Harangozó utca
Kastélymúzeum utca³⁵⁷

A Nagytéténybe települt Vadásztöltény Gyutacs és Fémárugyár rt. a képviselő-testülettől engedélyt kapott arra, hogy a község határában felépített ipartelepéhez a település egyik telkének felhasználásával nagyfeszültségű távvezeték létesíthessen. A terület használati díját 3 darab 20 koronás aranyban állapították meg. A vállalat és a község között megállapodás jött létre a telephez vezető dűlőút kiépítése és kiszélesítése tárgyában is. Ezek szerint „A kérdéses utat a részvénytársaság fogja saját költségén megépíteni és állandóan járható jó karban fenntartani, vagyis az út kiépítése és jó karban fenntartásából kifolyólag a községet soha semmiféle kiadás sem fogja terhelni.” Az építkezés után a gyárban gyutacs, csappantyú, pirotechnikai cikkek és gyermekjátékok gyártása folyt.³⁵⁸

³⁵⁷Ugyanott 2338/1922. számú irat

³⁵⁸BFL V. 707. a. 6. kötet 55/1922. és 40/1923. kgy. szám

A Magyar Ónművek termelése a háború után, az ország gazdasági életében bekövetkezett kedvezőtlen változások ellenére nem csökkent. Az Angol-Magyar Bank Rt. kisebb hitelek nyújtásával, majd hosszabb lejáratú kölcsönök folyósításával egyre nagyobb érdekeltséget szerzett a vállalat életében. 1920. december végén a gyár Magyar Ónművek, Fémkohó és Vegyipari Részvénytársasággá alakult. Lossinszky Imre kisebbségi részvénytulajdonos lett. A tulajdonosok a továbbiakban is gondot fordítottak a nagytétényi üzem fejlesztésére. 1923-ban egy kis teljesítményű forgódobkemenca megépítésével megkezdték – az addig külföldről behozott – ólomminium rozsdavédőfesték gyártását, és beindult a cink-klorid termelése is. 1927-ben a németországi gyártól megvásárolt berendezéssel felépült az ország első modern festéküzeme. Kirk Ottó németországi származású üzemvezető irányításával a hazai minium elérte az addig használt külföldi termék színvonalát.³⁵⁹

Az 1922. december 9-én tartott közgyűlésen, napirend előtt, Fáy Ignác képviselő bejelentette, hogy Gschwindt Ernő országgyűlési képviselő 20.000 koronát küldött a szegény gyerekek felruházására. A testület levélben köszönte meg az adományt: *„A község képviselő-testülete megbízása folytán és a község közönsége nevében hálás köszönetünket fejezzük ki Nagyságodnak, hogy a közelgő karácsonyi ünnepek alkalmából volt szíves megemlékezni községünk szegény sorsú gyermekeiről...”* A 20.000 koronából a rászoruló gyermekek 1-1 pár cipőt kaptak. Arról is határozott a testület, hogy *„a karácsonyi ünnepek alkalmából megindítandó gyermekfelruházási akció céljára a község forgalmi adó bevételéből 15 pár teljesen új cipő lesz beszerezendő és a karácsonyi ünnepek alatt a kijelölt tanköteles gyermekek között kiosztandó.”*

Az országos ínségnyhító mozgalom, röviden „Horthy akció” megszervezése céljából a községben bizottság alakult, mely a rossz mezőgazdasági termés miatt természetbeni adományokat nem, csak készpénzt gyűjtött azzal a céllal, *„hogy a téli hónapok alatt a teljesen vagyontalan, s munka és keresetképtelen egyéneket segélyezze.”* A gyűjtés eredményeként 50.000 korona folyt be. A képviselők ezt az összeget segélyezésre nem tartották elegendőnek, ezért a közgyűlés úgy döntött, *„hogy a helyi „Horthy akció” céljára a község forgalmi adó jövedelméből 50.000 koronát megszavaz.”*

Decemberben a községben 1230 olyan lakos élt, akik hatósági ellátásra jogosultak, s akiknek évi fogyasztása 88.560 kg liszt és 12.000 kg só volt.³⁶⁰

A központi járás főszolgabírója utazásai során szerzett tapasztalata alapján 1922. október 18-án a községi temetővel kapcsolatban felhívást intézett az előljáráshoz. Az emberek *„a szélső sírok mellett földanyagot bányásznak és a régi sírokat megrongálják. A temető már beépült községrészen van s közvetlen*

³⁵⁹A Metallochemia 50 esztendeje. i. m. 17-22. oldal

³⁶⁰BFL V. 707. a. 6. kötet 64/1922. és 72/1922. kgy. szám, valamint BFL V. 707. c. 1. doboz 5166/1922. számú irat

mellette lakóházak vannak. Bekerítése nemcsak kegyelet szempontjából, de közrendészeti érdekből is kívánatos."

Decemberi ülésén arról döntött a közgyűlés, hogy a község tulajdonát képező temetőt kőfállal bekerítetteti. Mivel az ezzel járó költség hatalmas volt, a testület határozata szerint *„a temető körülkerítését több évre beosztva folytatlagosan, de legfeljebb 5-6 év alatt feltétlenül be fogja fejezni.”* A bekerítéssel kapcsolatos helyzetről 1923. június 23-án a község jelentést küldött a főszolgabírónak: *„Az itteni temető három oldala drótkerítéssel bekerítettett, a Föld utcai oldala pedig részben az egyesek által létesítendő kriptahelyek útján, részben pedig közadakozásból és a testület által ebben az évben megszavazott 100.000 K hozzájárulási összeg felhasználásával a folyó évben kőkerítéssel be lesz kerítve és a munkálat már meg is kezdődött.”*³⁶¹

Az első képen a régi községi temető látható nagyapám sírjával, a másikon pedig a temető egyelten megmaradt emléke, a Kray család romos állapotú sírkapornája. A temető területét határoló terméskő kerítés egy része még korabeli, s a régi temetőre emlékeztet a főbejárat két oldalán álló japánakácfasor is.



A településen 1922 októberében alakult meg a Nagytétényi Munkások Dalköre, melynek vezetősége alapszabályukat megküldte az előljárárságnak és a központi járás főszolgabírójának. Az előljárárság decemberben arról tájékoztatta a főszolgabíró, hogy nem értenek egyet a dalkör létrejöttével, mert *„úgy a vezetőség, mint a rendes tagok között sok olyan egyén van, akik magukat úgy a forradalmak, mint a kommunizmus alatt exponálták, s miután továbbá a kör valamenyny-i tagja a szociáldemokrata párthoz tartozik.”* A főszolgabíró a megyei alispán segítségét kérte, aki viszont a minisztériumhoz fordult az engedélyezés ügyében. A minisztérium tanácsosa 1923. január elején arról tájékoztatta az alispánt, hogy a dalkör kérelmét nem tartja teljesíthetőnek, mert egy rendelet szerint új egyesületek nem alakíthatók, *„és jelen esetben nem látok elegendő közérdekű indokot fennforogni arra, hogy megadott kivételes engedélyezési jogommal éljek.”*³⁶²

³⁶¹BFL V. 707. a. 6. kötet 69/1922. kg. szám és BFL IV. 402. b. 7667/1923. sz. irat

³⁶²BFL IV. 402. b. 1546/1923. számú irat

A nagytétényi szociáldemokrata párt 1923. február 18-án nyilvános gyűlésen foglalkozott a községi választásokkal. A rendezvényt a budafoki rendőrkapitányság engedélyezte. A nyilvános pártgyűlésen a résztvevők megállapították, hogy a községi választásokat az 1886. évi törvény alapján tartják, melynek rendelkezései „a munkásságot kizárják a választói jogosultságból, ennélfogva a Szociáldemokrata Párt a választásokkal szemben a teljes passzivitás álláspontjára helyezkedik.” Követelték a községi választásoknál is az általános, egyenlő, titkos választási jogot, s azt, hogy a választások munkaszüneti napon legyenek. A pártgyűlés megtartása után a főszolgabíró, aki nem értett egyet a rendezvény engedélyezésével, felhívta a rendőrkapitányság figyelmét arra, hogy a jövőben az engedélyek megadásánál körültekintőbben járjanak el.³⁶³

A háromévente esedékes előjárói választást 1923. április 3-án tartotta meg a közgyűlés. A választás eredményeként a község bírója továbbra is Schwanauer János lett, törvénybíróvá Grósz Józsefet, pénztárnokká Barotányi Györgyöt, közgyámmá pedig Pentz Lipótot választották. Esküdtek lettek: Pentz Ferenc, Knapp István, Kiss Sándor, Tichy Lipót, Grósz Gáspár, Skolits János, Pentz József, Szabó Károly és Gyurcsák István.³⁶⁴

A községi csendőrlaktanya az úgynevezett Gubane Lőrinc-féle házban (az Akó utca sarkán lévő élelmiszerbolt melletti épület) volt elhelyezve. Az épület 1922-re alapos javításra szorult, ezért a képviselő-testület az addigi 200 korona helyett 1923-tól évi 15.000 koronával járult hozzá az épület fenntartásához.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a községi hatósztályos elemi leányiskolát nyolc osztályossá fejlesztette. A szükséges két tantermet az előjáróság biztosította. Az egyik a Flórián utca 2. szám alatti épületben, a másik az Ó-utca 3. szám alatti házban található egy-egy nagyterem lett.³⁶⁵

Az előjáróság januárban tájékoztatta Ferschich János plébánost, „*hogy a mostani nehéz körülmények között a Baross-telepi iskola további fejlesztését magára vállalni nem hajlandó.*” Arra kérték a plébánost, eszközölje ki a székesfehérvári püspöknél „*a püspöki hatóság engedélyét a Baross-telepi iskola államosításához, mert ellenkező esetben a politikai község legnagyobb sajnálatára bár, de kénytelen lenne külön községi iskolát felállítani és ebben az esetben az eddig nyújtott segílyt is megvonni.*” Dr. Prohászka Ottokár püspök februárban hozott döntése kimondta: „*A kényszerítő körülmények folytán a Baross Gábor-telepi r. kath. iskola beszüntetését... megengedem.*”³⁶⁶

Augusztusban a királyi tanfelügyelőség arról küldött értesítést a községnek, hogy – az államkincstár nehéz helyzete miatt – az iskola államosítása csak akkor történhet meg, „*ha a beosztandó tanerők személyi járandóságai kivételével*

³⁶³Ugyanott 2534/1923. számú irat

³⁶⁴BFL V. 707. a. 6. kötet 141. oldal

³⁶⁵Ugyanott 25/1923. és 26/1923. kgy. szám

³⁶⁶SzfvPL No. 4569. - 258/1923. számú irat

az összes szervezési és fenntartási kiadásokat a helyi érdekelttség fedezi.” A képviselők megállapították, hogy az értesítésben felsorolt összegeket eddig is a község biztosította, s hogy az iskola államosítása elkerülhetetlenül szükséges, ezért a közgyűlés határozata kimondta, hogy Nagytétény „a Baross Gábor-telepi r. kath. iskola államosítását kívánja, s a személyi kiadások kivételével az összes dologi kiadások fedezését magára vállalja.” Az iskola épülete azonban nem a község tulajdona volt, ezért a testület arra is ígéretet tett, „hogy az ottani iskola megfelelő elhelyezését minden körülmények között biztosítani fogja.”³⁶⁷

Az életviszonyok romlása és a nagy infláció miatt 1923-ban is többször emelték a községháza dolgozóinak fizetését.

- Heinrich Imre írnok és Soós Ilonka kisegítő írnok 100%-os béremelést kapott. 8.000 koronás fizetésük 16.000 koronára nőtt.
- Csermák Rezső, Dutka József és Schmidt József kisbírók 3 és 4 ezer koronás bérét 8, illetve 10 ezer koronára emelték.
- Ferschich János plébános földmunka-váltáság járandósága 36 ezer koronáról 600 ezer koronára emelkedett.
- A folyton romló megélhetési viszonyok miatt szeptembertől a közgyűlés a béreket nem koronában, hanem búzaértékben állapította meg. Három alkalmazott bérét már szeptember elsejétől egyenként havi 100 kg búza értékében határozták meg.³⁶⁸

A korona értékének a háború alatti és utáni években bekövetkezett romlását szemlélteti a következő néhány adat: 1914 júniusában 100 korona értéke 104,28 svájci frank volt, ez a háború végére 22,46 svájci frankra csökkent. 1920. december végén 100 korona 1,24, az 1923. esztendő végén pedig már csak 0,03 svájci frankot ért.

Egy munkáscsalád heti élelmiszer-szükségletét a háború kitörése előtt 18,94 koronáért tudta megvásárolni, ez az összeg 1924. januárra 157,75 koronára emelkedett. A bérek vásárlóértéke a háború előttinek alig a felét, a tisztviselői fizetések pedig még az egyharmadát sem érték el.³⁶⁹

Az áprilisi testületi ülésen részt vett a megye vitézi székének képviselőjében Varga István ideiglenes járási hadnagy, aki ismertette a vitézi szék célját, s arra kérte a testületet, hogy egy tekintélyes összeggel támogassa az intézményt. A közgyűlés 10.000 koronát ajánlott fel számukra. A vakokat gyámolító országos egyesület is adományért fordult a községhez. A képviselők 1.500 koronát szavaztak meg e célra. A katolikus fiúiskola is kérvényt nyújtott be az előljáróssághoz, s a megváltozott viszonyok miatt felmerült 169.903 korona többletkiadás fedezésére segélyt kértek a községtől, melyet a közgyűlés megszavazott. Az iskolaszék azt is bejelentette, hogy a párbért páronként 400 koronára emelték, s kérték annak kivetését.³⁷⁰

³⁶⁷BFL V. 707. a. 6. kötet 72/1923. kgy. szám

³⁶⁸Ugyanott 27., 28., 73. és 85/1923. kgy. számok

³⁶⁹A magyarok krónikája. Magyar Könyvklub, Bp., 2000. 1920. oldal

³⁷⁰BFL V., 707. a. 6. kötet 31., 32., 73. és 76/1923. kgy. számok

Júliusban három udvarban sertéspestis tört ki a községben. A körállatorvos a szükséges óvintézkedéseket megtette, s a járás zárlatot rendelt el. Az időben történt beavatkozás és a fertőtlenítés eredményeként szerencsére a fertőzés nem terjedt tovább. Megbetegedett összesen 8 db, elhullott 5 db, kényszerlevágásra került 1 db sertés. Augusztus közepén a pestis megszűnt, a zárlatot szeptemberben feloldották.³⁷¹

Augusztusban a képviselő-testület ígéretet tett, hogy a felekezeti Baross-telepi iskola problémáit megoldja. A nyár folyamán a bérelt épülettel azonban senki sem törődött, s iskolakezdekőkor a tanteremnek nevezett helyiség szinte használhatatlan állapotban volt. Szeptember elején az iskola tanítója, Baranyai Lajos levelet intézett a királyi tanfelügyelőséghez, melyben panaszt tett az iskolában tapasztalható áldatlan állapotok miatt. *„Az ablaktáblák nagyszámú fogyatékosága (úgy külső, mint belső), valamint az ajtók rosszasága miatt az iskola fűtése szinte lehetetlen. A felszerelés annyira fogyatékos, hogy még a legszükségesebb dolgok sincsenek meg... A tábla oly régen volt festve, hogy nem lehet reá írni... Jelenleg az iskola olyan piszkos állapotban van, hogy a tanítást nem merem megkezdeni, annyival is inkább, mert több oldalról, szűlőtől hallottam, hogy ilyen piszkos iskolába a gyermekemet nem járatom. Szerény véleményem szerint 10 napi tanítás teljesen elegendő lenne, hogy a tanulók elférgesedjenek. A beírt tankötelesek száma jelenleg 127, kik váltakozva járnak félnapos tanításra. Ezen egyetlen terem a tanulók számára mértén elég kicsiny...”*

A királyi tanfelügyelő a panaszos levelet elküldte a központi járás főszolgabírójának, aki utasította a község előljáróságát a hibák megszüntetésére. Marastoni László a hiányok pótlásával kapcsolatban október 22-én jelentést tett a főszolgabírónak: *„Az előljáróság az esperesplébános úr elnöklete mellett egy bizottságot küldött ki, mely bizottság a feltétlenül szükséges pótlásokat megállapította.”* A hiányok pótlása azonban olyan nagy összeget jelentett, amelyhez Nagytéténynek nem volt fedezete. Ezért az előljáróság arra kérte a telep lakosságát, hogy járuljanak hozzá a javítási költségekhez. *„Felhívjuk a Polgári Kör elnökségét, hogy a szükséges összeget gyűjtés útján legalább részben teremtsen elő, s amint az előljáróság az áldozatkészségnek csak egy kis jelét is tapasztalni fogja, a saját hatáskörében mindent meg fog tenni, abban a tekintetben, hogy a Barossi iskola még a hideg téli idő beállta előtt legalábbis tűrhető állapotba helyeztessék.”*³⁷²

Az ország területén a legtöbb településen megindult a mozgalom a hősök emlékének megörökítésére. Pest megyében pedig a hősi emlékmű már sok helyen el is készült. Nagytétényben a szeptemberi közgyűlés határozata kimondta *„Miszerint a hősök emlékének községünkben leendő megörökítését szükségesnek tartja, s e célból a bizottságot megalakítja és ezen bizottságba*

³⁷¹BFL IV. 402. b. 9338/1923. számú irat

³⁷²Ugyanott 11647/1923. számú irat

Schwanauer János bírót, Macskássy Sámuel főjegyzőt, Ferschich János, Kammer Ferenc, Keller Béla, Kiss Sándor, Stift Károly, Grósz Ferenc, Kammer Vilmos és dr. Fazekas Alajos urakat jelöli ki.”

A képviselő-testület előtt többször is szerepelt olyan illetőségű ügy, melyben az apa katonaként a világháborúban elesett. November 3-án például „*a hősi halált halt Jakab József és elhagyottá nyilvánított kiskorú leánya illetőségét*” tárgyalták. A család 1911 óta állandóan Nagytétényben lakott, a közterhekhez is hozzájárult, ezért a testület „*a fentnevezett Jakab Józsefet és leányát itteni illetőségűnek elismeri.*”³⁷³

Az előjáróság megállapodást kötött Spiller György fuvarossal, hogy a Diósd felé vezető vicinális út kiépítéséhez szükséges és a Duna partján lévő 1000 köbméter követ 2.500.000 koronáért a helyszínre szállítja. A munka megkezdése után a fuvardíjak megemelkedtek, ezért a képviselő-testület, a megállapított összegen felül, még 500.000 koronát szavazott meg a fuvarosnak.³⁷⁴

A főváros polgármestere 1923 nyarán üdültetési akciót indított a szegény fővárosi gyermekek részére. „*A szegény sorsú lakosság a háború kitörése óta nemcsak a saját életfenntartásához nélkülözi a legszükségesebbeket. Hanem a gyermekei részére nélkülözhetetlen táplálékot sem tudja a súlyos élelmezési viszonyok és drágaság miatt megszerezni. Szomorú statisztika tanúskodik arról, hogy a gyermekhalandóság az utolsó négy-öt esztendő alatt meghaladja a születések számát.*” A főszolgabíró arra kérte az előjáróságot, hogy a testileg leromlott, de orvosilag egészséges 8-14 éves gyerekek nyaralását a községben tegyék lehetővé. A településen kérdőíves felmérést végeztek abból a célból, hogy ki hajlandó szegény budapesti gyermeket nyaraltatásra magához venni. 11 nagytétényi család jelentkezett, s vállalta az üdültetést.³⁷⁵

A nagytétényi szociáldemokrata párt vezetősége ötpontos beadványt intézett az előjárósághoz, melyben a pártszervezethez érkezett panaszok orvoslását kérte. Az előjáróságnak az volt a véleménye, hogy egy politikai pártnak a község belügyeibe való beavatkozása nem engedhető meg. A helyi panaszok meghallgatása az előjáróság feladata, s ennek a kötelességnek ők mindig eleget is tettek. A közgyűlésen hozott testületi döntés kimondta, hogy „*a nagytétényi szociáldemokrata párt vezetőségének beadványával foglalkozni és az abban foglaltak tekintetében érdemleges határozatot hozni nem kíván.*”

Nagytéténynek a 19. század óta nem volt sem önkéntes, sem hivatalos tűzoltósága. Az alispán rendelete a települést tűzoltóság felállítására és megszervezésére kötelezte. A december 3-án tartott közgyűlésen a képviselők hosszú vita után a kötelezett tűzoltóság létrehozását elvetették, s az adóügyi jegyző javaslatát elfogadva határozatot hoztak, mely kimondta, hogy a testület „*A*

³⁷³BFL V. 707. a. 6. kötet 78/1923. és 102/1923. kgy. szám

³⁷⁴Ugyanott 86/1923. kgy. szám

³⁷⁵BFL V. 707. c. 1. doboz 2084/1923. számú irat

községi kötelezett tűzoltóság helyett az önkéntes tűzoltó testület létesítését kívánja és annak azonnali megszervezésével az elöljáróságot bízta meg.”³⁷⁶

Az év során új vállalat települt Nagytéténybe. A Magyar Városi Bank Rt. Budapest V. kerületi helyiségében 1922-ben részvénytársaság alakult, mely Magyar Gomb- és Műanyaggyár néven vállalatot alapított azzal a céllal, hogy „műanyagból nagyüzemi méretekben állítanak elő gombokat, sétatálcákat és hasonló cikkeket.” 1923. április 1-től dr. Sólyom Barna Zoltán okleveles vegyészmérnök, műegyetemi segédtanár lett a vállalat főmérnöke, majd rövidesen igazgatója. Ebben a besztásban egészen 1949-ig irányította a gyárat. A részvénytársaság 1923 júniusában 24 millió koronáért meg-



vásárolta a Nagytétényi Gőzmalom- és Fakereskedelmi Rt.-től az 1208 négyszögöl nagyságú területet, melyen a gyár új telephelye működni kezdett.

Az első időszak fontosabb berendezései voltak: 1 db gumikeverő henger-szék, 1 db kalander, 3 db mártógép, 1 db vulkanizáló kazán, 2 db vulkanizáló dob és 1 db gőzfejlesztő kazán. Az alapítást követő években kesztyűket, gyermeknadrágot, pólyabetétet, fürdősapkát, fürdőcipőt, labdákat stb. állítottak elő gumiból.³⁷⁷

Südi József, a gyár egyik dolgozója, visszaemlékezésében ilyennek látta a gyár egykori környékét: „A gyár majdnem lakatlan környékén, a mai Dózsa György út jobb oldalán nagy kerteket, néhány villát lehetett látni. A másik oldal egészen a hegytetőig beépítetlen, köves terület volt, csak közvetlenül a vasúti töltés túlsó oldalán állt a Leblanc villa – az ismert operaénekes nagypapjának tulajdona volt –, nagy gyümölcsöskerttel. A hegytetőn lévő kőbányából csillék szállították drótkötélpályán a kibányászott köveket a vasúti sorompó melletti csillebuktatóra, ahonnan azt vagonokba surrantották... Elsősorban a gyári dolgozók házai épültek gomba módra. A gyári tisztviselők is gyárközelben építkeztek és állandó lakhelyül választották a Baross Gábor-telepet. A gyár igazgatójának villája is az első utcában épült, alig öt percre a gyártól. Egészen haláláig itt lakott.”³⁷⁸

Már a húszas években is csábítottak külföldre, főleg Németországba, jó kereseti lehetőséget ígérve, magyar szakembereket, mérnököket, orvosokat. Az ígéretek azonban gyakran hamisnak bizonyultak. Az alispán a belügyminiszter körrendelete alapján felhívta az elöljáróság figyelmét, hogy tegyék közhír-

³⁷⁶BFL V. 707. a. 6. kötet 108/1923. és 113/1923. kg. szám

³⁷⁷Dr. Zoltán Gábor: Sétatálcától a műanyagig, 7. és 26. oldal

³⁷⁸Ugyanott 29. oldal

ré ezeknek az alaptalan híreszteléseknek a veszélyét, amelyek „csak arra alkalmasak, hogy hiszékeny embereket a hazájukból való kivándorlásra késztessék s romlásba döntsék, kik azután a magyar külképviseletek és egyesületek anyagi támogatására szorulnak.”³⁷⁹

A Magyarországi Famunkások Szövetsége 1903-ban jött létre, tagjainak szellemi és anyagi érdekeinek megóvása, munkafeltételeinek javítása érdekében. A nagytétényi famunkások részére 1923. október 28-án nyilvános gyűlést tartottak, melyen Szabó Imre központi kiküldött tartott előadást a szövetség céljáról és feladatairól. A tájékoztató után megalakították a MFOSZ községi csoportját, melynek 24 nagytétényi asztalos lett a tagja. A csoport elnöke Bischof Lőrinc, jegyzője Medgyesi József lett. Ellenőröknek Király Istvánt és Horváth Györgyöt, bizalmi férfiaknak Schóber Dénest és Hübs Ernőt választották.³⁸⁰

A község előljárósága december 9-én elkészítette a település legtöbb adót fizető polgáraitól az 1924. évi névjegyzéket, melyet december 10-től 14-ig a község házában közszemlére kitétek. A névjegyzékre 15 napon belül panasz nem érkezett, így az jogerőre emelkedett. 1924-ben Nagytétény leggazdagabb adófizetői, virilista képviselői a következő személyek, illetve vállalatok lettek:

Az adózó neve	Foglalkozása	Az adó összege
1. özv. Lőwy Ernőné	földbirtokos	2.217.913 korona
2. Sertéshizlalda	R.T.	1.364.074 korona
3. Magyar Ónművek	R.T.	1.029.244 korona
4. Katonai Kincstár	földbirtokos	478.215 korona
5. Stift Károly	pék	355.621 korona
6. Ferschich János	plébános	244.116 korona
7. Stift János	gazdálkodó	181.473 korona
8. Pentz Mihály	gazdálkodó	158.463 korona
9. özv. Zimmermann Mátyásné	magánzó	148.932 korona
10. Stift Ferenc	pék	123.980 korona
11. dr. Pór Zsigmond	orvos	122.768 korona
12. özv. Stift Béláné	gazdálkodó	115.103 korona
13. Leheti József	gazdálkodó	109.918 korona
14. özv. Imre Lajosné	gazdálkodó	82.451 korona
15. Magyar Nemzk. Aratógépgyár	R.T.	79.272 korona
16. özv. Böhm Márkusné	kereskedő	62.885 korona
17. Léhner Vilmosné	gazdálkodó	54.547 korona
18. Németh József	gazdálkodó	51.333 korona
19. Vadásztölténygyár	R.T.	50.259 korona ³⁸¹

³⁷⁹BFL V. 707. d. 2. doboz 2742/1923. számú irat

³⁸⁰BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 9/1. és 15. oldal

³⁸¹BFL IV. 402. b. 14738/1923. számú irat

A központi járás főszolgabírójának rendeletére a képviselő-testület elkészítette az 1924. gazdasági évben hatósági lisztellátásban részesülők névjegyzékét, melyen 185 lakos neve szerepelt (felnőttek, gyerekek). A jegyzék feltüntette az ellátandó nevét, életkorát, lakcímét, az ellátás jogcímét, vagyoni helyzetét, foglalkozását. 180 személy vagyontalan volt, három lakos házzal, kettő pedig félházzal rendelkezett. A névjegyzékben 40 hadiözvegy szerepelt. Például: a 33 éves Hangyál Béláné (Fő-utca 49.), a 46 éves Heitzmann Ferencné (Diósdí u. 4.), a 43 éves Schmidt Györgyné (Templom u. 1.), a 40 éves Hufnagel Jakabné (Ó-utca 40.), az 57 éves Vitéz Józsefné (Diósdí u.25.), a 37 éves Fábián Józsefné (Duna u. 2.), a 45 éves Kirchof Istvánné (Temető u. 5.), a 42 éves Pribék Mihályné (Baross Gábor-telep) stb. A 12 hadirokkant közül Lampel Mór trafikos (Fő-utca 41.) és Blahó Pál (Fő-utca 50.) 100%-os, Csetényi István trafikos (Templom u. 5.) 80%-os hadirokkant volt. A névjegyzéken 108 gyermek és tanuló neve szerepelt, közülük 38 hadiárva volt.³⁸²



³⁸²Ugyanott 802/1924. számú irat

Az utak és iskolák építésének évei (1924-1926)

Az 1924. március 5-én tartott közgyűlésen köszöntek el a képviselők Macskássy Sámuel főjegyzőtől, aki 10 évig állt a település élén, s az év elejétől Budafok főjegyzőjévé nevezték ki. A község nevében Ferschich János – többek között – e mondatokkal búcsúzott tőle: *„Fáj búcsút mondanunk a derék főtisztviselőnek, aki velünk együtt átszenvedte a világháború borzalmait és végigküzdötte az októberi forradalom, vörös kommun gyászos harcait... Higgadtsága, nagy lelkiereje ezen válságos idők viharában is biztos kézzel irányította községi életünk hajójának kormányát... Hála és köszönet illet téged részünkről, mert nem csak bölcs vezérünk, hanem megértő és szerető atyánk voltál. Szegény és gazdag egyaránt bizalommal fordulhatott hozzád tanácsért, segítségért...”* Macskássy Sámuel nevére és emlékére egy 500.000 koronás alapítványt hozott létre a képviselő-testület, melynek kamataiból a település jegyzőinek gyermekeit, valamint a szegény sorsú, szorgalmas tanulókat jutalmazták.

Június 12-én a közgyűlés Nagytétény új főjegyzőjének Marastoni Lászlót választotta meg, aki 1935-ig állt a település élén.

Ferschich János plébános a községet terhelő papi földjavadalom munkaváltáság összegét az 1924. évre 60 mázsa búza értékében kérte megállapítani a testülettől. Azt is bejelentette, hogy az összeg negyedrésztét *„a csaknem lakhatatlanná vált paplak rendbehozatalára akarja fordítani.”* A közgyűlés a plébános kérését megszavazta.³⁸³

A községben az iparostanoncok száma meghaladta a 40 főt, ezért a képviselő-testület iparostanonc-iskola felállításáról döntött. Felügyelőbizottságot választottak, amelynek az volt a feladata, hogy a szükséges előmunkálatokról (az iskola elhelyezése, tanerők, költségvetés) gondoskodjon. A bizottság tagjai közé került Ferschich János plébános, Mátyás Lajos tanító, Kiss Sándor az Iparos Kör elnöke, a főjegyző és a bíró.³⁸⁴

Az orvos munkájának segítése és a szegény, vagyontalan, s a belterülettől távol lakó betegek ellátása érdekében március 26-i ülésén úgy döntött a közgyűlés, hogy *„Köteles a község gondoskodni arról, hogy a község belterületétől 2 km távolabb lakó, teljesen vagyontalan fekvő betegek megvizsgálásához a községi orvosnak fuvar természetben biztosítsák.”* Az eljáróság egy helybeli lakossal kötött szerződést, aki az esetenként felmerült fuvarokat az orvos részére elvállalta.³⁸⁵

Az 1920-as évek elején a községben erős ingatlanforgalom bonyolódott le. Ez azonban nem a kis egzisztenciájú családok földhöz vagy házhoz jutását segítette, hanem a legtöbb esetben *„a tőzsdei nyereségek elhelyezésére szolgál és*

³⁸³BFL V. 707. a. 6. kötet 4/1924. és 15/1924. kgy. szám

³⁸⁴Ugyanott 18/1924. kgy. szám

³⁸⁵Ugyanott 7. kötet 23/1924. kgy. szám

munka nélküli jövedelmeket biztosít.” Baross Gábor-telepen például feltűnő volt, hogy az ott található közel 500 ház és házhely gyakran egy év alatt többször is gazdát cserélt. A tulajdonosoknak sokszor nem a letelepedés volt a céljuk, hanem a kedvező lehetőségek kihasználása.

A képviselő-testület a Horthy Miklós védnöksége alatt lezajlott Országos Ínségnyhító Akció adományaiból megmaradt 43.974 koronáról úgy rendelkezett, hogy annak *„a községi szegény alapba való beolvasztását rendeli el.”*³⁸⁶

A tavaszi hóolvadás idején és nagy esőzések után Nagytétény utcái gyakran sártengerré változtak. Ilyen volt például a Petőfi utca is, amelynek lakói május 10-én levelet intéztek az előljárósághoz az utca tarthatatlan állapota miatt. *„Alulírottak, a Petőfi utca lakói kérjük, hogy az utca útját a legsürgősebben és alaposan megcsináltatni kegyeskedjenek. Amennyiben ezen kívánságunkat napok alatt nem teljesítik, kénytelenek volnánk panaszunkat a felsőbb hatóságnál megismételni. Mikor oly nagy adókkal vagyunk sújtva, elvárhatjuk, hogy ne kelljen tengelyig elsüllyedni a kocsinak, ha egy kis fát vagy szenet viszünk haza. Az esőzésem kívül főleg az okozza utcánk elposványosodását, hogy a község előljárósága megengedte, hogy a levezető árkot elzárják és ezzel nekünk milliós károkat okozott.”* A levelet 24 Petőfi utcai lakó írta alá, köztük Bugyesinszky József, Lednitzky Antal, Benti Nándor, Gerley Jenő, dr. Pór Zsigmond, Thurzó Imre stb.

A panasz eljutott a központi járás főszolgabírójához, aki júniusban utasította az előljáróságot a panasz elintézésére. Az eredményről 30 napon belül jelentést kért. Marastoni László főjegyző szerint a járdák július 19-re használható állapotba kerültek, de a kocsit rendbehozatala a talajvíz miatt még nem történt meg. A lakosok panaszát csak szeptember közepére sikerült megoldani. Ekkor a főjegyző azt jelenthette a főszolgabírónak, hogy *„A Petőfi utcának talajvíz következtében használhatatlanná vált kocsit útját, valamint a járhatatlanná vált gyalogjáróját már teljesen rendbe hozattuk és a közlekedés lehetővé tétetett.”*³⁸⁷

A község és a nagytétényi munkások helyzetéről Ferschich János plébános a fehérvári püspöknek írt jelentésében számolt be: *„Az elbocsátott gyári munkások keresethiány folytán keserednek el és panaszkodnak a vállalatok vezetősége ellen, amely a szegény ember előtt elzárja a munkaalkalmat. Az építkezések teljes szünetelése nyomottá tette a kőfaragók, kőművesek és ácsok lelkiületét, pedig a helybeli férfilakosságnak kb. 50%-a ezen szakmákban dolgozik.”* A rossz gazdasági helyzet, a szegénység ellenére 1924-ben nagy volt a mulatozási kedv a községben. *„Nem volt vasárnap, hogy valamelyik vendéglőben nem lett volna táncmulatság, kabaré, barátságos családi estély. Sőt, húsvét után egy színtársulat telepedett itt le, és teljes 3 hónapig telt ház mellett játszott. Fájdalom: amily mértékben megtelepedtek a kocsmák, oly arányban üresedett meg Isten háza.”*³⁸⁸

³⁸⁶Ugyanott 29/1924. és 30/1914. kgy. szám

³⁸⁷BFL IV. 402. b. 6061/1924. számú irat

³⁸⁸Lelkipásztori jelentések 1924-1926. 267. oldal

A plébános a helyi egyesületekkel való kapcsolatát harmonikusnak tartotta. Erről ez olvasható a püspöknek írt jelentésben: A Polgári Körnek „6 éven át elnöke voltam, és csak a forradalom idején távoztam éléről. Dalárdája az ünnepeken nagyban emeli az istentisztelet fényét.” Ferschich János nagyszerű, példamutató emberként jellemezte Kiss Sándort, az Iparos Kör elnökét, aki „Meggyőződéses katolikus asztalosmester, nagy ügyességgel vezeti a helybeli kisiparosokat, hogy őket a szociáldemokrácia karmaitól visszatartsa. Az iparos ifjúsággal műkedvelő előadásokat tart, és ez úton f. évben 11 milliót gyűjtött a harangalapra. Ő volt az, aki a vörös uralom teljes virágzása idején, Fáy gyógyszerésszel, a Polgári Kör elnökével egy népgyűlés keretében életük kockáztatásával tiltakozott szent hitünk gyalázása ellen.”³⁸⁹

A magyar és német lakosság problémamentes együttélése érdekében a plébános változtatott a szentmisék rendjén. „Hogy a magyarok és a németek közötti súrlódásnak egyszer s mindenkorra véget vessek, beszüntettem a félig magyar, félig német istentiszteletet, és helyette húsvét óta a 8 órai mise mindig német, a 10 órai pedig mindig nagymise magyar énekkel és szentbeszéddel. Ily módon a németektől semmit el nem vettem, de viszont a magyarok minden vasárnap hallgathatnak prédikációt, amelyen a tanulóifjúság is részt vesz.”

A püspök számára írt jelentésben a plébános a családi kötelék lazulásáról is beszámolt. A községben nőtt a válások és a polgári házasságkötések száma. Ennek okát a nagy lakáshiányban látta. Tapasztalata szerint a fiatal házások gyakran a szülőkkel kénytelenek együtt élni, s a rossz körülmények az öregek és fiatalok közötti nézeteltéréshez, veszekedésekhez vezet. „A fiatalok lassan elhidegülnek egymástól, és a vége elválás, majd polgári házasság. Általában a családi kötelék nagyon meglazult azáltal, hogy a háború és a jelenlegi gazdasági krízis miatt a nők önálló keresetanyokká lettek.”

Az iskolában a fegyelmezetlen tanulók okoztak sok gondot. A tanítók és a hitoktatók a szülők rosszul értelmezett szeretete miatt alig mertek már büntetni. „Utóbbi időben több oldalról panasszal fordultak hozzám. És különös, ha az ember iskolai növendékeit korholja, úgy becsületsértést követ el. Pl. Czethofer József hitoktató úr az ismétlős lányoknak szemtelen viselkedésük miatt azt mondta, hogy úgy viselkednek, mint a pesti utcai lányok. Ezért a kifejezésért – amely mindenestre túl erős – becsületsértés címén 1 millió korona pénzbüntetésre ítélték. De Istenem, hová jutunk, ha a tanító kis növendékeivel szemben becsületsértést követ el, ha őt ostobasága miatt csacsinak hívja?”³⁹⁰

Május 24-én a képviselő-testület a Budafoki Villamossági Részvénytársasággal megkötött szerződést elfogadta, s felhatalmazta az előjáróságot, hogy azt írja alá. Tanulságos a testület véleménye az elhúzódozott előzményekről: „Valóságos kultúrbotránynak kell minősíteni, hogy a főváros tőszomszédságá-

³⁸⁹Ugyanott 268. oldal

³⁹⁰Ugyanott 269-270. oldal

ban levő, kedvező fekvésénél fogva, jó vasúti összeköttetéssel bíró, ipari fejlődésre predesztinált község, melynek területe már amúgy is teljesen behálózott magasfeszültségű távvezetékkel, ne kaphasson saját lakosságának villamos áramot, azért mert éveken át belső viszály és egyetértés hiánya, később a világháború, majd az ezt követő válságos gazdasági viszonyok akadályozzák.” A közgyűlés határozata szerint a tervezett 120 millió korona hozzájárulási összeg a megvalósításhoz hiánytalanul rendelkezésre állt. A villamos hálózat kiépítésekor úgy döntöttek a képviselők, hogy a kimaradt utcákban a hálózat kiépítéséhez folytatólagosan hozzájárulnak. Decemberben „Az Árpád utca 24. sz. és a Hunyadi utca 19. sz. házig összesen 650 méter hosszú hálózatnak kiépítéséhez kívánt 7.170.000 korona hozzájárulási összeget” megszavazták és a hálózat sürgős kiépítését kérték.³⁹¹

A közevilágítás mellett fontos volt a lakosság árammal való ellátása is. A villany bevezetése azonban nem volt olcsó, ezért a füstölő petróleumlámpákat először csak a jobb módú családok tudták lecserélni villanyvilágításra. A húszas évek végén a község 1272 lakóházából 493-ban volt bevezetve a villany.³⁹²

Novemberben a Szabó-telepen élő családok kérvényt nyújtottak be az eljárásához, melyben a telepről a községbe vezető út kiépítéséhez kértek támogatást. Az ott élő lakosok és telektulajdonosok már hozzá is fogtak az út kiépítéséhez, hogy az az év minden időszakában járható legyen, de összegyűjtött pénzük a munka befejezéséhez nem volt elegendő. A közgyűlésen a képviselők úgy döntöttek, hogy 600.000 koronával hozzájárulnak az út megépítéséhez.³⁹³

December 10-én a dunatelepi lakosok kérelméről tárgyalt a képviselő-testület. Az ott élők „a közlekedési úttól teljesen el vannak vágva..., a vasút pályatestén kénytelenek átmászni. Lakóházaikat csak igen nagy kerülővel tudják kocsival megközelíteni, sőt a Duna áradása esetén teljesen el vannak zárva.” A közgyűlés Dunatelepen, a vasúti pályatesten egy „útátjáró létesítését” fontosnak tartotta, s utasította az elöljáróságot a szükséges lépések megtételére. 1925 nyarán a főjegyző bejelentette, hogy az átjáró építéséhez az ottani telektulajdonosok „minden telek után 200-200 korona hozzájárulást ajánlanak fel.” A testület döntése szerint a község pedig az útátjáró építéséhez 150 kézi és 10 ígás napszámot biztosít.³⁹⁴ Az átjáró építése azonban nem kezdődött el.

1926-ban a vármegye közigazgatási bizottsága, mivel a telep lakossága a gyalogosforgalmat „tiltott módon a pályatesten keresztül bonyolítja le”, végre egy gyalogátjáró létesítését rendelte el. „A vasúti pályatestnek baloldalán elterülő lakótelepnek a vasút felé vezető főutcájának tengelyébe egy-egy méter széles, korlátokkal és mindkét oldalon forgószerkezettel ellátott gyalogútjáró

³⁹¹BFL V. 707. a. 7. kötet 33/1924. és 87/1924. kgy. szám

³⁹²Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez. 354. oldal

³⁹³BFL V. 707. a. 7. kötet 71/1924. kgy. szám

³⁹⁴Ugyanott 71/1924., 83/1924. és 62/1925. kgy. szám

létesíttessék..." A döntést többen megfellebbezték, mert kocsíútátjáró létesítéséről a bizottság nem rendelkezett.³⁹⁵

1928-ban Werle György, a dunatelepi lakosok nevében, arra hívta fel a főszolgabíró figyelmét, hogy *„Tűzveszély esetén az itteni adófizető polgárok vagyona a legnagyobb veszedelemben forog, minthogy a Dunatelep csak a legnagyobb nehézségek árán, több kilométeres kerülővel közelíthető meg a helybeli tűzoltóság által. Ily körülmények között nap-nap után azt kell látnunk, hogy vonatí mozdonyok szikráit a szél több száz méterre elhordja, s ezáltal a környék állandó tűzveszélynek van kitéve...”* A nagytétényi önkéntes tűzoltóság parancsnoka is kérelmezte az átjáró mielőbbi létesítését. A vármegye közigazgatási bizottsága végül a gyalogútátjáró helyett egy hat méter szélességű kocsíútátjáró építését rendelte el. Közben az előljárárság és a vasúttársaság közötti költségvetési, anyagi viták is rendeződtek, s augusztusban a vasúti átjáró kialakítása megkezdődhetett. Szeptember elején Marastoni László községi főjegyző azt jelenthette a főszolgabírónak, *„hogy az összes munkálatok elkészültek és a terv szerint kiépített kocsíátjáró a Duna-Száva-Adria vasút igazgatósága részéről a rendes forgalomnak f. év szeptember 2-án átadatott.”*³⁹⁶

A létrejött Nagytétényi Levente Egyesület gyakorló pályájának a sportpályát jelölte ki a képviselő-testület 1924-ben. A pálya használatát – bizonyos feltétellel – a Nagytétényi Iparos Sportegyletnek és a községi sportegyletnek is megengedték. *„Közös költségükön a pálya feltöltéséről gondoskodjanak, mely esetben a pályát díjtalanul használhatják akkor, ha a Levente Egyesület gyakorló ideje letelt.”*³⁹⁷

1924-ben alapította Rühl Lajos az Ipartestület elnöke a Cementárugyárt, mely kútgyűrűk, csatornacsövek, járdalapok és különféle betonáruk gyártásával foglalkozott. Termékeiket az egész ország területén árusították.³⁹⁸

A Nagytétényi Polgári Kör 1925. február 8-án tartotta évi rendes közgyűlést, melyen módosították a kör alapszabályát. A tisztikar kiegészült ügyésszel (jogtanácsossal) és könyvtárossal. A gazdából háznagy lett, a rendezőség vizsgálmi bizottsággá alakult és létrehozták a számvizsgáló bizottságot. A nagy infláció miatt az évi tagsági díj, mely kezdetben 8 korona volt, 60.000 koronára emelkedett. A pártoló tagok évi díja pedig 16 koronáról 36.000 koronára. Pencz Ferenc titkár éves beszámolójában elmondta, hogy 1924-ben a körnek 140 tagja volt. Az év során 7 választmányi ülést tartottak, 6 táncestélyt, 4 felolvasást, 1 hazafias előadást, kirándulást, biliárd versenyt és a szegény sorsú gyermekek részére karácsonyfa-ünnepélyt rendeztek. A közgyűlés végén titkos szavazással megválasztották a kör új tisztikarát, melynek eredményét Bende Lajos korelnök jelentette be. Elnöknek ismét Fáy Ignácot választották,

³⁹⁵BFL IV. 402. b. 20666/1926. számú irat

³⁹⁶Ugyanott 6041/1928. számú irat

³⁹⁷BFL V. 707. a. 7. kötet 84/1924. kggy. szám

³⁹⁸Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője. i. m. 330. oldal

alelnök Dr. Fazekas Alajos, titkár Pencz Ferenc, pénztáros Höflinger András, háznagy Knapp István, ellenőr Marastoni László és könyvtáros Bende Lajos lett. A Polgári Kör 1925. évi tagjainak teljes névsora a függelékben, a dokumentumok között olvasható el.³⁹⁹

Februárban megalakult az egyházközség Oltáregyesülete. *„Első feladatunknak a villanyfénynek a templomunkba való bevezetését tekintettük, ami közel 20 millióba került. Március 25-én az esti litániánál gyűltak ki először a villanykörtek. Nagy volt mindnyájunk öröme...”*

XI. Pius pápa, a hitélet elmélyítése érdekében, az 1925-ös esztendőt Szent Évnek nyilvánította. Ebből az alkalomból Magyarországról hét zarándoklat indult Rómába. Ferschich János plébános 14 nagytétényi hívével szeptember 5-én indult egy ezer fős csoporttal a zarándoklatra. Kihallgatáson fogadta őket a pápa, s többek között a Colosseum falai között is látogatást tettek.

„Felejthetetlenek maradnak előttünk azok a benyomások, amelyeket az örök városban szereztünk... Mikor szeptember 19-én, 2 heti távollétünk után a külvonlat Nagytétény állomásra érkezett, a lakosság apraja-nagyja fogadott bennünket és zászlókkal, körmenetben kísérték a templomba. Igazi diadalmenet volt hazajövetelünk.”

A párbér rendezése után a plébános anyagilag szerencsés helyzetbe került, s a megtakarított pénzből *„a plébánián egy 5. szobát építettem és a villanyvilágítást bevezetttem. A kapu most már nem a poros és piszkos fűtőcáról, hanem a templom felől nyílik, és a lakásom sokkal csendesebb és jóval tűrhetőbb.”*⁴⁰⁰

Nagytétényben népszerű volt a műkedvelő színjátszás. Szabad idejükben sokan vettek részt az egyesületek színjátszó csoportjainak munkájában, melyek előadásaikkal sok örömet szereztek a lakosságnak. Az Iparos Kör és sportegyesületének színjátszói 1924-ben és 1925-ben többször is bemutatták a „Hazudik a muzsikaszó” című darabot, melynek szereplői mindig sok tapsot



kaptak. A képen látható szereplők közül ülnek: Hajduk Magda, Kiss László, Mészáros Rózi. Az első sorban állnak: Zsetnai Teréz, Molnár Dezső, Bodor Gyula, László Ilona, Mehrl Anna, Schwartz Manó, Dörnyei László és Lehner Ferenc. A hátsó álló sor: Horváth István, Hufnágel Anna, Steiner Erzsébet, Mészáros Irma, László Juliska és Grábits István

³⁹⁹BFL IV. 142. Nagytétényi egyesületek 3/22-25. oldal

⁴⁰⁰Lelkipásztori jelentések. i. m. 271-273. oldal

Nagy közönségsikere volt az 1924-ben bemutatott „Árvácska” című darabnak is. A kép közepén Zsetnai Teréz látható, két oldalán a gyermekszereplők: Velencei Kati, Wittmann Teri, Grósz Magdi (a cipész lánya) és Velencei Anna.



1925 tavaszán a Fő-utca portalanítása érdekében a belterületi szakasz locsolásáról határoztak a képviselők. A közgyűlés *„A Fő-utca locsolását elrendeli és utasítja az előjáróságot, hogy öntözőkocsit akár vétel, akár kölcsön útján szerezzen be, és a fuvarozást szerződésileg biztosítsa.”*

Őszre kiderült, hogy a locsolás nem oldotta meg a poros út okozta problémákat. A község a kereskedelemügyi minisztérium közlekedési osztályához fordult azzal a kéréssel, hogy a Buda-Graz útnak a település *„belsejére eső szakasza kiköveztessék, tekintettel arra, hogy a sűrű és nagy forgalom következtében a por elviselhetetlen, a lakások még az éjjeli órákban sem szellőztethetők, öntözéssel pedig a vastag rétegű port lekötni lehetetlen.”*⁴⁰¹

A Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége nagytétényi csoportja 1925. március 29-én tartotta alakuló ülését, melyen 50 építőmunkás vett részt. Baticz Gyula központi megbízott tájékoztatójában hangsúlyozta, hogy az építőmunkásoknak fontos érdeke, hogy belépjenek a MÉOSZ-ba, mert a szövetség tagjai anyagi és szellemi érdekeiket védi és segínyt nyújt számukra. A belépési nyilatkozatot 28 helyi építőmunkás írta alá. A csoport elnöke Krizsán Jakab, jegyzője Huszt Ferenc, pénztárnoka Bayer Antal lett.⁴⁰²

1925. április 26-án a község építőiparosait tanácskozára hívták a község-házára, s ismertették velük az új építkezési szabályzatot. A legfontosabbak: *„Építkezést megkezdeni, míg engedély nincs, tilos. Rajzok 2 példányban nyújtandók be a község-házán, amikor az építkezés díját be kell fizetni...”* Néhány ismert név az 1925-ben nyilvántartott építőipari mesterek közül: Bischof Máté, Bischof Gyula, Krizsán József, Spiller György, Pelikán József, Pregitzer György, Wittmann Ferenc.

A nagytétényi építőipari munkások társadalmi egyesülete emlékiratot küldött a képviselő-testületnek, melyben az építőipari dolgozók sanyarú helyzetét mutatták be... *„A háború kitörésével ugyanis az építőipari tevékenység országszerte csaknem teljesen megdermedt, és azóta nem tudott lábra állni...”* Felhívták a figyelmet *„arra a rémületes nyomorúságra, amelyben az építőipar szünetelése következtében kénytelenek vagyunk élni...”* Arra kérték az előjáró-

⁴⁰¹BFL V. 707. a. 7. kötet 35/1925. és 108/1925. kgy. szám

⁴⁰²BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 10/1. és 27-28. oldal

ságot, „*hogy a község fejlődése érdekében is méltóztassék a községben szükségessé vált építőipari munkálatok elrendelése tárgyában sürgősen intézkedni.*”⁴⁰³

Áprilisban a sertéshizlalda vezetősége tájékoztatta Marastoni László főjegyzőt, hogy a tulajdonukat képező „Exportvásár” szálloda új bérelője Erdélyi Frigyes lett, s kérték a szállodai és vendéglői iparengedély biztosítását.

1927 októberében a hotel „Export szálló” néven működött, s a 28 vendégszobából akkor 11 üresen állt. A szálloda bérelője a kiadott szobák bruttó jövedelmének 25%-át fizette a tulajdonosnak. A vendégszobák és a szállodai személyzet lakószobáinak 1927. évre megállapított házaadója 1.792 pengő volt.⁴⁰⁴

A vármegyei közigazgatási bizottság rendelete értelmében a községnek gondoskodnia kellett az addig magántulajdonú épületekben működő községi állami elemi iskola elhelyezéséről. A község azonban anyagiak és megfelelő terület hiányában az iskola építését nem tudta megvalósítani. A probléma sürgős megoldását csak hosszú lejáratú kölcsön felvételével lehetett orvosolni. A közgyűlés határozata felhatalmazta „*az előjáróságot, hogy a népjóléti minisztériumtól kért 500 millió korona kölcsönt, amennyiben az kiutaltatnék, fordítsa iskolaépítési célokra.*”

A magyar királyi pénzügyminisztérium 1925 nyarán 300 millió kamatmentes előleget utalt ki a községnek „*a munkanélküliség lehető enyhítése céljából.*” A főjegyző véleménye az volt, hogy az itt élők nagy része építőipari munkás, „*kik leginkább érzik már a világháború kezdete óta ezen szakmákban a munkanélküliséget.*” A képviselők ezért úgy határoztak, hogy az előleget építkezésekre kell fordítani. Utasították az előjáróságot, „*hogy egy iskolaépület tervrajzát, valamint költségvetését szerezze be és a legközelebbi közgyűlésen tegyen részletes jelentést róla.*”

Október 3-án már a községi elemi iskola helyének megválasztásáról tárgyaltak a képviselők. Az előjáróság „*az iskolaépület elhelyezésére a Fő-utcában elfekvő úgynevezett kutyavár területet tartja a legalkalmasabbnak, ahol az összes tantermek felépíthetők volnának.*” Keller Béla képviselő, Löwy Ernő örököseinek nevében bejelentette, hogy a család „*a telket ingyen óhajtja átadni a községnek.*”⁴⁰⁵

Nagyтétényből a leánytanulók a budafoki polgári iskolába jártak át, ami a képviselők véleménye szerint, a villamoson való utazás miatt „*erkölcsi tekintetben igen káros rájuk.*” A közgyűlés elfogadta a főjegyző javaslatát, aminek értelmében a községben polgári leányiskola létesült, s a testület „*már a folyó év szeptember elsejére felajánlja az iskola részére szükséges két tantermet és egy irodahelyiséget. A jövő évre a harmadik és az utáni évre a negyedik tantermet. Gondoskodik az épület jó karbantartásáról, a helyiségek fűtéséről.*”⁴⁰⁶

⁴⁰³BFL V. 707. c. 1. doboz 2702/1925. és 2754/1925. számú iratok

⁴⁰⁴Ugyanott 2154/1925. és 2. doboz 6543/1927. számú iratok

⁴⁰⁵BFL V. 707. a. 7. kötet 43/1925., 75/1925. és 102/1925. kgy. számok

⁴⁰⁶Ugyanott 74/1925. kgy. szám

Ferschich János plébános így írt az előkészületekről: *„Fájó szívvel néztem kezdet óta a sok lelki veszedelmet, amelynek 10-14 éves leányaink a villamoson ki voltak téve, midőn Budafokra, a polgári iskolába jártak. Gondoltam egy mérészet, és a nyári hónapokban annyit jártam a minisztériumokba, míg a sok „alkalmatlansággal” célt nem értem.”*⁴⁰⁷

Az ünnepélyes tanévnyitót 1925. szeptember 18-án tartották. *„Az iskola alapítása körül kifejtett buzgalmaért az elismerés koszorúja Ferschich János esperesplébános urunkat illeti, akinek fáradozásáért mindnyájunk hálás köszönete jár.”* - olvasható a polgári leányiskola 1925-1926. évi értesítőjében. A polgári első igazgatója Okányi Sándor lett, a tanárok pedig Árokhátné Szalai Margit, Keller Margit és Buriss Anna. Az iskolába 42 első osztályos és 30 második osztályos leány járt. A diákok túlnyomó része szegény sorsú, 50%-a pedig hadiárva, akik közül 27 növendék a helybeli „Fehér Kereszt” árvaház gondozottja volt. 37 tanuló részesült teljes tandíjmentességben. A tanulók névjegyzékét olvasva, több ismert tétényi család neve fedezhető fel: Bischof Gizella, Grósz Magda, Grósz Mária, Spiller Borbála, Hradeczky Hilda, Marastoni Sarolta, Pentz Margit stb. A leányok a polgáriban a következő tantárgyakat tanulták: vallástan, magyar, német, történet, földrajz, állat- és növénytan, vegytan és ásványtan, számtan és mértan, természettan, egészségtan, háztartástan, rajz, szépírás, ének, testgyakorlás.⁴⁰⁸

A június 8-i képviselő-testületi ülés egyik témája a hősi emlékmű felállítása volt. E célra a községben *„megindított gyűjtés társadalmi úton kellő eredménnyel nem járt, a mulatságok jövedelme is elenyésző csekélységet képez.”* A főjegyző véleménye szerint ezért más megoldást kellett keresni, mert *„A világháborúban elesett hőseink mindannyiunknál többet, mindenüket, az életüket adták édes hazánkért, így tehát erkölcsi kötelességünk az emléküket az utókor számára méltó módon megörökíteni.”* A hősi emlékmű elkészítésével kapcsolatos feladatok intézésére egy bizottságot választottak, melynek tagjai lettek: a főjegyző, a bíró, valamint Kiss Sándor, Pencz Lipót és Ferschich János. Az Országos Képző- és Iparművészek Szövetségétől elfogadott terveket kértek kiválasztás céljából, s a bizottság feladata lett ezek költségvetésének beszerzése is. A közgyűlés úgy döntött, hogy ha az önkéntes adakozásokból, felajánlásokból befolyt összeg nem lenne elegendő, akkor az előljáróság *„a hiányt az állami egyenes adók alapján vesse ki és hajtsa be.”*

Júliusban a bizottság három kiválasztott emlékmű tervét mutatta be a képviselőknek, s arról tájékoztatta a közgyűlést, hogy az emlékmű felállítási költsége közel 600.000 koronába kerül. Az iskola sürgős megépítése miatt ez az összeg nem állt rendelkezésre, ezért a testület a döntést 1926-ra halasztotta.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷Lelkipásztori jelentések. i. m. 272. oldal

⁴⁰⁸Nagytétényi m. kir. állami polgári leányiskola értesítője 1925-26. 3-6. oldal

⁴⁰⁹BFL V. 707. a. 7. kötet 45/1925 és 78/1925. kgy. szám

Július 28-án Nagytétény iparosai az ipartestület megalakítása céljából ülést tartottak. A megbeszélésen megállapítást nyert, hogy a községben a 107 képesítéshez kötött iparos közül 92 mester kérte az ipartestület megalakítását, melynek alakuló ülésére augusztus 7-én került sor. Az első közgyűlésen részt vett Radonits Gyula főszolgabíró és Marastoni László a község főjegyzője is. Az ülésen megválasztották a létrejött Nagytétényi Általános Ipartestület vezetőségét. Elnök Rühl Lajos, alelnök Bischoff Gyula, pénztárnok Skolits János, jegyző Mészáros Jenő lett. Az előjárók közé került, többek között, Hamál Libor, Krizsán József, Pentz Lipót, Grósz Mihály, Pregitzer György, Spiller György, Szelman Ignác és Wittmann Ferenc.

Augusztus 7-én fogadták el az Ipartestület alapszabályát is, melyben megfogalmazták a testület célját: *„A testületi tagok között a rendet és egyetértést fenntartani... Az iparosok érdekeit előmozdítani és őket haladásra serkenteni... Az iparosok és segédek között rendezett viszonyok álljanak fenn... A tanoncügy rendezése... Békéltetési bizottság működésének biztosítása...”* Az Ipartestület tagja lett minden iparos, aki Nagytétény területén képesítéshez kötött ipart űzött. A testületbe való belépésért felvételi díjat és évenként (az alkalmazottak száma alapján) tagsági díjat kellett fizetni.⁴¹⁰

1925-ben alakult meg az úgynevezett „Dunai Szövetség”, mely csekély tagsági díj ellenében a Duna mentén található településeket fogta össze. A belépett községek részére üdülő- és nyaralóhelyek létesítéséhez, fejlesztéséhez ígért támogatást a szövetség, melynek Nagytétény is tagja lett. A képviselő-testület az alispánhoz írt levelében kiemelte, hogy *„Községünkben egy strandfürdő létesítése kívánatos volna, annyival is inkább, mert már évek hosszú során keresztül a ferencvárosi tornaclub igen tekintélyes számú csoportja minden év vásár- és ünnepnapján látogatja Duna partunkat, sőt ott turistaházat építtetett magának. Ezen területünk fejlesztésével és kiépítésével egy igen kellemes kirándulóhely lenne biztosítható a nagyközönség részére.”*⁴¹¹

Májusban a Baross Gábor-telepi Ifjúsági Kör nevében Somogyi György sportpálya használatára területet kért a képviselő-testülettől. *„A Főző László út baloldali részén a 8. - 9. utca irányában a volt úrbéri zsellérek tulajdonát képező területből mintegy 100 méter hosszú és 35 méter széles rész”* átengedését kérték a testülettől.⁴¹² A barossi Levente Egyesület számára a község már biztosított egy sportpályát, ezért újabb terület kijelölését a képviselők nem tartották szükségesnek. Azonban a kör tagjainak e sportpálya használatát - egy feltétellel - engedélyezték. A megszületett határozat kimondta, hogy a közgyűlés az Ifjúsági Körnek *„a Levente Egyesület részére már kijelölt pálya használatát engedélyezi, ha a Levente Egyesületbe beiratkoznak.”*⁴¹³

⁴¹⁰BFL IX. 268. b. 1925. augusztus 7. (szám nélkül) és 5/1926. számú irat

⁴¹¹BFL V. 707. d. 2. doboz 1503/1926. számú irat

⁴¹²Ugyanott 2235/1925. számú irat

⁴¹³BFL 707. a. 7. kötet 47/1925. kgy. szám

Szeptemberben a Baross Gábor-telepi Polgári Kör az ottani tanköteles gyerekek oktatásához szükséges megfelelő tantermek biztosítását kérte az anyaközségtől. A telepen ebben az időben 126 tanuló volt bezsúfolva egy tanteremnek nevezett helyiségbe. A képviselő-testület egy kéttantermes barossi állami iskola építését határozta el, s megbízta az előjáróságot az előkészületek megtételére. Októberben a Polgári Kör a telepi lakosok írásos beadványát is átadta az előjáróságnak, amelyben a szülők gyermekeik megfelelő oktatásának sürgős megoldását kérték. A főjegyző véleménye is az volt, hogy a jelenlegi állapot *„tényleg tarthatatlan és sürgős, soron kívüli orvoslásra szorul, mert 126 gyermeket egy közönséges lakószobában oktatni lehetetlenség.”* A helyi vállalkozóktól tervet és költségvetést kértek *„2 db 10 méteres tanterem, egy tanítói szoba, előszoba, fáskamra és a szükséges illemhely építésére.”* A benyújtott tervek közül a képviselő-testület Bischof Máté ajánlatát fogadta el, s *„egyben a tarthatatlan helyzetre való tekintettel az építkezés azonnali megkezdését”* rendelte el.⁴¹⁴

1925. november 29-én az „Export” szálloda különtermében tartotta alakuló közgyűlését a Nagytétényi Hungária Club. Alapszabálya szerint az új klub célja *„főként olyan sportok üzése, melyek községünkben eddig nem találtak talajra, u. m. tenisz, evezés, korcsolyázás és vívás, továbbá a közművelődés előmozdítása, a társadalmi szellem fejlesztése... Ezen célok elérésére sportpályát és külön helyiséget tart fenn, mely utóbbiban felolvasásokat, esetleg előadásokat és rendszeres összejöveleteket rendez.”* Alapító tagok azok lehettek, akik a klub pénztárába 500.000 koronát egyszerre vagy tíz havi részletben befizettek. A rendes tagok a sportalosztályok egyikében sportolhattak, ha – az alosztályi díjon felül – a 10.000 korona tagsági díjat befizették. A klubnak 1926-ban 58 tagja volt, köztük több ismert helyi lakos. Például Burger Zsigmond, Dr. Bálint Béla, Kludák István, Böhm Pál stb. Díszelnök Kammer Vilmos kormányfőtanácsos, a Hizlalda vezérigazgatója lett, az ügyvezető alelnök Békéssy Géza, a titkár Szappap Ferenc, a háznagy Lóránt Gyula. A klub 1938-ig működött, akkor a belügyminiszter feloszlatta, mert *„hosszabb idő óta alapszabályszerű működést nem fejtett ki, tagjai nincsenek.”*⁴¹⁵

Decemberben a MÁV, az Óngyár, a Méhészet vezetői és a lakosság a Föld utca világításának meghosszabbítását kérték, melyet a képviselők is jogosnak tartottak, *„mert a villamosvasút drága viteldíja miatt lakosságunk legnagyobb része az olcsóbb MÁV vasutat veszi naponta igénybe és a kora reggeli, valamint a hazajövetelkor késő este fél kilométer utat kénytelen sötétségben megtenni.”* A közgyűlés az utca világításának meghosszabbítását a MÁV állomásig szükségesnek tartotta, a kiépítés költségének 1/3-át vállalta, s annak sürgős megvalósítását kérte a villamossági társaságtól.

⁴¹⁴Ugyanott 101/1925. és 104/1925. kgy. szám

⁴¹⁵BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 12/1-2., 3-4., 13. és 15. oldal

A Baross Gábor-telepen élő családok írásos beadványban kérték a villanyvilágítás bevezetését. A képviselő-testület a kérést indokoltnak és jogosnak tartotta, s a kiépítést a következő évre ígérte. A Budafok és Vidéke újság (I. évfolyam 5. szám 3. oldal) tudósítása szerint 1926 elején a Budafoki Villamos-sági Rt. 60 barossi lakóházba beszerelte a villanyvilágítást.⁴¹⁶

1926. január 23-án tartotta alakuló ülését az Önkéntes Tűzoltó Egyesület (később testület), melynek „a község területén, esetleg a szomszéd községekben kiütött tűz rendszeres oltása és egyéb vészesetekben” segítségnyújtás lett a feladata. Az alakuló ülésen díszelnökké Kammer Vilmost, elnökké Fáy Ignácot, alelnökké Burger Zsigmondot és parancsnokká Marastoni Lászlót választották. Az egyesület szakaszvezetői Rühl Lajos, Gelencsér Mihály és Kern Mátyás lettek. A később létrejött Önkéntes Tűzoltó Testületnek 51 tagja volt. A fent említett személyeken kívül például Schwanauer János, Höflinger András, Dr. Bálint Béla, Dr. Fazekas Alajos, id. és ifj. Pencz Ferenc, Mészáros Jenő, Barotányi György, Killy József stb.⁴¹⁷

Az 1926-ban ismét megjelent Budafok és Vidéke hetilap többször tudósított lakóhelyünk eseményeiről.

Februárban arról számolt be az újság, hogy Nagytétényben megalakult a Keresztény Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége (KANSZ) helyi csoportja. *„Keller Margit polgári iskolai tanárnő kezdeményezésére, Dr. Bálint Béláné elnöknő vezetésével a csoport rövid 2 hónap alatt nem várt eredményeket ért el. Nemcsak hogy egy táborba tömörítette a község amúgy is széjjelhúzó asszonyait, hanem a jótékonyság terén igazi odaadást fejtett ki. Több mint 30 szegény gyermeket öltöztettek fel teljesen, s több mint százszal éreztették a felebaráti szeretetnek nyomorenyhítő sugarait.”*

Tisztújító közgyűlést tartott a Nagytétényi Polgári Kör, melyen a tagság, nagy többséggel, ismét Fáy Ignác gyógyszerészt választotta elnökké.

A Lőwy birtokon bérelt területen 1913 óta működött a földművelésügyi minisztérium konyhakertészete és munkásképző tanfolyama, ahol sok környékbeli fiatalembert képeztek ki konyhakertésszé. A szanalási rendelet értelmében februárban megszüntették ezt az intézményt.

A nagytétényi sporttelepen február 13-án jelmezes bált tartottak. Bár nem sokan vettek részt a mulatságon, az estély nagyon jól sikerült, s az 5 órai zárás korainak bizonyult. A jelmezeseik közül nagy sikert aratott Lerner Mariska, mint vénkisasszony, Valczitin Anna cigány, Stadinger Ida táncosnő, Poór Vera tengerész és Leheti Lola ördög jelmeze.

Baross Gábor-telepen a szülők jelenlétében kedves színdarabot mutattak be az elemi iskola tanulói. *„Az apró népet a művészet birodalmában tett ezen első lépésekre Zavagyák Círil és Tessely Károlyné tanítók gyakorolták be. Hogy*

⁴¹⁶BFL V. 707. a. 7. kötet 127/1925. és 128/1925. kgy. szám

⁴¹⁷BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 13/5-6. oldal

*ez mit jelent, azt csak a beavatottak tudják, akik közül méltán nyújtotta át az elismerés pálmáját a két tanítónak Szomják Kálmán nagytétényi állami elemi iskolai igazgató.”*⁴¹⁸

Az 1925-26-os esztendő leg több adót fizető, leggazdagabb virilista polgárai és vállalatai voltak: Magyar Sertéshizlaló rt., özv. Löwy Ernőné földbirtokos, Orion Rézkohó és Rézgálicgyár, Fáy Ignác gyógyszerész, Burger Zsigmond fakereskedő, Stift Károly pékmester és földbirtokos, Katonai Kincstár, dr. Pór Zsigmond orvos és földtulajdonos, Weisz Gyula kereskedő, Vadásztöltény Gyutacsgyár rt., Böhm Izidor kereskedő, Stift Ferenc pékmester és földbirtokos, Spiller György fuvaros, Wahl Lajos kosárfonó, Weiszbürg Emil cementgyáros, Wahl József kosárfonó, Stift József földbirtokos, Paul Antal János borkereskedő, özv. Ledniczky Józsefné vendéglős, Pentz Mihály földbirtokos.⁴¹⁹

Február 18-án tartották a már működő Nagytétényi Levente Egyesület hivatalos alakuló közgyűlését. Az egyesület elnöke Ferschich János plébános, alelnöke pedig Szomják Kálmán iskolaigazgató lett. A megválasztott elnök köszönetet mondott *„a bizalomért, ígéri, hogy az egyesület céljának megfelelően a nemzet erejének gyarapítása, testben, jellemben, hazaszeretetben és hitben erős, tiszta erkölcsű ifjúság a kitűzött cél, melyért mindenkor munkálkodni fog.”* Szavait a Levente Egyesület jelmondatával zárja: *„Istennel a hazáért és királyért!” s az ülést berekeszti.*⁴²⁰ Márciusban már arról tudósított a Budafok és Vidéke újság, hogy *„A négy csoportra osztott leventéknek és rátermett oktatóiknak máris megvolt az első elismerése, amikor Pest vármegye testnevelési felügyelője előtt bemutatták, hogy rövid idő alatt is odaadó munkával és szeretettel mint lehet az ifjúságot a haza javára nevelni.”* Az egyesület március 14-én a templomtéren sikeres hazafias ünnepséget rendezett.⁴²¹

A hetilap a képviselők és az elöljárók választásáról is tájékoztatta olvasóit. Németh Jenő járási főszolgabíró vezetésével zajlottak le az elöljárói választások. Id. Pentz Ferenc lett Nagytétény bírója, törvénybíróvá Grósz Józsefet, közgyámmá Schwanauer Jánost és pénztárnokká Barotányi Györgyöt választották meg a képviselők.

Az 1926-ban megválasztott képviselők és elöljárók az Illés vendéglőben tartottak ünnepi összejövetelt.



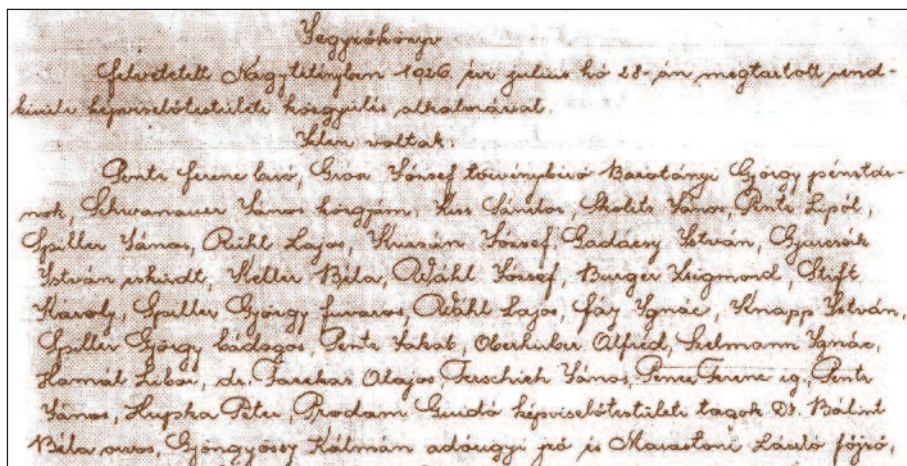
⁴¹⁸Budafok és Vidéke. I. évfolyam, 2. szám, 3. és 4. oldal (1926. február 20.)

⁴¹⁹BFL V. 707. c. 2. doboz 98/1926. számú irat

⁴²⁰BFL V. 707. d. 2. doboz 2462/1926. számú irat

⁴²¹Budafok és Vidéke. I. évfolyam, 4. szám, 3. oldal (március 6.) és 5. szám, 3. oldal (március 13.)

Az előjárók és képviselők névsorát a júliusi jegyzőkönyv itt látható másolata tartalmazza.



1926-ban kimutatás készült a háború alatt szerzett birtokokról. Három vállalat és 31 községi lakos jutott ekkor kisebb-nagyobb földbirtokhoz: a Magyar Sertéshizlaló és Húsipari rt. (614 hold), a Magyar Önművek (1.844 hold), a Hunnia Forgalmi és Beraktározási rt. (750 hold), Schwarcz Gézáné (2.570 hold), Gróf Ármán (1.140 hold). Wahl József (2.190 hold), Grósz Jakab (1.434 hold) stb.⁴²²

A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó 1920. XXXVI. tc. rendelkezéseinek értelmében Országos Földbirtokrendező Bíróságot hoztak létre, mely megváltási eljárást rendelt el Nagy-tétényben, ahol „*több felparcellázott telep, s ezekben igen sok beépítetlen hely van.*” Az eljárás célja az arra érdemek házhelyhez juttatása volt. Az előjáróság községi bizonyítványa felsorolta azokat az ingatlanokat, melyekre a megváltási eljárást meg lehetett indítani. Néhány ezek közül: „*A Baross Gábor-telepen levő mintegy 420 üres házhelyre, a Szabó-telepen levő mintegy 53 üres telekre, Nagy-tétény község által feldarabolt ingatlanra, a Lóty család tulajdonát képező mezőgazdasági birtokra, a Magyar Sertéshizlaló és Húsipari rt. mezőgazdasági földbirtokára...*” Több nagy-tétényi lakos mezőgazdasági ingatlanára is elrendelte a megváltást a bíróság. Például Heller Zsigmond, Kray Ferenc örökösei, Kéglé Anna, dr. Pór Zsigmond stb. A községben földigénylő nem volt, de 165 lakos igényelt házhelyet: 14 hadirokkant, 12 hadiözveggy, 14 földnélküli munkás. A többiek ipari munkások és köztisztviselők voltak. Az igénylők ilyen kérelmeket nyújtottak be az előjárósághoz:

⁴²²BFL V. 707. c. 4. doboz 2476/1926. számú irat

*„Tekintetes Elöljáróság! Alulírottak tisztelettel kérjük a tekintetes Elöljáróságot, hogy bennünket a Baross Gábor-teleppel szemben, Nagytétény határában, a Dunánál kisajátítási eljárás alatt levő Kray-féle birtok igényelhető egy részére, mint igényjogosult nincstelen állami alkalmazottakat az igénylők közé előjegyezni, illetve felvenni kegyeskedjék. Tiszteletteljes kérésünket ismételve a tekintetes Elöljáróság kegyes pártfogásába ajánlva vagyunk alázatos szolgálja: Sz. Z. és G. Gy.”*⁴²³

Az eljárás sok vitával és problémával járt. A Földbirtokrendező Bíróság decemberben felmentette a tárgyalóbizottság vezetőjét, s annak irányításával dr. Sándor Béla járásbíró bízta meg. Felhívta az új vezető figyelmét arra is, hogy *„Hallgassa meg a község elöljáróságát a hadirokkantak és hadiözvegyek házhelyhez juttatása kérdésében. Ugyanis a községi elöljáróság szóbeli jelentése szerint megoldási módot keres arra, hogy a hadirokkantakat és özvegyeket vagy azoknak egy részét jutányos házhelyhez juttassa a község tulajdonát képező földekből.”*

A megváltás ellen a tulajdonosok közül sokan tiltakoztak. B. M. cipész például a kérdéses telket 1914 júliusában vette 800 koronáért. *„Más háza vagy házhelye nincs. A telek fele része árva gyermekei tulajdona. 4 évig fogságban volt Oroszországban, ha a viszonyok javulnak, építeni szándékozik. Megváltás ellen tiltakozik.”* G. J. házfelügyelő az alsó Baross Gábor-telepen levő telkét 1909-ben vette építési célból. *„A közbejött események az építésben megakadályozták, de amint a viszonyok rendeződnek, haladéktalanul építkezni szándékozik... A megváltás ellen tiltakozik.”* M. S. 1906-ban vette a telkét 600 koronáért. *„Családos ember, a háborúban be kellett vonulnia, rokkanttá is vált, így ez ideig nem tudott még építeni. A telket meg akarja tartani. Megváltás ellen tiltakozik.”*

Voltak olyan tulajdonosok is, akik bizonyos feltételekkel elfogadták a megváltást. S. J. a telkét 1915-ben 330 koronáért vette meg. *„Ha rendes forgalmi árat kapnának érte, a megváltás ellen nem tiltakoznának. A múlt évben 6,8 millió koronát ígértek érte.”* Sz. J. 1907-ben vásárolta a telket 1.500 koronáért. *„Amennyiben a rendes forgalmi árat megkapná, a megváltás ellen nem tiltakozik.”* Gy. E. négy telek tulajdonosa volt, melyeket 1908-ban és 1909-ben vásárolt. *„A telkekhez ragaszkodik, esetleges megváltás esetére 4 arany korona vételárat kér négyesögölenként, hogy ne károsodjék.”*⁴²⁴

A kérelmezők közül sok személyt elutasítottak. 6 személyt például azért, mert vadházas volt, 3 főt forradalmi magatartása miatt, mást azért, mert nőtlen volt, többeket pedig azért, mert házhellyel vagy házzal már rendelkeztek. A Földbirtokrendező Bíróság az egyetem közgazdaság-tudományi karának és

⁴²³Ugyanott 353/1926., 4189/1926. és 3918/1926. számú iratok

⁴²⁴Ugyanott 6747/1926. számú irat, valamint Házhelyrendezési ügyek jegyzőkönyve 1927. január-március (oldalszám nélkül)

a Kertészeti Tanintézetnek a Lőwy örökösök birtokából kívánt földbirtokot biztosítani. Megváltás útján juthatott telekhez a Nagytétényi Sport Egylet és a Baross Gábor-telepi „kapolnaegyesület” is.⁴²⁵

A községben több iparos is foglalkozott tanoncképzéssel. A tanoncok hetente 4 napon az iparostanonc-iskola elméleti óráin vettek részt, 2 napon pedig gyakorlaton a mester műhelyében. A tanulóknak az elméleti oktatási napokon is meg kellett jelenniük a gyakorlati foglalkozásokon a tanítás előtti és utáni időben, gyakran vasárnap is. A gyakorlati képzés egy szerződés megkötésével kezdődött. Például:

„Szűcs Béla nagytétényi lakos, hentes mester és özv. Lovass Endréne között a mai napon a következő szerződés kötött: Szűcs Béla magához veszi tanoncul özv. Lovass Endréne László nevű fiát, s őt a hentes mesterségre megtanítja... A tanviszony megállapított tartama egy fél év.”

Egy másik szerződésben Höflinger András asztalosmester vállalta, hogy Marx József nagytétényi lakos János nevű fiát három év alatt az asztalosmesterségre megtanítja. A ruházatot, mosást, a lakást a szülők biztosították, a teljes ellátást pedig az asztalosmester, aki a felszabadítással járó költséget is viselte. Kludák József hentes és mészáros mester István nevű fiát vette magához tanoncul, s a tanulási időt fél évben állapította meg, mivel a fia már két éve nála tanult. Kovács János cipész Mehrl Alajost vette magához, s vállalta, hogy három év alatt a cipészmasterségre megtanítja.⁴²⁶

A községi iparostanonc-iskola tanulói műkedvelő előadást tartottak a Polgári Kör helyiségében. *„A Zászlóbontás című 2 felvonásos népszínművet adták elő. A zsúfolásig telt terem hallgatósága az egyes jeleneteknél szünni nem akaró tapsviharral honorálta a szereplők és a rendezők munkásságát.”*

A tanonciskolában áprilisban látogatást tett Förstner Tivadar szakfelügyelő. *„Dicsérőleg kiemelte, hogy az ifjú iskola nemesen tölti be hivatását. Ebben legtöbb érdeme Szomják Kálmán igazgatónak és Kummer Ferenc tanítónak van. Különösen az utóbbi a rajzoktatás terén páratlan eredményt ért el.”*⁴²⁷

Március 17-én Schwarcz Miksa községi lakos a Fő-utca 17. szám alatt tűzifa és szén ipartelep létesítésére kapott iparhatósági telepengedélyt. Ugyanezen a napon a Fő-utca 52. szám alatt Grósz Jakab *„darálómalom, ill. gépi üzemre berendezett asztalosműhely ipartelep”* működtetésére kapott iparhatósági engedélyt.⁴²⁸

A községben 1926-ban öt szülésznő működött: özv. Vincze Lehelné, Gillner Károlyné, Sedony Józsefné, Tóth Jánosné és Fabula Andrásné. Részükre gyakran tartottak továbbképzést. Márciusban például a budafoki Anya és Csecsemővédő Intézetben, a Kereszt utcában, ismeretterjesztő előadáson vettek részt.⁴²⁹

⁴²⁵BFL V. 707. c. 4. doboz 1505/1926. számú irat

⁴²⁶Ugyanott 1133., 1288., 1527. és 1550/1926. számú iratok

⁴²⁷Budafok és Vidéke. I. évfolyam, 7. szám, 3. oldal és 9. szám, 3. oldal

⁴²⁸BFL V. 707. c. 4. doboz 1489/1926. és 1490/1926. számú iratok

⁴²⁹BFL V. 707. d. 2. doboz 1400/1926. számú irat

1918 novemberében jött létre a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, a MANSZ, melyet Tormay Cécile, a korszak jelentős írója és közéleti szereplője alapított, majd a Tanácsköztársaság ideje alatti szüneteltetés után újjászervezték. A keresztény szellemben működő asszonyszövetség ruhaneműt gyűjtött az elszakított területek menekülteinek és a hazatérő hadifoglyoknak. 1922-től a MANSZ helyi szervezetei szociális és gyermekvédelmi munkát végeztek. A szövetség 130 szövőtelepet létesített, s megszervezte a vidéki asszonyok vasárnapi oktatását. A Budafok és Vidéke hetilap a szövetség nagytétényi asszonyainak programját kiválónak tartotta. Nagyon jó „a munka, kultúrunka, csecsemőgondozás és a szegény gyermekek felsegélyezése. A házi szövés terjesztése a teljes megvalósulás útján halad. Nem sokat beszélnek, de annál többet tesznek. Trianon kiütötte a fegyvert a kezünkből, de maradt a tű, olló, kapa, kassa. Ezt az eszmét ápolják és segítik elő legelső sorban a MANSZ asszonyai.”⁴³⁰

1926 tavaszán „állandó gyorssegély-akció” kezdődött az országban. Az akció célja a középosztály gyermekeinek segélyezése volt. A szervezők felhívtak „minden hazafiasan érző, jószívű családot, hogy társas összefüvetelein, a szórakozás mellett, a sors eme hajótöröttjeire is gondoljanak... Az a cél, hogy egyetlen jó viseletű, tehetséges ifjú vagy leány se koplaljon, fázzék, hanem akadálytalanul folytathassa tanulmányait.”

Nagytétényben a gyűjtés plombált és számozott, a „Magyar Ifjúságért” felíratú perselyben történt, melyet május 31-én bontottak fel. Az elkészített jegyzőkönyv szerint „Marastoni László főjegyző, Mészáros Jenő aljegyző és Heletya János iktató együttes jelenlétében a 13. számú persely felbontott, abban 30.000 K, azaz harmincezer korona találtatott, mely összeg Pest vármegye főispáni hivatalához beküldetik.” A megyében befolyt összeget a Pest vármegyei fiatalok tanulmányi költségeire fordították.⁴³¹

1926. május 24-én, pünkösdi napján, zászlószentelés és levanteavató ünnepély volt Nagytétényben. A program a Hiszekegy eléneklésével kezdődött, majd Ferschich János esperesplébános, a Nagytétényi Levente Egyesület elnöke mondott beszédet. „Ezután a hazafiság diadalútjára bocsájtotta Kammer Vilmos kormányfőtanácsos neje a gyönyörű zászlót. Az önzetlenségéről és áldozatkészségéről közismert nemes lelkű hölgy az egyesület felkérésére vállalta a zászlóanyai tisztséget. A bemutatott rend- és



⁴³⁰Budafok és Vidéke. I. évfolyam, 13. szám, 3. oldal (1926. május 8.)

⁴³¹BFL V. 707. d. 2. doboz 1488/1926. számú irat

*szabadgyakorlatok, úgyszintén az atlétikai számok is csak arról tanúskodnak, hogy mily áldozatos munkát végez a Levente Egyesület. Este társasvacsora és táncmulatság volt.”*⁴³²



A közgyűlés májusi ülésén a leendő községi állami elemi iskola építéséről tárgyaltak a képviselők. A jegyzőkönyv szerint a testület *„hajlandó a község belterületén alkalmasnak talált 940 négyszögöl területű telken az állami és r. kath. elemi iskola céljára 10 tanteremből, egy szolgalakásból, egy szertárként is használható igazgatói szobából, egy tanítói tanácskozóteremből, valamint ezekhez szükséges mellékhelyiségekből álló elemi iskolai épületet felépíttetni.”* Arra is kötelezte magát a közgyűlés, hogy 1927-től kezdve az iskola összes dologi kiadásait vállalja, valamint, hogy az elnyert 700 millió korona építési kölcsönt 1927. július 1-től félévi részletekben 5 év alatt törleszti.

A júliusi képviselő-testületi ülésen felmerült, hogy az ajándékba kapott terület kicsi lesz, valamint, *„hogy az elemi iskolának a Fő-utcai részre való kiépítése pedagógiai szempontból igen káros, mert a kisgyermeknek a figyelme a nagy lármás forgalom miatt állandóan zavartatik, sőt, a tantermek ott a világítást északról kapván nem megfelelőek.”* A kiküldött építési bizottság javaslata szerint az iskolát beljebb, a Süllő utcai oldalon (mai Iskola utca) kellene felépíteni. *„A kis forgalmú Süllő utca Grósz Gáspár és Fehérváry Dezsőné lakóházának megvétele által szabályozható lesz és az így nyert közel 160 négyszögöl területtel az amúgy is kicsinek minősített terület megnagyobbodik.”* A világítás is megfelelő lesz, mert így a felépülő iskola azt *„a keleti és délnyugati oldalról kapja, azonkívül, a kisgyermek szabad mozgása a forgalom által nem zavartatik.”*⁴³³

A vármegyei tanfelügyelőség rendelete értelmében felmerült egy polgári fiúiskola létesítésének lehetősége is, mert a községből ekkor 95 fiú járt a budafoki polgári iskolába. Minden testületi tag egyetértett a polgári iskola szükségességével, de *„az elemi iskolák épületének felépítése a község összes anyagi*

⁴³²Budafok és Vidéke. I. évfolyam, 17. szám, 3. oldal (1926. június 5.)

⁴³³BFL V. 707. a. 7. kötet 17/1926. és 40/1926. kgy. szám

*forrásait kimeríti, sőt 2 milliárd korona hitelt is igénybe vett és így a polgári fiúiskola elhelyezését vállalni képtelen.*⁴³⁴

Júniusban bérnialást és harangszentelést tartottak a községben. Dr. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök három harangot szentelt fel, melyeket a lakosság adományozott a templomnak. A harangszentelés előzményeiről ez olvasható a plébános jelentésében: „Üdvös versengés támadt az egyes társadalmi osztályok között, mindegyik a nagyharang pálmáját akarta megszerezni. A győztes az Iparos Kör lett: addig-addig gyűjtöttek, míg együtt nem volt a 3 és fél métermázsza ércre a pénz. A gazdák vették meg a 2 mázsás Mária-harangot, az úri osztály pedig a kis lélekharangot.”⁴³⁵



A református egyház Nagytétényben sem imaházzal, sem templommal nem rendelkezett. E vallás hívei „Isten igéjének hirdetését lelki táplálékul nem kapják, s ez a község erkölcsi állapotára is káros hatással van. Közel 1.000 lelket számláló református vallású polgáraink lelki szükségletét elősegíteni és támogatni kötelességünk.” - olvasható a képviselő-testület jegyzőkönyvében. Ezért a község templomépítés céljára egy 542 négyszögöl területű ingatlant ajánlkozott a budafoki református egyháznak.

1900-ban még csak 93 református vallású személy élt a községben, majd számuk fokozatosan emelkedett, s 1930-ra 839-re nőtt. A 20. század elején a budafoki református egyházközség szórványaként működtek. 1924-ben alakult meg a gyülekezet, mely a 30-as évek végéig a budafoki egyház leányegyháza volt. Az istentiszteleteket a húszas években még magánházakban tartották. A hívek 1926-ban gyűjtést szerveztek templomépítés céljára.

1900-ban még csak 93 református vallású személy élt a községben, majd számuk fokozatosan emelkedett, s 1930-ra 839-re nőtt. A 20. század elején a budafoki református egyházközség szórványaként működtek. 1924-ben alakult meg a gyülekezet, mely a 30-as évek végéig a budafoki egyház leányegyháza volt. Az istentiszteleteket a húszas években még magánházakban tartották. A hívek 1926-ban gyűjtést szerveztek templomépítés céljára.

A járási főszolgabíró 1929. január 30-án kelt határozata engedélyt adott az építkezés megkezdéséhez. „A Nagytétényi Református Egyház azon kérelmének, mely szerint Nagytétény községben, az Ó-utca és Föld-utca saroktelkén egyemeletes református imaházat óhajt építeni... helyet adok és az építési engedélyt ezennel megadom.”

1929-ben el is készült a mai templom elődje, a még torony nélküli 140 férőhelyes imaház, amelyet június 30-án szentelt fel Göde Lajos püspöki megbízott. A gyülekezet lelkésze Kutassy Gyula lett.⁴³⁶

⁴³⁴Ugyanott 19/1926. kgy. szám

⁴³⁵Lelkipásztori jelentések. i. m. 274. oldal

⁴³⁶BFL V. 707. a. 7. kötet 48/1926. kgy. szám, valamint

Kósa László (szerk.): Református templomok Budapesten. I. kötet. 383-484. oldal

1926. július 28-án tartották az Iparos Kör és sportegyletének zászlóavató ünnepségét. A zászlóanyai feladatokat Kiss Sándorné, az Iparos Kör elnökének felesége látta el, aki a jobboldali képen az ülő asszonyok közepén látható.



A Baross-telepi iskola építkezése májusban a befejezéshez közeledett, de gondoskodni kellett egy szoba-konyhás szolgálatok megépítéséről is. A toldaléképület kivitelezésére is Bischof Máté kőművesmester kapott megbízást a közgyűléstől.

Július 28-án a képviselő-testületi ülésen Marastoni László főjegyző bejelentette, *„hogy az iskolaépület a toldaléklakás épülettel teljes egészében kifogástalanul elkészült a költségvetés szerint és annak átvétele az előjáróság részéről megtörtént.”*⁴³⁷

Az iskola átadása alkalmából a Budafok és Vidéke újság elismerő cikket írt a Baross Gábor-telepi Polgári Kör tevékenységéről, mely *„Szívós kitartással küzdött két hatalmas kultúrtényező: az iskola és a templom megalkotásáért. A szép és modern iskola már áll, sőt át is adták rendeltetésének. A napokban szentelte fel ünnepélyes keretek között Ferschich János nagytétényi esperesplébános, aki tábori misét mondott és magas szárnyalású beszéddel avatta fel az új iskolát. A felavatáson a nagyszámú hívőkön kívül részt vett a nagytétényi előjáróság, Marastoni László főjegyző vezetésével...”*

*A templomépítés érdekében eddig egy nívós hangversenyt és egy kabaré-előadást rendezett a kör..., s kitartó munkájának eredménye a villanyvilágítás bevezetése is, amellyel hatalmas lépéssel vitték előbbre a telep fejlődését...”*⁴³⁸

Baross Gábor-telepen az építendő templom javára szeptember 5-én a kasszinóban jó hangulatú hangversenyt rendeztek, melynek szereplői a Halmos és a Hallósy családok voltak. Nagy sikert aratott a „Halmos vegyes kar” Halmos Gusztáv irányításával. *„Áhítatos hangulatot keltettek Halmos Manyi énekszámai... T. Hallósy Mártha, a már országszerte ismert író nő poétikus felolvasása volt az est fénypontja... A lendületes ünnepi beszédet Ferschich János esperes-*

⁴³⁷BFL V. 707. a. 7. kötet 20/1926. és 41/1926. kgy. szám

⁴³⁸Budafok és Vidéke. I. évfolyam, 33. szám, 3. oldal (1926. október 2.)

*plébános mondta, mesteri szavakkal magasztalva a templomakciót. A szép számú és előkelő közönség a program befejeztével is sokáig együtt maradt, s nagy élvezettel hallgatta Halmos Manyi jóízű, magyaros nótázását.”*⁴³⁹

Augusztus 12-én a csepeli lőszergyárban hatalmas robbanás történt, mely a közeli településeken is kárt okozott. Nagytétény képviselő-testülete – más községekhez hasonlóan – levelet intézett a miniszterelnökhöz. *„Szép fejlődésnek indult községünket oly kár érte, hogy az állandó veszedelmet magában rejtő robbanóanyag-raktárak a további fejlődési lehetőséget teljesen megakasztja, mert dacára a kedvező fekvésű területünknek és jó közlekedésnek, a gyáripar ily veszélynek kitett helyeken ezután elhelyezkedni nem fog.”* Arra kérték a miniszterelnököt, hogy *„a csepeli lőszergyár robbanóanyag-raktárai az országnak lakatlan vidékére helyeztessék el.”* Decemberben arról kapott értesítést az előljáróság, hogy a honvédelmi miniszter rendeletére a Csepelen lévő hadianyaggyár raktárában csak annyi lőport fognak tárolni, mely robbanás esetén még a gyártelepen sem okozna kárt.⁴⁴⁰

Augusztusban Nagytétény is belépett a „Magyar Jövő Szövetség” alapító tagjai sorába, melynek munkáját 20.000 koronával támogatta. A szövetség programja a Trianon elleni küzdelem volt. *„Az Isten és a történelem igazsága nevében követeljük nemzetünknek az életet: a magyar jellemhez és nemzeti múltunkhoz méltó életet. Nyíltan, emelt fővel hirdetünk harcot a trianoni békeparancs ellen! A békeszerződések mielőbbi revízióját követeljük!”*⁴⁴¹

A Nagytétényi Sportegylet sportpálya létesítése céljából 2 hold területű telket igényelt az előljáróságtól. A község a Levente Egyesület számára már biztosított megfelelő pályát, melyet a többi sportegyesület is használhatott. Ezért a képviselők a Nagytétényi Sportegylet kérését indokolatlannak tartották, hiszen a községi sportpálya minden egyesület számára kielégítő, *„sőt szükséges is, hogy a községben működő sportegyesületek ne széttagolva külön-külön működjenek, hanem egymást segítve és támogatva egy táborba tömörüljenek.”* A Levente Egyesület főoktatója arra kérte a közgyűlést, hogy a sportpályát helyezték át a méhészeti szövetkezet mellé. A sportpálya eredetileg is ott volt, de áthelyezték a Kossuth Lajos utca mellé. A tapasztalatok azonban azt igazolták, hogy az áthelyezés rossz döntés volt, mert a pálya ott az, *„év legnagyobb idején víz alatt áll és használhatatlan.”* Ezért a képviselő-testület a főoktató áthelyezési kérelmének helyt adott.⁴⁴²

Szeptembertől Baross Gábor-telepen a megépült új iskola egyik tantermében tartották a vasárnapi szentmiséket. Ferschich János plébános szerint *„Mi, papok szívesen vállaltuk magunkra azt az áldozatot, amely ezzel az istentisz-*

⁴³⁹Ugyanott 32. szám, 3. oldal (1926. szeptember 25.)

⁴⁴⁰BFL V. 707. c. 2. doboz 4483/1926. számú irat

⁴⁴¹BFL 707. d. 2. doboz 3881/1926. számú irat

⁴⁴²BFL 707. a. 7. kötet 58/1926. és 71/1926. kg. szám

*telettel jár. Sőt, kötelességemnek tartottam ezt a lépést megtenni, mert hisz a telepen már több mint 1000 lakos van, akik többnyire a fővárosból kiszorult szegény emberek, nagy családdal megáldva. Ezekről igazán nem lehet megkívnani, hogy 2-4 kilométeres utat tegyenek meg az anyaegyházba. Inkább mi, papok megyünk ki hozzájuk...”*⁴⁴³

A Baross Gábor-telepi római katolikus Templomépítő Egyesület 1926. szeptember 26-án alakult meg a IV. utca 1. szám alatti Petrekovics vendéglőben. Az egyesület megválasztott vezetőségébe a következő személyek kerültek: elnök Halmos Gusztáv lett, alelnökök: Bessenyei Sándor és Tóbiás Péter, titkárok: Berecz Károly és Tessely Károly, jegyzők: Hasek Géza és Zavagyák Cirill, pénztáros: Gabányi Gyula. Az ülésen jegyzőkönyvileg köszönetet mondtak azoknak az adakozóknak, akik nagyobb összeggel vitték előbbre a templomépítés ügyét. Dr. Vass József 10.000.000 koronát, Bellusi Baross Gábor 1.000.000 koronát. Heinisch Karolin 2.000.000 koronát, özv. Imre Lajosné 1.500.000 koronát és Gabányi Gyula 1.000.000 koronát ajánlott fel az építendő templom javára. Az egyesület ténykedésének első eredménye a Prohászka Ottokár emlékére öntött „Szent Imre” harang felállítása volt az új iskola mellett. Felszentelésére 1928. június 6-án került sor.⁴⁴⁴



A húszas évek második felében a kaszinóban és a Páll vendéglőben gyakran tartottak műkedvelő előadásokat. „Cathry Szalér zeneszerzővel együtt, több egyfelvonásos szerzője, a fiatalon elhunyt Tessely Károly, aki nemcsak kedves operettekkel (Őszirózsa hercegnő) tarkította az előadások műsorát, de a helybeli visszasságokat is színpadra vitte (Alsótelep – Felsőtelep)... Tessely Károly Nagytéténybe költözése után, egészséges embert is meghazudtoló munkabírással, haláláig vállalta a betanítás és rendezés fáradtságos munkáját.”⁴⁴⁵

1926. december elején a Levente Egyesület javára kabaréműsort mutattak be Baross Gábor-telepen, melyet Tessely Károly rendezett, műkedvelő csoportjával. „Igen szép sikert aratott Tesselynek új vígjátéka a „Lélektani rejtély”, valamint Cathry Szalér zeneszerző dalai... A nagyszámú közönség és a levonték az előadás végeztével Tessely Károlyt és a műkedvelőket meleg ünneplésben részesítették.”⁴⁴⁶

⁴⁴³Lelkipásztori jelentések. i. m. 274. oldal

⁴⁴⁴BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 15/11-13. oldal, valamint

Pelikán Imre: A Baross Gábor-telepi Jézus Szíve templom és egyházközség története. 17. oldal

⁴⁴⁵Párkányi i. m. 131. oldal

⁴⁴⁶Budafok és Vidéke. I. évfolyam, 42. szám, 3. oldal (1926. december 4.)

Tessely az 1930-as évek elején költözött Nagytéténybe, a Március 15. utca 12-be. Megálmodója és szerkesztője volt a község társadalmi és szépirodalmi folyóiratának, a „Nagytétényi Ujságnak”, mely az 1930-as évek nagytétényi eseményeinek lett a krónikása. A szerkesztő tevékenyen részt vett a község és Baross Gábor-telep közéletében is, igyekezett az anyaközség és a telep közötti nézeteltéréseket elsimítani.

A községi állami elemi iskola építésének intézésére kijelölt bizottság elkészítette az iskola tervrajzát, s azt az illetékes hatóságoknak jóváhagyásra bemutatta. A minisztérium a tervet kivitelezésre alkalmasnak találta. Az 1926. október 11-én tartott közgyűlésen a képviselők döntöttek a kivitelező személyéről. A meghirdetett nyilvános versenytárgyalásra érkezett hat ajánlat közül, hosszú vita után, Szentgyörgyi Károly okleveles építőmérnök és mester ajánlatát fogadták el, aki társulva Bischof Gyula községi kőművesmesterrel az építkezés költségvetését 1.763.674.520 koronában állapította meg. A képviselő-testület fontosnak tartotta az építkezés mielőbbi megkezdését, *„hogy a jelenleg egészségtelen, nedves bérházakban, elszórtan elhelyezett elemi iskolai osztályok mielőbb a követelményeknek mindenben megfelelő, modern iskola-épületbe áthelyezhetők legyenek.”* Arról is döntött a közgyűlés, *„hogy a Süllő utca szabályozása és az iskolatelek bővítése céljából a Grósz Gábor és neje, Ugrob Róza ingatlanát 30.000.000 K. vételárért teljesen tehermentesen megveszi.”* Ezzel az új iskola területe keleti irányban kibővült, s egyúttal a Süllő utcát is egyenes vonalba lehetett igazítani.⁴⁴⁷

Az iskola építésének megkezdésekor római kori leletet találtak Nagytétényben, melyről a Budafok és Vidéke lap így tudósított: *„Az iskola telkél szolgáló helyen, ahol a hagyomány szerint Mátyás király idejéből származó úgynevezett kutyavár épületrészei vannak, nemrégén kezdődtek meg az alapozási munkálatok. A valaha Mátyás király vadászkutyáinak otthont adott kutyavár eltakarítása közben konstataulta a vezetőépítész, hogy a kutyavár alapfalai valami még régebbi építkezések földalatti részein állnak... Kiderült, hogy a rómaiak Pannónia-kori uralma korából származó nagyobb arányú épület alapfalairól van szó... A kultuszminiszter által kiküldött Nemzeti Múzeumbeli szakértő azt véli, hogy valamely nagyobb fürdő céljára szolgált az építkezés és a csatorna, vagy pedig központi fűtéssel ellátott nagyobb villa maradványa az épületrom...”*⁴⁴⁸

Októberben a képviselő-testület elhatározta a mellékutcák világításának megoldását. Megbízták az előjáróságot, hogy a villamossági társaságtól kérjen költségvetést a hálózat kiépítéséről. A Budafoki Villamossági Részvénytársaság november 17-én megküldte az előjáróságnak *„a Temető-, Gyümölcs-, Sziget-, Zsák-, Flórián-, Plébánia-, Fő- és Árpád utcákban 14 db közvilágítási lámpa, illetve az ezzel kapcsolatos mintegy 1010 méter hosszú közvilágítási hálózat bő-*

⁴⁴⁷BFL V. 707. a. 7. kötet 61/1926. és 65/1926. kg. szám

⁴⁴⁸Budafok és Vidéke. I. évfolyam, 40. szám, 3. oldal (1926. november 20.)

vítéséről készült” költségvetést. A közgyűlés utasította az előjáróságot, hogy a lámpák felszerelését rendelje el, s a költségvetési összeg egyharmadát, 6.090.000 koronát fizesse ki a társaságnak.

A Szabó-telep is kérte a villamos hálózat kiépítését. Az ott élő családok vállalták, hogy a költségvetésben feltüntetett 25 millió korona hozzájárulási költségből 12,5 millió koronát felajánlanak. Arra kérték az előjáróságot, hogy a hiányzó részt vállalja a község. A képviselők a kérelmet jogosnak találták, *„mert a község ezen villatelepének mondhatni életkérdése, hogy ezen kultúr-szükséglet a további fejlődést előmozdítsa.”*

Ősszel a település civil szervezetei mozgalmat indítottak a helyiérdekű villamosvasútnál (HÉV) előforduló panaszok és bajok (drága viteldíj, hosszú menetidő stb.) orvoslására.

A képviselő-testület a panaszokat jogosnak tartotta és utasította az előjáróságot, hogy azok megszüntetése érdekében az *„illetékes helyen a szükséges lépéseket tegye meg.”*⁴⁴⁹

Az Országos Közművelődési Tanács hazánk településeit egy táborba kívánta tömöríteni, azért, hogy *„Magyarországot képessé tegye a legnagyobb kulturális erőfeszítésekre, valamennyiünk végcélja: az integer Magyarország felé.”* A képviselő-testület egyetértett a revíziós törekvésekkel és Nagytétény is belépett a Tanácsba. Marastoni László főjegyzőt és Ferschich János plébánost bízták meg a község képviselétével a Közművelődési Tanács közgyűlésein. Az országos szervezet igazgató tanácsának olyan ismert politikusok voltak a tagjai, mint Apponyi Albert gróf, Bethlen István gr. miniszterelnök, Berzeviczky Albert a Tudományos Akadémia elnöke, Klebelsberg Kuno gr. vallás- és közoktatásügyi miniszter, Ravasz László püspök stb.⁴⁵⁰

Ferschich János esperesplébános Prohászka Ottokár püspök részére írt jelentésében így értékelte az 1926. évet: *„Szomorú esztendő volt, és a munkanélküliség jegyében zajlott le... A legtöbb családapa nagyobb vállalatoknál keresi meg az övéi részére a mindennapi kenyeret. A gyárak pedig az általános gazdasági krízis folytán alaposan leszállították alkalmazottaik számát.”* Emiatt a községben nagy volt az elégedetlenség és a szegénység. A plébános szerint ennek ellenére *„az emberek a régi, egyszerű életmódhoz nem akarnak visszatérni. Így például nálunk, a főváros környékén mezítlábas lányt már nem lehet látni, de annál több selyemharisnyát egyszerű munkásnőknél...”*

A férfi még mindig igényt tart a szeszes ital élvezetére. Csakhogy a bornak jelenlegi magas ára felemészti a munkás napi bérének tekintélyes hányadát. Ezért a nyomorért a magas kormányt és a sok henyélő hivatalnokot szidják.”

Ezekben az években Nagytétényben a legolvasottabb napilap a Pesti Hírlap és a Friss Újság volt. A Pesti Hírlap *„jobban hozza a híreket, amelynek kitűnő a*

⁴⁴⁹BFL V. 707. a. 7. kötet 72., 73., 82. és 83/1926. kgy. számok és 707. c. 3. doboz 4727/1927. sz. irat

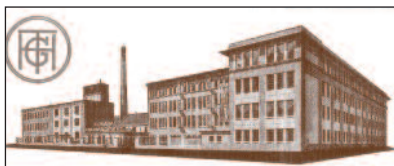
⁴⁵⁰Ugyanott 4037/1926. számú irat

közgazdasági rovatja és amelyben sok az apróhirdetés. A kereskedők, mészárosok, vendéglősök szinte nélkülözhetetlennek tartják, és mivel természetesen a zsidó családok mind ezt járatják, ez a lap vezet a sajtókimutatásban.”⁴⁵¹



⁴⁵¹Lelkipásztori jelentések. i. m. 273. és 270. oldal

Nagytétény a pengő bevezetésének idején (1927–1928)



A húszas évek második felében a pengő bevezetése megszilárdította a gazdaságot, s előmozdította a gumigyár fejlődését is. 1926. augusztus 31-től a vállalatnak új neve lett: Hungária Gumiárugyár Rt. Alapítókéje 105.000 pengő volt, melyet 1928-

ban 630.000 pengőre emeltek. Ebben az évben újabb névváltozás történt, Hungária Guttapercha és Gumiárugyár Rt. lett a vállalat neve.

A részvények 99%-a Haász Lipót és Blum Lipót bécsi tőkések kezében volt, akik a gazdasági világválság idején is komoly tőkét fektettek be a gumiiparba. Ennek köszönhetően az 1929 és 1931 között elkészült háromemeletes épületben kalander-, kenő- és cipőüzemek létesültek. A húszas évek végén kezdődött meg a tornacipők gyártása, melyből évente 163.000 pár készült. Hó- és sárcipőből 10.000, hócsizmából 25.000 párat gyártottak évente. A gyár, a termelés fejlődésével nőtt a dolgozók létszáma is. 1929-ben 196 fő, 1930-ban már 226 fő (148 nő és 78 férfi) munkahelye lett a gyár. A dolgozók tekintélyes része nagyútényi lakos volt.⁴⁵²

A nagyútényi sertéshizlalda tevékenységéről a Budai Naplóban jelent meg egy cikk 1927. februárban. Részlet az írásból: *„A sertéshizláló a hizlaltásra beadott sertésekre 75-80 százalékos kölcsönt nyújtott a hizlaltatóknak, esetleg gazdáknak. Ekkor 8 szálláscsoport volt, és 1 csoportban átlag 5 szállásban 8-9 ezer sertést helyeztek el. A sertésszállások beosztása olyan volt, hogy betegség esetén minden szálláscsoport egymástól független lehetett. Abban az időben ugyanis a szálláscsoportok között és a főút két oldalán betonkerítéssel volt az állat-egészségügyi biztonság megoldva.”*⁴⁵³

1927. január 27-én tárgyalták a képviselők a Budapest-Eszék állami közút Nagyútény belterületi szakaszának burkolattal való ellátásának ügyét. A minisztérium a munka elvégzéséhez 300 millió korona hozzájárulást kért a községtől. A kialakult vita végén a közgyűlés megállapította, hogy *„községünk háztartása az iskola építkezése folytán oly súlyos és válságos helyzetbe jutott, hogy teherbíró képességünk több évre teljesen kimerített és dacára annak, hogy közegészségügyileg községünkben életkérdésnek mondható az úttest kikövezésének szüksége, mégis teljesen lehetetlen ily tehernek magunkra vállalása.”* Ezért a képviselő-testület a hozzájárulás elengedését kérte a minisztériumtól.

A februári közgyűlésen a főjegyző bejelentette, hogy a minisztérium a hozzájárulás elengedéséhez nem járult hozzá, de figyelembe vette a község súlyos

⁴⁵²Sétapálcától a műanyaghabig. i. m. 9. oldal

⁴⁵³Négymillió sertés szállása. i. m. 39. oldal

helyzetét, s annak összegét 250 millió koronában állapította meg. Hosszú vita után a testület úgy döntött, hogy *„hogyan az úttest kikövezése községünkben egészségügyi szempontból oly szükséges, hogy minden áldozat meghozásával, ha kell kölcsön felvételével meg kell oldani.”*⁴⁵⁴

Májusban már arról tájékoztatta olvasóit a Budafok és Vidéke újság, hogy bitumenes utat kap Nagytétény, melyet tavasszal kezdett építeni a vármegye. *„A bitumenes utak teljesen pormentesek, s mint a német példa bizonyítja, sokkal tartósabbak, mint az egyszerű kövezés.”*⁴⁵⁵

Nagytétény közgyűlése a községben élő vitézek számára – anyagi erejéhez mérten – földet juttatott. A településnek 1927-ben négy vitéze volt, *„és pedig Barotányi Ferenc, Farkas István, Beretvás Sándor és Vida Károly.”* A képviselő-testület határozata kimondta, hogy *„a község elismerésének jeléül juttasson nevezett vitézeknek egyenként 200 négyszögöles házhelyet ingyen ott, ahol a rokkantak igényei fognak kielégítést nyerni.”*⁴⁵⁶

A főváros környékén élő lakosságnak évek óta gondot jelentett a rossz és nagyon drága HÉV. Nagytétény, Budafok, Budatétény és a többi érintett település szociáldemokrata pártszervezeteinek küldöttei 1927. február 6-án értekezletet tartottak, melynek célja a HÉV-vel kapcsolatos siralmas állapotok megvitatása volt. *„A kiküldöttek elhatározták, hogy az akcióba bevonják az érdekelt községek egész polgárságát, mert a HÉV-vel kapcsolatos súlyos mizériák megszüntetése nemcsak a munkásságnak, hanem az érdekelt községek egész polgárságának és összes lakosságának egyaránt fontos érdeke.”* A települések azt kívánták elérni, hogy az 1922-ben létrejött *„BESZKÁRT”* (Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaság) vegye át a helyiérdekű vasutat. Szervezőbizottságot hoztak létre, melyben Topa József és Pentz Ferenc képviselte Nagytétényt. Az elkészült memorandum 50%-os tarifacsökkentést is követelt. A HÉV válasza a viteldíj indokolatlan emelése volt, mely felháborodást váltott ki, hiszen a munkába járók számára nagy megterhelést jelentett. Egy munkásnő havi keresetének a felét tette ki az új tarifa. 1929 elején ismét tiltakozó megmozdulásokat tartottak, s küldöttség kereste fel az illetékes minisztert, kérve az áldatlan állapot rendezésére. Több évig tartó vita után 1932-ben a főváros átvette a HÉV üzemeltetését, de a beígért tarifarendezésre ekkor sem került sor.⁴⁵⁷ A képen Jülek Zoltán havibérlete látható.



⁴⁵⁴BFL V. 707. a. 7. kötet 2/1927. és 32/1927. kgy. szám

⁴⁵⁵Budafok és Vidéke. II. évfolyam, 19. szám, 3. oldal (1927. május 7.)

⁴⁵⁶BFL V. 707. a. 7. kötet 37/1927. kgy. szám

⁴⁵⁷Budafok és Vidéke. II. évfolyam, 7. szám, 3. oldal (1927. február 12.), valamint Tétény-Promontor. 308-309. oldal

A Budafoki Villamossági Részvénytársaság február 27-én arról tájékoztatta az előljáróságot, hogy a Baross Gábor-telepen felállítandó egy darab közvilágítási lámpa költsége 125 pengő, melyből a községet 41 pengő 12 fillér terheli. *„A lámpa helyét a Főző László út beépített oldalán özv. Neveritsch Ágostonné tulajdonát képező telek kerítése mellett, közvetlen a kocsútról való lejárattal szemben jelöltük ki, mint amely hely a legalkalmasabb, hogy úgy a vasúti átjárót, mint a kocsútról a gyalogjáróra szolgáló lejáratot megvilágítsa.”*

Hupka Péter a Baross Gábor-telepi lakosok nevében arra kérte a képviselő-testületet, hogy a nagyon rossz állapotban lévő Főző László utat „szíveskedjék teljesen használható állapotba hozatni.” Arra is kérte a testületet, hogy a telepnek a IX. utcától a telep végéig terjedő közvilágítását – az ígéretnek megfelelően – valósítsák meg. 59 ott élő lakos aláírással kötelezvényét is mellékelte, melyben az érdekeltek kijelentették, hogy *„megfelelő közvilágítás esetén lakásunkba a villanyt bevezettetjük és a minimális fogyasztásra, illetőleg annak megfizetésére kötelezzük magunkat.”*⁴⁵⁸

Az 1920 utáni években körülbelül 350 ezer magyar vándorolt vagy menekült az elcsatolt területekről a trianoni országba. Községünkben is telepedtek le Csehszlovákiából, Romániából elmenekült magyarok, akik elvesztett magyar állampolgárságuk visszaszerzése és a községi illetőség megszerzése céljából fordultak az előljárósághoz. Több, az alábbihoz hasonló kérelmet vitattak meg a képviselők:

„Tekintetes Községi Képviselő Testület!

Alulírott azon alázatos kéréssel fordulok a Tekintetes Községi Képviselő-testület színe elé, hogy a trianoni békeszerződés által elvesztett magyar állampolgárság visszaszerzhetősége végett, a Nagytétény község kötelékébe való felvételemet megadni méltóztassék.

*Alázatos kérésem támogatására bátorodom felhozni az alábbiakat: 1924. augusztus 24-én léptem át a magyar határt, megszökve a román hadseregből, egyenesen Nagytétény községbe jöttem, mivel bátyám már akkor itt élt... 1924. szeptember 1-től fogva állandóan fizetem a kereseti adómat, a kivetett közmunka adót is fizettem. Nagytétény községre terhet nem jelentek, mivel van keresetem, melyből magamat tisztességesen fönnt tudom tartani. Alázatos kérésemet megújítva maradok a Tekintetes Községi Képviselő-testületnek alázatos szolgálója. M. F.”*⁴⁵⁹

Az áprilisi képviselő-testületi ülésen a Pest megyei Tanfelügyelőség által kért 1.760 pengő iskolafenntartási költség elengedéséről tárgyaltak a képviselők. Ezzel kapcsolatban a főjegyző beszámolt az 1926/1927. iskolai év tanügyi és nevelési kiadásairól. Elmondta, hogy *„Befejezés előtt áll a község belterületén épülő 10 tantermes, 1 igazgató, 1 szolgálakásból, irodából, tantestületi szobából, szertárból és a szükséges mellékhelyiségből álló új emeletes elemi fiú-*

⁴⁵⁸BFL V. 707. c. 2. doboz 897/1927. és 844/1927. számú iratok

⁴⁵⁹Ugyanott 3. doboz 258/1927. számú irat

leányiskolai épület 160.000 pengő költséggel, melyhez a minisztérium csupán 80.00 pengő kölcsönt nyújtott 7%-kal, rövid lejáratl."

A képen látható második fiúk ősszel már az új iskolában folytathatták tanulmányaikat.

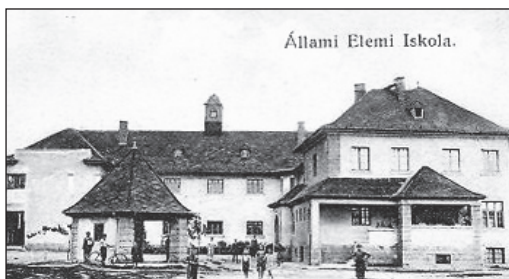
A főjegyző ismertette a többi tanügyi kiadást is. Az elkészült Baross Gábor-telepi új elemi iskola 14.000 pengőbe került. Viselte a község a katolikus felekezeti iskola összes személyi és dologi kiadásait, melynek összege 3.766 pengő volt. Fenntartott egy 2 tanerős iparostanonc-iskolát évi 1.350 pengő költséggel. Viselte a polgári leányiskola évi 1.600 pengős és az ismétlőiskola évi 280 pengős fenntartási költségeit.⁴⁶⁰

Nyári ülésén a község legfontosabb elvégzendő munkálatait és beszerzéseit tárgyalta meg a képviselő-testület:

Elkészült az új, 10 tantermes községi állami elemi iskola épülete, de még nem lehetett használatba venni, mert hiányoztak a padok, a bútorok, felszerelések. A beiratkozott 628 elemi iskolai tanköteles gyermek szeptemberben kezdődő tanítását meg kellett oldani. A 10 tanterem bebútorozásának összege mintegy 23.000 pengő volt. Az eljáróság több vállaltól is kért ajánlatot a polgári leányiskola I-IV. osztályainak iskolapadokkal és bútorral, valamint szemléltető eszközökkel (mikroszkóp, kémiai felszerelés, ásványok, térképek stb.) való ellátására, melynek összege 20.000 pengőt tett ki.

A Hunyadi, az Árpád, és az Ó-utca 50 lakóháza tavasszal és ősszel, az esőzések idején víz alá került. A tervezett csatornázás 3.300 pengőbe került. A község belterületén áthaladó út burkolattal való megépítése megtörtént, de „az úttest két oldalán levő gyalogjáró oly mélyen maradt, hogy az úttest és víz-elvezető árok vize a mély fekvésű járdákat teljesen elönti.” Új, kőburkolatú gyalogjárda elkészítésének költsége 20.000 pengőbe került.

A háborúban elesett hősök emlékműve, az ekkor született elgondolás szerint „az iskola udvarán lenne felállítandó és az egész udvar bekerítendő.” E munkálatokra 10.000 pengőt terveztek, de azok nem készültek el.

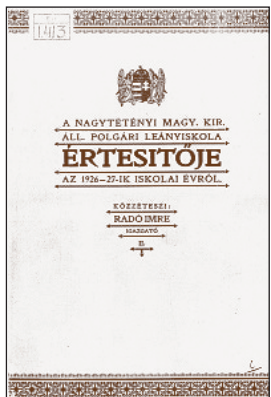


⁴⁶⁰BFL V. 707. a. 7. kötet 46/1927. kgy. szám

A közgyűlés – a feladatok megvalósítása érdekében – 160.000 pengő 15 éves belföldi amortizációs kölcsön felvételére utasította az előljárókat.

A képviselő-testület a felépült új iskolaépület örök használati jogát, a minisztériumi rendeletnek megfelelően, az állam részére átengedte, biztosította. Ezzel szemben kérte a közoktatásügyi minisztériumot, hogy „az elemi fiú és elemi leányiskolai tanerők és szolgaszemélyzet járandóságait vállalja, valamint az igazgatói és szolgakadás után járó lakbért térítse meg.” Azt is kérték a minisztériumtól, hogy az addig római katolikus fiúiskola „állami jellegűvé tétessék.”⁴⁶¹

A polgári leányiskola 1926/1927. tanévi értesítője elismerően írt arról, hogy az iskolát két éve „A közmorál szeretete és az emberszeretet hívta életre. A más



községbe felügyelet nélkül járó leánygyermekek óvása és a fehérkereszt-árvaház gyámoltjainak a megélhetéshez megfelelőbb kiképzés lehetősége támogatták az iskola létrehozóinak elismerésre méltó törekvését.” A második tanévben 88 nyilvános és 4 magántanulója volt a polgárinak, mely a katolikus elemi iskola épületében működött. Az iskola igazgatója, Radó Imre szerint „A tanulmányi eredmény megfelelőnek mondható. A magaviseletet, szorgalmat célszerű eszközök felhasználásával sikerült kellő színvonalon tartani. A kötelességteljesítés, jó ízlés, szeretet, őszinteség, háziasság, egyszerűség érzését sikerült kitartó buzgósággal felébresztetni és megerősíteni.”

A III. osztályosok számára „Zrínyi Ilona” néven önképzőkör alakult, ahol hazai költőket és írókat ismertek meg, s önálló dolgozatokat készítettek a lányok. A vöröskereszt csoport tagjai ruhavarrással, hímzéssel, rafiamunkával foglalkoztak. Egészségügyi és betegápolási előadásokat, foglalkozásokat dr. Bálint Béla községi orvos tartott számukra.⁴⁶²

A nyáron földbirtok-rendezési, a földigénylők földhöz juttatásával kapcsolatos eljárás kezdődött a községben. Az eljárást dr. Sándor, királyi törvényszéki bírósági vezető vezette. „Elsősorban is a háborús szerzemények vétetnek igénybe, amiből nem kevés van Nagytétényben. De sor kerül mindazon földbirtokokra is, amelyeket a tulajdonos maga meg nem művel, hanem tartósan bérbeadás útján értékesít. A legszebb telkek, a falunak a sertéshizlalda felé eső részében, már beépített részén, az országút mentén 3 nagytétényi vitéznek jutnak, akik házhelyet és egyenként 1.500-1.500 négyszögöl kerti művelésre alkalmas telket kapnak. A Löwy-féle uradalmat valószínűleg a Közgazdasági Egyetem céljára fogja a Földbirtokrendező Bizottság igénybe venni.”⁴⁶³

⁴⁶¹Ugyanott 57/1927. és 60/1927. kgy. szám

⁴⁶²Nagytétényi. m. kir. állami polgári leányiskola értesítője 1926-27. tanév. 3-9. oldal

⁴⁶³Budafok és Vidéke. II. évfolyam, 28. szám, 3. oldal (1927. július 9.)

Az előjáróság és Ferschich János plébános között nézeteltérés támadt adó-bevallás és fizetés ügyében. A plébános *„vonakodik szolgálati illetmények után járó kereseti és rokkantsági adót megfizetni, azon indoklással, hogy a püspökség rendelete alapján a r. kath. papság kereseti adó bevallást adni nem tartozik, s ebből kifolyólag fizetésre sem kötelezhető.”* Az előjáróság az adóhivatal véleményét, segítségét kérte. A hivatal – az érvényben lévő rendeletekre hivatkozva – közölte, *„hogy a lelkész általános kereseti adót a szolgálati viszonyból származó mindennemű jövedelme után... tartozik fizetni.”* Nem volt tárgya az általános kereseti adónak a káplán fizetése, melyet a plébános biztosított (ez után a káplán adózott), valamint annak a földnek a jövedelme, melynek adóját a lelkész köteles fizetni.⁴⁶⁴

Szente Béla, dunatelepi lakos 1927 nyarán főszolgabírói engedéllyel Dunatelepen „Lux” Vízi Sporttelepet létesített, ahol csónakok bérbeadásával, idegen csónakok tárolásával, öltözőhelyiségek bérbeadásával, valamint hideg és meleg ételek és hűsítő italok árusításával foglalkozott. Egy év múlva a főszolgabíró a vízi sporttelep további működését betiltotta, *„mivel az engedélyező véghatározatban 11 kikötést rendeltem el, mely kikötések közül jóformán egyetlen egyet sem tartott be, mint ez a községi előjáróság jelentéséből kitűnik.”*⁴⁶⁵

Nyaranta sok nagytétényi és fővárosi vendég járt le a Duna partjára pihenni, strandolni, horgászni vagy csónakázni. Az igények kielégítése érdekében többen is adtak be ezekben az években csónakház-alapítási iparengedélyt a járás-hoz. Szűcs Győző például a Kolozsvári utca 78. szám alatt lévő, saját tulajdonát képező telken kapott engedélyt csónakház és fürdőkabinok létesítésére.⁴⁶⁶

A képen a volt Szűcs vendéglő és csónakház épülete látható, mely jelenleg lakóház.



1927-ben a település új kulturális intézménnyel gazdagodott. Június 5-én megkezdte működését Nagytétény modern mozija, az „Apolló Mozgó” a Főutca 9. szám alatt. Üzemeltetője, Hollósy Imréné 3 jegyszedőt és egy takarítót alkalmazott. 400 személy fért el a filmszínházban, mely színpaddal is rendelkezett, s különböző rendezvényeknek is helyt adhatott. A moziban játszott némafilmek bemutatása zongora- és hegedűkísérettel történt. A legalacsonyabb

⁴⁶⁴BFL V. 707. c. 3. doboz 6091/1927. számú irat

⁴⁶⁵BFL IV. 402. b. 3197/1928. és 11560/1929. számú iratok

⁴⁶⁶Ugyanott 3674/1932. számú irat

helyár 24 fillérbe, a legmagasabb 1,5 pengőbe került. A filmvetítéseket szombaton és vasárnap tartották. A községben hamar népszerű lett az új mozi, a filmbemutatókat sokan látogatták. Júniustól október végéig, 32 nap alatt, 96 előadást tartottak, melyekre 17.221 darab jegyet adtak el. Összesen 64 filmet mutattak be, ezek közül négy volt magyar alkotás. A bemutatott filmek között volt szomorújáték (30), vígjáték (10), bohózat (20) és hazafias film(4).⁴⁶⁷

Az Ipartestület előljáróságának 1927-ben 18 tagja volt. Ismertebb személyek közülük: Marastoni László, Skolits János, Wahl Lajos, Pregitzer György, Spiller György, Szelman Ignác, Wittmann Ferenc, Kiss Sándor, Krizsán József, Pentz Lipót.

Havonta tartottak előljárósági üléseket, melyeken aktuális ügyeket tárgyaltak meg. Az augusztus 1-jei ülés egyik témája a kontárok elleni fellépés volt. Az elnökség minden szakmában megbízott egy igazolvánnyal rendelkező ellenőrt a kontárok felkutatására és a szükséges intézkedések megtételére. A szeptember 5-i ülésen elfogadták Szelman Ignác háztulajdonossal kötött megállapodást, mely szerint évi 150 pengő házbért fizetnek. Szóba került a megbeszélésen, hogy több községi iparos tartozik a belépési és a tagdíjjal is. Elhatározták, hogy kézbesítő útján kísérlik meg a tartozások beszedését, s ha az nem sikerülne, közigazgatási behajtást kérnek.⁴⁶⁸

Augusztus 27-én Nagytétényben megalakult a Magyar Nemzeti Szövetség „Nem, Nem, Soha!” helyi akcióbizottsága. Az alakuló ülésen a Nemzeti Szövetség kiküldöttje, Dr. Pilisy István kijelentette, hogy *„Most, mikor az ország sorsdöntő fordulat előtt áll, nem lehet az országban egyetlen egy község és egyetlen állampolgár sem, aki valamilyen módon ne lenne köteles ezt a mozgalmat támogatni és a régi országhatárok visszaszerzését célzó akciónak segítségére sietni.”*

A helyi bizottság elnöke Marastoni László főjegyző, alelnöke Ferschich János plébános és Fáy Ignác, pénztárosa Mészáros Jenő, főtitkára vitéz Barotányi



Ferenc lett. A bizottság első feladata a Nemzeti Bizottság által forgalomba hozott „Nem, Nem, Soha!” feliratú alumínium emlékeztető táblácskákkal kapcsolatos teendők elvégzése volt. A községben e táblácskákat minden ház kapujára, az összes középületre, s minden látható és szembeötlő helyre ki kellett függeszteni, azért, *„hogy ha bárki idegen érkezik a községbe, lássa, hogy itt is minden egyes polgár szolidáris a revízióért megindult országos mozgalommal.”* A bizottság a település lakosai számára 1000 db emlékeztető táblácskát vett át, melynek ára darabonként 1 pengő volt. A lakosság legszé-

⁴⁶⁷BFL V. 707. c. 3. doboz 610/1927. számú irat

⁴⁶⁸BFL IX. 268. b. 1927. július 8., augusztus 1. és szeptember 5. iratok (szám nélkül)

lesebb rétegeit a templomokban, népies előadások keretében, a gyermekeket az iskolákban világosították fel arról, *„hogyan a trianoni békeszerződés igazságtalan, a világ történelmében példa nélkül áll és nemzeti létünket állandóan veszélyezteti, míg annak revíziója Magyarország feltámadását jelenti.”*

A főjegyző 1928. január 4-én arról tájékoztatta a Nemzeti Szövetséget, hogy a község részére átadott 1000 db „Nem, Nem, Soha!” táblácskából a helyi bizottság *„csak 392 darabot tudott elhelyezni, mert a lakott házak között vannak olyan szegény sorsú, munkanélküli emberek, kik az érte járó 1 pengőt megfizetni nem képesek... Községünk pedig nincs abban a helyzetben, hogy saját pénztára terhére 609 db táblácskát megvásároljon.”*⁴⁶⁹

A Trianonellenes hangulat fenntartásáról különböző irredenta jelképekkel ellátott használati tárgyak is gondoskodtak. A húszas években megjelentek a „Nem, Nem, Soha!” feliratú szódásüvegek, irredenta gyertyatartók, falvédők, hazafias gyufásdobozok, még nemzeti rajzszeget is gyártottak. A kereskedelem a gyermekeket sem kímélte. A különböző revíziós jelszavak, képek a füzeteken, könyveken, játékokon is megjelentek. Például olyan kirakójátékot lehetett nekik vásárolni, mely a történelmi Magyarországot ábrázolta. Az ilyen tárgyak megvásárlásával az emberek kifejezték Trianonellenes gondolkodásukat és a társadalmi elvárásoknak is megfeleltek.⁴⁷⁰

Az előjáróság negyedéves statisztikai jelentése szerint Nagytétényben 1927. június és szeptember között 36 csecsemő született, s 18 lakos halt meg. A település személy és vagyonbiztonságát jónak ítélte a főjegyző. A negyedév alatt egy tüzeset fordult elő. Két olyan szegény lakos élt a községben, akiknek az eltartásáról az előjáróság gondoskodott. Egy jótékonyági egyletet említett a jelentés, a Fehér Kereszt leányárvaházát. A kérdőív kérdéseire adott válaszok szerint a településnek elegendő elemi iskolája, ezen kívül polgári- és iparostanonc-iskolája, valamint óvodája is volt. A tanítók „erkölcsi magaviseletét” példásnak minősítették. A mezőgazdaság helyzetéről az állt a jelentésben, hogy *„aratás befejezve, gabona termés közepes, gyümölcs és takarmány közepes, vetés alá szántás folyamatban.”* A községi utak állapotát a főjegyző jónak ítélte, ez azonban nem felelt meg a valóságnak, mert a lakók részéről sok kifogás érkezett a járhatatlan, rossz utakról, járdákról.

A Baross Gábor-telepi Polgári Kör például szeptember 22-én levélben panaszkodott a telepi utak használhatatlansága miatt. Ismerve a község súlyos anyagi gondjait, csupán arra kérték az előjáróságot, hogy *„a főútnak (Főző László út) a villamosmegállótól az első utcáig terjedő részét, mely esős időben teljesen hasznavehetetlen, töltsé fel úgy a járművek, mint a gyalogjárók részére járhatóvá tétesse...”*⁴⁷¹

⁴⁶⁹BFL V. 707. c. 3. doboz 5134/1927. és 15/1928. számú iratok

⁴⁷⁰Zeidler Miklós i. m. 76. oldal

⁴⁷¹BFL V. 707. c. 3. doboz 5508/1927. és 5957/1927. számú iratok

A Budapesti Iparkamara márciusban Kummer Ferenc tanonciskolai tanítót eredményes munkájáért 40 pengő jutalomban részesítette.

Október 9-én a községi iparostanonc-iskola igazgatója kimutatást küldött az Ipartestületnek a sokat hiányzó tanoncokról és azok mestereiről. Az iskolai hatóság már figyelmeztette a munkaadókat, s arra kérte a testület vezetőit, hogy ők is hívják fel a mesterek figyelmét a tanoncok iskolába járásának biztosítására. A kimutatásban 10 tanonc és 10 mester neve szerepelt. A mesterek között volt Hufnágel Imre, Szép András, Grósz Jakab, Schön Ármin stb. Az Ipartestület a tanoncokat és a mestereket is figyelmeztette kötelességeik betartására.⁴⁷²

A mesterek ellen benyújtott, a tanoncok oktatásával kapcsolatos panaszok kivizsgálásával is foglalkozott a testület. Dudás László tanonc szülei panaszt tettek H. J. helybeli hentes és mészáros ellen, mert véleményük szerint a mester gyermeküket szakmájában szakszerű oktatásban nem részesítette. A járási főszolgabíró előtt megtartott tárgyaláson H. J. kijelentette *„hogy ő a vele szerződéses viszonyban lévő Dudás László tanoncát a mészáros és hentesiparban kelő oktatásban részesíti, a tanonc előmeneteléért teljes felelősséget vállal.”* Dudás László tanonc elmondta, *„hogy szakszerű oktatásban van része H. J. -nél, van rá eset, hogy más munkát is végez, mint ami szakmájába vág, de csak akkor, amikor iparában munkát adni nem tud a mester.”* A tárgyalás végén a főszolgabíró felhívta a szerződő felek figyelmét a szerződésben foglaltak szigorú betartására.⁴⁷³ S. M. Baross Gábor-telepi lakos panaszt tett V. B. cipésmester ellen, aki Miklós nevű fiát *„a szerződésben kikötött időn túl (reggel 7 órától este 7 óráig) foglalkoztatja, átlag 9-10 óráig, de előfordul, hogy 11-12, sőt 2 óráig is visszatartja... Az éjjeli munka, eltekintve, hogy szerződésellenes foglalkoztatása a tanoncnak, a gyermek egészségének rovására megy, a gyermek sápadt, étvágytalan és túlságosan kifáradt...”* Az Ipartestület vezetősége beidézte a panaszt és a mestert, s a békéltető tárgyaláson a felek között megegyezés született.⁴⁷⁴



Nem minden tanoncból lett segéd, majd mester. Sz. K. nagytényi lakos Viktor nevű fia Endl Károly borbélymesternél tanult, de ez már a harmadik tanonchelye volt, mert magatartása és érdektelensége miatt két helyről is el kellett jönnie. Az Ipartestület Endl Károly fodrászt jóra való, rendes, kiváló szakembernek tartotta, *„aki éppen azért fogadta tanoncul Sz. Viktort, hogy embert faragjon belőle... A tanonc nála is engedetlenül viselkedett, amiért többször szóban megfeddte, később testi fenyítést is használt, mivel azonban ez nem használt, kénytelen volt elküldeni.”* A főszolgabíró előtt tartott tárgyaláson a szülők és a mester a szerződést felbontották.⁴⁷⁵

⁴⁷²BFL IX. 268. b. 1. doboz 137/1927. számú irat

⁴⁷³Ugyanott 157/1927. számú irat

⁴⁷⁴Ugyanott 90/1927. számú irat

⁴⁷⁵Ugyanott 2. doboz 101/1929. számú irat

Előfordult, hogy az iparosok egymásra is panaszkodtak. Az egyik szobafestő és mázoló az asztalosokra panaszkodott az Ipartestületnél, akik *„hatáskörüket túllépve a vállalt asztalos munkával egyetemben, de meg külön is mázoló munkát vállalnak és teljesítenek.”* Példaként az iskolaépület és a mozi mázolását említette meg a panaszos mester.⁴⁷⁶

Az Ipartestület kimutatása szerint 1927-ben 126 iparosos működött Nagytényben. Szakmák szerint a következő iparosok:

Kőművesek:	Bischof Gyula, Müller József, Pregitzer György, Bischof Máté, Krizsán József, Stekler János, Guth József, Hasszán Márton, Pelikán József, Bachusz István, Lerner Károly, Bischof Ferenc, Schidlek József, Foidl Elemér.
Ácsok:	Wittmann Ferenc, Babonits Ferenc, Beke János, Schmidtká István, Kellner Ferenc, Babonits Károly, Olasz Imre, Müllner József.
Asztalosok:	Kiss Sándor, Grósz Jakab, Mayer Lőrinc, Hasszán János, Wittmann János, Hübsch Ernő, Megyeri József, Pentz Lipót, Wittinger János, Höflinger András, Höflinger Antal, Schwanauer Ferenc, Paucsek János, Timkó Sándor.
Cipészek:	Hamál Libor, Grósz Mihály, Baksay János, Deutelbaum Ignác, Angler Lajos, Kovács János, Mayer András, Grósz Gáspár, Rózsa Pál, Vas Bálint, Skrbek Artur, Egressy János, Bernauer György, Petró Mihály, Szép András.
Szobafestők:	Wallner Vilmos, Firsh Manó, Mauchner Ferenc.
Lakatosok:	Pütz Ferenc Viktor, Bruszt Armin, László Péter, Ackermann Mátyás.
Kovácsok:	Nagy István, Albert Péter.
Bognárok:	Lengyel Sándor, Gyűrűs József.
Bádogos:	Spiller György.
Kádár:	Bayer János.
Kőfaragó:	Dombrovszky Nándor.
Kosárfonó:	Wahl József, Wahl Lajos.
Szűgyártó:	Weiser Lajos, Rühl Lajos.
Kéményseprő:	Szabó Károly.
Órás:	Bende Lajos.
Kalapos:	Fehér János, Zuber János.
Borbélyok:	Schön Ármin, özv. Kocher Mártonné, Dormuth Miklós.
Szabók:	Hupka Péter, Kiss László, Hladik Ede, Lipsz János, Müller Pál, Höflinger Károly, Ugrób Ferenc, Pollák Pál, Máriau Miklós, Schillenger József, Bayer Ferenc.
Női szabók:	Gulyás Lajos, Gulyás Imre, Máhr Anna, Tauch Károlyné.

⁴⁷⁶Ugyanott 1. doboz 57/1927. számú irat

Pékek:	Stift Károly, Huber Antal, Hufnagel Imre, Szabó Ferenc, Grósz Ferenc, Jakovlyv Péter Gregorovits József.
Hentesek:	Pentz István, Kludák József, Bayer György, Huber Jakab, Huber Ferenc, Kray János, Böröndy Ferenc, Imre Sándor, Láng István.
Vendéglősök:	Skolits János, Szelman Ignác, Grünanger Alajos, Spiller János, Ambrus Károly, Illés Ferenc, Hufnagel István, Geszler Márton, özv. Ledniczky Józsefné, Erdélyi Frigyes, Rintel Miksa, Oberding József, Petrekovics Lajos, Páll Ernőné, Traupmann Béla, Pozsár Sándor, Weigand Gyula. ⁴⁷⁷

A képeken Grósz Ferenc pékmester és Huber Jakab hentes és mészáros reklámja látható:



1927-ben a legtöbb adót fizető, virilista nagytétényi jegyzékére 6 vállalat és 27 lakos került. Közülük a legtöbb adót a Fémkereskedelmi rt. (13.445 pengő), a Sertéshizlalda (5.016 pengő), özv. Lőwy Ernőné (2.351 pengő), Stift Károly (1.464 pengő), Böhm Izidor (1.454 pengő), Burger Zsigmond (1.394 pengő) és a Vadásztölténygyár (1.170 pengő) fizette. A többiek adója 300 és 900 pengő között volt.⁴⁷⁸

Az év során a község egyesületei tavasszal és ősszel gyakran rendeztek bálakat, táncmulatságokat (farsangi bál, szüreti bál stb.). A kép az Iparos Kör és sportegyesülete által rendezett táncmulatságon készült, s a nyitópárok láthatók rajta.

November 29-én a katolikus iskolaszék a katolikus fiúiskola államosításáról tárgyalt. Marastoni László főjegyző tájékoztatta az iskolaszék tagjait arról, hogy a község felépített egy tíz tantermes iskolát, Baross Gábor-telepen pedig egy



⁴⁷⁷BFL IX. 268. b. 1. doboz 1927. (szám és dátum nélkül)

⁴⁷⁸Ugyanott 2. doboz 5678/1927. számú irat

2 tantermes iskolaépületet. Az iskolák fenntartása oly súlyos terhet rónak a községre, mely szükségessé teszi a katolikus iskola államosítását. Az iskolaszék tagjai kijelentették, hogy „*hogy hűséggel és kegyelettel ragaszkodnak ahhoz az iskolához, melyet apáik vallásos buzgósága és áldozatkészsége emelt és évszázadokon át fenntartott.*” Ezért csak bizonyos feltételek mellett voltak hajlandók, püspöki jóváhagyás mellett, az államosítást elfogadni (az állam átveszi a működő tanítókat, új tanító felvételénél tekintettel lesznek a katolikus lakók számarányára stb.).

Ferschich János plébános a székesfehérvári püspökhöz írt levelében kijelentette: „*Mivel esetleges ellenállással ezen esetben az egész község ellen-szenvét magamra zúdítanám..., mély alázattal kérem Méltóságodat, hogy 3 tan-erős kath. fiúiskolánknak állami kezelésbe való átadását kegyesen engedélyezni méltóztassék.*”⁴⁷⁹

A Budafok és Vidéke hetilap az év utolsó számában Nagytétény fejlődéséről közölt egy írást. A cikk szerzőjének megállapítása szerint a nagyközség fejlődését az itt letelepedett gyáraknak köszönheti, „*melyek lehetővé tették, hogy a község lakosságának zöme ezen gyárakban, a Magyar Sertéshizlaló és Húsipari rt., a Fémkereskedelmi rt., a Hungária Gumigyár rt., a Hubertus Vadász-tölténygyár rt., a Méh Kereskedelmi rt., továbbá több jelentős bőrgyárban és kósárfonógyárban keresetet nyerhessen... A községnek a háború alatt megrendült gazdasági egyensúlya helyreállhatott és lehetővé vált a villanyvilágítás bevezetése az anyaközségben, a Baross Gábor-telepen, s a Szabó-telepen is...*” A kulturális eredmények, a két iskola megépítésének felsorolása után a tervekről tájékoztató a cikk: „*A község egészséges és szép fekvése folytán meg-megújuló kereslet indult meg az építkezni szándékozók részéről, és ezen mozgalom indította arra a képviselő-testületet, hogy a Baross Gábor-telep és Diósárok közötti szép, hangulatos fekvésű, kevésbé használt legelő egy részét 400 házhelynek fel-parcellázza. Ezen parcellázott területen a jövő évben mintegy 150-200 új ház építése remélhető.*”⁴⁸⁰

A Nagytétényi Polgári Kör 1928. január 29-én tartotta meg évi közgyűlését, melyen a tagok elfogadták az éves beszámolót. Az 1927. esztendő eseményeiről ifj. Pencz Ferenc titkár tájékoztatta a résztvevőket. A körnek 2 tiszteletbeli, 148 rendes és 2 pártoló tagja volt. A fontosabb programokat, rendezvényeket is felsorolta a titkár: Február 5.: nagyszabású bál, március 1.: jelmezes táncestély, március 15.: műsoros hazafias ünnepély, július 2.: színvonalas hangverseny a Budafoki Zeneegylet közreműködésével, július 17.: kirándulás Balatonaligára, november 20.: társasvacsora Kossuth Lajos emlékére, december: biliárd verseny, december 31.: szilveszteri táncmulatság. A karácsonyi ünnepek alkalmából 700 pengő értékű ruhaneműt osztottak ki a szegény sorsú

⁴⁷⁹SzfvpI No. 4569. - 2212/1927. számú irat

⁴⁸⁰Budafok és Vidéke. II. évfolyam, 53. szám, 4. oldal (1927. december 31.)

gyermekek között. A közgyűlés jegyzőkönyvében megállapították, hogy „A köri élet élénk, kivált a délutáni órákban látogatják a kört szép számmal a tagok. A többi egyesülethez való viszony szívélyes és barátságos jellegű.” A tagsági díjat 1928-tól pengőértékben állapították meg, mely évi 8 pengő, pártoló tagok esetében évi 4 pengő lett. A közgyűlésen megválasztották az új tisztkart. Elnök továbbra is Fáy Ignác maradt, aki már egy évtizede állt a kör élén. Alelnöknek dr. Fazekas Alajost, titkárnak ifj. Pencz Ferencet, pénztárnoknak Höflinger Andrást, háznagynak Oberhuber Alfrédet, ellenőrnek Marastoni Lászlót és könyvtárosnak Bende Lajost választották meg.

A kör vigalmi bizottsága február 4-én zártkörű farsangi Körbált rendezett. A belépődíj személyenként 1 pengő 50 fillér volt. A zenét a híres Dudás Jancsi cigányzenekara szolgáltatta.⁴⁸¹

Februárban összeírták a községben lévő állatok számát. Ezek szerint Nagytétényben 226 db szarvasmarhát (ebből 2 bikát), 207 db lovat, 555 db sertést (ebből 475 zsírsertést), 562 db juhot (ebből 6 kost) és 132 db kecskét tartottak nyilván.⁴⁸²

Nagytétény fogyasztási adóból befolyt jövedelme 1928. januárban 1.404 pengőt, februárban 1.877 pengőt tett ki. Ez mindkét hónapban kétszerese volt az 1927. évi azonos időszakban befolyt összegnek. A község fogyasztási ellenőre havi 100 pengős fizetésének megemelését kérte, „mert a nehéz gazdasági viszonyok megélhetésemet küzdelmessé teszik, a fogyasztási adó lelkiismeretes ellenőrzése, valamint az ezzel járó irodai teendők pedig minden időmet igénybe veszik.” A képviselő-testület a kérelemnek helyt adott, és a fogyasztási ellenőr fizetését havi 160 pengőre emelte.⁴⁸³



A község Önkéntes Tűzoltó Testülettel rendelkezett, melynek elnöke Fáy Ignác volt, titkára Höflinger András, pénztárnoka pedig Skrbek Artur.

A választmányi tagok: Ferschich János, Grósz Jakab, Kiss Sándor, Pentz Ferenc, Pentz Lipót, Szabó Károly, Szelman Ignác, Wahl József. Az önkéntes tűzoltóság 29 főből állt: 4 tiszt, 6 altiszt és 18 fő legénység.⁴⁸⁴ A képen a település önkéntes tűzoltói az 1926. évi levanteavatóson láthatók.

⁴⁸¹BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 3/38-40. oldal

⁴⁸²BFL V. 707. c. 3. doboz 890/1928. számú irat

⁴⁸³Ugyanott 5. doboz 8261/1928. számú irat

⁴⁸⁴BFL V. 707. d. 2. doboz 4625/1927. számú irat

Az 1924. évi XIV. törvénycikk az 1914-1918. évi világháború halottainak emlékére minden év május havának utolsó vasárnapját „Hősök Emlékünnepé” néven nemzeti ünnepé nyilvánította. A 10. évforduló alkalmából rendezett ünnepség előkészítése céljából az előjáróság május 9-én megbeszélést tartott a rendezők számára. Az ünnepélyt május 20-án, délelőtt fél tíz órakor tartották meg az állami elemi iskola udvarán. A meghívó szövege szerint *„A magyar hősiesség, hazaszeretet és önfeláldozás ünneplése nemcsak a nemzet hálájának megnyilvánulása, hanem a hősök példája, a magyar jövődő erőforrása és útmutatója is, amelynek követése nélkül nincs feltámadás.”*⁴⁸⁵

A polgári leányiskola a harmadik tanévet már külön, az iskola használatára bocsájtott épületben tarthatta meg. *„Minden elismerést megérdemel a nem éppen vagyonos község eddigi áldozatkészsége, kevés szavú, de megértő főjegyzőjének erős akarata, s képviselő-testületének megértő támogatása.”* Az 1927/28. tanévben a diákok létszáma 85 fő volt az I-IV. osztályokban. A legkevesebb – 18 fő – az I. osztályba járt. A tanári testület egy pedagógussal, Dobler Jolánnal gyarapodott. Az iskola munkájában kiemelt szerepet kapott a hazafias nevelés. E feladatot évkönyvükben így fogalmazták meg: *„Közelebb hozza reményeink teljesülését az integer (csorbítatlan) Magyarország visszaállításának lehetőség, a trianoni revízió. A gyászfátyol kezd leszakadozni Magyarország szomorú egeről s a szebb jövő hajnala dereng felénk a távoli láthatáron... A magyar ifjúság lelkébe is bele kell nevelni, bele kell oltani a csonkítatlan haza iránti olthatatlan vágyat, a minden áldozatra kész hazafias érzést, a komoly munka szeretetét, hogy a jövődő nagy harcát felkészülten s öntudatosan megharcolhassa, hogy a szebb jövőt, a magyar kultúrát diadalra juttassa, s a boldog Nagy-Magyarországban meglegedetten élhessen.”*⁴⁸⁶

Ferschich János nagytétényi esperesplébános 1928 júniusában tartotta ezüstmiséjét a Nagyboldogasszony plébániatemplomban. *„A nagytétényi templom szűknek bizonyult az ünneplő sokaság befogadására, mely a 10 órakor kezdődött ezüstmisére odasereglett. Szentbeszédet Brisits Frigyes dr. cisztercita tanár mondott, egyszerű szavakkal rajzolva meg azt a működést, melyet egyházának és híveinek javára 25 esztendőn át kifejtett”* a község plébánosa. Az ünnepségen részt vettek a település előljárói, pedagógusai, az egyesületek vezetői és jókívánságaikkal halmozták el a jubiláló plébánost.



Az ünnepséget társasebéd követte a Polgári Kör helyiségében. Délután néppünnpély, este pedig táncmulatság fejezte be az ünnepnapot.⁴⁸⁷

⁴⁸⁵Ugyanott 3856/1928. számú irat

⁴⁸⁶Nagytétényi m. kir. állami polgári leányiskola értesítője, 1927/28. tanév 3-4. oldal

⁴⁸⁷Budafok és Vidéke. III. évfolyam, 26. szám, 3. oldal (1928. június 30.)

A Nagytétényi Sportegyesület júliusban ünnepelte fennállásának 15 éves jubileumát. A nagy esemény alkalmából látványos programot szerveztek. *„Reggel 10 órakor mise a r. k. templomban, utána tenisz szettek, d. u. 1 órakor díszebéd. 3 órakor ünnepélyes kivonulás a pályára, hol a leventék, fehér ruhás leányok Nagy- és Csonka Magyarország élőképét alakítják, melynek négy pontján gyászba borultan fognak állni az elszakított részek megszemélyesítői. Utána zászlókoszorúzás, zene, ének, szavatelok, futballmeccs, stafétafutás stb. Este 9 órakor reggelig tartó táncmulatság kezdődik az egyesület összes helyiségében.”*⁴⁸⁸

Azokat a fiatalokat, akik a Levente Egyesület foglalkozásain nem jelentek meg, pénzbüntetéssel sújtották. H. J. nagytétényi fiatal a járási főszolgabírónál fellebbezett 40 pengős bírsága ellen, mert *„Én főnökömtől egy bizonyítványt hoztam, melyben kinyilatkozta, hogy miután fűszerüzlete vasárnap délelőtt is nyitva van és reám szüksége van, a leventében való megjelenésemtől tekintsek el.”* A főszolgabíró nem fogadta el a fiatalember leventefoglalkozástól való távolmaradásának indokát, s fellebbezését elutasította.⁴⁸⁹

Augusztus 28-án a Baross Gábor-telepi Polgári Kör a legsürgősebb telepí problémák megoldására kérte az előjáróságot. *„A Főző László út menti vízlevezető ároknak, mely már több helyen eldugult és a járdával egyenlő, rendbehozása.”* Kérvényezték a használhatatlan kocsit megépítését, a közbiztonság érdekében egy csendőrzárór állandósítását, a főútvonalon a tönkre ment fásítás megújítását és egy nyilvános telefon létesítését is.⁴⁹⁰



A Nagytétényi Iparos Kör és sportegyesületének színjátszói ezekben az években nagy sikerrel mutatták be a „Lili bárónő” című operettet. A kép a szereplőkről készült.

Szeptemberben a tanonciskola igazgatója köszönetet mondott az Ipartestületnek azért *„a nemes adományért, amellyel lehetővé tette, hogy az elmúlt tanév 5 legjobb tanulóját az évfárá vizsga alkalmával jutalomban részesíthettük (10-10 pengő), 50 pengőt pedig iskolánk felszerelésének gyarapítására fordíthattuk.”*

Az Ipartestület a következő tanévben is adományozott 100 pengőt a jó előmenetelű tanoncok jutalmazására. Az 1928/29. tanév végén tárgyjutalomban részesítették a legjobbakat. A pedagógusok kiderítették, hogy a 9 jutalmazan-

⁴⁸⁸Ugyanott 27. szám, 3. oldal (1928. július 7.)

⁴⁸⁹BFL V. 707. d. 2. doboz 2002/1928. számú irat

⁴⁹⁰BFL V. 707. c. 5. doboz 6419/1928. számú irat

dó tanonc milyen ajándéktárgyat szeretne kapni, s az iskola igazgatója azok biztosítását kérte az Ipartestülettől. A kívánságok között szerepelt eresztőgalyu, metszőolló kosárfonáshoz, szabóvasaló, körzőkészlet, hajvágó olló, vízmérték.⁴⁹¹

A képviselő-testület novemberi ülésén a római katolikus fiúiskola államosítása szerepelt napirenden. A főjegyző bejelentette, *„hogya a vallás és közoktatásügyi minisztérium iskolai ügyosztály vezetője a községben kint járván, ígéretet tett arra, hogy amennyiben az iskolafenntartó r. kath. egyház jogairól lemond, úgy a 3 r. kath. tanerő személyi járandóságairól már a következő iskolai évben teljes egészében gondoskodni kíván és azt vállalja.”* Az egyház fenntartói jogáról lemondott, s így a katolikus iskolaszék és a község között több éve húzódó vita megoldódott, az egyházi fiúiskola állami kezelésbe került.⁴⁹²

December 12-én a Diósd és Nagytétény MÁV állomás közötti vicinális út kiépítésével kapcsolatos bejárást tartottak a járás építési szakemberei és a két község vezetői. Diósd számára, a vasúti szállítás és közlekedés miatt, az út kiépítése nagyon fontos volt. A tervek szerint az út a diósdai községhezától kiindulva a MÁV vasútvonaláig épülne ki, hossza 2.800 méter, szélessége pedig 8 méter lenne. Nagytétény képviselői, Marastoni László főjegyző és Pencz Ferenc bíró kijelentették, *„hogya amennyiben ezen útvonal kiépítették, hajlandók az építési költségből 7.000 pengőt viselni és az út kiszélesítéséhez szükséges területeket megszerezni.”*

A képviselő-testület határozata alapján a községháza tisztviselői és alkalmazottai, összesen 29 fő, karácsonyi jutalomként plusz egyhavi fizetést kaptak, mely – munkakörüktől függően – 28 pengőtől 243 pengőig terjedt.⁴⁹³

A katolikus egyházközség képviselő-testülete 1928. december 16-án alakult meg 40 rendes és 14 póttaggal. A tanácsban a helybeli katolikus társadalom minden rétege képviselve lett. Ferschich János az alakuló ülésen az új egyházközségi szervezet jelentőségéről beszélt. *„Tagadhatatlan tény, hogy a világháború, a reá következő társadalmi katasztrófák egyházunkat is megrázkódtatták és eddig ismeretlen akadályokat gördítettek a lelkipásztorkodás csendes munkája elé... Ha (az egyház) jelenleg fájdalommal kénytelen nélkülözni az apostoli király magas védnökségét és a helyi kegyurak áldozatkészségét, a hívek összességét egyházközségek szervezetébe tömöríti, hogy egyesült erővel, egy szívvel és egy lélekkel teljesítthesse magasztos feladatát.”*

A testület első feladata a katolikus hívek összeírása volt. A községet körzetekre osztották, *„s egy körzeten belül az illető megbízottak állandóan figyelemmel fogják kísérni az ott lakó híveket.”* Gondot fordítottak a gyermekek vallás-erkölcsi nevelésére. Külön a lányok és külön a fiúk részére „Szívgyárda” létesült, s megalakult egy cserkészcsapat is. A már 1925-ben létrejött Nagytétényi Oltár-

⁴⁹¹BFL IX. 268. b. 1. doboz 138/1927. és 2. doboz 67/1929. számú iratok

⁴⁹²BFL V. 707. a. 7. kötet 186/1928. kgy. szám

⁴⁹³BFL V. 707. c. 5. doboz 7737/1928. és 6537/1928. számú iratok

egyesület célja „*Templomunk ruháinak jó karbantartása, a szerek tisztogatása, az oltárok díszítése és a templom rendben tartása*” volt. Bevételük 1925-ben több mint 8.000 korona, 1926-ban több mint 5.000 korona volt, melyet villanyfelszerelésre, csillárookra, a szószék javítására és szőnyeg vásárlására fordították. Az egyesület elnöke özv. Skrbek Antalné, titkára Keller Margit volt.⁴⁹⁴

Az 1928. év egészségügyi statisztikai kimutatása szerint Nagytétényben egy orvos (dr. Bálint Béla) és 3 magánorvos (dr. Erdélyi Jenő, dr. Ungár Sándor és dr. Fleischner Gyula) praktizált, valamint egy községi bába (Tarczi Jusztin) és 3 magánbába működött. A halottkémi teendőket a orvos látta el. Az adatok szerint június 15-től december 31-ig 43 házasságkötés történt, 72 csecsemő született és 40 lakos halt meg. Fertőző betegség néhány kanyarón és két diftérián kívül nem történt. A járásnak küldött jelentés a betakarított termést kielégítőnek tartotta, de a szárazság miatt a gyümölcs és a takarmány kevés volt.⁴⁹⁵



⁴⁹⁴SzfvPL No. 4569. - 2911/1928. számú irat

⁴⁹⁵BFL V. 707. c. 5. doboz 1192/1929. és 8457/1928. számú iratok

Településünk a húszas évek végén (1929–1930)

Az 1929. esztendő anyagi megpróbáltatással kezdődött a lakosság számára. A HÉV 25%-os viteldíjemelésről döntött, mely nagy felháborodást váltott ki a községben. A képviselő-testület indokolatlannak és megengedhetetlennek minősítette az eljárást. *„Ma, amikor társadalmunk minden rétege kétségbeesett erőlködéssel igyekszik a mindennapi száraz kenyeret megkeresni..., akkor ezekben a nehéz napokban a helyiérdekű vasúttársaság méltánytalanul és kíméletlenül, tisztán nyerészkedési vágyból egy ilyen súlyos gondot rak Pest környék sok százezer már úgyis csak lemondásból élő dolgozóinak vállára.”* A közgyűlés utasította az előljárást, hogy sürgősen kérje a megye törvényhatóságának és a minisztériumnak a segítségét.⁴⁹⁶ A HÉV azonban nem csökkentette viteldíjait, az utazás továbbra is nagyon drága maradt.

Baross Gábor-telep és az anyaközség között az évek során sok vita és probléma keletkezett. Gond volt a postával is. *„Gyakran változó, nem rendszeresített állású kézbesítők hordták ki a leveleket a nagytétnyi postahivatalból. Még nagyobb gond volt a levelek és egyéb küldemények feladása, ami minden esetben 3 km gyaloglást, vagy kevesebb gyaloglást, de villamosköltséget jelentett. Itt is kiutat kellett keresni...”*

Január 31-én a telepi postahivatal felállításáról tárgyalt a képviselő-testület. A telep Polgári Köre megígérte, hogy *„A Baross Gábor-telepi lakosság a felállítandó hivatal elhelyezését és a postaszállítást és kézbesítést költségeit a megnyitástól 3 éven át díjtalanul biztosítja, de kéri, hogy a postamesteri teendőkkal az ott lakó özv. Neveritsch Ágostonné bízassék meg, mert ezáltal a fenti kikötések és feltételek biztosíthatók.”* A közgyűlés az ajánlatot elfogadta, s a döntéshez a központi postahivatal állásfoglalását kérte. Nagytétnyi és a telep megegyezése, összefogása nem járt sikerrel, csak 1932-ben kapott postahivatalt Baross Gábor-telep.

Ferschich János plébános ezen az ülésen írásban 7.000 pengő segílyt kért az előljárástól egy orgona beszerzésére. A község 1929. évi költségvetésében erre fedezet nem volt, de a képviselők ígéretet tettek arra, hogy 1930-ban a kérést teljesítik.⁴⁹⁷

A nagyhatalmak képviselői közül Mussolini olasz miniszterelnök volt az első, aki hivatalosan állást foglalt a trianoni revízió mellett, melyet a magyar közvélemény nagy lelkesedéssel fogadott. Az év elején az országban, településünkön is Mussolini levelezőlapokat kezdtek árusítani. *„Az ízléses és az integer Magyarország térképével, valamint a domborművű trianoni jelvénnel ellátott levelezőlapok azt a célt szolgálják, hogy hazánk területéről minél többen küldjenek belőle egyet-egyet Mussolininek, aki az első felelős kormányférfiként emelte fel szavát a trianoni békediktátum ellen.”* A levelezőlapok ára 30 fillér volt.⁴⁹⁸

⁴⁹⁶BFL V. 707. a. 8. kötet 1/1929. kgy. szám

⁴⁹⁷Párkányi i. m. 121-122. oldal, valamint BFL V. 707. a. 8. kötet 8/1929. és 10/1929. kgy. szám

⁴⁹⁸Budafok és Vidéke. IV. évfolyam, 3. szám, 3. oldal (1929. január 19.)

Az éves házadó kivetésénél az előjáróság felmérte a keresetképtelen, rossz gazdasági körülmények között élő háztulajdonosokat, akik házuk egy részének bérbeadásából tengették napjaikat. 67 ilyen lakos élt a településen. A méltányosság megállapításánál ilyen indokok szerepeltek: szegény hadiözveggy, eladósodott és tönkrement kisiparos, 68 éves őszeres csekély keresettel, idős és beteges asszony, munkaképtelen lakos stb.

Egy májusi kimutatás szerint 36 hadirokkant személyt tartottak nyilván a községben. A nevek között szerepelt Poszpischek Antal, Spiller András, Mehrl Jakab, Wittmann Ferenc, Hauth József, Killy Antal stb. A legtöbben közlegényként harcoltak a háborúban, de 4 altiszt és 3 tiszt is volt közöttük. Nagytétény úgynevezett „rokkant telepén” (a mai Honvéd utca és Petőfi utca által közrefogott területen) négy hadirokkant lakott. Egy másik jelentés 32 hadiözvegyről, 17 szülőtlen árváról és 71 olyan gyermekről számolt be, akik után nevelési pótlék járt.⁴⁹⁹

1929. április 3-án, a községi képviselőválasztás után alakuló ülést tartott a közgyűlés. A képviselő-testület tagjai lettek: Barotányi György, Schwanauer János, Skolits János, Spiller János, Krizsán József, Gadácsy István, Gyurcsák István, Mészáros Jenő, Burger Zsigmond, Oszvald Loránt, Skrbek Artur, Pencz Ferenc ifj., Spiller György, Fáy Ignác, Knapp István, Bischof Gyula, Pencz Jakab, Oberhuber Alfréd, Hamál Libor, Pencz Ferenc ig., Pencz János, Hupka Péter.

Április 10-én megválasztották Nagytétény új előjáróit is. Kiss Sándor lett a község új bírója, aki haláláig, 1943-ig töltötte be ezt a tisztséget. Törvénybírónak Grósz Józsefet, pénztárnoknak Oberhuber Alfrédet, közgyámnak Pentz Lipótot választották meg a képviselők. Esküdtek lettek: Pentz Ferenc, Gadácsy Zoltán, Pregitzer György, Rühl Lajos, Barotányi György, Krizsán József és Schwanauer János.⁵⁰⁰

Május 3-án kánoni vizsgálat volt az egyházközségben. A jelentés megállapította, hogy a templom kegyura teljesen elszegényedett, ezért a templomot a politikai község, a düledező plébániát a plébános hozatta rendbe. A vizsgált adatok szerint tíz év alatt (1919 óta) 358 tiszta katolikus házasság és 126 vegyes házasság történt az egyházközségben. 1059 gyermek született, közülük 87 törvénytelen volt. 661 halálesetről számolt be a jegyzőkönyv, melyből 65 baleset miatt történt.⁵⁰¹

A képviselő-testület május 8-i ülésén a „Nagyboldogasszony” cserkészcsapat segély iránti kérelmét a képviselők elfogadták, mert *„ezen cserkészcsapat az elemi iskolai tanköteles gyermekekből állítatik fel, akiknek fegyelmezett, kötelességtudó és hazafias nevelésére igen nagy gond fordítódik.”* A közgyűlés a csapatot egy megfelelő sátorponyva beszerzése céljából 100 pengő segélyben részesítette.⁵⁰²

⁴⁹⁹BFL V. 707. c. 6. doboz 8129/1929., 1552/1930. és 1523/1930. számú iratok

⁵⁰⁰BFL V. 707. a. 8. kötet 29-30. oldal

⁵⁰¹SzfvPL No. 4569. – 2342/1929. számú irat

⁵⁰²BFL V. 707. d. 2. doboz 5840/1929. számú irat

Május 8-án járdaépítési munkákról is döntött a képviselő-testület. Az egyik meghozott határozat kimondta, hogy az előjáróság az Építőipari Részvénytársaságot bízta meg a Fő-utca mindkét oldalán *„létesítendő gyalogjárók, kövezett folyóka és utcalejáró, valamint a Föld utca MÁV állomáshoz vezető baloldali gyalogjárójának létesítésével.”*

Döntöttek az Árpád, a Hunyadi és az Ó-utca csatornázásáról is. A képviselők szerint a csatorna kiépítése nemcsak ezekben az utcákban lakó *„háztulajdonosok járdáján és kertjében levő talajvíznek a levezetésére szükséges, hanem egyszersmind a Fémkereskedelmi rt. gyártelepén felgyülemelő felesleges vízmennyiségnek a levezetését is szolgálja.”* A csatornaépítés költségének felét a község, másik felét a Fémkereskedelmi rt. vállalta.⁵⁰³

A csatornázást évekkel korábban meg kellett volna oldani, mert nagy esőzések után a környéket mindig elborította a víz. Már 1925-ben 40 nagytényi lakos, az Ó-utcában, a Hunyadi utcában és a Kossuth Lajos utcában élő háztulajdonosok, panaszos levelet írtak a megyei alispánnak az esőzések, a talajvíz okozta károk, problémák megszüntetése érdekében. A község előjárósága és *„egyes gyári érdekeltségek”* a Föld utcán keresztül haladó csatornát betömették. Az 1924. évi nagy esőzések után a Hunyadi és Kossuth Lajos utcák *„pincéi, sőt lakóházai és veteményes kertjei állandóan vízben állottak, ami által a vetemény teljesen kipusztult... A mostani zivataros esőzések alkalmával ezen utcák úttestét szintén ellepte a víz, és ha sürgős intézkedés nem történik és ezen esőzések tovább tartanak, úgy újra ellepi a veteményeskerteket és a sok talajvíz által a lakóházakat is nagyon megrongálja.”* Az aláírók között szerepelt Pentz Jakab, Spiller Ferenc, Hufnagel Jakabné, Huber Antal, Ledniczky Józsefné, Szlatozlavek Mihály, Kainer József stb.⁵⁰⁴

1926. november 1-jén Marastoni László főjegyző arról tájékoztatta a főszolgabíró, hogy az Ó- és Hunyadi utcákban a víz, annak ellenére, hogy az államépítészeti hivatal által elrendelt munkát az előjáróság elvégezte, *„előnti az egész úttestet és kerteket és a közlekedést lehetetlenné teszi.”* A kultuszmérnöki hivatal szakembere november 25-én helyszíni szemlét tartott, s megállapította, *„hogy a jelenlegi helyzeten csakis a vizeknek a Dunába való levezetésével lehet segíteni.”*

1927 végére az Ó-utca csatornázási terve és költségvetése elkészült. A további problémák megoldása után végre elkezdődhetett a képviselő-testület 1929-ben, a csatornaépítéssel kapcsolatos határozatának végrehajtása. A munka 1930 őszén fejeződött be. A főjegyző október 24-én jelentette a főszolgabírónak, hogy *„A csatolt engedélyokirat alapján a Nagytényi község és a Fémkereskedelmi rt. által épített csatorna elkészült.”*⁵⁰⁵

⁵⁰³BFL V. 707. a. 8. kötet 34/1929. és 35/1929. kgy. szám

⁵⁰⁴BFL IV. 402. b. 20495/1925. számú irat

⁵⁰⁵Ugyanott 14714/1926. és 21340/1930. számú irat

A nehéz és válságos gazdasági helyzetben, a rossz kereseti lehetőségek miatt a községben az adófizetés *„erősen hanyatlott, s így aratásig a behajtás sem szorgalmazható, ezért szükségessé vált, hogy az elhalaszthatatlan kiadások fedezése végett ideiglenes függő kölcsön igénybe vétele válik szükségessé.”* - állapította meg a közgyűlés.⁵⁰⁶ Az 1929-ben elkezdődött gazdasági világválság tünetei a nagytétényi Magyar Ónművek és Rézgálic gyárban is megjelentek. A dolgozók egy részét elbocsátották, a megtartott munkavállalók bérét csökkenteni akarták. Ez ellen a munkások munkabeszüntetéssel tiltakoztak. Felépésük sikerrel járt, az üzem vezetői elálltak szándékuktól.⁵⁰⁷

A nagytétényi sertéshizlalda üzleti eredményei 1926-ig nyereségesek voltak. 1927-től azonban évről-évre kevesebb sertést hizlaltak. A gazdasági világválság súlyosan érintette a vállalatot. 1929 nyarán a főváros megvette a hizlalda részvényeinek többségét, a másik főrészvényes a Földművelődésügyi Minisztérium lett. A veszteségek miatt az Export Szállót bérbe adták. *„Egy bér-lő nevét az emlékezet megjegyezte. Özv. Erdélyiné szállodaként használta, mely állítólag a Pestről kirándult szerelmespárok találkahelye lett. Itt találtak átmenetileg menedéket a Budapestről kitiltott és a rendőrség által körözött kétes elemek is. Itt tartózkodott néhány napig Matuska Szilveszter, a biatorbágyi hídrobbantó, valamint Schreiber Tamás, a kofferes gyilkos.”*⁵⁰⁸

Két év után, 1929 májusában ismét napirendre került a világháborúban elesett katonák, hősök emlékének megörökítése. A közgyűlés elfogadta az erre a célra megválasztott bizottság javaslatát, mely *„Egy márványtábla elhelyezését javasolja egyelőre a templom falára az elesett hősök neveinek bevésésével és ha később anyagi fedezet lesz egy emlékmű felállítására, akkor majd a tábla ottani elhelyezéséről gondoskodni fog”* az elöljáróság.

Egy hónap múlva újra a képviselő-testület elé került a hősi emlékmű felállításának a kérdése. Ezen az ülésen a bizottság a testületnek bemutatta az Országos Képzőművészeti Tanács által elfogadott és jóváhagyott rajzot, s azt a közgyűlésnek megvalósításra javasolta. A tervet Belatini Braun Rudolfné szobrászművész készítette. A közgyűlés a tervet elfogadta, s kivitelezésére 2.000 pengőt szavazott meg. Ezután arról vitatkoztak a képviselők, hogy hol állítsák fel az emlékművet. Mivel az elhelyezés helyszínéről nem voltak egy véleményen, a bíró név szerinti szavazást rendelt el. Ennek eredményeként a leendő emlékmű helyéül a Szentháromságteret jelölték ki.⁵⁰⁹ A ma is álló emlékmű megvalósítására azonban még öt évet kellett várni. A turulmadaras Hősi Emlékművet Benti Rezső nagytétényi szobrász készítette el, s 1934. október 28-án avatták fel.

⁵⁰⁶ BFL V. 707. a. 8. kötet 48/1929. kgy. szám

⁵⁰⁷ A Metallochemia 50 esztendeje. i. m. 26-27. oldal

⁵⁰⁸ Négymillió sertés szállása. i. m. 43. oldal

⁵⁰⁹ BFL V. 707. a. 8. kötet 36/1929. és 58/1929. kgy. szám

A Pest megyei Tanfelügyelőség júniusban arról értesítette az előjáróságot, hogy a vallás és közoktatásügyi miniszter *„az iskola csekély látogatottságára való tekintettel”* a polgári leányiskola működését az 1928/1929. tanév végével megszüntette. Az intézmény *„Négy éven keresztül hűséges munkával, odaadó lelkesedéssel szolgálta itt a magyar kultúrát. Nemes igyekezettel vett részt Nagytétény társadalmi és kulturális életében.”* Az iskola diákjainak egyik utolsó, sikeres közszereplése a *„Juliska álma”* című színdarab bemutatása volt 1929 tavaszán.

Ismerkedjünk meg a darabban szereplő polgári iskolai lányokkal:

Első álló sor: Füredi Irén, Schlesinger Mária, Hufnagel Mária, (a negyedik lány neve olvashatatlan volt), Schwanauer Erzsébet, Markovits Emília. Második álló sor: Ambrus Magda, Kludák Magda, Hufnagel Léna, Czipper Ilona, Takács Vilma, Grósz Józsa,

Szegő Klári, Spiller Boriska. Ülnek: Dorfmeister Karola, Lampel Hedvig, Mészáros Katalin. A földön ülnek: Grósz Mária, Bleyer Magda, Szabó Margit, Kainer Anna, Grósz Hilda.



Az iskola évkönyve szerint a tanári kar az utolsó tanévben is *„A magyar jövőért érzett*

felelőssége teljes tudatával törekedett arra, hogy a gondjaira bízott leányok szeretett hazáknak áldozatkész, magyar lelkű, művelt nőivé váljanak.” Az 1928/1929. tanévben 83 tanuló járt az iskolába, ebből 48 nagytétényi leány. A szülők foglalkozását tekintve volt közöttük munkás (9), kisiparos (11), kereskedelmi alkalmazott (6), kisbirtokos (4) stb. A tanulók előmenetele az utolsó tanévben: 21 jeles, 30 jó, 22 elégséges, 10 elégtelen.

*„Azzal a biztos tudattal veszünk búcsút, hogy munkánk nem volt hiábavaló, a rövid négy esztendő nem múlt el nyom nélkül a község fejlődő életében s hogy a mi munkamezőnk nem marad parlagon, hanem új kultúrintézmény vállalja magára a mi nemzetépítő feladatunkat.”*⁵¹⁰ A község nem nyugodott bele, hogy nincs polgári iskolája, de hat évet kellett várni, míg társulati úton, 1935-ben ismét megnyílhatott egy polgári iskola Nagytétényben.

A település fejlődését jelentette, hogy a képviselő-testület nyári ülésén a képviselők a községnek a MÁV állomás és a Déli vasút közötti területét, mivel az csaknem Érd határáig beépített és lakott terület lett, belterületnek minősítették.⁵¹¹

⁵¹⁰Nagytétényi m. kir. állami polgári leányiskola értesítője 1928-1929. tanév. 3-8. oldal

⁵¹¹BFL V. 707. a. 8. kötet 68/1929. kgy. szám

A Baross Gábor-telepi Polgári Kör 1929. augusztus 18-án tartotta tisztújító közgyűlését, melyen megválasztották az új vezetőséget. A kör elnöke Vucsenik István, ügyvezető elnöke vitéz Barotányi Ferenc, alelnöke Hupka Péter és titkára Zavagyák Cirill lett. A község elöljáróságának küldött levelükben tájékoztatták a képviselő-testületet a Polgári Kör, alapszabályukban is megfogalmazott, céljáról: *„A telep lakosainak és a telepen ingatlannal bíró tulajdonosoknak helyi közügyek és községi közügyek iránti érdeklődését felkelteni. A polgárságnak egymás közti érintkezését megkönnyítse és általában a társulást, közművelődést és a telep fejlődését előmozdítsa.”*⁵¹²

A közgyűlés a Szabó-telepen lévő házak és villák megközelítése érdekében, útépítés céljára, Spitzer Józsefné ingatlanából 872 négyszögöl területet vett igénybe. A határozatban a képviselők megfogalmazták, hogy a tulajdonos telkét mezőgazdasági célokra sohasem használta, s ingatlanának egy részét ot-tani lakosoknak út céljára bérbe adta. A Dunatelepen lévő két utca összekötése céljából Bleyer Antal 300 négyszögöl területű ingatlanát is igénybe vette az elöljáróság. A tulajdonos e célra a területet fel is ajánlotta, hogy ezzel a Duna és a Déli vasút közti területen épült házak *„a vasúti átjáróhoz és onnan át az országról megközelíthetők legyenek.”*⁵¹³

A Magyar Országos Véderő Egyesület, a MOVE Nagytétényi Sportegyesülete 1929. október 10-én tartotta alakuló közgyűlését. Az egyesület fontos feladatának tartotta *„A magyar faj szeretetének, megbecsülésének, nagyra hivatottságának, nemzeti önértetének tudatát felébreszteni, fenntartani és erősíteni. A nemzet erőinek kifejtése érdekében a magyarok lelki és testi képességeit növelni, gyarapítani...”* E célokat különböző eszközök felhasználásával igyekeztek megvalósítani: előadások, ünnepélyek, tanfolyamok, gyakorlatok. A nagytétényi egyesület alapító tagjai között volt tanító, kereskedő, cipész, asztalos, vendéglős, szobafestő, szabó, hitoktató, tisztviselő stb. Megválasztották a tisztikart is. Az egyesület elnöke Szomják Kálmán iskolaigazgató lett. Alelnöknek Kiss Sándor bírót, főtitkárnak Czeiner Pál tanárt (Budafok), pénztárosnak Müller József építész, ellenőrnek Marastoni László főjegyzőt választották.⁵¹⁴

Az 1920-as évek végére nagy mértékben gyarapodott településünkön az iparosok és a különböző szolgáltatások száma. Az 1929-ben kiadott *„A magyar ipar almanachja”* című könyvben néhány fényképpel illusztrált összeállítás olvasható a nagytétényi iparosokról.

Nagytétény egyik legidősebb lakójának, az 1914 októberében 90. életévét betöltött Beke Miklósnak az édesapja is szerepelt az almanachban. A Hársfa utcában, abban a házban, ahol a szülei is éltek, beszélgettünk édesapjáról, a régi Nagytétényről és gyermekkoráról. Beke János, az édesapa, Budapesten,

⁵¹²BFL V. 707. d. 2. doboz 5837/1929. számú irat

⁵¹³BFL IV. 402. b. 2032/1929. és 2035/1929. számú iratok

⁵¹⁴BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 16/1. és 20. oldal

Fiumében, Debrecenben dolgozott mint segéd, majd 1907-ben lett önálló ács-mester a településen. 1914-ben sok más tétényi férfivel együtt ő is bevonult katonának, s végigharcolta a háborút. A községben több ház építése is az ő nevéhez fűződik. Például az Árpád utcában (mai Fáy Ferenc utca) a tornyos Misik-ház, amelynek tulajdonosa gyógyszerész volt a Fáy patikában. Beke János tagja volt az Ipartestület számvizsgáló bizottságának és a tanoncvizsgáztató bizottságnak. 1926-ban az egyházközség a világháború idején beolvasztott három harang pótlására adománygyűjtést indított. Az Iparos Kör tagjaként Miklós édesapja is nagyobb összeget ajánlott fel az egyik harang elkészítéséhez, ezért nevét bele is vészték a nagyharangba, mely sajnos a második világháború idején szintén beolvasztásra került.

Ezekben az években élénk vízi élet folyt a községben. A Duna partján több csónakház is várta a vendégeket. Dunatelepen a Szücs-féle volt az első (a tulajdonos házának tetőzetét édesapja készítette), ezt követte a Stift csónakház, majd a Hauth halászcsermákánál, végül a hízallda szállodájánál lévő csónakház. Ezekben általában alul tárolták a csónakokat, felül pedig kabinokat és napozót alakítottak ki. Hauth Gyula volt Nagytétényben a főhalász, nála lehetett horgászjegyet váltani és bérleményt vásárolni. Beke Jánosnak is volt a házuk közelében egy bérleménye,

oda kötötte ki saját készítésű csónakját, amellyel fiával, Miklóssal gyakran túráztak, eveztek a Dunán. Nagytétény híres volt vendéglőről, kocsmáiról is. A nevezetesebbek közé tartozott a vasútállomással szemben lévő Ledniczky vendéglő, mely a vonatra várók kedvelt helye lett. Az Akó utca sarkán állt a Wustinger, a Föld-utca (mai Angeli út) sarkán pedig a Spiller vendéglő, ez lett később a Volksbund kocsmája, a svábok találkozó helye. A Szelman vendéglő udvarán állt még egy épület, abban működött az Iparos Kör irodája. Sokan látogatták a templom melletti Skolits, a Duna utca sarkán lévő Hufnagel és a községháza melletti Illés vendéglőket is.

1926-ban, a mai általános iskola épületének alapozási munkálatai közben találták meg az ókori Campona gőzfürdőjének maradványait. Évekkel később, amikor a Hársfa és a Zsák utca környékén a vízvezetékét fektették, ókori kancsókra, edénytöredékekre bukkantak, s a házuktól nem messze a katonai tábor egyik



őrtornyának romjai kerültek elő. Miklós tizenéves korában imádta a sportrepülést. Cserkészként több repülőmodell-versenyt nyert meg, s 14 évesen ő volt az ország legfiatalabb és legalacsonyabb (152 cm magas) pilótanövendéke.⁵¹⁵

A vármegyéről szóló általános ismertető és címtár is bemutatott egy-két mondatban nagytétényi iparosokat:

Höflinger Antal asztalos édesapjánál tanulta a mesterséget a községben. 1885-ben szabadult fel. Három évig dolgozott mint segéd, majd átvette édesapja helyét, s 1888-ban lett önálló asztalosmester és temetkezési vállalkozó.

Hamál Libor cipész Nagytétényben, édesapjánál tanulta iparát. 1882-ben szabadult fel. Hét évig dolgozott segédként, s 1892-ben lett önálló cipész-mester. A község képviselő-testületébe is bevásztották.

Hauth Gyula a községben tanulta ki a cipész szakmát. 1925-ben szabadult fel. Budapesten és Nagytétényben három évig dolgozott segédként, s 1928-ban lett önálló cipész-mester. Az Ipartestületnek és az Iparos Körnek is tagja volt.

Hauth József 1922-ben lett élelmiszer-kereskedő a községben, előtte pin-cérként dolgozott.

Pelikán Gyula építőmester Budapesten tanulta ki mesterségét, 1912-ben szabadult fel. 13 évig segédként dolgozott, s 1929-ben lett önálló vállalkozó.

Höflinger Károly férfiszabó szakmáját Nagytétényben tanulta, s 1912-ben szabadult fel. Két évig különböző helyeken dolgozott, mint segéd. 1923-ban lett önálló férfiszabó a községben.

Schwanauer János Budapesten tanulta meg a fűszerkereskedői szakmát. 1908-ban nyitott üzletet a településen. 16 hold földjén gazdálkodással is foglalkozott, három pár lóval pedig fuvarozást is vállalt. Tagja volt a katolikus egyháztanácsnak és a Hitelszövetkezet igazgatóságának. 1918 és 1926 között a község bírói tisztségét is betöltötte.

Bleier Andor fűszer- és vegyeskereskedő a fővárosban tanulta ki szakmáját. 1918-ban lett önálló, a községben 1927-től működött, mint kereskedő.

Feimer István fűszer- és vegyeskereskedő Nagybecskerekben tanulta ki iparát, majd mint segéd Budapesten dolgozott, s 1911-től 1916-ig a fővárosban volt önálló kereskedő. Nagytétényben 1923-ban nyitotta meg üzletét. Az Iparos Kör választmányi tagja volt.

Schweninger János fűszer- és vegyeskereskedő Budapesten sajátította el szakmáját. 1916-ban felszabadult, majd 13 évig segédként dolgozott a fővárosban. 1927-ben lett a községben önálló fűszer- és csemegekereskedő.

Takács György kádár Székesfehérváron tanulta ki mesterségét. Mint segéd 25 évig dolgozott vidéken és a fővárosban. A községben 1893-ban lett önálló kádármester.

Illés Ferenc 1921-ben lett önálló vendéglős a településen. Több társadalmi egyesületnek is tagja volt.

⁵¹⁵Beke Miklós elbeszélése alapján.

Spiller János vendéglős Budapesten tanulta ki szakmáját. 1904-ben alapította vendéglőjét Nagytétényben.

Weigand Gyula vendéglős a fővárosban sajátította el szakmáját. 1896-ban szaba-



dult fel, majd édesapja üzletében dolgozott. 1919-ben nyitott vendéglőt Diósárokban. Választmányi tagja volt a Budafok és Vidéke Ipartestületnek. Fia, Weigand Tibor az 1930-as évek egyik legnépszerűbb daléneke volt, számos egykori sláger fűződik a nevéhez (pl. Legyen a Horváth kertben, Budán).

Nagy István Somogy megyében tanulta ki a kovácmesterséget, 1890-ben szabadult fel. 15 évig vidéken és a fővárosban dolgozott segédként. 1905-ben lett önálló kovácmester a községben. Tagja volt az Ipartestületnek és az Iparos Körnek is.

Dombrowszky Nándor kőfaragó iparát a fővárosban tanulta és 1901-ben szabadult fel. 24 évig dolgozott segédként, majd 1925-től lett önálló kőfaragómester a községben.

Grósz János mészáros és hentes 1929-ben nyitotta meg nagytétényi üzletét, előtte édesapjának, a község törvénybírójának a gazdaságában dolgozott.

Kray János mészáros és hentes Székesfehérvárott sajátította el mesterségét. Tíz évig a fővárosban és vidéken dolgozott, mint segéd. 1925-ben lett önálló hentes a településen.

Pencz István Budafokon tanulta ki a mészáros és hentes mesterséget. 1901-ben szabadult fel, majd öt évig segédként dolgozott. 1908-ban lett önálló Nagytétényben. Az Iparostanonc-vizsgáztató bizottság tagja volt.

Szick Antal mészáros és hentes Újpesten sajátította el szakmáját. 1915-ben szabadult fel, majd mint segéd kilenc évig dolgozott a fővárosban és környékén. A községben 1929-ben lett önálló. Tagja volt a katolikus egyháztanácsnak és a Baross Gábor-telepi Polgári Kör választmányának.

Hasszán József 1925-ben alapította szikvízgyárát, előtte hét évig édesapja bányájában dolgozott.⁵¹⁶

Szelman Ignác 1881-ben született Tolna megyében, Bátaszéken. Édesapja szőlőműveléssel foglalkozott. A fiatalember Nagytéténybe jött szerencsét próbálni, s özvegy Mehrwald Mátyásné (Skolits Magdolna) vendéglőjében helyezkedett el pincérként. 1905-ben házasságot kötött Mehrwald Borbálával, azonban ez a házasság nem sikerült, s válással végződött. Második felesége Poszpisek Mária volt, s egy leánygyermekük született. A Mehrwald vendéglőnek Szelman Ignác a világháború idején, 1915-ben lett a tulajdonosa, s ekkor a községben állomásozó katonáknak étkezést is biztosított. A háború után a

⁵¹⁶Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára. i. m. 330-333. oldal

vendéglő jól ment, főleg iparosok látogatták. Állítólag a Grósz-féle pékségből minden reggel ingyen érkezett a sós kifli, amit egy pohár sör vagy pálinka mellett fogyasztottak el a koránkelők, megbeszélve az aznap várható eseményeket. Szelman Ignác híresen szigorú ember volt, rendet és fegyelmet tartott vendéglőjében. Ugyanakkor emberségét, jó szívét is dicsérték, hiszen vendéglője a zord téli napokon a szegény lakosok előtt mindig nyitva állt, hogy melegedni betérhessenek.⁵¹⁷

1929 nyarán 16 olyan iparos működött a községben, akik már több éve hátralekban voltak tagdíjukkal. Az Ipartestület arra kérte a járás főszolgabíróját, hogy rendelje el a tartozások közigazgatási végrehajtás útján történő behajtását.⁵¹⁸

1929. november 16-án díszközgyűlést tartottak a község házában, melyen Marastoni László főjegyző 25 éves szolgálati jubileumát ünnepelték. Kiss Sándor községi bíró méltatta az ünnepelt negyedszázados működését, melyből húsz esztendő a községünk szolgálatában töltött. 1911-től segédjegyző, 1913-tól 11 évig adóügyi jegyző, majd 1924-ben főjegyzője lett Nagytéténynek, s „szinte pillanatok alatt varázsolta elő a villanyvilágítást, a Baross Gábor-telepi iskolát, az új állami iskolát, a járdát, a csatornázást...”⁵¹⁹

A Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárva Országos Nemzeti Szövetségének nagytétényi csoportja 1929. december 13-án alakult meg, azzal a céllal, hogy a hadirokkantak körében ápolja a hazafias, nemzeti szellemet, megvédje és előmozdítsa a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárva erkölcsi és jogi érdekeit. Az alakuló közgyűlés megválasztotta a csoport vezetését. Elnök Prodam Guidó rokkant hadnagy, alelnök Timkó Sándor, jegyző Stroli Dezső, pénztáros Killy Antal és ellenőr Varsányi István lett. Az ülés végén Timkó Sándor alelnök bejelentette, „*hogy az egyesület ideiglenes székhelye a Killy Antal-féle vendéglő külön helyiségében lesz.*” A tagok kéréseikkel, sérelmeikkel ott kereshették fel a vezetőséget.⁵²⁰

A képviselő-testület decemberben versenytárgyalást írt ki a községi óvoda felépítésére. A beérkezett pályázatok közül az óvoda fő- és melléképületének építési munkálataival a közgyűlés id. Balázs Horváth József építési vállalkozót bízta meg.

Baross Gábor-telepen – a letelepedések következtében – a tanköteles gyerekek száma rohamosan növekedett. Az 1926-ban átadott kéttantermes iskola már szűknek bizonyult. A vallás és közoktatásügyi minisztérium rendelete alapján meg kellett oldani az iskolaépület bővítését. A közgyűlés határozata kimondta, hogy a község hajlandó a „*Baross Gábor-telepi állami elemi népiskolát három tanteremmel, egy tanítói lakással, egy tanácskozó szobával és a szükséges*

⁵¹⁷Mészáros Ferenc elbeszélése alapján

⁵¹⁸BFL IX. 268. b. 2. doboz 100/1929. számú irat

⁵¹⁹BFL V. 707. a. 8. kötet 86-89. oldal

⁵²⁰BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 17/13-14. oldal

mellékhelyiségekkel az általa (a minisztérium által) jóváhagyandó terv szerint kibővíteni.” Ennek fejében a minisztérium a községi emeletes iskola építkezéséhez folyósított 80.000 pengőből egy meghatározott összeget elenged, illetve vissza nem térítendő segélyként nyújt a Baross-telepi iskola bővítéséhez. Az iskola építésére kiírt versenytárgyalás lezárása után a főjegyző azt javasolta a közgyűlésnek, hogy „a Baross Gábor-telepi iskola bővítési építkezést a legolcsóbb ajánlattevőnek (Építőipari Részvénytársaság) adja, és utasítsa az elöljáróságot, hogy tekintettel a nagy munkanélküliségre és nyomorra... az építkezés megkezdésére az Alispán Úr előzetes engedélyét sürgősen kérje ki.”⁵²¹

Az építkezés azonban nem kezdődött el. A szülők és a telepi lakók türelmetlensége, felháborodása egyre nagyobb lett. Az állandó sürgetés ellenére az épület bővítésére és az iskola átadására csak 1937-ben került sor, de ekkor már – a gyermeklétszám további növekedése miatt – öt tantermet kellett felépíteni.

A Nagytétényi Polgári Kör 1930. február 16-án tartotta rendes évi közgyűlését, melyen az elmúlt esztendő munkáját értékelték. A beszámolót ifj. Pencz Ferenc titkár tartotta. Néhány részlet a jegyzőkönyvből: „A tagok száma az év végén: 2 tiszteletbeli, 21 pártoló, 143 rendes, összesen 166 fő... Az év folyamán 6 választmányi ülés volt... A vigalmi bizottság az év folyamán több társasvacsorát, balatoni kirándulást, több táncmulatságot és zenekari hangversenyt, karácsonykor pedig jótékony célú ünnepélyt rendezett. A kör belépett a Társadalmi Egyesületek Szövetségébe... A könyvtár forgalma 437 db könyv volt, az állomány 46 könyvvel gyarapodott... Múlt évi március 14. óta a kör a vendéglőt saját kezelésébe vette, s üzletvezetőnek Erdélyi Frigvest szerződtette; a korlátlan italmérési engedély is megszereztetett már...” A közgyűlés végén Dr. Fazekas Alajos alelnök előterjesztése alapján született meg az alábbi határozat: a „Közgyűlés a Kör felvirágoztatása körüli érdemeinek elismeréseképpen Gömbös Gyula honvédelmi miniszter urat egyhangú lelkesedéssel a Kör tiszteletbeli tagjává megválasztja.” Gömbös Gyula az első világháború után vásárolt az Óhegyen egy 50 holdas kisbirtokot, ahol baromfitenyészet, tehenészet és sertéshizlaló is működött, s amelyen hét hold terület őszibarackfákkal volt beültetve. A gazdaság központjában állt a fazsindelyes, zsalogáteres földszintes kúria, mely toronnyal és toronyszobával is rendelkezett. Az 1930-as években megjelent Nagytétényi Ujság szerint Gömbös Gyulának miniszterelnöksége idején (1932-1936) „az országos gondjai mellett is legszűkebb hazája és pihenője mindig is Nagytétény volt.”⁵²²

Az 1920-as évek végén Nagytétényben 47 zsidó családban 150 izraelita vallású lakos élt. Közülük 44 személy fizetett adót. Az izraeliták között volt 1 nagykereskedő, 1 gazdálkodó, 11 kereskedő, 1 orvos, 7 magántisztviselő, 2 vállalkozói igazgató, 6 iparos és 1 mérnök. A világháborúban 16-an vettek részt és hárman éle-

⁵²¹BFL V. 707. a. 8. kötet 130/1929., 131/1929. és 81/1930. kg. szám

⁵²²BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 3/50-51. oldal, valamint Nagytétényi Ujság. II. évfolyam, 13. szám, 1-2. oldal (1934. október 1.)



tüket adták a hazáért. Az ortodox hitközséget Ungar Rezső főrabbi, Burger Zsigmond elnök és Kammer Vilmos alelnök vezette. A képen a nagytétényi egykori zsinagóga belseje látható.⁵²³

A katolikus egyházközség tanácsának 1930. februári ülésén Ferschich János plébános tájékoztatta a tagokat arról, hogy az egyházközség által létesített „Nagyboldogasszony” cserkészcsapat Gombos Nándor és Pentz József vezetése alatt *„igen szép működést fejt ki. Legutóbb színielőadást és szép karácsonyi ünnepélyt rendeztek, legközelebb pedig a cserkészfogadalom letevése kapcsán fognak ünnepélyt rendezni.”* A csapat állandó helyisége a régi iskola épületében volt, ahol rendszeres összejöveteleket tartottak. Közben a MOVE égisze alatt újabb cserkészcsapat alakult a községben. Kiss Sándor az Iparos Kör elnöke kérésére – bízva egy mielőbbi egybeolvadásban – az új csapat is a régi iskolában kapott helyet.

Az áprilisi egyházközségi ülésen jelentette be a plébános, hogy a 301/1930. számú püspöki rendelet értelmében Baross Gábor-telep külön, önálló egyházközséggé alakult. Marastoni László főjegyző javaslatára a tagok elfogadták, hogy *„az egyházközség vessen ki 10% egyházi adót, tekintettel arra, hogy a politikai községtől most támogatást anyagi téren nem várhatunk.”* Schwanauer József indítványát, *„hogy az egyházközség tulajdonában lévő 1.371 öles ingatlant értékesítsék és a vételárat egy új orgona beszerzésére fordítsák”,* szintén elfogadta a testület.⁵²⁴

A katolikus egyház és az állam szoros kapcsolatát jelentette az 1930-ban meghirdetett Szent Imre-év. Szent István király fia halálának 900. évfordulóján az egyház és az állam nagy ünnepségeket rendezett. Februárban, a jubileum alkalmából Ferschich János plébános levélben fordult a képviselő-testülethez, melyben az ország helyzetét összekapcsolta az évfordulóval:

„Tekintetes Képviselő-testület! Hazánk egykor ragyogó kék eget jelenleg sötét felhők borítják. Az átkos Trianon zivatara még mindig nem ült el, hanem továbbra is nagy nyomorban és munkanélküliségben hallatja dörgését. Cikkázó villámai majd itt, majd ott reszkettetik meg nemzetünket...” Szent Imre herceg *„emléke, alakja azonban nem homályosodott el, ellenkezőleg, ma 9 évszázad után a nagy nemzeti katasztrófa sötétségében még ragyogóbban tündöklök. E jubileumi évben mint egy fényes üstökös jelenik meg a népek viharos égén, és*

⁵²³Magyar Zsidó Lexikon. 637. oldal

⁵²⁴SzfvPL No. 4569. - 1052/1930. és 1562/1930. számú iratok

míg felénk biztatóan és vigasztalólag int, addig más nemzetek figyelmét is felhívja magára és ezáltal megtört, szegény hazánk felé irányítja a nyugati országok tekintetét... Talán majd felébred lelkiismeretük és jobb belátásra térnek...” A plébános arra kérte a közgyűlést, hogy Szent Imre herceg jubileumán Nagytétény se maradjon ki az ünneplésből. Azt indítványozta, mondja ki a képviselő-testület, hogy „1.) a most épülő kisdudóvodát Szent Imre herceg tiszteletére szenteli; 2.) a kastélynak Szent Flórián szobra felé eső oldalára az iskolás gyermekek által 2 sor fát ültet és azt Szent Imre sétányának nevezi el.”⁵²⁵

1930. május 23-án a járási főszolgabíró Wahl Lajos Wild nagytétényi cégnek engedélyt adott arra, hogy a községben kosárfonógyárat létesítsenek. Ugyanekkor a Vadásztölténygyár telepbővítési engedélyét is jóváhagyta a főszolgabíró. Itt egy raktár és egy műhely építése valósult meg.⁵²⁶

Májusban az államrendőrség budafoki parancsnoksága a Nagytétényi Levente Egyesület kérelmére engedélyezte, hogy a Nagytétényi Sport Egyesület sportpályáján létesített céllövöldét használatba vegye. A lövöldében kizárólag „FÉG” gyártmányú fegyverrel és ólomgolyóval lehetett lőni, s meghatározott biztonsági előírásokat is be kellett tartani. Sportmérkőzések és edzések idején tilos volt a lövöldét használni.⁵²⁷

A céllövősport iránti érdeklődés felkeltése, ébrentartása és a céllövés gyakorlása érdekében 1930. április 12-én megalakult a Nagytétényi Mátyás király Polgári Lövész Egyesület, melynek 59 tagja volt. Az alakuló közgyűlés az alábbi tisztkart választotta meg: elnök: Marastoni László, ügyvezető elnök: Höflinger András ifj., alelnökök: Kiss Sándor és Erdélyi Gábor, főtitkár: Mészáros Jenő, titkár: ifj. Szakály Károly.⁵²⁸

Pentz György a Fő-utca 52. szám alatt lévő telkén tűzifatelepet kívánt létesíteni, melyet a járás főszolgabírója novemberben engedélyezett. A kiadott engedély szerint a tulajdonos a telepen maximálisan 4 vagon tűzifát és 150 métermázsa szénét tárolhatott.⁵²⁹

A novemberi közgyűlésen a Dunatelep, a Szentháromság utca és a Szabótelep villanyhálózatának kibővítéséről tárgyaltak a képviselők. Egyetértettek a bővítéssel, mert „a hálózat kiépítése közszükségletet képez és a község fejlődése szempontjából multhatatlanul szükséges, és a munkanélküliséget lényegesen csökkenti.” A budafoki részvénytársaság által benyújtott költségvetést elfogadták, de kikötötték, hogy a társaság az állandóan alkalmazott szakmunkásokon kívül „kizárólag helybeli napszámosokat és fuvarosokat alkalmazhat.”

⁵²⁵BFL V. 707. c. 6. doboz 6167/1930. számú irat

⁵²⁶BFL V. 707. c. 6. doboz 1912/1930. és 2292/1930. számú iratok

⁵²⁷Ugyanott 2531/1930. számú irat

⁵²⁸BFL IV. 1427. Nagytétényi egyesületek 18/5-6. oldal

⁵²⁹BFL V. 707. c. 6. doboz 5266/1930. számú irat

A képviselő-testület Nagytétényben a bérautó (taxi) engedélyek számát négyben határozta meg, s ezek helyét is kijelölte. Engedélyt kapott az Első Nagytétényi Bérautó Fuvarozási Vállalat. Két bérautója a plébánia előtti Templomtéren várhatta utasait. Karl István a községház előtti Szentháromságtéren, Oberding Béla pedig Baross Gábor-telepen az Oberding József-féle ház előtt kapott helyett gépkocsijának.

Baross Gábor-telepen az Apponyi út 2 km-es szakaszának makadámszerű kiépítéséhez az alispán egyharmad rész hozzájárulást kért az előjáróságtól. A község a szükséges 22.000 pengővel nem rendelkezett, de felajánlotta, hogy a kívánt összeg erejéig hajlandó *„természetbeni munkát vállalni, illetve anyagot szállítani.”*⁵³⁰

Az 1930. évi népszámlálás községi összesítője szerint Nagytétényben 7.146 személyt (3.492 férfit és 3.654 nőt) regisztráltak az összeíróbiztosok. A település magánlakásaiból 1822 volt lakott és 136 üresen állt. 169 önálló iparost és 62 kereskedőt írtak össze a számlálóbiztosok. Az összesítőben 442 munkanélküli lakos adatai szerepeltek. Az utcák kérdőívein feltüntették, hogy kik voltak a háztulajdonosok, hány lakásból állt az épület, s hányan laktak benne. Néhány példa az összeírásból:

Utca és házszám	Tulajdonos	Lakások száma	Lakók száma
Diósd utca 4.	özv. Spiller Józsefné	2	8
Diósd utca 17	Höflinger Ferenc	4	12
Diósd utca 24.	Schmidt József	2	12
Plébánia utca 1.	Skolits János	2	5
Plébánia utca 5.	Huber Jakab	3	13
Plébánia utca 8.	Hufnagel Imre	1	6
Templom utca 1.	Tichy Lipót	5	21
Templom utca 14.	id. Grósz Gáspár	2	10
Föld utca 7.	özv. Hasszán Jánosné	2	8
Föld utca 15.	Lindmayer János	2	5
Föld utca 28.	Pentz Ferenc	1	4
Föld utca 75.	Wittmann János	1	5
Ó-utca 17.	Grósz Jakab	1	3
Ó-utca 21.	Stift Károly	4	30
Ó-utca 18.	Pentz Lipót	2	11
Temető utca 4.	Höflinger Károly	2	4
Fő-utca 109.	Grósz János	1	6
Gyümölcs utca 4-6.	Spiller Józsefné	6	20
Gyümölcs utca 9.	Schmitsek József	2	4
Gyümölcs utca 14.	Skolits Antal	31	2 ⁵³¹

⁵³⁰BFL V. 707. a. 117/1930., 120/1930. és 128/1930. kg. számok

⁵³¹BFL 707. c. 6. doboz Összeíróívek 1930. (iratszám nélkül)

A 20. század elején átalakult településünk lakosságának demográfiai, foglalkozási helyzete, megváltozott a terület szerkezete, infrastruktúrája. A létrejött egyesületek, a Polgári Kör, az, Iparos Kör, a Levente Egyesület és a többi civil szervezet megváltoztatta a itt élők életmódját, közösségi életét. A 19. századi Tétény faluból község, majd nagyközség lett. A tízévenként tartott népszámlálások hivatalos adatai lakóhelyünk átalakulásának, fejlődésének konkrét eredményeiről tanúskodnak.

Nagytétény 3.420 kataszteri holdnyi területe az évtizedek során nem változott. A lakosság száma viszont a századforduló és az 1930 közötti három évtizedben több mint háromszorosára, 2.164 főről 7.160 főre nőtt. A gyarapodás 1910 után volt a legnagyobb. Ebben az időszakban telepedtek meg községünkben a nagyobb ipari vállalatok, ekkor történtek a komolyabb parcellázások, amelyek Baross Gábor-telep, Szabó-telep és Dunatelepe benépesülését is elősegítették. A nagyarányú növekedésben szerepet játszott a bevándorlás és összekapcsolódott a HÉV vonal kiépítésével is.

A községben 1900-tól jelentősen csökkent a német anyanyelvűek aránya és száma is. A századfordulón az itt élők 63,4%-a vallotta magát német anyanyelvűnek, 1930-ban már csak 11,6%-a. A magyarul tudók aránya pedig 71,5%-ról 98%-ra emelkedett. A 19. század végén megindult magyarosodási folyamat felgyorsult, s a húszas évek végére a településen a magyar anyanyelvűek döntő többségbe kerültek. Írni, olvasni 1900-ban a lakosság 71,5%-a tudott, harminc évvel később már 81,6%-a.

A lakosság korösszetétele is átalakult. A gyermekkorúak aránya 1900-tól 1930-ig folyamatosan – 39,7%-ról 27,7%-ra – csökkent. A felnőtt lakosság (15-59 évesek) aránya 51,1%-ról 65,3%-ra emelkedett. A 60 éven felüliek aránya az egész időszakban 8 és 9 százalék között mozgott. A századfordulón a község lakónak 56,2%-a nőtlen vagy hajadon volt, 37,1%-a élt házasságban, 6,6%-a pedig özvegyként. Harminc évvel később a nőtlenek és hajadonok aránya csökkent (49,9%), a házasoké emelkedett (43%). Az özvegyek száma bár több mint kétszeresére nőtt (173 főről 471 főre), arányuk azonban alig változott (6,57%). A század elején 1 törvényesen elvált személy szerepelt az összeírás adatai között, 1930-ban 27. Nagytétény lakosságának többsége ezekben az évtizedekben katolikus vallású volt, bár arányuk 82,2%-ról 81,7%-ra csökkent. A reformátusok aránya 3,6%-ról 11,7%-ra, az evangélikusoké pedig 1,4%-ról 3,7%-ra nőtt a húszas évek végére. 1880-ban még igen magas, 22,2% volt az izraeliták aránya. A következő években ez fokozatosan csökkent. 1900-ban 9,5% és 1930-ban már csupán 2,2%.

Az ország gazdasági szerkezetének átalakulása, a gyáripar fejlődése Nagytétény lakosságának összetételét is átalakította. A századfordulót követő három évtizedben a keresők aránya 38,2%-ról 45,2%-ra emelkedett. Az ipari fejlődés, a fővárosi, a budafoki gyárak, majd 1910 után a községben alapított

vállalatok átalakították a különböző területeken dolgozók arányát. Az őstermeléssel foglalkozók aránya 23,3%-ról 10%-ra csökkent, s a napszámosoké is jelentősen, 15,6%-ról 3,6%-ra apadt. Felgyorsult viszont az iparban foglalkoztatottak aránya, mely az 1900. évi 29,8%-ról 1930-ra 57,8%-ra emelkedett (keresők és eltartottak együtt). A kereskedelemben, a hiteléletben és a közlekedésben foglalkoztatottak aránya három évtized alatt egy keveset (2-4%) csökkent, a közszolgáltatásban dolgozók száma viszont több mint négyszeresére (70 főről 306 főre) nőtt, arányuk pedig kétszeresére (2,6%-ról 4,27%-ra) emelkedett. 1900-ban Nagytétényben húsz főnél több alkalmazottat foglalkoztató ipari vállalat még nem működött. 1920-ban három ilyen vállalat 193 személyt foglalkoztatott, 1930-ban pedig már hét ilyen gyárral rendelkezett a község. A legtöbb dolgozót a Gumigyár (231 fő) és a Fémárugyár (117 fő) foglalkoztatta. A hét üzemben összesen 547 ember talált munkát. A lakosság közül sokan a helyi gyárakban dolgoztak, de a település 3.235 kereső lakójából 27,5% (889 fő) ingázott.

A népesség növekedésével a lakásépítés is felgyorsult. A század elején 375 ház állt a településen. A legnagyobb építkezés a húszas években történt, s 1930-ra 1.272-re nőtt a lakóházak száma, melyek több mint kétharmad része csupán egyszobás lakásokkal rendelkezett. 1930-ban a község lakóházainak csupán 22,5%-a rendelkezett vezetékes vízzel, s 39,5%-a villanyvilágítással. A házak 95%-ában csak árnyékszék volt. A községben komoly gondot jelentett a belső utak kiépítetlensége. Az esős évszakokban a nagy részben földutcák járhatatlanok lettek. Az 1920-as évek végén Nagytétény 60 km útjának mindössze 11%-át (6,5 km) borította makadám vagy kis-kő burkolat.⁵³²

Az események, forrásrészletek, dokumentumok és a népszámlálási adatok segítségével megismerhettük lakóhelyünk fejlődésének 20. század eleji küzdelmes folyamatát, az itt élők erőfeszítéseit, gondjait, örömeit. Nyomon követhettük, hogy miként vált a 19. század végi Tétény az 1920-as évek végére polgárosodott és iparosodott nagyközséggé. A könyvben olvasható események természetesen csak részei, töredékei a századforduló történéseinek. Az események sora nem lehet teljes, hiszen a korszak minden mozzanatát, percét felidézni lehetetlen. Kutatómunkám, a könyv megírásának célja Nagytétény egy fontos időszakának bemutatása, helytörténeti ismereteink gyarapítása, gazdagítása volt.

⁵³²Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez. i. m. 327-356. oldal

UTÓSZÓ

Lakóhelyünk fejlődése a következő években is folytatódott. Az 1930-as éveket sokan Nagytétény fénykorának tartják. Ebben az évtizedben, az ország többi településéhez hasonlóan, községünk életét, eseményeit a felerősödő revíziós politika határozta meg. Az 1932-ben felállított Országzászló és az 1934-ben felavatott turul madaras Hősi Emlékmű sok hazafias ünnepély, rendezvény helyszíné lett. A gazdasági világválság idején községünkben is nagy volt a munkanélküliség, sok család élt szegény körülmények között. A gondok, problémák ellenére azonban fejlődött is Nagytétény. A két elemi iskolában és az 1935-ben megnyílt Társulati Polgári Iskolában több száz diák tanult. A Fő utcán szép új házak épültek, megszépült és új tantermekkel bővült a Baross Gábor-telepi elemi iskola, a belterületi emeletes iskola kerítést kapott. Megépült a telepi Jézus Szíve templom, megkezdődött a községi plébániatemplom belső és külső restaurálása, elkészült az új plébánia épülete, helyreállították az óhegyi kálváriát, az izraelita zsinagógát kívül-belül felújították. Nagyszabású ásatások folytak Campona római táborváros területén. Az évtized során új gyárak is települtek a községbe. Gazdag, színes volt Nagytétény kulturális élete. Az egyesületek szalonzenekarral, fúvószenekarral, vegyes kórossal, színjátszó csoportokkal is rendelkeztek, melyek a közeli községekben is népszerűek voltak. Az országos híró Munkás Dalkör gyakran szerepelt a Magyar Rádióban is. Nagytétény kedvelt vendéglőiben, az Illés-, a Szelman vendéglőben és a Halászsárdában rendezett politikai programokat, irodalmi és műsoros esteket, bálakat mindig sokan látogatták. Fővárosi szintársulatok évente több napig tartó előadássorozattal szórakoztatták a lakosságot. A község film-színháza, az Apolló Mozgó, a 30-as évek sikerfilmjeivel csalogatta a közönséget. A település életéről, fontosabb eseményeiről a kéthetente megjelent „Nagytétényi Ujság” tudósította a lakosságot.

Az évtized részletes helytörténeti krónikáját a „Nagytétény az 1930-as években” című könyv mutatja be.



Dokumentumok



Főkönyv sz. 200
Hauptbuch Nr.

Ház sz. 204
Haus-Nr.

Állami adótartozás — Vorschreibung

18 <u>85</u> közigazgatási év		Állami adó Staatssteuer		törv. hat. pótlék geleglicher Zuschlag		Összesen Zusammen	
Für das Jahr 18		frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
Hátralék a múlt évről kamatban Verzugszinsen-Rückstand vom vorigen Jahre							
Hátralék állami adóban Rückstand in Staatssteuern		17	64				
Idei járandóság — Diesjährige Vorschreibung:							
Földadó: frt kr. tiszta jöved. után Grundsteuer nach fl. fr. reinem Einkommen		9	65				
Házberadó: frt kr. házbér jöved. után Hauszinssteuer nach fl. fr. reinem Einkommen							
Házostályadó: osztályzat fokozat után Haussteuer nach Klasse		2					
I. oszt. keresetadó: személy után Einkommensteuer I. Klasse nach Personen							
II. oszt. keresetadó: frt kr. m. évi adó után Einkommensteuer II. Klasse nach fl. fr. jährl. Steuer		2					
III. oszt. keresetadó: frt kr. tiszta nyeres. után Einkommensteuer III. Klasse nach fl. fr. rein. Gewinne							
IV. oszt. keresetadó: frt kr. állandó illeték után Einkommensteuer IV. Klasse nach fl. fr. lang. Gebühren							
Nyilv. szám. kötel. vállal. adója Steuer des zur öff. Rechnungslsg. verpf. Geschäft nach fl. fr.							
Bányaadó: frt kr. tiszta jövedelem után Bergwerkssteuer nach fl. fr. reinem Einkommen							
Tőkekamat és járulékadó: frt kr. után Kapitalzins- und Rentensteuer nach fl. fr.							
Ált. jövedelmi pótdadó: frt kr. után Allgemeiner Steuerzuschlag nach fl. fr. Einkommen		3	80				
Fegyveradó: drb egyesítő, drb köztörvényi fegyver után Gewehrsteuer nach Stück Einläufigen, Stück Doppelläufigen							
Folyó évi kir. adó összege Summa der diesjährigen Staatssteuer		17	45				
Összes tartozás: kamatban — in Verzugszinsen Vorschreibung zusammen: adóban — in Steuer		34	89				
Szaporodás Zunahme							
Törles Abfall		3	20				
Helyesbített tartozás az év végén: kamatban — in Verzugszinsen Richtig. Vorschreib. am Ende d. Jahres: adóban — in Steuer		31	69				
Községi pótdadó tartozás — Gemeinde-Zuschlag							
Múlt évi hátralék Rückstand vom vorigen Jahre		14	88				
Folyó községi Diesjährige Gemeindesteuer		99					
<i>Bayer</i>		18	7				
<i>Rotomaz szőlők</i>		31					
<i>Portulak</i>		14					
Összeg — Summa:		18	15				

Bayer Jakab özvegyének adóíve 1885-ből
(Pipek Jánosné gyűjteményéből)

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Főtisztelendő Ur!

A kegyuraságunk előtérő-
is alkalozás feljuttatásának folytán
nagy tényleg plébániai javadalmat
Főtisztelendő Urunk adománypoz-
suk, illetőleg erre az állásra kegyuri
jogunkkal fogva Főtisztelendő Urat
szívesen mutatjuk be, hogy Főtisztelen-
dó urunk nemcsak jóga "Krisztus"
is, "Dicső" községének esetleg önálló
plébániájára való alkalmatlanságát
fogást emelni.

Miközben Főtisztelendő Urat
örvendeztető tudomásul értesítjük egyúttal
annak a reményünknek adunk kifejezést,
hogy Főtisztelendő Urunk mielőbbi
dönvényben legyen lezárva minél előbb
törzshatalommal folytatni imént
várhatunk.

Elkötöztetésünkről Főpártörő
egyidejűleg közlünk is értesítjük.

Budapest, 1912. Szeptember 26-án

Rudnyánszky
Martonvásár

Főtisztelendő

Ferschich János
plébános urunk
Martonvásár.

Báró Rudnyánszky kegyurak levele Ferschich Jánoshoz
plébánosi megbízásával kapcsolatban (1912)
(Budapest Főváros Levéltára V. 707. a. 4. kötet 48/1912.)

Évvégi értesítő.

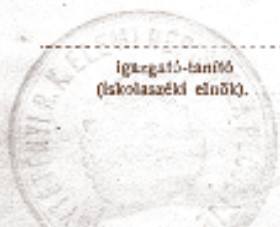
Kludák István

a mindennapi elemi iskola I. osztályának tanulója az 1914/15. tanévi iskolai év végén a következő osztályzatot érdemelte:

Magaviselete	je		
Szorgalma	villos		
Előismeretek:	Hit- és erkölcstan	je	
	Beszéd- és értelemgyakorlatok	je	
	Magyar nyelv	Olvasás	je
		Írás	elégjes
	Számítan	elégjes	
	Rajzolás		
	Éneklés		
	Kézügyesség		
	Testgyakorlás		

Mulasztott *2* félnapot. Nem igazolt. — félnapot.
Ha ezen iskolai év elején még nem tudott magyarul, megtanult-e és mily mértékben?

Kelt *Magyarország*, 1915. évi *jan.* hó *15.* n.



igazgató-tanító
(iskolaszéki elnök).

Wéber József
tanító.

(P. H.)

1*

Kludák István I. osztályos elemi iskolai tanuló értesítője
az 1914/15. tanév végén
(Kludák Erzsébet gyűjteményéből)

ALBERT ISTVÁN	HIBÁCSKA JÁNOS	PERCZEL JÓZSEF
ÁDÁM FERENC	HORVÁTH ISTVÁN	REICH FERENC
ÁDÁM JAKAB	HORVÁTH JÁNOS	RIESMAYER ANTAL
BACHUSZ FERENC	HORVÁTH FERENC	SCHMICSEK ISTVÁN
BAKI KÁROLY	HUFNÁGEL JAKAB	SCHMICSEK JAKAB
BAKSA LAJOS	HUFNÁGEL PÁL	SCHMICSEK JÓZSEF
BALOVÁN FERENC	HUSZÁR GÁBOR	SCHMIDT GYÖRGY
BÁSTI JÁNOS	HUSZÁR SÁNDOR	SCHMIDT JÓZSEF
BIALEK KÁROLY	KALMÁR ISTVÁN id.	SCHOBER ELEMÉR
BISCHOF KÁROLY	KALMÁR ISTVÁN ifj.	SOÓS FERENC
BLEYER JENŐ	KAINER JÓZSEF	SPILLER GYÖRGY
BÖJTI JÁNOS	KIRCHOFF ISTVÁN	STEINER PÁL
BRÜNNER JÓZSEF	KISS JÓZSEF	STIFT BÉLA
DENKOVICS JÓZSEF	KOCHER FERENC	STREIT JÓZSEF
DUBECZ JÁNOS	KUBACS NÁNDOR	STROBL FERENC
EIPL JÁNOS	KULIK MIHÁLY	STROBL JÁNOS
FARKAS GYÖRGY	MARECSEK JÓZSEF	SZAJLAI DEZSŐ
FÁBIÁN JÓZSEF	MAYER IMRE	SZABÓ ISTVÁN
FEHÉRVÁRI GYÖRGY	MARX FERENC	SZABÓ JÁNOS
FERENCZ JÓZSEF	MARX JÓZSEF	SZENTPÁLI BÉLA
FISCHER ANTAL	MATUSEK ISTVÁN	SZILI JÓZSEF
FISCHER ISTVÁN	MÁRHOFFER ISTVÁN	SZÜCS ISTVÁN
FLEITH KÁROLY	MERL ISTVÁN	SZÜCS JÁNOS
FÜLÖP ANDRÁS	MÜLLER GYÖRGY	SZÜCS SÁNDOR
GULYÁS JÓZSEF	NAGY JÁNOS	TÖZSÉR JÁNOS
HANGYÁL BÉLA	NAGY KÁROLY	THURZÓ JÁNOS
HASSZÁN FERENC	NAGY PÉTER	TULAY JAKAB
HASSZÁN FÜLÖP	NÉMETH ISTVÁN	UJVÁRI JÁNOS
HASSZÁN JÓZSEF	NIKOLICS JÁNOS	URBÁN GYÖRGY
HAUT FERENC	PATO FERENC	VITEK MIHÁLY
HAUT GYÖRGY	PELIKÁN IMRE	WACHA FERENC
HEITZMANN FERENC	PENTZ JÓZSEF	WALLNER WERNER
HÉDER ANDRÁS	SCHLESINGER ISTVÁN	WEIGL ISTVÁN
HÉDER FERENC	SCHWEININGER LAJOS	WENNINGER JÁNOS
HUBER JÓZSEF	VETTORAZZI RUDOLF	ZSETNAI ANTAL

*A világháborúban elesett nagytétényi katonák emléktáblája
(A szerző gyűjteményéből)*

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201	202	203	204	205	206	207	208	209	210	211	212	213	214	215	216	217	218	219	220	221	222	223	224	225	226	227	228	229	230	231	232	233	234	235	236	237	238	239	240	241	242	243	244	245	246	247	248	249	250	251	252	253	254	255	256	257	258	259	260	261	262	263	264	265	266	267	268	269	270	271	272	273	274	275	276	277	278	279	280	281	282	283	284	285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295	296	297	298	299	300	301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312	313	314	315	316	317	318	319	320	321	322	323	324	325	326	327	328	329	330	331	332	333	334	335	336	337	338	339	340	341	342	343	344	345	346	347	348	349	350	351	352	353	354	355	356	357	358	359	360	361	362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372	373	374	375	376	377	378	379	380	381	382	383	384	385	386	387	388	389	390	391	392	393	394	395	396	397	398	399	400	401	402	403	404	405	406	407	408	409	410	411	412	413	414	415	416	417	418	419	420	421	422	423	424	425	426	427	428	429	430	431	432	433	434	435	436	437	438	439	440	441	442	443	444	445	446	447	448	449	450	451	452	453	454	455	456	457	458	459	460	461	462	463	464	465	466	467	468	469	470	471	472	473	474	475	476	477	478	479	480	481	482	483	484	485	486	487	488	489	490	491	492	493	494	495	496	497	498	499	500	501	502	503	504	505	506	507	508	509	510	511	512	513	514	515	516	517	518	519	520	521	522	523	524	525	526	527	528	529	530	531	532	533	534	535	536	537	538	539	540	541	542	543	544	545	546	547	548	549	550	551	552	553	554	555	556	557	558	559	560	561	562	563	564	565	566	567	568	569	570	571	572	573	574	575	576	577	578	579	580	581	582	583	584	585	586	587	588	589	590	591	592	593	594	595	596	597	598	599	600	601	602	603	604	605	606	607	608	609	610	611	612	613	614	615	616	617	618	619	620	621	622	623	624	625	626	627	628	629	630	631	632	633	634	635	636	637	638	639	640	641	642	643	644	645	646	647	648	649	650	651	652	653	654	655	656	657	658	659	660	661	662	663	664	665	666	667	668	669	670	671	672	673	674	675	676	677	678	679	680	681	682	683	684	685	686	687	688	689	690	691	692	693	694	695	696	697	698	699	700	701	702	703	704	705	706	707	708	709	710	711	712	713	714	715	716	717	718	719	720	721	722	723	724	725	726	727	728	729	730	731	732	733	734	735	736	737	738	739	740	741	742	743	744	745	746	747	748	749	750	751	752	753	754	755	756	757	758	759	760	761	762	763	764	765	766	767	768	769	770	771	772	773	774	775	776	777	778	779	780	781	782	783	784	785	786	787	788	789	790	791	792	793	794	795	796	797	798	799	800	801	802	803	804	805	806	807	808	809	810	811	812	813	814	815	816	817	818	819	820	821	822	823	824	825	826	827	828	829	830	831	832	833	834	835	836	837	838	839	840	841	842	843	844	845	846	847	848	849	850	851	852	853	854	855	856	857	858	859	860	861	862	863	864	865	866	867	868	869	870	871	872	873	874	875	876	877	878	879	880	881	882	883	884	885	886	887	888	889	890	891	892	893	894	895	896	897	898	899	900	901	902	903	904	905	906	907	908	909	910	911	912	913	914	915	916	917	918	919	920	921	922	923	924	925	926	927	928	929	930	931	932	933	934	935	936	937	938	939	940	941	942	943	944	945	946	947	948	949	950	951	952	953	954	955	956	957	958	959	960	961	962	963	964	965	966	967	968	969	970	971	972	973	974	975	976	977	978	979	980	981	982	983	984	985	986	987	988	989	990	991	992	993	994	995	996	997	998	999	1000	1001	1002	1003	1004	1005	1006	1007	1008	1009	1010	1011	1012	1013	1014	1015	1016	1017	1018	1019	1020	1021	1022	1023	1024	1025	1026	1027	1028	1029	1030	1031	1032	1033	1034	1035	1036	1037	1038	1039	1040	1041	1042	1043	1044	1045	1046	1047	1048	1049	1050	1051	1052	1053	1054	1055	1056	1057	1058	1059	1060	1061	1062	1063	1064	1065	1066	1067	1068	1069	1070	1071	1072	1073	1074	1075	1076	1077	1078	1079	1080	1081	1082	1083	1084	1085	1086	1087	1088	1089	1090	1091	1092	1093	1094	1095	1096	1097	1098	1099	1100	1101	1102	1103	1104	1105	1106	1107	1108	1109	1110	1111	1112	1113	1114	1115	1116	1117	1118	1119	1120	1121	1122	1123	1124	1125	1126	1127	1128	1129	1130	1131	1132	1133	1134	1135	1136	1137	1138	1139	1140	1141	1142	1143	1144	1145	1146	1147	1148	1149	1150	1151	1152	1153	1154	1155	1156	1157	1158	1159	1160	1161	1162	1163	1164	1165	1166	1167	1168	1169	1170	1171	1172	1173	1174	1175	1176	1177	1178	1179	1180	1181	1182	1183	1184	1185	1186	1187	1188	1189	1190	1191	1192	1193	1194	1195	1196	1197	1198	1199	1200	1201	1202	1203	1204	1205	1206	1207	1208	1209	1210	1211	1212	1213	1214	1215	1216	1217	1218	1219	1220	1221	1222	1223	1224	1225	1226	1227	1228	1229	1230	1231	1232	1233	1234	1235	1236	1237	1238	1239	1240	1241	1242	1243	1244	1245	1246	1247	1248	1249	1250	1251	1252	1253	1254	1255	1256	1257	1258	1259	1260	1261	1262	1263	1264	1265	1266	1267	1268	1269	1270	1271	1272	1273	1274	1275	1276	1277	1278	1279	1280	1281	1282	1283	1284	1285	1286	1287	1288	1289	1290	1291	1292	1293	1294	1295	1296	1297	1298	1299	1300	1301	1302	1303	1304	1305	1306	1307	1308	1309	1310	1311	1312	1313	1314	1315	1316	1317	1318	1319	1320	1321	1322	1323	1324	1325	1326	1327	1328	1329	1330	1331	1332	1333	1334	1335	1336	1337	1338	1339	1340	1341	1342	1343	1344	1345	1346	1347	1348	1349	1350	1351	1352	1353	1354	1355	1356	1357	1358	1359	1360	1361	1362	1363	1364	1365	1366	1367	1368	1369	1370	1371	1372	1373	1374	1375	1376	1377	1378	1379	1380	1381	1382	1383	1384	1385	1386	1387	1388	1389	1390	1391	1392	1393	1394	1395	1396	1397	1398	1399	1400	1401	1402	1403	1404	1405	1406	1407	1408	1409	1410	1411	1412	1413	1414	1415	1416	1417	1418	1419	1420	1421	1422	1423	1424	1425	1426	1427	1428	1429	1430	1431	1432	1433	1434	1435	1436	1437	1438	1439	1440	1441	1442	1443	1444	1445	1446	1447	1448	1449	1450	1451	1452	1453	1454	1455	1456	1457	1458	1459	1460	1461	1462	1463	1464	1465	1466	1467	1468	1469	1470	1471	1472	1473	1474	1475	1476	1477	1478	1479	1480	1481	1482	1483	1484	1485	1486	1487	1488	1489	1490	1491	1492	1493	1494	1495	1496	1497	1498
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------



Thörszén' bizonyítvány

4. Az állomány bőséges előirányozásával biztosítja,
hogy az adott élelmezési képzés ingatlai
616-2-án területén szántóföld és legelő terület
munka foglalkoztatásának érdekében.

L. Angustifolius 2520 var. *angustifolius* 70 in

James L. Smith
Firm



Schwanauers Jägers
bib

Enk: 1920. August. 14^{en} 5843. n.

Évk. 1920. Auguszt. Mav 543. sz.
A tulajdonjog a Magyarországi 857. sz. Cselekvés Árt. szer.
mígallamra T. H. H. sz. Klusák János és mások Polgári Bírósá-
jának Cselekvéséről.

Apuduriki jilindag stari Pucapaca



А. Кученко.

*Adásvételi szerződéssel kapcsolatos községi bizonyítvány (1920)
(Kludák Erzsébet gyűjteményéből)*

A „Nagy-té-é-ny-i Pol-gá-ri K-ör” Budapest Fővá- r Levéltára		
1925. évi tisztikarának és tagjainak betűrendes kimutatása.---		
Arany József	Höflinger András ifj.	Freitag György
Bada József	Bradeuszky József	Puzs F. Viktor
Bada István	Huba Ferenc	Pencs Ferenc id.
Bada Kézsi	Hufnagel Ferenc	Dr. Pór Eszmond
Dr. Balint Béla	Kampis István	Pór László
Baranyay Vendel	Keller Béla	Pentz János
Barotányi György	Kellermann Károly	Paul A. János
Bodódr Sándor	Kerschbaumayer Pál	Rühl Lajos
Bleyer Ernő	Kludák József	Röder József
Burger Eszmond	Knapp István	Reszier István
Boross János	Knapp Béla	Rühl József
Bischof Gyula	Kopasz Pál	Simonyi Sándor id.
Banner Zoltán	Kovacs János	Simonyi Sándor ifj.
Bsontos Eszmond	Kummer Ferenc	Skrtek Arthur
Csorbá István	Kosocsa József	Simonyi István
Császár Péter	Kosocsa Mihály	Sedony József
Csathai József	Kummer Vilmos	Schilling József
Cseh Miklós	Kiss Ernő	Schwannauer János
Dani Géza	Kovacs Sándor	Schön Armin
Dorogi Imre	Kray Károly	Schwartz Armin
Erőss József Sándor	Kray István	Schinsky Géza
Görnyei Lajos	Lehetti József	Schäfer Bela
Józsa Miklós	Lankai István	Spiller György
Erőss István	Lampel Mór	Stift Ferenc
Fáy Ignác	Maaschossy Samuél	Szabó Károly
Farkas György	Maaschossy László	Székely Károly id.
Dr. Fazekas Alajos	Mähr Kolman	Székely Károly ifj.
Fersich János	Mátyás Lajos	Szabó Béla
Fibi József	Mészáros Jenő	Szilagyi Miklós
Frisch Lajos	Misyk István	Szemes László
Füstös János	Molnar Béla	Szörödi Mihály
Frisch Vilmos	Moskovits Emil	Szép Gyula
Fejes Jenő	Mugassy Lajos	Tóth József
*****	Malczansk Bélint	Uzoni Zoltán
Gadi Károly	Miesik Béla	Virányi Gyula
Gross Ferenc	Malczansk Ferenc	Vály József
Gross Jakab	Neuschwentner Ferenc	Weiser Ferenc
Gross János	Neuschwentner Miksa	Weiser Lajos
Gross Mihály	Németh József	Weisburg Emil
Gerő Armin	Oberhuber Alfréd	Wahl József
Grünanger Alajos	Oberhuber Béla	Wittmann János
Schmidt Ernő dr	Pencs Ferenc	Wailner Vilmos
Hajós Károly	Pencs Károly	Zádor Miklós
Hallósy Ferenc	Pentz Ferenc	Babos Gyula
Haut Gyula	Pentz Gaspár	Bende Lajos
Höflinger András	Pentz Lipót	Bischof Máté
Höflinger Antal	Polák János	Marastoni László

<u>Tisztikar:</u>		<u>Szavazsgáló bizottság:</u>
Elnök:	Fáy Ignác	1./ Barotányi György
Al-elnök:	Dr. Fazekas Alajos	2./ Farkas György
Titkar:	Pencs Ferenc	3./ Weisburg Emil
Pénztáros:	Höflinger András	
Hoznag:	Knapp István	
Ellenőr:	Marastoni László	
Könyvtáros:	Bende Lajos	
Ügyész:	betöltetlen	

A Nagy-té-é-ny-i Pol-gá-ri K-ör 1925. évi tisztikarának és tagjainak kimutatása
(Budapest Főváros Levéltára IV. 1427.
Nagy-té-é-ny-i egyesületek 3/25. oldal)

járásának

főszolgabírájától.

9325 /kig. 1929. szám.
a. 121 /ljl. 1929.



Iparigazolvány.

Szib Margit Magdolnás lakos

Magyar állampolgár, született Torony
városban, (községben) 1905 évben, az úri yabó

.....ipar gyakorlásának
az 1922. évi XII. törvénycikkben megállapított feltételét szólj szólj
szólj személyében kellőképpen igazolta. Ennélfogva szólj
Margit (nő), a
képesítéshez köthő (szólj) ipart tűző iparok listájában szám-
alatt bevezetett és részére az
.....

..... iparunk *Nagytelny* község
területén gyakorlására az iparigazolványt ezzel kiadjuk.

az 187 (1870)

ipari csak üzleti célokra alkalmazásával gyakorolhatja.

Kelt 1 1919 majus 11^o



Károlyi
főszolgabíró,
mint elsőfoku iparhatóság.

Iparigazolvány 1929-ből
(A szerző gyűjteményéből)

Hadigondozási igazolvány

hadiorokkáltak számára (törv. 2. §. A. pont).

I.

Személyi adatok

1. Hadiorokkalt neve: Wittmann Ferenc

2. Születés: 1909. é. május 1 nap Egytény

Pest városrész

3. Vallás: katol.

4. Felsőfokú iskolája: Geometria Iskolája, mátyásfői út XII. 41. sz.

5. Elégítéskor ideje: 1912. é. szept. 10 nap

6. Gyermekének neve, születési ideje, lakása, anyja: Wittmann Katalin 1930. V. 1.

Erzsébet 1934. I. 5.

Mária 1938. VIII. 16.

7. Utolsó katonai szolgálata: 20 hgye., katonai rendfokozata: legj. ezredes.

8. Lakóhelyének helye, ideje: Budapest, 1910. é. május 10 nap

9. Felsőfokú iskolájának hadiorokkaltól való bevonulása óta: állami tisztségen

10. Felsőfokú iskolájának jelölése: magántisztségviselő

11. A hadiorokkalt apja neve: Wittmann János, anyja háznevét: Lindennayer Erzsébet

12. A hadiorokkalt családi gyűlése

13. Hadiorokkalt alapján milyen kedvezményeket részesül (törv. VI. fejezet):

sem részesül

Ké: Egytény, 1934. é. május 10 nap



Ellátási adatok.

1. A hadigondozó kifizetési jogára határozat, hatá, mérték: traktamentes megállapított: 1930/1930. közp. rendsz. 10.

2. A kifizetési mérték jogára határozat, hatá, mérték: 1. alatti megállapított: 1930/1930. VI. 10. 10.

3. A hadi (katonai) szolgálattal összefüggő kifizetése (jogára határozat): jobbika rendsz. 10.

4. A megállapított ellátási csoport (típus, alatti, legmagasabb): legényeségi

5. A megállapított juttatás (IV, III, II, I): III.

6. A megállapított juttatás (száma) havi összege: 10 Ft 00.

7. A megállapított nevelési pótlék havi összege: Katalin nevelési pótlék havi 50 fill.

Erzsébet " " " 50 fill.

Mária nevelési pótlék havi 50 fill.

Hadigondozási igazolvány
(Kludák Erzsébet gyűjteményéből)

Fotóalbum



*A római katolikus. elemi iskola tanulói 1903-ban
(Pipek Jánosné gyűjteményéből)*



*A községi állami elemi iskola I. b. osztálya 1930-ban
(A szerző gyűjteményéből)*



*Nagytétényi óvodások 1905-ben
(Pipek Jánosné gyűjteményéből)*



*A községi búcsú résztvevőinek egy csoportja 1917-ben
(Heitzmann Zoltán gyűjteményéből)*



*Nagyapám katonatársaival (szanitécek) a világháborúban
(A szerző gyűjteményéből)*



*Kludák József a világháborúban
(Kludák Erzsébet gyűjteményéből)*



*A Pencz Lipót vendéglő veranda része
1914 nyarán
(Heitzmann Zoltán gyűjteményéből)*



*Marastoni László, a 4. század
parancsnoka 1915-ben.
Rajzolta egy bajtársa.
(A Nagytétényi Helytörténeti
Gyűjtemény anyagából)*



*A Nikolszk-Uszurijszki fogolytábor olvasóköre, 1918. Rácz Károly fogoly fotója.
(Rácz Barna gyűjteményéből)*



*A NISE szüreti bálján, 1923. szeptember
(Heitzmann Zoltán gyűjteményéből)*



*A NISE hölgyestélyének rendezői, 1925. húsvét
(Heitzmann Zoltán gyűjteményéből)*



*A Nagytétényi Iparos Kör karácsonyi vására, 1925. (két kép)
(Heitzmann Zoltán gyűjteményéből)*



D IX/6 NAGYTÉTÉNY
NAGYMAMA
 című színdarab szereplői
 1925 október 24.
 Álló sor: Krepp János, Hufnagel Anna, Liázló
 Júlia, Hufnagel Marike, Hantli Marike,
 Bircs Andrácz, Bircs Antal, Spacsek
 Brankó, Liázló Ilona, Steiner Erzsébet
 Spacsek István ~
 Ülő sor: Molnár Dorottya, Szabó Aladár, Brunst
 Sári, Lili Anna, Huber Ernőket, Menner
 Rozália, Menner, Inna, Spiller György
 Kér!

A „Nagymama” című színdarab szereplői, a kép hátoldalán a nevek olvashatók
 (A Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából)



① IX/8	<u>NAGYTÉTÉNY</u>
A NIK és NISE	<u>MARICA GRÓFNŐ operett játékosai</u>
	<u>1925-6</u>
Álló férfiak:	<u>Grábner István, Bayer Ferenc, Dörnyei</u>
	<u>László, Katona János, Heckermann Róbert,</u>
	<u>Heim György, Schwartz Manó, Bedor</u>
	<u>Gyula, Sztrikay Gábor, Bíró András</u>
Álló nők:	<u>Mérkl Anna, László Ilona, Huber Erzsébet</u>
	<u>Fischer Teréz, Bayer Matiska, Steiner</u>
	<u>Erzsébet, Mécsáros Rozália, László</u>
	<u>Ilona</u>
Ülveek:	<u>Hufnagel Matiska, Hasszán Márton,</u>
	<u>Mészáros Irma</u>

A NIK és a NISE által bemutatott „Marica grófnő” című operett szereplői
(A Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából)



*Zászlószentelés után a Szelman vendéglő udvarán, 1926
(Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából)*



*Prohászka Ottokár püspök bérmál, 1926. június
(Heitzmann Zoltán gyűjteményéből)*



*A Nagytétényi Polgári Kör vezetősége az 1930-as évek elején
(A Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából)*



*A Nagytétényi Haladás Asztaltársaság alapítótagejai 1929
(Heitzmann Zoltán gyűjteményéből)*

IRODALOMJEGYZÉK

Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monographiája. III. rész.
Nyomatott Weismann testvérekénél, Budapest, 1877.

A Nagytétényi Chewra-Cadischa Szent Testvéri Szövetkezet alapszabályai
Nyomatott Burian Mórnál, Budapest, 1890.

Dr. Thirring Gusztáv: Budapest környéke
Gyakorlati kalauz kirándulók, turisták és a természet kedvelői részére
Magyar Turista-Egyesület Budapesti Osztálya, Budapest, 1900.

Borovszky Sámuel: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monográfiája
Budapest, 1910.

Toma István: Imádkozzunk a hadbavonultakért.
A háborús idők imakönyve katolikus hívek használatára
Élet, Budapest, 1914.

A Nagytétényi Magyar Királyi Állami Polgári Leányiskola értesítői
1925-26., 1926-27., 1927-28. és 1928-29. tanévek

Dr. Dálnoki-Kováts Jenő (főszerk.): A magyar ipar almanachja
A Magyar Ipar Almanachja Kiadóhivatala, Budapest, 1929.

A magyar társadalom lexikonja
A Magyar Társadalom Lexikonja Kiadóvállalat, Budapest, 1930.

F. Szabó Béla (főszerk.): Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője
és címtára Budapest, 1931.

Henri Barbusse: A tűz
Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1956.

Párkányi Ferenc: Tétény monográfiája (kézirat).
Baros Gábor-telep és egyházközségének története
Budapest, 1958.

A Metallochemia 50 esztendeje
Kiadásért felelős: Soltész István igazgató. Budapest, 1958.

Lakatos Ernő: A Pest Megyei Levéltár tanácsköztársasági iratai
Járási dokumentumok iratai – Levéltári füzetek 2., 1969.

Geszti Eszter: A nagytétényi kastély története
In: Magyar műemlékvédelem 1969-70.
Budapest, Akadémiai, 1972.

Kápolnás (Kleman) József: Kleman krónika – családtörténet (kézirat)
Nagytétény, 1984-1985.

Pásztor Mihály: A fehérterror néhány jelensége. Pest megye 1919-1920
Pest Megyei Levéltári Füzetek 8., 1985.

Joó Ernő, Tóth Gábor: Tétény-Promontor. Budapest XXII. kerületének története
Budapest, XXII. kerületi Tanács VB., 1988.

Dr. Csire Attila, Dr. Galgóczy Lajos, Mészáros Károly: Négymillió sertés szállása.
A nagytétényi hizlalda 75 éve
Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat, 1989.

Zoltán Gábor: Sétapálcától a műanyag habig.
A Pannonplast Műanyagipari Vállalat története
Budapest, 1989.

Babits Mihály: Keresztül-kasul az életemen
Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 1993.

A magyarok krónikája
Magyar Könyvklub, Budapest, 2000.

Ujvári Péter (szerk.): Magyar Zsidó Lexikon (reprint)
Makkabi Kiadó, Budapest, 2000.

Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez, 1731-1950
Szerk: Czaga Viktória, Garbóczi László, Szabó Csaba
Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2002.

Zeidler Miklóé: A magyar irredenta kultusz a két világháború között
Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002.

Kósa László (szerk.): Református templomok Budapesten I. kötet
Argumentum Kiadó, Budapest, 2006.

Felker Győző: A Donát-hegyi emlékhely – a XXII. kerület gyöngyszeme
Baross Gábor-telepi Polgári Kör, 2006.

Dindi István (szerk.): A Hugonnai Vilma Általános Iskola jubileumi évkönyve (1927-2007)
Primus Kft., Budapest, 2007.

Mózessy Gergely (szerk.): Lelkipásztori jelentések 1924-1926
Székesfehérvári Püspöki Levéltár, 2008.

A Hadtörténeti Múzeum értesítője 12.
Budapest, 2011.

Pelikán Imre: A Baross Gábor-telepi Jézus Szíve templom és egyházközség története
Baross Gábor-telepi Jézus Szíve plébánia, 2012.

Wágner Ferenc: Diósd története
Diósd Polgármesteri Hivatal, 2013.

Újságok

Országos Hírlap. 1897 – 1899. Napilap

Budafok és Vidéke. 1899 – 1913. Heti újság
(1903-tól 1911. januárig szünetelt.)

Budafok – Tétényi Lapok. 1909 – 1910. Hetilap

Budapesti Hírlap. 1881 – 1938. Napilap

Vörös Fáklya. 1919. Hetilap

Budafok és Vidéke. 1926 – 1935. Hetilap

Nagytétény Ujság. 1933 – 1939. Folyóirat

KÉPEK ÉS DOKUMENTUMOK JEGYZÉKE

- Borító: Üdvözlőlet Nagy-Tétényről (régí képeslap részlete)
(*A szerző gyűjteményéből*)
6. oldal: Szentháromságtér a Fő-utcával (képeslap 1905-ből)
(*A szerző gyűjteményéből*)
7. oldal: Tisza Kálmán és Baross Gábor
(*hu.wikipedia.org/wiki/Tisza_Kálmán, Baross_Gábor*) Letöltés dátuma 2015.09.02.
9. oldal: Képviselő-testületi jegyzőkönyv részlete az 1880-as évekből
(*Budapest Főváros Levéltára V. 707. a. 1. kötet 54. oldal*)
12. oldal: A régi katolikus elemi iskola épülete napjainkban
(*A szerző felvétele*)
13. oldal: A kistétényi Szent Mihály kápolna
(*Fortepan 28785. kép*)
17. oldal: A tétényi „Szentlélek gyógyszerár” a 19. század végén
(*Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából*)
18. oldal: Nagytétényi kastély – Az árvaház (régí képeslap)
(*A szerző gyűjteményéből*)
Üdvözlőlet Nagy-Tétényről – Molnár-utcai részlet Geszler üzletével
(*Az önkormányzat 1998. évi naptárából*)
19. oldal: A nagytétényi uradalmi kastély (régí képeslap)
(*A szerző gyűjteményéből*)
20. oldal: Az 1896. évi februári és márciusi közgyűlés jegyzőkönyvének részletei
(*BFL V. 707. a. 372/896. és 1851/896. szám*)
22. oldal: Pencz-féle vendéglő és kávéház (régí képeslap)
(*A szerző gyűjteményéből*)
23. oldal: Erzsébet magyar királyné
(*hu.wikipedia.org/wiki/Wittelsbach_Erzsébet_magyar_királyné*) Letöltés dátuma 2015.09.02.
25. oldal: Két kép a nagytétényi zsidó temetőről
(*A szerző felvételei*)
26. oldal: A nagytétényi zsinagóga 19. század végi bejárata
(*www.muemlekem.hu/muemlek?id=1305*) Letöltés dátuma 2015.09.02.
28. oldal: Charousek Rezső
(*hu.wikipedia.org/wiki/Charousek_Rezső*) Letöltés dátuma 2015.09.02.
29. oldal: Nagytétényi képeslap 1905-ből
(*A szerző gyűjteményéből*)
30. oldal: Nagytétény – Diósvölgy látképe
(*A szerző gyűjteményéből*)
33. oldal: Rügyező őszibarackfák
(*Az önkormányzat 1998. évi naptárából*)
34. oldal: Nagy-Tétény – Üdvözlőlet a Strand-fürdőből
(*A szerző gyűjteményéből*)
36. oldal: A Fő-utca a HÉV-vel 1910-ből (képeslap)
(*A szerző gyűjteményéből*)

37. oldal: Zám belly Lajos időskori fényképe
(AKM www.akm.exnet.hu) Letöltés dátuma 2015.09.02.
38. oldal: Két képeslap a katonai lövöldéről
(A szerző gyűjteményéből)
39. oldal: Maróczy Géza
([hu.wikipedia.org/wiki/Maróczy Géza](http://hu.wikipedia.org/wiki/Maróczy_Géza)) Letöltés dátuma 2015.09.02.
42. oldal: Baross Gábor-telep felső része egykor
(Pelikán Imre gyűjteményéből)
43. oldal: Baross Gábor-telepi részlet a parcellázás idejéből
(Nagy tétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából)
44. oldal: A Flórián tér és utca a 20. század elején (képeslap)
(A szerző gyűjteményéből)
53. oldal: A nagy tétényi községi háza (régi képeslap)
(A szerző gyűjteményéből)
55. oldal: Nagy tétényi óvodások 1907-ben és 1908-ban
(Nagy tétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából)
58. oldal: Betlehemes játékok szereplői
(Nagy tétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából)
Nagy tétény – római katolikus templom (régi képeslap)
(A szerző gyűjteményéből)
60. oldal: Magyar Ónművek – rézöntés
(A Tétény-Promontor. képanyagából)
63. oldal: Petri Mór tanfelügyelő levele a székesfehérvári püspökhöz
(Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye királyi tanfelügyelő 1156/1910. számú irata)
65. oldal: Tétty József emlékkereszt 1910-ből
(A szerző felvétele)
69. oldal: Oberding József vendéglője és fűszerüzlete
(Pelikán Imre gyűjteményéből)
77. oldal: Nagy tétény – Pályaudvar (régi képeslap)
(A szerző gyűjteményéből)
80. oldal: Házasságkötési nyilatkozat
(Székesfehérvári Püspöki Levéltár anyagából, 1910.)
83. oldal: Pencz Lipót vendéglője régi képeslapon
(A szerző gyűjteményéből)
86. oldal: A nagy tétényi sertéshizlalda
(viztorony.hu/h/budapest/1/14-11.jpg Letöltés dátuma: 2015. szeptember 2.)
87. oldal: Nagy tétény – Szentháromság tér (régi képeslap)
(A szerző gyűjteményéből)
91. oldal: Kludák István II. osztályos népiskolai tanuló értesítője 1915/16. tanévről
(Kludák Erzsébet gyűjteményéből)
94. oldal: A Nemzeti Áldozatkészség Szobor fotója
(Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. A Budapest Gyűjtemény anyagából)
103. oldal: A 26. tábori vadászászlóalj emléktáblája a templom falán
(A szerző felvétele)
104. oldal: Jülek Zoltán
(A Nyéki család gyűjteményéből)

105. oldal: Jülek Zoltán a prágai kórházban
Jülek Zoltán a budafoki hadikórházban
(*A Nyéki család gyűjteményéből*)
Rácz Károly
(*Rácz Barna gyűjteményéből*)
106. oldal: Reggeli osztás a fogolytáborban (1919). Rácz Károly fotója
(*Rácz Barna gyűjteményéből*)
N. Uszurijszky táborélet 1918/19. Rácz Károly fotója
107. oldal: Rácz Károly Vlagyivosztokban (1920)
A Scharmhorst gőzhajó (1920). Rácz Károly fotója
(*Rácz Barna gyűjteményéből*)
108. oldal: Tétényi Sándor
Tétényi Sándor (a kép bal szélén) katonatársaival
Tétényi Sándor sebesülése után a kórházban
(*Pipek Jánosné gyűjteményéből*)
109. oldal: Kludák József
Kludák József a harctéren, a hadtápnál
Kováts József még vidáman táncol a bevonuláskor
(*Kludák Erzsébet gyűjteményéből*)
110. oldal: Marastoni László Isonzónál 1916-ban
(*Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából*)
113. oldal: A Hősi Emlékmű
(*A szerző felvétele*)
117. oldal: A Baross szobor fölé emelt piramis
Baky Albert akvarellje, 1919. május 1.
(*hu.wikipedia.org/wiki/Magyarországi_Tanácsköztársaság*)
Letöltés dátuma 2015.09.02.
123. oldal: „Dolgozzatok, mert fogy a kenyér!” - plakát 1919-ből
(*Országos Széchényi Könyvtár Metadata: 2775505*)
126. oldal: Bíró Mihály plakátjának részlete
(*Magyar Elektronikus Könyvtár; Digitális Képtár*)
127. oldal: 2 koronás magyar bélyeg román felülbélyegzéssel
(*A szerző gyűjteményéből*)
128. oldal: Horthy Miklós
(*hu.wikipedia.org/wiki/Horthy_Miklós*) Letöltés dátuma 2015.09.02.
Gróf Bethlen István
(*hu.wikipedia.org/wiki/Bethlen_István*) Letöltés dátuma 2015.09.02.
131. oldal: A községi elemi leányiskola tanulói 1920-ban
(*Heitzmann Zoltán gyűjteményéből*)
133. oldal: Anyai nagyanyám gyermekeivel az 1910-es években
(*A szerző gyűjteményéből*)
134. oldal: Wahl József kosárfonógyárának dolgozói 1920-ban
(*Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából*)
- 136.. oldal: Kisfaludi Stróbl Zsigmond „Észak” című alkotása
a Trianon-szoborcsoportban
(*budapest-anno.blog.hu/trianon_szoborcsoport*)
Letöltés dátuma 2015.09.02.

138. oldal: A községi elemi leányiskola 1921/22. tanévének első osztályos naplója
(*A Hugonnai Vilma Általános Iskola gyűjteményéből*)
143. oldal: Az egykori községi temető (a mai urnatemető helyén) nagyapám sírjával és a Kray-család romos sírkápolnájával
(*A szerző gyűjteményéből*)
148. oldal: A Hungária Gumiárugyár
(*Tanulmányok Budapest múltjából XXX. kötet 141. oldal*)
150. oldal: Nagytétényi képeslap a Lampel dohányárudáról, a templomról és a Lőwy kastélyról
(*A szerző gyűjteményéből*)
156. oldal: A „Hazudik a muzsikaszó” című színdarab szereplői
(*Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából*)
157. oldal: Az „Árvácska” című színdarab szereplői
(*Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából*)
163. oldal: Az 1926-ban megválasztott nagytétényi képviselők az Illés vendéglőben
(*Heitzmann Zoltán gyűjteményéből*)
164. oldal: Az 1926. július 28-i közgyűlés jegyzőkönyve a képviselők névsorával
(*Budapest Főváros Levéltára V. 707. a. 7. kötet*)
167. oldal: Az 1926. májusi leventeavatás és zászlószentelés képe
(*Heitzmann Zoltán gyűjteményéből*)
168. oldal: Rendgyakorlat a leventeavatáson
(*Heitzmann Zoltán gyűjteményéből*)
169. oldal: Az 1926. júniusi harangszentelés
(*Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából*)
170. oldal: A Nagytétényi Iparos Kör és sportegyletének zászlóavatási ünnepsége (1926)
(*Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából*)
172. oldal: Tessely Károly
(*A szerző gyűjteményéből*)
- 175.. oldal: A leventeavatáson készült fotó
(*Heitzmann Zoltán gyűjteményéből*)
176. oldal: A Hungária Guttapercha és Gumiárugyár Részvénytársaság épülete
(*A szerző gyűjteményéből*)
177. oldal: Jülek Zoltán HÉV havibérlete 1930-ból
(*A Nyéki család gyűjteményéből*)
179. oldal: A római katolikus elemi fiúiskola II. osztálya 1927-ben
(*A szerző gyűjteményéből*)
Az új állami községi elemi iskola épülete (képeslap részlete)
(*A szerző gyűjteményéből*)
180. oldal: A polgári leányiskola 1926/27. tanévői értesítőjének borítója
(*Országos Széchényi Könyvtár Ért. I. 413*)
181. oldal: Szűcs Győző egykori dunatelepi csónakházának épülete
(*Kutas Endre fotója*)
182. oldal: Irredenta alumínium Trianon tábla az 1920-as évekből
(*A szerző gyűjteményéből*)
184. oldal: Endl Károly fodrászüzlete
(*Patakiné Száraz Anna gyűjteményéből*)

186. oldal: Grósz Ferenc pékmester
(A szerző gyűjteményéből)
 Huber Jakab hentes és mészáros mester reklámja
(Ősz Béláné gyűjteményéből)
 Az Iparos Kör és sportegyesülete által rendezett 1927. évi táncmulatság
 nyitópárjai
(Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából)
188. oldal: A község önkéntes tűzoltói az 1926. évi leventeavatóon
(Heitzmann Zoltán gyűjteményéből)
189. oldal: Ferschich János esperes-plébános a leventeavatóon
(Heitzmann Zoltán gyűjteményéből)
190. oldal: Az Iparos Kör és sportköre által bemutatott „Lili bárónő” című operett
 szereplői
(Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából)
192. oldal: A Szentháromság-tér és a községháza (régi képeslap)
(A szerző gyűjteményéből)
197. oldal: A polgári leányiskola tanulói által bemutatott „Juliska álma” című színdarab
 szereplői
(Nagytétényi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából)
199. oldal: Ledniczky József vendéglője
(Az önkormányzat 1998. évi naptárából)
201. oldal: Az Illés vendéglő (képeslap)
(A szerző gyűjteményéből)
204. oldal: A volt zsinagóga belseje
(Bét Sálom Zsinagóga fotója)
209. oldal: Az 1932-ben felállított Országzászló (képeslap)
(A szerző gyűjteményéből)
- Hátsó borító: Képeslapkollázs a szerző gyűjteményéből

TÁRGY- ÉS NÉVMUTATÓ

A, Á

Akli András	132
Angeli Lajos	117, 122, 124, 125
Anger Jakab	103, 122, 125
Apponyi Albert	137, 174
Apolló Mozgó	181, 209
Argai József	124
Augusztai Gyorssegély-alap	94
Ádám Ferenc	53
Ádám János	53
államrendőrség	129, 132, 205
Árokhátyné Szalai Margit	159
árvaház	18, 19, 23, 45, 57, 62, 65, 82, 95, 159, 180, 183, 236

B

Babos Gyula	131
Baranyai Lajos	146
barossi állami iskola	161
Baross Gábor	7, 236,
Baross Gábor-telep	19, 41, 43, 57, 59, 66, 67, 68, 69, 90, 96, 99, 102, 103, 105, 111, 112, 115, 119, 120, 122, 125, 130, 132, 134, 136, 137, 140, 144, 145, 148, 150, 152, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 170, 171, 172, 173, 178, 179, 183, 184, 186, 187, 193, 198, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 209, 234, 235, 237
Baross Gábor-telepi Ifjúsági Kör	160
Baross Gábor-telepi Polgári Kör	66, 68, 140, 161, 170, 183, 190, 198, 201, 234
Baross telepi iskola	144, 146, 170, 203
Barotányi Ferenc	110, 177, 182, 198
Barotányi György	93, 131, 144, 162, 163, 194
Bauer Lipót	14
Baumgarten Miksa	120
Bayer Antal	54, 81, 157
Bayer Ferenc	112, 185
Bayer János	20, 31, 39, 185
Bayer Mihály	115
Bálint Béla	137, 139, 161, 162, 180, 192
Bálint Béláné	162
Beke János	112, 116, 185, 198, 199
Bende Lajos	101, 155, 156, 185, 188
Beretvás Sándor	177
Berger Miksa	9, 11
Bessenyei Sándor	140, 172
BESZKÁRT	177

Bethlen István	128, 174, 238
Békéssy Géza	161
bérautó	206
biai járás	8, 38, 56, 70, 117
Biai Járás Munkás-Katona és Földművestanácsa	117
Bischoff Gyula	112, 160
Bischof Lőrinc.....	32, 53, 70, 85, 114, 149
Bischof Máté	20, 46, 51, 52, 54, 65, 70, 157, 161, 170, 185
Blahó Pál	150
Bleyer Ernő	76
Bodor János	130
Böhm Izidor	85, 92, 125, 163, 186
Böhm Mór	9, 14
Breuer Sándor	130
budafoki református egyház	74, 169
Budafoki Villamossági Részvénytársaság	72, 73, 101, 140, 153, 173, 178
Budatétény	13, 79, 122, 136, 177
Buda-Graz államút	20, 22, 31, 34, 44
Burger Zsigmond	95, 110, 161, 162, 163, 186, 194, 204
Buriss Anna	159

C, CS

Cementárugyár	155
Chewra Kadischa	25, 26
Czeiner Pál	198
Csapó János	130
csendőrőrs	32, 55, 56, 64, 71, 82, 86, 110
cserkészcsapat	191, 194, 204
Cservenka András	9
Csetényi István	150
Csókási Pál	102, 103, 114, 116, 117, 118, 120, 122, 125, 130

D

Dáni Géza	124
Diósárok	8, 30, 31, 40, 82, 111, 187
Diósd	10, 16, 17, 31, 34, 43, 44, 51, 56, 61, 65, 66, 72, 78, 79, 138, 140, 141, 147, 150, 191, 206, 235
Diósvölgy.....	16, 40, 41, 44, 57, 132, 236
Doberdó	99, 100
Dombrowszky Nándor	111, 185
Dormúth Miklós	78
dualizmus	7
Dunai Szövetség	160
Dunatelep	154, 155, 181, 198, 199, 205, 207, 239

E, É

Ebergényi Sándor	21
Eisner Antal	103, 137
Eisner Jakab	70, 85, 101, 117
első világháború	61, 88, 96, 203
Endl Károly	112, 184, 239
Erdélyi Gábor	124, 125, 205
Erzsébet királyné	9, 23, 41, 104
éjjeliőrök.....	23
építési bizottság	64, 65, 66, 168

F

Farkas István	110, 177
Fazekas Alajos	147, 156, 162, 188, 203
Fazekas Ágoston.....	48
Fábián Ferenc	122
Fáy Ignác	17, 80, 85, 86, 120, 139, 142, 155, 162, 163, 182, 188, 194
Fáy Mórincné	137
Feimer István	111, 200
Ferenc József	7, 48, 88, 99, 100, 104
Ferschich János.....	79, 95, 97, 99, 102, 122, 132, 139, 144, 145, 147, 149, 151, 153, 156, 159, 163, 167, 170, 171, 174, 181, 182, 187, 188, 189, 191, 193, 204, 240
filoxéra	15
Flasch János	52
Foidl Károly	124, 125
Földbirtokrendező Bíróság	164, 165,
Főző László	9, 20, 23, 28, 33, 36, 41, 43, 44, 46, 49, 51, 53, 54, 56, 61, 62, 63, 64, 67, 69, 70, 71, 73, 77, 81, 82, 85, 96, 99, 160, 178, 183, 190

G, GY

Gaál Károly	64
Gadácsy István	72, 85, 194
Geréby Imre.....	70, 75, 101,
Gombos Nándor	204
Gömbös Gyula	203
gőzmalom.....	148
Gregorovits József	98, 130, 186
Grosse Haide	27, 41
Gróf Ármin	47, 70, 85, 164
Grósz Ferenc	9, 11, 39, 46, 70, 147, 186, 240
Grósz Gábor	173
Grósz Jakab	83, 93, 164, 166, 184, 185, 188, 206

Grósz János	9, 14, 20, 21, 31, 39, 111, 201, 206
Grósz József	21, 24, 39, 83, 117, 131, 144, 163, 194
Gulácsy Kálmán.....	16, 17
gyermekhalandóság	17, 28, 147
gyorssegély-akció	167
Gyöngyössy Kálmán	61, 75

H

Hajduk István	53, 54, 81, 116, 117
hadikölcsön	91, 93, 94, 98
hadirokkant	94, 103, 105, 116, 121, 150, 164, 165, 194, 202
Hajnal Sándor	130
Halászcserda	22, 199, 209
Halczl Jánosné	57
Halmos Gusztáv	170, 172
Halzl János	21, 46, 70,
Hamál Libor	110, 160, 185, 194, 200
harangszentelés	169, 239
Hasszán Márton	70, 81, 185
hatósági lisztellátás	95, 150
Haut Ferenc	81
Hauth Gyula	91, 111, 199, 200
Hauth József	110, 194, 200
hegyközség	15
Heitzmann Ferenc	91, 150
Heitzmann Jakab	9, 21, 39
Heletya János	167
Helyi Segítő Bizottság	89
HÉV	16, 17, 30, 35, 36, 43, 56, 59, 62, 66, 76, 174, 177, 193, 207, 236, 239
hitelszövetkezet	14, 200
Hoffer Antal	9, 16
Hoffer József	12,
Horthy Miklós	108, 127, 128, 132, 135, 152, 238,
Höfflinger Károly.....	111, 200
hősi emlékmű	96, 112, 113, 121, 146, 159, 196, 209, 238
Höflinger András	156, 162, 166, 185, 188, 205
Huber András.....	9
Huber Ferenc	80, 112, 186,
Huber Jakab.....	21, 137, 186, 206, 240
Huber József	9, 11
Hungária Gumiárugyár Rt.	176
Hungária Guttapercha és Gumiárugyár Rt.	176
Hupka Péter	66, 178, 185, 194, 198
Huszt Ferenc	157
Hübsch Ernő	112, 185

I

Illés Ferenc	111, 186
Illés vendéglő	163, 199, 239, 240
Imre Lajos	33, 34, 149, 172
infláció	116, 128, 135, 139, 145, 155
Iparos Kör	62, 71, 76, 79, 84, 86, 110, 151, 153, 156, 169, 170, 186, 190, 199, 200, 201, 204, 207, 228, 239, 240
iparosok	76, 119, 139, 153, 160, 185, 198, 200, 202
iparostanonc	74, 151, 201
iparostanonc-iskola	74, 151, 166, 179, 183, 184
Ipartestület	112, 155, 160, 182, 184, 185, 190, 191, 199, 200, 201, 202
irredenta jelképek.....	183
irredentizmus	128, 135, 136
izraelita	8, 17, 24, 25, 26, 31, 59, 79, 84, 118, 120, 125, 203, 207, 209

J

jegyrendszer	94
Jülek Zoltán.....	104, 105, 177, 237, 238, 239

K

Kainer Ferenc.....	24, 70
Kainer József	10, 20, 46, 195,
Kammer Vilmos	122, 147, 161, 162, 167, 204
kanyarójárvány.....	82
kaszinó.....	66, 120, 170, 172
katolikus fiúiskola	6, 10, 11, 12, 23, 37, 45, 49, 55, 62, 63, 83, 84, 91, 102, 137, 145, 180, 186, 191
kánoni vizsgálat	194
Károly János	12, 66
IV. Károly.....	7, 100, 102, 128, 132,
Károlyi Mihály	114, 116
kántor	10, 46, 79, 85, 90, 92, 99, 107
Keller Béla	133, 139, 147, 158
Keller Margit.....	159, 162, 192
Kerék Mihály	130
Killy Antal	194, 202
Killy Ferenc.....	54, 116, 117, 130,
Kirk Ottó	142
királyi tanfelügyelő	11, 62, 63, 64, 67, 103, 130, 144, 146, 237
Kiss Sándor	52, 62, 70, 71, 76, 85, 86, 104, 110, 131, 139, 140, 144, 147, 151, 152, 159, 170, 182, 185, 188, 194, 198, 202
Kistétény	10, 13, 14, 17, 35, 36, 43, 45, 65, 236
Klauzál Gábor	13
Kleman István	33

Kludák István	20, 27, 87, 109, 161, 215, 237
Kludák József	91, 109, 120, 166, 186, 225, 238
Knapp István	60, 69, 71, 72, 73, 75, 81, 85, 90, 92, 102, 144, 156, 194
Kocher György.....	70, 115
Kovács János	166, 185
Kováts József	109, 238
Kőnig Máttyás	9, 10, 20, 24, 46,
Kőnig György	14, 47
közmunka	9, 16, 19, 20, 44, 51, 65, 178
községháza	10, 11, 30, 38, 42, 51, 52, 53, 55, 64, 69, 72, 88, 89, 93, 95, 102, 103, 129, 132, 135, 145, 149, 157, 191, 199, 202, 237, 240
községi állami elemi iskola.....	158, 168, 173, 179, 223
községi illetőség	11, 40, 81, 178
községi direktórium	117, 118, 120, 123
községi leányiskola	49, 131, 137
községi Nemzeti Tanács	114
községi óvoda	202
községi temető	142, 143, 239
községi testnevelési bizottság	139
községi tűzoltóság	21, 47
Kray Ferenc	11, 19, 44, 164
Kray János	111, 186, 201
Krizsán Jakab	157
Kummer Ferenc	166, 184
Kun Sándor	130
Kutassy Gyula	169
kutyavár	57, 72, 83, 115, 158, 173

L

Lampel Mór	150
Ledniczky Ferenc	9
Ledniczky vendéglő	199
Leheti Antal	20
Leheti József	103, 149
Lerner Károly	112, 185
Libál Róza	41, 43
Lóránt Gyula	161
Lossinszky Imre	60, 61, 71, 78, 142
Lőwy Ernő	54, 57, 72, 83, 86, 149, 158, 163, 186
Lőwy Mór	8, 9, 11, 19, 21, 22, 23, 31, 32, 42, 46, 53, 81,

M

Macskássy Sámuel.....	87, 97, 98, 100, 116, 117, 122, 136, 137, 147, 151
magyar anyanyelvű.....	8, 59, 60, 127, 207
Magyar Hiszekegy	135

Magyar Építőmunkások Szövetsége	53
Magyar Gomb- és Műanyaggyár	148
Magyar Jövő Szövetség	171
Magyar Nemzeti Szövetség	182
MANSZ	167,
magyarosodás	12, 13, 56, 59, 85, 89, 207
Magyar Önművek	59, 60, 61, 71, 78, 97, 104, 105, 139, 142, 149, 164, 196, 237
Magyar Önművek Fémipari és Vegyipari Részvénytársaság	139, 142
Magyarországi Famunkások Szövetsége	149
Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége	54
Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége	157
Maracsek János	117
Marastoni László	75, 81, 85, 86, 92, 104, 109, 116, 138, 139, 146, 151, 152, 155, 156, 158, 160, 162, 167, 170, 174, 182, 186, 188, 191, 195, 198, 202, 204, 205, 226, 238
Maróczy Géza	28, 39, 40, 237
Mayer Jakab	12
Mátyás király Polgári Lövész Egyesület	205
Medetz-család	31
Medgyesi József	149
Mehrl Nándor	9, 20
Merl Pál	117
Mehrwald Mátyás	21, 30, 37
Mehrwald Mátyásné	71, 201
Mehrwald vendéglő	54, 61, 62, 71, 74, 82, 84, 86, 201
méhészeti szövetkezet	100, 115, 171
Mészáros Jenő	160, 162, 167, 182, 194, 205
Mészáros Lajos	110
millennium	9, 13, 21,
Molnár Géza	44, 49, 50
mozgó-fényképüzem	134
MOVE Nagytétényi Sportegyesülete	198
MSZDP	79, 119, 139,
Mussolini	193
Müller József	185, 198
Müller Lipót	9

N

Nagy Háború	88
Nagy István	111, 112, 121, 185, 201
Nagy Károly	104
Nagytétényi Anya és Gyermekevédelmi Bizottság	95
Nagytétényi Asztaltársaság	37, 41
Nagytétényi Hungária Club	161
Nagytétényi Iparosok Sportegylete	139
nagytétényi kastély	19, 120, 234, 236
Nagytétényi Levente Egyesület	155, 163, 167, 205

Nagytétényi lőtér	38, 61, 95, 99
Nagytétényi Munkás Testedző Sportegylet	124
nagytétényi néptanács	116
Nagytétényi Polgári Kör	6, 37, 72, 82, 83, 85, 155, 162, 187, 203, 220, 232
Nagytétényi Sportegyesület	190, 198, 247
Nagytétényi Sport Egylet	124, 166
Nagytétényi Szent Antal Temetkezési Egylet.....	78
nagytétényi szociáldemokrata párt	114, 144, 147,
Nemzeti Áldozatkészség Szobor	94, 95, 237
nemzetőregység.....	115
német anyanyelvű	8, 12, 13, 31, 45, 59, 207
névmagyarosítás	13
nussgraben.....	14, 20, 23, 40

O, Ö

Oberding József	69, 119, 120, 186, 206, 237
Oberhuber Alfréd	56, 92, 102, 131, 188, 194,
Okányi Sándor	159
Oltáregyesület	156
orosz hadifoglyok.....	97, 99
Országos Gazdasági Munkás- és Cselédpénztár.....	39
Országos Hadsegélyező Bizottság	92
Önkéntes Tűzoltó Egyesület.....	162
Önkéntes Tűzoltó Testület	148, 162, 188
önképzőkör	180
őszirózsás forradalom	3, 5, 114, 127

P

Páll Ernő	69, 186
Páll vendéglő	172
párbér	10, 80, 90, 132, 145, 156
Pelikán Gyula	111, 200
Pencz Andor	46, 64
Pencz Ferenc	31, 39, 46, 70, 85, 90, 101, 110, 131, 155, 156, 162, 187, 188, 191, 194, 203
Pencz István	111, 201
Pencz János.....	20, 24, 31, 69, 70, 81, 101, 194
Pencz Lipót	20, 31, 34, 46, 61, 63, 85, 101, 159, 226, 237
Pencz Mihály	10, 20, 24, 31, 39, 46, 70, 81, 131
Pencz vendéglő	40, 44, 53, 61, 62, 71, 72, 82, 83
Pentz Ferenc	24, 83, 139, 144, 163, 177, 188, 194, 206
Pentz Gáspár	114
Pentz György	205
Pentz Károly	53
Pentz Mihály.....	9, 149, 163
Pesti Béla	17, 65, 83, 97, 137

Pesti Béláné	95, 124
Pesti Lipót	92, 130
Petrekovics vendéglő.....	172
Péceli Pál	117
pénzromlás	139
pilisi alsó járás	8, 27
plébániatemplom.....	58, 65, 189, 209
Pollák János	99
polgári leányiskola	158, 159, 179, 180, 189, 197, 233, 239, 240
Popiel Dénes	36
Pór Zsigmond	66, 149, 152, 163, 164
Pregitzer György	55, 70, 85, 101, 157, 160, 182, 185, 194
Pregitzer Jakab	47
Pregitzer József	115
Pregitzer Pál	122
Pregitzer Péter	117
Pribil Ede	124
Prodam Guidó.....	202
Prohászka Ottokár	54, 62, 95, 144, 169, 172, 174, 231
proletárdiktatúra	116, 118, 119, 123, 127, 129, 130, 131

R

Radó Imre	180
Rácz Károly	9, 20, 105, 106, 226, 238
református egyház	74, 169, 242
revízió.....	128, 135, 171, 174, 182, 183, 189, 193, 209
Richter József	66, 68, 90, 122, 130
Rösler Ignác	62, 76, 77
Rühl Lajos	99, 155, 160, 162, 185, 194

S

Schön Ármin	119, 120, 125, 184
Schneider Ferenc	9
Schwanauer Ferenc	112, 185
Schwanauer János	24, 31, 39, 47, 111, 114, 116, 131, 137, 144
Schwanauer József	9, 14, 31, 204
Schweninger János	111, 200
Schwarcz Miksa	166
sértéshizlalda	3, 59, 86, 87, 94, 97, 118, 149, 158, 176, 180, 186, 196, 237
sértéspestis	124, 146
Singer Fülöp	31
Skolits János.....	112, 114, 131, 144, 160, 182, 186, 194, 206
Skolits vendéglő	82, 86, 103
Skrbek Antalné.....	192
Skrbek Artur	110, 185, 188, 194
Sólyom Barna Zoltán	110, 148
ifj. Soós István	9

Spiller Ferenc.....	53, 195
Spiller György.....	93, 121, 147, 157, 160, 163, 182, 185, 194
Spiller János.....	104, 111, 137, 186, 194, 201
Spiller vendéglő	54, 199
Stefánia tó	41
Stift Béla	34, 64, 66, 85, 92, 131, 149
Stift Ferenc	95, 98, 149, 163
Stift Károly	9, 20, 24, 31, 47, 63, 85, 103, 115, 131, 147, 149, 163, 86, 206
Stroli Dezső	202

SZ

Szabó Károly	81, 85, 101, 114, 144, 185, 188
Szabó-telep	137, 154, 164, 174, 187, 198, 205, 207
Szakály Károly	39, 52, 70, 83, 85, 92, 101, 114, 205
Szappa Ferenc	14, 131, 161
száj és körömfájás	70
Szekér Mihály	103
Szelman Ignác	104, 116, 160, 182, 186, 188, 201, 202
Szelman vendéglő	30, 199, 209, 231
Szente Béla.....	181
Szentgyörgyi Károly.....	173
Szent Imre-év	204
Szent Vince rendi apácák	18
Szick Antal	112, 201
Szívgárda.....	191
Szlatoszlavek Erzsébet	133
Szomják Kálmán	163, 166, 198
Szűcs Béla	166
Szűcs Győző	181, 239

T

Tahy István	38
Takács György	40, 111, 200
Tanácsköztársaság	3, 5, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 167, 233, 238
26. tábori vadászszázlój	99, 237
Tauber Salamon	24
Templomépítő Egyesület	172
Tessely Károly.....	172, 239
Tessely Károlyné	162
Tétényi Önszegélyező Egylet	14
Tétényi Sándor	108, 217, 238
Téttry József	9, 10, 18, 31, 32, 45, 49, 52, 58, 60, 62, 65, 66, 78, 213, 237
Tichy József	9, 20, 24
Timkó Sándor	185, 202
Tisza Kálmán	7, 236

Topa János	139
Topa József	177
Tóbiás Péter	86, 172
Tóth Tibor.....	125
Traupmann Béla	69, 186
Trianon	107, 127, 128, 135, 138, 167, 171, 178, 183, 189, 193, 204, 238, 239

U

Ugrob Róza	173
Ungár Rezső	25, 204

V

Vadásztöltény Gyutacs és Fémárugyár rt.....	141
Varga Jenő.....	119
Varsányi István	202
Városey Gyula	45
vicinális út	51, 70, 72, 138, 140, 147, 191
Vida Károly.....	177
Vidos Rezső	84, 124
villanyvilágítás	101, 102, 140, 154, 156, 162, 170, 187, 202, 208
virilista	9, 19, 21, 149, 163, 186
vitézi rend	135
vitézi telkek	135, 136
Vízi Sporttelep	181
Vöröskereszt.....	89, 90, 99, 107, 180
Vucsenik István	198

W

Wahl Lajos 163, 182, 185, 205
Wahl József 27, 87, 92, 134, 163, 164, 185, 188, 238
Wágner Benedek 125
Weber Ida 138
Weigand Gyula 111, 186, 201
Wekerle Sándor 98
Weisner Istvánné 98
Weiss Ferenc 85, 90, 92, 107
Weiss Ferencné 90, 98, 130
Weisz Gyula 41, 42, 43, 46, 163
Weisz Móricz 49
Weisz Sámuel 20, 31, 119
Wéber Ilona 131
Wittinger János 130, 185
Wittmann János 112, 185, 206
Wittmann Sebő 15

Z, ZS

Zavagyák Cirill 162, 172, 198

Zámbelly Lajos 37, 55, 76, 141, 237

Zimmermann Mátyás 64, 69

Zimmermann Mátyásné 149

zsidó temető 24

zsinagóga 25, 204 236, 240